

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
В УМОВАХ РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ**

КИЇВ 2017

УДК 027.21:[025.5:00463]:011.9

Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань : монографія / Василенко О. М., Добко Т. В., Зайченко Н. Я., Каліберда Н. Ю., Кириленко О. Г., Клименко О. З., Коваль Т. М., Литвинова Л. А., Лобузінна К. В., Самохіна Н. Ф.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 410 с.

Монографію присвячено дослідженню сучасних тенденцій, інновацій та перспектив в інформаційно-комунікаційній діяльності наукових бібліотек в умовах розвитку інформаційного суспільства та формування суспільства знань.

Висвітлено теоретико-методологічні та прикладні аспекти інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек, розглянуто зарубіжний та вітчизняний досвід інтенсифікації процесів інтеграції наукових бібліотек із закладами науки, освіти та культури в науково-комунікаційному просторі України, розроблено пріоритетні напрями формування національних наукових ресурсів та надання інтелектуального доступу до інформації та знань – важливого чинника забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Рецензенти:

Л. А. Дубровіна, член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор

Г. В. Шемаєва, доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 11 від 21.12.2016)

ISBN 978-966-02-8153-0

(електронне видання)

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2017

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Василенко Ольга Миколаївна – кандидат історичних наук, директор Інституту бібліотекознавства (розд. 1)

Добко Тетяна. Василівна – доктор наук із соціальних комунікацій, керівник Центру науково-бібліографічної інформації (розд. 3.2)

Зайченко Надія Яківна – завідувачка відділу наукового формування національних реферативних ресурсів Інституту інформаційних технологій (розд. 2.4)

Каліберда Надія Юрївна – кандидат історичних наук, завідувачка відділу технологій електронного науково-інформаційного обслуговування Інституту інформаційних технологій (розд. 3.1, 3.3)

Кириленко Олександр Григорович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу з охорони інтелектуальної власності Інституту бібліотекознавства (розд. 4)

Клименко Оксана Зіновіївна – кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу теорії та методології бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства (розд. 2.1, 2.2)

Коваль Тетяна Миколаївна – кандидат історичних наук, завідувачка відділу комплексного бібліотечного обслуговування (розд. 3.4)

Литвинова Лариса Анатоліївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник відділу з охорони інтелектуальної власності Інституту бібліотекознавства (розд. 4)

Лобузїна Катерина Вілентіївна – доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, директор Інституту інформаційних технологій (розд. 2.3)

Самохіна Наталія Федорівна – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу наукової організації електронних інформаційних ресурсів Інституту інформаційних технологій (розд. 2.3)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	7
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ	16
1.1. Теоретичні засади сутності інформаційно- комунікаційної діяльності наукової бібліотеки	16
1.2. Забезпечення інформаційно-знанневих потреб користувачів науковою бібліотекою	27
1.3. Розвиток ресурсної бази та комунікаційно- сервісних послуг наукової бібліотеки	37
1.4. Модель інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки в контексті бібліотекознавчих досліджень	48
РОЗДІЛ 2. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА КОМУНІКАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	65
2.1. Сучасні тенденції розвитку співпраці та взаємодії бібліотек і науково-інформаційних установ	65
2.2. Базові засади корпоративних науково-інформаційних і науково-організаційних проектів	82
2.3. Оптимізація використання та формування вітчизняних електронних інформаційних ресурсів «Наукова електронна бібліотека», «Наукова періодика України»	102
2.4. Взаємодія бібліотечно-інформаційних установ	

у розвитку єдиної національної системи реферування
наукової інформації України 144

РОЗДІЛ 3. ЕЛЕКТРОННА КОМУНІКАЦІЯ ЯК
ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ
КОНЦЕПЦІЇ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ
ДО ЗНАНЬ ТА ІНФОРМАЦІЇ .....

ДО ЗНАНЬ ТА ІНФОРМАЦІЇ	183
3.1. Роль електронної комунікації наукової бібліотеки у забезпеченні доступу суспільства до знань та інформації	183
3.2. Довідково-бібліографічна діяльність у системі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування	230
3.3. Використання маркетингових заходів щодо популяризації бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг в електронному середовищі.....	258
3.4. Сучасна модель комплексного бібліотечно- інформаційного обслуговування в умовах формування суспільства знань	309

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ .....

ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ	326
4.1. Теоретичні та термінологічні основи розуміння сутності інтелектуальної власності	326
4.2. Науково-методологічні засади бібліотечно-методологічного підходу до дослідження інтелектуальної власності в науковій бібліотеці	340
4.3. Нормативно-правова база дослідження інтелектуальної власності в науковій бібліотеці	350

4.4. Основні підходи до визначення об'єктів інтелектуальної власності НБУВ	355
4.5. Теоретичні та прикладні аспекти документного забезпечення охорони інтелектуальної власності НБУВ	360
4.6. Прикладні аспекти організації охорони прав інтелектуальної власності на бази даних НБУВ	366
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	373
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	379

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБІС – автоматизована бібліотечна інформаційна система

АПН – Академія педагогічних наук

АРМ – автоматизоване робоче місце

ББК – бібліотечно-бібліографічна класифікація

БД – база даних

ВАК – Вища атестаційна комісія

ВДС – віртуальна довідкова служба

ВІНІТІ – Всеросійський (раніше Всесоюзний) інститут наукової і технічної інформації

ВКБО – відділ комплексного бібліотечного обслуговування

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВНОЕІР – відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів

ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності

ВПТЗКМ – відділ програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж

ВРІ – вибіркоче розповсюдження інформації

ДАК України – Державна атестаційна комісія України

ДБА – довідково-бібліографічний апарат

ДБО – довідково-бібліографічне обслуговування

ДКР – дослідно-конструкторська робота

ДБД – довідково-бібліографічна діяльність

ДБС – довідково-бібліографічна служба

ДПА – довідково-пошуковий апарат

ДБО – довідково-бібліографічне обслуговування

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського

ЕБ – електронна бібліотека

ЕБЖВ – електронна бібліотечна журнальна виставка

ЕБ – електронна бібліотека
ЕБКВ – електронна бібліотечна книжкова виставка
ЕБКВНН – електронна бібліотечна книжкова виставка
нових надходжень
ЕДД – електронна доставка документів
ЕЗ – електронне зібрання
ЕК – електронний каталог
ЗМІ – засоби масової інформації
ІБ – Інститут бібліотекознавства
ІЕР – інформаційний електронний ресурс
ІЗП – інформаційно-знаннєві потреби
ІІТ – Інститут інформаційних технологій
ІКД – інформаційно-комунікаційна діяльність
ІР – інформаційний ресурс
ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
ІПРІ – Інститут проблем реєстрації інформації
ІРБІС – інтегрована розвиваюча бібліотечно-інформаційна
система
ІТ – інформаційна технологія
ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій
та установ (англ. – The International Federation of Library
Associations and Institutions, IFLA)
МААН – Міжнародна асоціація академій наук
МАУП – Міжрегіональна академія управління персоналом
МБА – міжбібліотечний абонемент
МДО – міжнародний документообмін
МІКД – модель інформаційно-комунікаційної діяльності
ММБА – міжнародний міжбібліотечний абонемент
МОН – Міністерство освіти і науки
НААН України – Національна академія аграрних наук
України
НАМН України – Національна академія медичних наук
України
НАН – Національна академія наук

НБ – наукова бібліотека
НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НДІ – науково-дослідний інститут
НДР – науково-дослідна робота
НЕБ – «Наукова електронна бібліотека»
НМАПО ім. П. Л. Шупика – Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика
ННМБУ – Національна наукова медична бібліотека України
НТІ – науково-технічна інформація
НТУУ «КПІ» – Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського»
НУ – наукова установа
НУ «Львівська політехніка» – Національний університет «Львівська політехніка»
ОНПУ – Одеський національний політехнічний університет
ОНУ – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ОП – обов’язковий примірник
ОПІВ – об’єкт права інтелектуальної власності
ППП – пакет прикладних програм
РБД – реферативна бази даних
САБ – система автоматизації бібліотек
СІАЗ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади
ТЕБКВ – тематична електронна бібліотечна книжкова виставка
ТБКВ – традиційна бібліотечна книжкова виставка
УПА – Українська інженерно-педагогічна академія
УПФ – універсальний підсобний фонд
УРЖ – український реферативний журнал
ФОЗ – фонд основного зберігання
ХНУР – Харківський національний університет радіо-

електроніки

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЮНЕСКО – міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (англ. – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO)

ВСТУП

Розвиток нової формації суспільства, що базується на знаннях та інформації, зумовлює оновлення суспільної місії сучасної наукової бібліотеки та реалізації її функцій як інформаційно-знаннєвого центру, що забезпечує інформаційне підґрунтя процесу суспільних трансформацій. Монографія є результатом комплексного дослідження, здійсненого Інститутом бібліотекознавства та іншими структурними підрозділами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського упродовж 2014–2016 рр., згідно з Постановою Бюро Відділення історії, філософії і права Національної академії наук України від 21.10.2013 р. (Протокол № 8).

Результати дослідження орієнтовані на підвищення соціальної результативності роботи бібліотек як інформаційної бази суспільного розвитку. Визначені завдання пов'язані з виконанням базових положень Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 р. (2013), зокрема в аспекті інформаційно-бібліотечного забезпечення програм е-культура, е-освіта, е-економіка, е-урядування, ефективного й якісного забезпечення інформацією (науковою, освітньою, виробничою) фізичних і юридичних осіб як України, так і інших держав, зокрема, на основі взаємодії бібліотечних та інформаційних установ.

На основі системного та функціонального підходу розглянуто сутність інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки як об'єкта представленого дослідження. Аналіз проблемних питань здійснено в контексті актуальних для прогресу бібліотекознавства та бібліотечної справи напрямів:

– по-перше, розвиток сучасної інформаційної парадигми, пов'язаної зі світовими тенденціями та національними

особливостями інформатизації суспільства, забезпеченням доступу громадян до знань, задоволенням потреб суспільства в інформації та знанні засобами бібліотечно-інформаційної комунікації потребує фахового теоретико-методологічного, науково-методичного, правового та нормативного забезпечення;

– по-друге, на сучасному етапі суспільного розвитку України місце і роль бібліотек у процесі розвитку інформаційного суспільства та формуванні суспільства знань визначатиметься їхньою здатністю до системної трансформації інформаційно-комунікаційної діяльності, що потребує визначення новітньої моделі інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки;

– по-третє, в умовах формування суспільства знань для соціально-економічного розвитку держави більшої вагомості набуває інтелектуальна діяльність, результати якої законодавчо унормовано. Відповідно до чинного законодавства, об'єкти інтелектуальної власності (ст. 420 Цивільного кодексу України), до яких відносяться твори науки, літератури, мистецтва та інші результати творчої (інтелектуальної) діяльності, зокрема комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), водночас є об'єктами правової охорони. Бібліотека таким чином є суб'єктом права інтелектуальної власності на створені нею об'єкти: інформаційні е-ресурси та е-сервіси, які забезпечують задоволення інформаційно-знанневих потреб користувачів, що здійснюється в процесі інформаційно-комунікаційної діяльності.

У процесі виконаного дослідження було застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Використано загальнонаукові підходи: об'єктивність, системність, активно залучено методи моделювання, термінологічного, типологічного, технологічного, соціологічного, порівняльного та статистичного аналізу, аналітико-синтетичного опрацювання документальних потоків.

Перший розділ присвячено дослідженню концептуальних засад інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек в умовах формування суспільства знань. Із позицій джерелознавчого та термінологічного аналізу здійснено розгляд базових понять дослідження. На основі історико-бібліотекознавчого аналізу простежено розвиток та визначення інформаційної та комунікативної функцій як сутнісних функцій бібліотеки, розвиток яких трансформувався у поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність». У контексті розуміння діалектичної єдності та взаємозв'язку категорій інформація і знання охарактеризовано сутність поняття інформаційно-знанневих потреб, визначено базові засади забезпечення інформаційно-знанневих потреб користувачів науковою бібліотекою.

У другому розділі проаналізовані інтеграційні процеси та комунікаційна взаємодія наукових бібліотек як визначального чинника цивілізаційного розвитку України у формуванні єдиного науково-інформаційного простору. Досліджені базові засади та простежені сучасні тенденції розвитку співпраці бібліотек і науково-інформаційних установ задля представлення якісного інформаційного продукту з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, модернізацією управління бібліотечними ресурсами з метою адаптації до сучасних потреб суспільства. Розглянуті особливості оптимізації використання та формування вітчизняних електронних інформаційних ресурсів «Наукова електронна бібліотека», «Наукова періодика України» та практична реалізація партнерської взаємодії бібліотечно-інформаційних установ у розвитку єдиної національної системи реферування наукової інформації України.

У третьому розділі в контексті функціонування системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів наукової бібліотеки на базі НБУВ розглянуто низку питань щодо визначення місця та ролі електронної

комунікації наукової бібліотеки у забезпеченні доступу суспільства до знань та інформації, оптимізації довідково-бібліографічної діяльності як складової системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, використання маркетингових заходів щодо популяризації бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг в електронному середовищі, охарактеризовано сучасну модель комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка реалізована на базі НБУВ. Висвітлено результати бібліотекознавчих досліджень, проведених обслуговуючими підрозділами НБУВ.

Четвертий розділ присвячено розгляду питань інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки з охорони інтелектуальних інформаційних ресурсів. Із позицій бібліотекознавчого підходу викладено основні питання, що стосуються сутності поняття інтелектуальної власності в діяльності бібліотек, визначено основні теоретичні та прикладні аспекти дослідження проблем інтелектуальної власності.

З урахуванням вітчизняних пріоритетів державної політики інформатизації суспільства інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек розглянута як важливий чинник глобальних міжнародних комунікацій, що забезпечує додаткові можливості наукового, освітнього, культурного обміну, співробітництва та взаєморозуміння в умовах коеволюційного розвитку комунікаційних культур: книжкової та електронної.

Комплексність теми дослідження зумовила залучення значної джерельної бази, яку становили кілька груп документів: нормативно-правові акти, що стосуються розвитку наукової, освітньої, інформаційної сфери та бібліотечної справи України; міждержавні угоди, рішення міжнародних саммітів, меморандуми тощо; документи міжнародних організацій стосовно розвитку інформаційної сфери і бібліотек

(ІФЛА, ЮНЕСКО, ВОІВ); наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців (А. Антопольського, П. Борхарда, О. Воскобойнікової-Гузєвої, В. Горового, Т. Гранчак, І. Давидової, К. Джонсона (С. Johnson), Т. Добко, Л. Дубровіної, В. Ільганаєвої, Т. Колеснікової, Ф. Котлера, К. Лобузіної, Р. Мотульського, А. Новака (А. Nowak), О. Онищенко, Дж. Померанца (J. Pomerantz), В. Попика, М. Слободяника, А. Соколова, Ю. Столярова, Г. Шемаєвої та інших); документи нормативно-правового характеру провідних українських і зарубіжних інформаційно-бібліотечних установ (статути, звіти і т. д.).

Робота не претендує на вичерпну емпіричну повноту і всебічний теоретичний аналіз об'єкта дослідження, категоричність тверджень і підходів до розуміння інформаційно-комунікаційної діяльності як сутнісного прямого функціонування бібліотек, розвинутого в результаті трансформації книгозбірень під впливом інформатизації усіх сфер діяльності людства та формування суспільства знань. Безумовно, феномен інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек в епоху глобальних інформаційних впливів потребує подальших досліджень як комплексна проблема бібліотечно-інформаційної сфери. Автори сподіваються, що викладені результати стануть у нагоді спеціалістам, аспірантам і студентам вишів у процесі підготовки творчих робіт, проведенні наукових досліджень та вирішенні різноаспектних прикладних завдань.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

1.1. Теоретичні засади сутності інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки

Упровадження в діяльність бібліотеки інноваційних форм і методів роботи на основі інформаційно-комунікаційних технологій призвело до зміни способів виробництва інформаційних продуктів і надання послуг; спричинило інтенсивне зростання обсягів науково-інформаційних ресурсів, доступних користувачам у необмеженому часом і простором. Цим фактором зумовлено розвиток системи поглядів на сучасну наукову бібліотеку, яка виконує функції науково-інформаційного та соціально-комунікаційного центру. Теоретичні положення і обґрунтування щодо змісту інформаційної діяльності бібліотек активно почали висвітлюватися у наукових публікаціях бібліотекознавців зі середини минулого століття, тоді як комунікативна функція стала предметом дослідження вчених дещо пізніше (кінець 1990-х – початок 2000-х років) з активним розвитком інформатизації бібліотек. Відповідно у ці періоди розпочалося формування терміносистеми інформаційної та комунікаційної діяльності бібліотеки.

Визначальними у формуванні базових понять є семантика термінів «інформація» і «комунікація». Інформація (від лат. *informatio* – роз'яснення) – відомості, які передають усним, писемним та іншими шляхами за допомогою умовних сигналів і технічних засобів¹. Комунікація (від лат. *communico* – спілкуюся з кимось; повідомлення, зв'язок)

¹ Інформація // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esu.com.ua/search.php?surname=інформація&litera=І>. – Назва з екрана.

– термін, що окреслює людську взаємодію у світі². Вже сутнісна основа цих понять демонструє взаємозв'язок самих термінів: інформація в суспільстві не функціонує без комунікації; в процесі спілкування між суб'єктами комунікації передається інформація. Таким чином цілком логічним та обґрунтованим є виникнення поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність», яке ще відображено у довідкових виданнях.

Аналіз публікацій вітчизняних та зарубіжних учених показав, що понятійний апарат з інформаційної діяльності (у т. ч. наукової бібліотеки, далі НБ) переважно набув вже усталених норм, терміни і визначення значною мірою відображено у словниках, нормативних документах, навчальних і фахових виданнях. Однак існують різні науково-теоретичні наголоси у застосуванні поняття «комунікаційна діяльність», як у його змістовному наповненні, так і у конкретно-практичному застосуванні. Насамперед, це стосується використання термінів «комунікаційний» та «комунікативний». У цьому зв'язку білоруський учений А. Соловйов стверджує, що ці дві атрибутивні форми концепту комунікації є принциповими в термінології наукового дискурсу, як в цілому, так комунікаційних наук, зокрема³. Чіткої межі в нормах вживання немає, але про застосування відмінних один від одного форм говорити все ж можна.

У тлумачних словниках прикметник «комунікаційний» пов'язується з поняттям «комунікація», відповідно – «комунікативний» – із «комунікативність», хоча вживання кожного з зазначених прикметників є різноаспектним.

² Комунікація // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4422. – Назва з екрана.

³ Соловьев А. «Коммуникационный» versus «коммуникативный», и наоборот [Электронный ресурс] / А. Соловьев. – Режим доступа : <http://elib.bs.u.by/bitstream/123456789/22805/1.pdf>. – Заглавие с экрана.

У дослідженні інтерпретації термінів можна погодитися з аргументами Ф. Шаркова⁴, що вихідним для застосування понятійного апарату «комунікаційний», «комунікативний» є розгляд комунікації, з одного боку, як структури, системи, з іншого – як процесу. Проте, як зазначає В. Ильганаєва, за-слуговує на увагу подальша теоретизація уявлень, сформульованих Ф. Шарковим, про комунікаційний процес як про виробництво, поширення, приймання, розпізнавання та використання інформації⁵. На нашу думку, ці питання корисно розвинути і бібліотекознавчому аспекті.

Вітчизняними та зарубіжними вченими комунікаційний процес характеризується по-різному, залежно від обраної сфери соціальної взаємодії і комунікаційного простору. Загальне розуміння цього явища, на наше переконання, є визначення комунікаційного процесу як процесу взаємодії у межах і за допомогою комунікативної системи між різними суб'єктами комунікації, при якому здійснюється обмін інформацією (С. Бориснев, М. Василик)⁶. За своєю сутністю комунікаційний процес має три фази: предкомунікацію, комунікаційну взаємодію, посткомунікацію, а також низку підпроцесів формування комунікаційної взаємодії технології здійснення.

Важливим джерелом для дослідження понятійного апарату з питань соціальних комунікацій слугує видання В. Ильганаєвої «Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник», в якому системно розкрито зміст визначень і понять, котрі відображають об'єктно-предметне поле сфери соціальних комунікацій. Проте, на думку вчених, процес оновлення термінів у галузі

⁴ Шарков Ф. Подготовка специалистов по связям с общественностью / Ф. Шарков // Образование и общество. – 2001. – № 2. – С. 21.

⁵ Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.

⁶ Там же. – С. 172.

теорії та практики комунікації є динамічним і безперервним. У зв'язку з цим розглянута система термінів характеризується різноманітністю понять, варіативністю. Залишаються проблеми неузгодженості термінології, невизначеності або недостатньої деталізації окремих термінів і понять (у т. ч. й інформаційно-комунікаційна діяльність) у спеціальній літературі (науковій, навчальній, методичній).

Розглядаючи з позицій термінологічного аналізу поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність» (далі ІКД), ми виходили з того, що в своїй змістовній основі вона пов'язана з двома похідними функціями наукової бібліотеки: інформаційної та комунікаційної⁷. При здійсненні історико-бібліотечнознавчого аналізу розвитку функціональних складників ІКД ми опиралися на положення щодо їх визначення як сутнісних функцій бібліотеки. Діяльність бібліотеки в контексті визначення її функцій науковцями розглядалася як засіб пристосування бібліотеки до наявних соціальних умов, відповідно до яких, як зазначав М. Слободяник, а згодом Р. Мотульський, на різних етапах розвитку бібліотечної справи бібліотечнознавцями виділялися різні групи функцій: головні, основні, загальні, сутнісні, іманентні, онтологічні, генетичні, вихідні, системоутворюючі, зовнішні, специфічні, типоутворюючі, історичні, похідні, прикладні, додаткові, допоміжні, приватні,

⁷ Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек в контексті формування суспільства знання / О. М. Василенко // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 13–16; Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті наукового дослідження / О. М. Василенко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2014. – С. 9–12.

технологічні тощо⁸. Однак сутність бібліотеки проявляється, насамперед, у збиранні, аналітико-синтетичному опрацюванні та зберіганні соціально значущих документів із метою задоволення інформаційних потреб користувачів, що було і є найголовнішим у діяльності бібліотек у різні історичні періоди і в різних країнах і залишиться таким надалі. Вже у перших теоретичних працях початку ХХ ст. порушувалися питання про призначення бібліотеки, висловлювалися ідеї про функції бібліотеки, утверджувалася думка, що бібліотека – це не тільки сховище книг, але і громадський інститут, без якого неможлива просвіта, розвиток науки і промисловості. У цьому зв'язку І. Юдіна зазначає, що вже у ХІХ – початку ХХ ст. у рамках бібліотекознавства формуються передумови для розвитку поглядів на інформаційну функцію бібліотеки, що пов'язано з ідеями зростання суспільних потреб у знаннях і розширення функцій бібліотекаря⁹. Дослідниця акцентувала увагу, що тільки після багаторічних дискусій, розпочатих ще у 1960-х роках на сторінках професійних видань, до 1990 р. науковці прийшли до висновку, що інформаційна функція бібліотеки є первинною у відношенні до інших. Відтоді широкої підтримки бібліотечної спільноти набуває визначення інформаційної функції бібліотеки як сукупності видів її діяльності з інформаційного забезпечення матеріального і духовного виробництва. Реалізація функції розглядалася як процес «задоволення інформаційних потреб читачів за рахунок масиву інформації, накопиченого

⁸ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; Нац. акад. наук України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – Київ, 1995. – 286 с.

⁹ Юдіна І. Г. Зарождение информационной функции библиотеки / И. Г. Юдина // Электронные ресурсы региона : региональная научно-практическая конференция (г. Новосибирск, 24–28 сент. 2007 г.). – Новосибирск, 2008. – С. 363.

в ній, а також інших доступних їй джерел інформації»¹⁰. У своїх роботах В. Скворцов наполягав, що це – фундаментальна, універсальна, сутнісна функція сучасної бібліотеки¹¹. Натомість комунікаційна складова діяльності бібліотек розглядалася тільки в контексті конкретних форм і видів бібліотечного обслуговування. Хоча процес взаємодії «бібліотека – суспільство» та спілкування «бібліотекар – читач» визначально закладено в суспільному призначенні бібліотеки, однак лише на початку 1980-х років Ю. Столяровим було акцентовано увагу на соціальному призначенні бібліотеки, яке полягає у «забезпеченні просторово-тимчасового акта комунікації», а комунікативна функція визначена як «іманентна соціальна функція бібліотеки»¹². В. Ільганаєва¹³ вважає, що комунікативна функція – це конкретний спосіб зв'язку, взаємодії об'єктів матеріального світу і суб'єктів соціального життя між собою. Комунікативна функція проявляється в діяльності

¹⁰ Скворцов В. В. Библиотековедение, библиотеки и информация / В. В. Скворцов // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы : тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар–Новороссийск, 17–19 сент. 1997 г. – Краснодар, 1997. – С. 262–264.

¹¹ Скворцов В. В. Коренной вопрос перестройки библиотечной теории и практики / В. В. Скворцов // Развитие библиотечной теории и практики на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. ин-т культуры. – Москва, 1989. – С. 5–19.

¹² Столяров Ю. Н. Структурно-функциональный анализ библиотеки как системы – теоретико-методологическая основа повышения эффективности и качества библиотечного обслуживания : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 05.25.03 / Ю. Н. Столяров ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – Москва, 1982. – 29 с.

¹³ Ільганаєва В. О. Формування комунікаційних стратегій сучасного університету / В. О. Ільганаєва // Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф., 24.10–25.10 2013 / М-во образования и науки Украины, Днепропетр. нац. ун-т ж.-д. трансп. им. акад. В. Лазаряна. – Днепропетровск : ДНУЖТ, 2013. – 264 с.

комунікаційних підсистем сфери соціальних комунікацій (наука, політика, культура, мистецтво і т. п.)¹⁴. Однією з таких підсистем є бібліотека.

Із розвитком процесу інформатизації суспільства та автоматизації бібліотек, як слушно зазначив український дослідник О. Пашков, збагатилися соціальні функції бібліотеки. Визначаючи базовими меморіальну, комунікативну, кумулятивну, вчений наголошує, що «при цьому комунікативна функція виходить на передній план»¹⁵. У роботах сучасних дослідників комунікаційна функція НБ має різноаспектне представлення і розглядається бібліотекознавцями: як «сутнісна функція інформації», яка в бібліотеці «акумулює всі інші функції і на ній, відповідно, сконцентровані результати всіх послуг»¹⁶; як складник бібліотечного спілкування і виховного процесу в бібліотеці¹⁷. Р. Мотульський, зазначаючи важливість комунікаційної функції, підкреслив, що бібліотека не тільки надає користувачеві сам документ або відомості про нього, а й безпосередньо необхідну йому інформацію, пов'язує здійснення цього виду діяльності з більш високим рівнем бібліотечного сервісу¹⁸. Дослідник визначив комунікаційну функцію спілкування та її прояви

---

¹⁴ Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – С. 161.

¹⁵ Пашков О. М. Автоматизация библиотек: историко-библиотечный аспект (II половина XX – начало XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.08 / О. М. Пашков. – Київ, 2005. – 20 с.

¹⁶ Берестова Т. Ф. Библиотеки в преодолении информационных барьеров / Т. Ф. Берестова // Библиотековедение. – 2005. – № 1. – С. 53–56.

¹⁷ Грабар Н. Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціально-комунікаційних умовах: автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 / Н. Г. Грабар. – Харків: [б. в.], 2008. – 20 с.

¹⁸ Мотульський Р. С. Библиотека как социальный институт / Р. С. Мотульский. – Минск : Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – 374 с.

в бібліотечному обслуговуванні в контексті основних положень теорії соціальних комунікацій.

Поняттєвий апарат «інформаційної діяльності» наукової бібліотеки до сьогодні залишається предметом розгляду вчених, а також знаходить відображення у нормативно-правових документах. Проте, здійснений аналіз чинних нормативних документів із позицій системного та діяльнісного підходів засвідчив деякі розбіжності щодо визначення поняття «інформаційна діяльність». Так, положення Закону України «Про науково-технічну інформацію» регламентує, що «науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні»¹⁹. У Законі України «Про інформацію» основними видами інформаційної діяльності визначено «створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації»²⁰. Згідно з ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни і визначення понять», який набув чинності з липня 2014 р., «інформаційна діяльність» визначається як «постійне та систематичне збирання та оброблення інформації для її зберігання, опрацювання, інформаційного пошуку, використання, поширення, які виконує певна особа чи організація»²¹. Порівняно

¹⁹Про науково-технічну інформацію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12/print14804055-98924809>. – Назва з екрана.

²⁰Про інформацію : Закон України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/print1464636530154074>. – Назва з екрана.

²¹ДСТУ 7448:2013 Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни і визначення понять. – Київ: Мінекономрозвитку України, 2014 – III, 41с. – (Національний стандарт України). – Вперше (зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.26-80). – Чинний від 2014–07–01.

з вищенаведеними визначеннями у стандарті не включено, на нашу думку, такі важливі для діяльності бібліотеки складові, як спрямованість на задоволення потреб суспільства у інформації та знанні, охорона і захист інформації. По-перше, бібліотека є відкритою документно-комунікаційною системою, установою, яка не просто «має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації», а головним завданням якої є «забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних ... потреб користувачів»²². По-друге, на сьогодні бібліотеки володіють значним інформаційним потенціалом, до складу якого входять документи бібліотечного фонду і електронних мережевих ресурсів. Як одні, так і інші потребують конкретних умов зберігання, а також заходів з їх захисту і збереження, що й здійснюють бібліотеки. Ці аспекти повністю відповідають положенням Законів України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Оскільки загально визнано, що процеси забезпечення інформаційних потреб користувачів і охорона та захист інформації є складником інформаційної діяльності, то безумовно у фаховому нормативному документі щодо характеристики поняття «інформаційна діяльність» ці змістовні складові повинні бути чітко регламентовані.

На початку 1990-х років М. Слободяник поєднав інформаційний та комунікативний складники в єдину цілісну функцію НБ, визначивши серед основних її функцій головною інформаційно-комунікативну функцію²³. На

²²Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80/print1482090612014282>. – Назва з екрана.

²³Слободяник М. С. Основні напрямки реалізації інформаційно-комунікативної функції наукової бібліотеки / М. С. Слободяник // Культура і національна самосвідомість : проблеми теорії та завдання практики : тези наук.-практ. конф. працівників культури та науковців України. – Київ, 1991. – С. 59–61.

нашу думку, саме такий підхід дозволив ученому розглянути модель сучасної бібліотеки як інституту, що входить до системи соціальних комунікацій, вихідним принципом якої визначається інформація та її обіг, а основними її елементами встановлено: інформаційний потенціал – інформаційна діяльність – комунікаційний процес – управління, які перебувають між собою у відношеннях взаємозв'язку і взаємозалежності ²⁴.

Наразі ми говоримо про *інформаційно-комунікаційну діяльність бібліотеки, яка в собі акумулює різні процеси інформаційної діяльності (формування, використання і поширення інформаційних продуктів, надання інформаційних послуг), які забезпечуються на основі різних типів, видів і форм соціальної комунікації.*

У контексті загальносвітових тенденцій побудови суспільства знань у сучасному бібліотекознавстві наукові бібліотеки розглядаються як фундатори розвитку баз знань, комунікаційні установи, які надають доступ до інтелектуальних інформаційних ресурсів (світових та власної генерації), забезпечують потреби користувачів у знаннях та інформації. Л. Костенко, досліджуючи модель бібліотеки суспільства знань, наголошує, що така бібліотека має «виступати інформаційною серцевиною суспільних інституцій (виробничих, наукових, освітянських і культурологічних), інтегруючою ланкою інформаційної сфери суспільства» ²⁵.

Розуміння значення знання для розвитку суспільства та ролі бібліотек відобразилося на міжнародному рівні у

²⁴Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5–7.

²⁵Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

документах ІФЛА (Олександрійський Маніфест про бібліотеки; інформаційне суспільство в дії (2005), Ліонська Декларація з доступу до інформації та розвитку (2014), Кейптаунська декларація (2015)), прийнятих у рамках Конгресу ІФЛА, а також у завданнях «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України». На зростаючій ролі знання у майбутньому суспільстві наголошують вітчизняні та зарубіжні дослідники. Цей аспект докладно розкрито в роботі К. Лобузіню на основі проведеного авторкою дослідження щодо формування та трансформації поглядів учених різних сфер знань і суспільної діяльності ²⁶.

По суті, саме наукова бібліотека визнається прогресивним співтовариством як центр соціальної комунікації, інформаційно-ресурсний потенціал якого спроможний комплексно забезпечити потреби суспільства у доступі до знань та інформації для розвитку науки, освіти, культури і виробництва на сучасному етапі та у перспективі.

На думку українського ученого О. Пархоменка, «інформація і знання – це той фундамент, на якому будується соціальне життя, якість якого значною мірою визначається характером інформаційно-знанневих потреб суб'єкта діяльності» ²⁷. Зміни соціуму впливають на формування його потреб. У контексті розвитку суспільна знань місія наукової бібліотеки у напрямі обслуговування має спрямовуватися на задоволення інформаційно-знанневих потреб користувачів та популяризації знання.

Таким чином, на основі визначених сутності та змісту

---

²⁶Лобузіню К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузіню ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.

²⁷Пархоменко О. В. Інформація і знання: взаємозв'язок : монографія / О. В. Пархоменко. – Київ : Державний інститут інтелектуальної власності, 2010. – С. 216.

інформаційної та комунікаційної функцій, місії наукової бібліотеки в умовах розвитку суспільства знань інформаційно-комунікаційну діяльність наукової бібліотеки розглядаємо як комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних ресурсів, популяризації знання в суспільстві та надання бібліотечно-інформаційних послуг із метою задоволення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів.

1.2. Забезпечення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів науковою бібліотекою

У сучасній науці, залежно від теоретичних підходів, розроблено кілька концепцій подальшого розвитку суспільства. Найбільшого поширення набули теорія інформаційного суспільства та суспільства, заснованого на знаннях. Більшість дослідників ототожнюють поняття «інформаційне суспільство» та «суспільство знань», розглядаючи суспільство знань як вищу стадію інформаційного суспільства, становлення якого стало можливим завдяки розвитку інформаційних технологій²⁸. Ці концептуальні поняття у їх взаємозв'язку та розбіжності представлено у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» (виголошено на XXXII сесії генеральної конференції 2003 р., опубліковано 2005 р.)²⁹. У цьому документі ЮНЕСКО фактично обґрунтовано нові концептуальні підходи щодо переходу від інформаційного суспільства на новий рівень сучасної цивілізації та проголошено ідею побудови суспільства знань. У доповіді підкреслено, що суспільство знань

---

²⁸Наумкина Е. А. От информационного общества к обществу знаний: образовательный аспект [Электронный ресурс] / Е. А. Наумкина. – Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11997.html>. – Заглавие с экрана.

²⁹К обществам знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco>. – Заглавие с экрана.

відрізняється від інформаційного суспільства, оскільки інформаційне суспільство ґрунтується на досягненні технології, а суспільство знань має ширші соціальні, етичні та політичні параметри. Наголошено, що технологічні перетворення останнього десятиліття вплинули на засоби створення, передачі та обробки знань, а людство стоїть «на порозі нової ери – ери цифрового знання»³⁰. Водночас зазначено, що принципи побудови інформаційного суспільства та суспільства знань не можуть зводитися тільки до технологічних інновацій, а більш важливого значення та пріоритету для суспільства набувають здатність до новаторства і динаміка пізнання. Таким чином, сутність суспільства знання полягає в тому, що рушійною силою його розвитку повинні стати знання.

У бібліотечному середовищі поширеною є думка щодо підвищення значимості ролі бібліотек у період становлення суспільства знання. У зарубіжних джерелах застосовують різні поняття щодо образу (моделі) бібліотеки в цілому, а бібліотечні спеціалісти характеризуються як «навігатори знань», «інженери знань», «бібліотека як інструмент передачі знань» та ін. Зокрема А. Земсков щодо ролі бібліотеки у суспільстві знань висловив думку, що «бібліотека як посередник між народом і знанням, ... – інструмент передачі знання народу»³¹. За великим рахунком, історія бібліотечної справи свідчить, що з отриманням статусу публічних і доступних установ бібліотеки завжди були у ролі такого посередника. І залежно від історичного моменту реалізовували такі суспільні завдання: розвивати грамот-

---

³⁰ Там же.

³¹ Див.: Леончиков В. Е. Современные тенденции развития теории библиотекведения в контексте концепции ЮНЕСКО «К обществам знания» [Электронный ресурс] / В. Е. Леончиков. – Режим доступа : <http://docplayer.ru/55245511-Sovremennye-tendencii-razvitiya-teorii-bibliotekovedeniya-v-kontekste-konceptii-yunesko-k-obschestvam-znaniya.html>. – Заглавие с экрана.

ність і нести просвітництво «у маси», сприяти розвитку науково-технічному прогресу, науки, освіти і культури.

Безсумнівним залишається факт, що більшого розмаху прогресивні перетворення набули у тих країнах світу (США, Великобританія, Франція та ін.), в яких створення мережі загальнодоступних бібліотек для населення було органічною складовою усього соціально-економічного розвитку держави. У суспільстві змінювалися форми виробництва, оновлювалися пріоритети розвитку галузей народного господарства, освіти й науки, і відповідно до них наукова бібліотека формувала свої фонди і розвивала послуги, удосконалювала свої засоби, види і форми комунікації з метою забезпечення потреб суспільства в знаннях та інформації.

Комунікаційний процес НБ і суспільства пов'язаний із задоволенням потреб її реальних та потенційних користувачів. З погляду філософської науки потреба розглядається як брак чи нестача чого-небудь необхідного для підтримки життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства в цілому, внутрішній стимул до активності. У сфері бібліотечно-інформаційної діяльності такою суспільною потребою, насамперед, є інформаційна. У бібліотекознавстві та інформології «інформаційна потреба» (ІП) є базовим поняттям, визначення якого зазнало змістовної трансформації.

З огляду на суспільну значущість вивчення проблеми інформаційних потреб, починаючи зі середини минулого століття і до сьогодення, є актуальним для багатьох науковців. Проблематика досліджувалася в аспекті загально-нотейоретичних та методичних питань, виявлення та аналізу інформаційних потреб, визначення шляхів удосконалення роботи щодо їх задоволення.

Серед останніх доцільно назвати наукове дослідження, проведене Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського, за результатами якого

підготовлено колективну монографію³². Автори роботи в контексті інформаційної діяльності бібліотеки висвітлили дослідження ІІ користувачів та на основі аналізу численних наукових публікацій визначили, що увага зосереджувалася на виявленні сутності та властивостей, факторах, що формують ІІ, а також розробленні методик їх вивчення та задоволення³³.

Проте, необхідно констатувати: хоча інформаційним потребам та ефективності їх задоволення присвячено чимало спеціальних досліджень, ученими неодноразово зазначалося, що одне з базових науки і практики усього бібліотечно-інформаційного комплексу, таке важливе та різноаспектне поняття й дотепер залишається недостатньо вивченим по суті.

Наразі в науці визначилося декілька основних підходів до вивчення ІІ. Так, український учений М. Слободяник виділив психологічний та наукознавчий³⁴. Прихильники психологічного підходу (Д. Блюменау, С. Коготков, М. Лейпольт, М. Міріманова) розглядають ІІ як певний стан свідомості суб'єкта і відносять їх до суб'єктивної реальності, оскільки ІІ є акт усвідомлення індивідумом недостатності знань для побудовування психологічної моделі об'єкта, констатацію неузгодженості між наявними і необхідними, недостатніми знаннями суб'єкта³⁵.

---

³²Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку: монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [автори: Воскобойнікова-Гузєва О. В., [Рогова П. І.], Заліток Л. М., Зозуля С. М., Букшина Т. Ф., Вараксіна Н. В., Вербова В. В., Коваленко І. Й., Литовченко О. В., Пономаренко Л. О., Самчук Л. І., Янюк С. С. ; наук. ред.: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Заліток Л. М. – Київ, 2014. – 240 с.

³³Там само. – С. 53.

³⁴Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – Київ, 1995. – С. 53.

³⁵Блюменау Д. И. К уточнению исходных понятий теории информационных потребностей / Д. И. Блюменау // Научно-техническая информация. Сер. 2. – 1986. – № 2. – С. 7–12; Блюменау Д. И. По поводу сущности коммуникационной потребности / Д. И. Блюменау // Научно-техническая информация. Сер. 1. – 1997. – № 5. – С. 38–43.

У контексті наукознавчого підходу ІІ розглядаються як «необхідність використання всіх нагромаджених людством знань для вирішення конкретних творчих і професійних знань» (Е. Бернштейн, Д. Шехурін), «внутрішній стан суб'єкта, що відображає дефіцит наукової інформації, необхідної для використання в науковій або науково обґрунтованій діяльності» (Т. Федорова) ³⁶.

Найбільшого поширення в сучасній теорії ІІ здобув діяльнісний підхід, відповідно до якого основою виникнення потреб є діяльність людини, що виявляє потребу в знаннях. Представники діяльного підходу (Е. Бернштейн, Р. Гіляревський, Д. Шехурін, С. Коготков, Г. Щербицька та інші) розглядають ІІ як усвідомлення браку в інформації, що необхідна для вирішення конкретного завдання.

Розглядаючи питання через призму діяльності наукових працівників, М. Слободяник запропонував своє розуміння ІІ як об'єктивно виникаючого у фахівця в результаті постановки або в ході розв'язання наукового завдання дефіциту в інформації, без ліквідації якого важко чи навіть неможливо здобути нове наукове знання ³⁷. Серед факторів, що впливають на формування і характер ІІ науковців, ученим названо умови професійної діяльності, науковий та інформаційний потенціали, стереотипи щодо здійснення інформаційного пошуку та опрацювання інформації. У цьому зв'язку М. Слободяник акцентував увагу на те, що «суб'єктивний компонент істотно впливає на інформаційно-комунікативну діяльність науковців» ³⁸.

³⁶Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку: монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [автори: Воскобойнікова-Гузєва О. В., [Рогова П. І.], Заліток Л. М., Зозуля С. М., Букшина Т. Ф., Вараксіна Н. В., Вербова В. В., Коваленко І. Й., Литовченко О. В., Пономаренко Л. О., Самчук Л. І., Янюк С. С. ; наук. ред. : Воскобойнікова-Гузєва О. В., Заліток Л. М. – Київ, 2014. – С. 54.

³⁷Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – Київ, 1995. – С. 59.

³⁸Там само. – С. 60.

Наведені вище визначення щодо сутності ІІ тією чи іншою мірою підкреслюють когнітивну природу ІІ, в основі якої є необхідність набуття (отримання) знання. Наголос на знаннєвій сутності у своєму визначенні ІІ роблять й інші вчені, розглядаючи ІІ як «усвідомлене розуміння відмінності між індивідуальним знанням про предмет і знанням, накопиченим суспільством»³⁹.

Водночас поширеними (насамперед у навчальній літературі) є визначення, в яких сутність ІІ пов'язана з нестачею саме інформації, необхідної для вирішення наукових, освітніх або практичних завдань, як то «різновид нематеріальних потреб, що означає потребу в інформації, необхідної для вирішення конкретної задачі чи досягнення конкретної цілі»⁴⁰.

Аналізуючи інформативну природу ІІ, Л. Мрачко та А. Пирогов наполягають, що «інформаційну потребу слід розглядати як об'єктивну потребу людини в інформації певного змісту та форми, якості і кількості (повідомленнях, відомостях, даних тощо)»⁴¹. Тобто, ця інформація потрібна людині для орієнтації в навколишній дійсності, вибору лінії поведінки і подолання важких життєвих ситуацій, для досягнення внутрішньої рівноваги і узгодженості із соціальним середовищем.

Відповідно до чинних стандартів, інформаційна потреба – вимога користувача інформації щодо отримання будь-яких даних, повідомлень, фактів для вирішення питань або проблем, пов'язаних із науковою чи практичною діяльністю⁴².

Таким чином, щодо визначення інформаційної потре-

³⁹Ананьева Т. Н. Информационный консалтинг / Т. Н. Ананьева, А. И. Ткалич. – Москва : Экономика, 2006. – 206 с.

⁴⁰Яцемірська М. Культура фахової мови журналіста : навч. посіб. / М. Яцемірська. – Львів : ПАІС, 2004. – 368 с.

⁴¹Мрочко Л. В. Информационные потребности и интересы личности: связь и соподчинение общего и частного / Л. В. Мрочко, А. И. Пирогов // Экономические и социально-гуманитарные исследования. – № 3 (11). – 2016. – С. 125–129.

⁴²ДСТУ 7448:2013 Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 41 с. – (Національний стандарт України). – Вперше (зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.26-80). – Чинний від 2014–07–01.

би наразі маємо два основних підходи щодо розуміння її сутності: інформаційної та знаннєвої. На нашу думку, обидва є обґрунтованими відповідно до конкретного запиту користувача та мети його звернення до інформаційної установи (інформаційного ресурсу), зокрема бібліотеки. Так, головним завданням бібліотеки як інформаційної, культурної, освітньої установи (або структурного підрозділу) є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів⁴³. Унормування такого визначення в нормативно-правовому акті свідчить про забезпечення широкого спектру потреб суспільства у процесі бібліотечної діяльності. При цьому видовий перелік визначених потреб по суті сформовано на основі вищезазначених основних підходів інформаційного (ІІ) та знаннєвого (науково-дослідні, освітні потреби).

В узагальненому розумінні НБ характеризується як науково-інформаційний і культурно-освітній центр, навчально-допоміжна структура (в навчальних закладах), що забезпечує розвиток науки, освіти, культури; задовольняє інформаційні потреби наукових установ, навчальних закладів та окремих осіб, пов'язані з дослідницькою, освітньою та культурно-просвітницькою діяльністю. У зв'язку з чим постає питання, наскільки точним є застосування поняття «інформаційна потреба» в аспекті діяльності НБ, коли звернення користувачів до НБ, насамперед, зумовлені отриманням доступу до конкретних знань.

У цьому зв'язку доцільно зупинитися на розгляді понятійних категорій «інформація» і «знання», діалектична єдність і взаємозв'язок яких стали предметом розгляду в численних сучасних наукових публікаціях.

У традиціях філософської думки поняття «знання»

---

⁴³Закон України про бібліотеки та бібліотечну справу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

формулювалася як проблема адекватності та істинності, тобто у якісних характеристиках. Поняття інформації не відображає зміст і повноту пізнання, а відштовхується від функціональності, яку інформація виконує в суспільстві. На відміну від знання інформація не може забезпечити повноту і граничність, а є прикладним та службовим поняттям. Як наголошує А. Назарчук, функціональний зміст інформації полягає в тому, щоб «направляти суспільний розвиток і забезпечувати життєдіяльність суспільства як комунікаційної системи», знання ж набуває якості інформації тільки тоді, коли вони «допомагають системі мінятися і адаптуватися до змін в її оточенні»⁴⁴.

На переконання А. Урсула, поняття «знання» і «інформація» характеризують пізнавальну діяльність із різних сторін: перший – тільки з гносеологічної другий – переважно з комунікативної⁴⁵. Продовжуючи цю думку, А. Шарандін на основі здійсненого опозиційного аналізу щодо розуміння понять «знання» та «інформації», приходять до висновку, що знання завжди є тією чи іншою інформацією, однак інформація не завжди може сприйматися як знання. У співвідношенні цих категорій учений визначає: «знання – це та інформація, яка комунікативно значима»⁴⁶. Зрозуміло, що залежно від мети, мотивації чи конкретних обставин у людини може виникати потреба як в інформації, так і в знанні. Водночас, визначаючи інформацію, перш за все, як «відомості...», розуміємо, що поняття «знання» в своїй основі має більш глибокі корені когнітивної природи людства. Проте,

---

⁴⁴Назарчук А. В. Теория коммуникации в современной философии / А. В. Назарчук. – Москва : Прогресс-Традиция, 2009. – С. 8, 9.

⁴⁵Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке / А. Д. Урсул. – Москва : Наука, 1975. – С. 185.

⁴⁶Шарандин А. П. Междисциплинарный характер оппозиционного метода [Электронный ресурс] / А. П. Шарандин. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdistsiplinarnyy-harakter-oppozitsionnogo-metoda>. – Заглавие с экрана.

розмежувати ці категорії (як окремі види потреб: інформаційні і знаннєві) в процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування непросто. У цьому зв'язку вважаємо об'єктивним підтримати українського вченого О. Пархоменка щодо вживання поняття «інформаційно-знаннєві потреби». На наше переконання, саме це поняття (а не просто «інформаційні потреби») пов'язано і з визначенням пріоритетних напрямів діяльності науково-інформаційних установ, взагалі, і наукових бібліотек, зокрема, в умовах формування суспільства знань.

Розглядаючи сутність питання, О. Пархоменко спирається на думку сучасних дослідників еволюції інформаційно-знаннєвого простору (як одного з найважливіших факторів кардинальних змін у сучасному соціумі), а також вчення В. І. Вернадського, що основою прогресу є сфера розуму, наукова думка, прогрес науки, в якій він вбачав упровадження інтегрального, колективного інтелекту суспільства. Вчений наголошував, що інформаційно-знаннєві потреби людини – це той базис, який формується на законах існування природи і суспільства і стає основою прогресивного світового розвитку ⁴⁷. Інформаційно-знаннєві потреби (ІЗП) завжди були рушієм цивілізаційного розвитку, однак масштаби і темпи їх зростання не були однаковими на різних історичних етапах. В умовах формування суспільства знань доступ населення до інформації та знання ототожнюється із рівнем соціального життя, якість якого значною мірою визначається характером ІЗП.

Таким чином ІЗП визначають як базові потреби людства, що посідають пріоритетне місце у розвитку соціуму. На основі вищепредставлених підходів щодо характеристики базових понять, розгляду взаємозв'язку «інформації» та

---

⁴⁷Пархоменко О. В. Інформація і знання: взаємозв'язок : монографія / О. В. Пархоменко. – Київ : Державний інститут інтелектуальної власності, 2010. – С. 217.

«знання» в контексті ІКД НБ під *інформаційно-знаннєвою потребою розуміємо усвідомлення недостатності наявних знань та необхідність поповнення знань шляхом інформаційної комунікації*.

О. Пархоменко стверджує, що ІЗП можна віднести до стратегічних потреб суспільства, оскільки саме вони насамперед забезпечують розвиток економіки, науки, освіти та виробництва і створюють широкі можливості переходу до більш високого рівня життя ⁴⁸. Вченим було визначено *тенденції в сфері ІЗП* на сучасному етапі, які є взаємопов'язаними між собою, а саме: постійне їх зростання (стосується як окремої людини, так і суспільства в цілому, насамперед, у сфері інтелектуальної діяльності); цілеспрямована професійна автогенерація суб'єктами знань, що призводить до зростання і використання нових інформації і знань; активний перехід до формування безпаперової (цифрової) технології; зростання ІЗП у виробничій сфері діяльності; суттєве збільшення потреб на наукову і науково-технічну інформацію, яка слугує основою для розвитку виробництва.

Сучасні перетворення, що відбулися і продовжують відбуватися у всіх сферах соціально-економічної діяльності людини, пов'язані зі стрімким розвитком новітніх технологій, зумовлених виробленням якісно нового знання, чому передувало виникнення потреби у такому знанні. Знання стають сутністю сучасного життя, необхідною умовою функціонування сучасного суспільства. Знання продукує потреби у новому знанні, створює нові технологічні можливості їх задоволення, нові форми і засоби акумуляції і збереження знаннєвих ресурсів, пошуку і передачі знань на безмежних відстанях. Підтримуючи в основному теоретично обґрунтовані положення О. Пархоменко щодо визначених тенденцій у сфері ІЗП, вважаємо, що до них потрібно відне-

⁴⁸Там само. – С. 225.

сти також і *трансформацію парадигми забезпечення ІЗП, пов'язану з розвитком електронної складової у формуванні інформаційно-знанєвих ресурсів та впровадженні комунікаційно-сервісних послуг.*

Показовими у цьому аспекті є діяльність провідних наукових бібліотек України, оскільки саме ці інституції мають багатомільйонні документні фонди, сформовані упродовж тривалого історичного періоду, розвивають сучасні електронні інформаційні ресурси і послуги, мають підготовлений висококваліфікований персонал, а також володіють науково-методичним інструментарієм задоволення та дослідження ІЗП реальних і потенційних користувачів.

1.3. Розвиток ресурсної бази та комунікаційно-сервісних послуг наукової бібліотеки

В умовах розвитку інформаційного суспільства та формування суспільства знань провідні НБ залучаються до системи управління знаннями, створюючи якісно нові документні ресурси – бази знань. Однак традиційний бібліотечний фонд залишається важливим документно-інформаційним ресурсом НБ. Основними його частинами на сьогодні є різні види і типи друкованих видань, рукописів, аудіовізуальних матеріалів, документів на інших інформаційних носіях та постійно зростаючих у кількісному співвідношенні електронних документів (за винятком бібліотек, що спеціалізуються на формуванні фонду на конкретному носії інформації). На початок 2016 р. фонд наукових бібліотек становив понад 583 млн примірників документів ⁴⁹.

Крім того, у фондах великих наукових бібліотек країни

⁴⁹Основні показники діяльності публічних, державних, наукових бібліотек сфери впливу Мінкультури України та бібліотек України різних типів і форм власності у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://profy.nplu.org/file/statistics/2014-2015/1.pdf>. – Назва з екрана.

зберігаються також колекції архівних і музейних документів, інтегрованих до загального складу бібліотечного фонду. Наприклад, у складі більше, ніж п'ятнадцятимільйонного фонду НБУВ (за станом на 1 січня 2016 р.) частина архівного фонду нараховує 428 фондів, з яких – 408 фондів особового походження, 4 колекції документів та 16 фондів установ загальною кількістю 62,8 тис. одиниць зберігання, які хронологічно охоплюють період з 1718 р. до сьогодення. У складі Фонду Президентів України НБУВ зберігається колекція експонати різноманітних творів мистецтва. Усі ці документи мають вагомe історико-культурне та джерелознавче значення для досліджень, сприяють більш повному забезпеченню ІЗП спеціалістів.

Провідні НБ країни у процесі семантичного опрацювання документів фонду самостійно створюють бібліографічні, реферативні, фактографічні, повнотекстові бази даних, а також політематичні інтегровані інформаційні ресурси, які можна охарактеризувати як когнітивні ресурси, що слугують базисом для отримання та надання конкретних знань та інформації, за якими звертаються користувачі. До прикладу, в НБУВ крім електронного каталогу (OPAC – 1,38 млн записів), який ведеться з 1994 р., та загальнодержавної реферативної бази «Україніка наукова» (корпоративний проект; 0,59 млн записів) налічується 61 бібліографічна БД (загальний обсяг – 0,6 млн записів), 15 повнотекстових – (загальний обсяг – понад 0,66 млн повних текстів документів), мультимедійних – 9 (загальний обсяг – 28,1 тис записів). Унікальним електронним ресурсом є повнотекстове зібрання «Наукова періодика України», де представлено близько 600 тис. наукових публікацій українських учених із 2,5 тис. фахових журналів. Наразі відбувається інтеграція основної частини цих ресурсів, що вже найближчим часом дозволить структурно удосконалити е-ресурси бібліотеки, оптимізувати процеси управління зберіганням, архівуванням, наповненням та

опрацюванням е-ресурсів; посилити контроль щодо якості формування баз даних та забезпечення ефективного інформаційного пошуку, що досягається в процесі семантичного опрацювання документів.

Саме в результаті семантичного опрацювання бібліотечного документального ресурсу, як зазначає К. Лобузін, він має трансформуватись у ресурс з якісно новим представленням змісту, котрий варто визначити як знаннєвий ресурс бібліотеки. Цей ресурс містить згорнуту, аналітично опрацьовану інформацію, що забезпечує функції посередника між користувачем і знаннями у документальній комунікації, і тим самим реалізує інтелектуальний доступ до документів, який на етапі відбору та аналізу змісту джерельної бази наукового дослідження або прийняття рішень ефективно замінює безпосереднє звернення до документального фонду⁵⁰.

Останнє десятиріччя активно українські вчені розглядають широке коло питань, пов'язаних із акумулюванням інтелектуального ресурсу та організацією управління знаннями у НБ, а також формування проблемно-орієнтованих баз знань на корпоративних засадах, основними компонентами яких К. Лобузін визначає електронну бібліотеку, інституційний репозиторій, професійні веб-ресурси, науковий довідковий апарат, онлайніві методичні сервіси⁵¹. (Особливості створення бібліотечних баз знань, досвід НБУВ та співпраця з іншими бібліотечно-інформаційними установами у напрямі формування та розвитку національних та локальних бібліотечно-інформаційних ресурсів розглянуто у розділі 2 монографії).

Розглядаючи наукову бібліотеку як когнітивний ре-

⁵⁰Лобузін К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузін; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2012. – С. 32.

⁵¹Лобузін К. Корпоративна бібліотечна база знань: науково-методичний посібник / Катерина Лобузін; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 103 с.

курс соціуму⁵², В. Жукова наголошує, що для бібліотеки притаманна така модель управління знаннями як ресурсом, складовими якої є:

- створення нових знань;
- інформаційна аналітика знань;
- використання наявних знань;
- втілення знань у продуктах і послугах;
- передача наявних знань;
- забезпечення доступу до необхідних знань;
- збереження знань;
- підтримка цілісності знань;
- захист знань від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- структуризація, кодифікація та ідентифікація знань.

У провідних НБ України, які зберігають соціальну пам'ять та інтелектуальний капітал людства, зосереджено різноманітні різногалузеві знаннєві ресурси, створені людським інтелектом у різні періоди національної та світової історії. У цьому контексті ми поділяємо думку бібліотекознавців, що по суті майже кожний документ НБ містить практичне, теоретичне, або стратегічне знання⁵³. Звертаючись до НБ, користувач саме із документів, акумульованих в бібліотечному фонді отримує потрібні йому знання та інформацію. А засоби електронної комунікації, що використовуються в бібліотечному сервісі дозволяють йому отримати ці знання в оперативному режимі в потрібному вигляді та комфортному для користувача місці.

Наприклад, значними інформаційними ресурсами, доступними для вітчизняних і зарубіжних користувачів у

---

⁵²Жукова В. П. Когнітивні ресурси бібліотек // Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука : Збірник наукових праць / ред кол. Л. Г. Бакуменко [та ін]. – Харків : ХДУХТ, 2016. – С. 55–60.

⁵³Там само.

мережі Інтернет, є бази даних власної генерації НБУВ. Так, онлайнвий інформаційний комплекс баз даних НБУВ на початок 2016 р. включав 3,7 млн записів. За даними програми аналізу log-файлів веб-серверів WebLogExpert, річна кількість сеансів користувачів порталу НБУВ досягла 18,1 млн; звернень на веб-портали – понад 327,3 млн; завантажень повнотекстових документів – 7,9 млн. Загальна середньодобова кількість сеансів звернення до ресурсів порталу НБУВ становила 54 тис. Кількість віддалених користувачів з унікальними IP-адресами – 3,38 млн. Розширилася і географія користувачів: за даними аналітичної вебметричної системи Google Analytics, до інформаційних ресурсів веб-порталу НБУВ звертаються користувачі різних областей України, а також інших країн (щорічно 10–12%): Білорусі, Росії, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Нідерландів, Німеччини, Казахстану, Великобританії, Словенії, Індонезії, Чехії, Литви тощо⁵⁴.

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника – друга найбільша серед академічних бібліотек – також активно нарощує свої електронні ресурси: веде п'ять проблемно-тематичних бібліографічних БД, загальний обсяг яких становить понад 800 тис. бібліографічних записів, формує електронний каталог, який становить понад 500 тис. записів, БД авторитетних записів обсягом 26 тис. записів; кількість звернень до ресурсів веб-сайту становить понад 200 тис. щорічно⁵⁵.

Водночас провідні наукові бібліотеки надають доступ (за передплатою чи на договірній основі) до наукових е-ресурсів інших зарубіжних та вітчизняних установ, що дає мож-

---

⁵⁴Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2015 рік. – Київ, 2016. – 59, [79] с.

⁵⁵Звіт про роботу Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/2716>. – Назва з екрана.

ливість забезпечити повноту відбору релевантних запиту користувача документів. Так, у цьому напрямі НБУВ постійно і активно співпрацює з провідними зарубіжними науково-інформаційними центрами та видавництвами Німеччини, Австрії, Швейцарії, Люксембургу та інших країн, зокрема такими як: Elsevier, EBSCO, Springer, Willey, ThomsonReuters. Результатами цієї співпраці 2015 р. стала реалізація проектів із надання доступу (у т. ч. безоплатного) до масивів електронних продуктів зарубіжних інформаційних корпорацій, що забезпечує користувачів НБУВ, науковців України доступом до найновіших зарубіжних спеціалізованих БД ⁵⁶. Також НБУВ забезпечує організацію онлайнного доступу передплачуваних ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації за корпоративною системою для установ НАН України, які упродовж 2015 р. використовували 60 інститутів НАН України. Інтенсивність використання ресурсів різна залежно від галузі та тематики досліджень. Наприклад, за статистичними даними, упродовж липня–вересня із повнотекстової БД Science Direct Freedom Collection (Elsevier) науковими співробітниками Дніпропетровського інституту геотехнічної механіки отримано понад 6,3 тис. документів, Інституту проблем матеріалознавства – 1,4 тис., Інституту проблем міцності – 2,2 тис. Реферативною та бібліометричною базою даних Scopus за той самий період найбільше користувалися інститути: фізики напівпровідників (962 сесії, 315 користувачів, 9,3 тис. пошуків), монокристалів (651 сесія, 161 користувач, 1,3 тис. пошуків), біоорганічної хімії та на-

---

⁵⁶Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2015 рік. – Київ, 2016. – 59, [79] с.

фтохімії (553 сесії, 130 користувачів, 1,2 тис. пошуків)⁵⁷.

Сучасна НБ, за висловом академіка НАН України О. Онищенко, переростає у «мультиресурсний, мультисервісний заклад, що забезпечує мультипотребни» користувача. Електронна ера з її могутнім технічним, технологічним, соціокультурним потенціалом відкрила бібліотекам небачені можливості «діяти в планетарному масштабі»⁵⁸, а саме: інтегрувати в єдине ціле всі види документів на основі універсальної мови цифр, створювати світові мережі бібліотек, оперувати необмеженим масивом інформації, здійснювати пошук і передавання інформації у світовому інформаційному середовищі, співпрацювати в інтерактивному режимі з необмеженим колом користувачів, одночасно надавати значну кількість різноаспектних бібліотечно-інформаційних послуг. Із розвитком суспільства знань відбуватиметься поглиблення цих процесів, удосконалюватиметься інфраструктура забезпечення ІЗП потреб суспільства.

Як вище зазначалося, задоволенню ІЗП передують виникнення такої потреби. Розуміння недостачі інформації чи знання відображається у сформульованому інформаційному запиті, з яким користувач звертається до конкретної документно-інформаційної системи, якою є НБ, чи конкретного документального джерела. Незважаючи на наявність подвійної технології (традиційної та електронної) в контексті комунікаційного процесу на базі бібліотечно-

---

⁵⁷Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2015 році: інформаційно-аналітичний огляд / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; авт.: О. В. Полякова, О. Л. Сокур, Г. І. Солоіденко; відп. ред. Г. І. Солоіденко, Н. В. Стрішенець. – Київ, 2013. – Вип. 21. – 272 с.; Звіт про роботу Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/2716>. – Назва з екрана.

⁵⁸Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури / О. Онищенко // Бібл. вісник. – 2015. – № 6. – С. 3–7.

інформаційних ресурсів і послуг НБ, задоволення ІЗП реалізується користувачами кількома шляхами:

– одностороння комунікація

самостійне використання користувачем інформаційно-знаннєвої ресурсної бази бібліотеки, в процесі якого ним здійснюється інформаційний пошук, відбір документних джерел, релевантних запиту, аналітичне опрацювання документів; однак такий шлях прийнятний для користувача з необхідним рівнем інформаційно-бібліотечної підготовки за наявності вільного доступу до інформаційно-пошукового апарату і фонду в бібліотеці;

– двостороння комунікація

самостійне використання користувачем інформаційно-пошукового апарату бібліотеки, за результатами якого визначається коло документних джерел релевантних запиту, підготовка замовлення і отримання першоджерел (або копій) від бібліотекаря, самостійне аналітичне опрацювання документів;

– циклічна комунікація

багаторазове звернення користувача до бібліотекаря в процесі поетапного виконання запиту, багатоаспектне використання сервісного інструментарію НБ, коли користувач отримує комплекс послуг (консультація, бібліографічна чи фактографічна довідка, інформаційно-аналітичний огляд, першоджерела, копії тощо); активізується зворотній зв'язок.

Численні дослідження в напрямі забезпечення інформаційних запитів користувачів демонструють, що у провідних НБ на основі впровадження нових форм і методів обслуговування поглиблюється взаємодія з індивідуальним користувачем, що в цілому сприяє підвищенню ефективності задоволення ІЗП суспільства. Водночас необхідним є врахування вимог конкретного користувача до надання практично значимої для нього інформації, у разі потреби – представлення аналітично опрацьованого матеріалу, найновішого та

науково достовірного знання в потрібній формі та у необхідні строки, що має забезпечуватися системою *комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування НБ* ⁵⁹.

Розвиток системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування НБ неможливий без наукових досліджень у напрямі вивчення контингенту користувачів в органічному взаємозв'язку з їхніми ІЗП, а також походження, характер і динаміка ІЗП, поширені форми і методи їх задоволення тощо. В контексті визначених тенденцій забезпечення ІЗП суспільства важливого значення набуває спектр досліджень, пов'язаних з електронною комунікацією та глобальним науково-інформаційним середовищем, в якому реальними і потенційними користувачами НБ вже стають інтернет-користувачі. Цей чинник зумовлює, з одного боку, розширення номенклатури бібліотечно-інформаційних послуг для задоволення ІЗП, з іншого, – визначення нових методик для їхнього дослідження.

У цьому зв'язку важливим підґрунтям в організації та проведенні бібліотекознавчих досліджень, взагалі, та ІЗП і користувачів НБ, зокрема, має введення 2016 р. нових національних стандартів ⁶⁰:

□ ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика;

□ ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек;

---

⁵⁹Більш докладно у розділі 3.

⁶⁰Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України: Наказ від 22 серпня 2016 року № 244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-priinjattja-nacionalnih-normativnih-dokumentiv-ukrayini--doc281020.html>. – Назва з екрана.

□ ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек.

Прийняті нормативні документи є термінологічним та методичним базисом для застосування в роботі бібліотек, дозволяють вже зараз реалізувати на практиці закріплені положеннями статистичні дослідження та облік інноваційних процесів бібліотечної діяльності, пов'язаних головним чином з упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій та формуванням електронних інформаційних ресурсів. Зокрема, як складові бібліотечного фонду (у примірниках, назвах) визначаються не тільки електронні видання, що мають фізичну основу (оптичний диск), а й мережеві локальні документи, які зберігаються на комп'ютерному устаткуванні бібліотеки, а також мережеві віддалені документи, які бібліотека одержує від інших інформаційних установ у тимчасове користування через інформаційно-телекомунікаційні мережі за ліцензійним доступом. Відповідно усі ці електронні документи включаються і до статистичних показників із видачі документів (кількість виданих/завантажених електронних документів), а також враховується увесь блок електронних бібліотечно-інформаційних послуг: бібліографічних довідок, консультацій, бібліотечних заходів тощо. Показник «користувачі бібліотеки» застосовується як до усіх фізичних або юридичних осіб, які безпосередньо відвідують бібліотеки, так і дистанційних, що звертаються до бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг через електронні інформаційні мережі. Усі ці нововведення в бібліотечній статистиці, безумовно, підвищують статистичні показники у кількісному еквіваленті, дозволяють НБ більш повно і різнобічно розкрити свою роботу в умовах розвитку інформатизації.

Водночас виникають проблеми дослідницького

характеру. Зокрема, на основі аналітико-статистичної інформації роботи веб-сайту НБ можуть показувати кількість дистанційних користувачів за кодами унікальних IP-адрес, однак відбувається деіндивідуалізація користувача як особистості із своїми ІЗП. Порушується механізм дослідження причинно-наслідкових зв'язків виникнення та класифікації ІЗП користувачів різних вікових категорій і професій, ускладнюється можливість прогнозування поведінки «віртуального користувача» тощо. Деякою мірою зняти цю проблему дозволять введення електронної реєстрації користувачів на веб-сайтах вітчизняних бібліотек та упровадження єдиного читацького квитка, створення особистих кабінетів користувачів комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, розвиток інформаційно-аналітичних служб і послуг у провідних НБ країни.

Науково-методичний інструментарій дослідження інформаційних потреб (у традиційному їх розумінні) широко використовується вченими та спеціалістами провідних НБ, про що свідчать численні публікації у фахових виданнях. Природа ж інформаційно-знанневих потреб має більш глибокі гносеологічні корені й нерозривно пов'язана з такими науками, як соціологія, інформатика, психологія, історія, семіологія та ін. Крім того, враховуючи інтеграційні процеси діяльності наукових бібліотек, поглиблення міжбібліотечної кооперації в найближчій перспективі постане питання співпраці та координації роботи з комплексного вивчення сучасних користувачів та їхніх ІЗП різними інституціями не лише у межах конкретної НБ, як інтегрованого науково-інформаційного середовища.

Організація та раціональне управління цим процесом потребуватиме створення у провідних НБ структурних підрозділів, які б забезпечували здійснення системних цілеспрямованих комплексних досліджень ІЗП користувачів. У цьому зв'язку підтримуємо думку академіка О. Онищенка,

що великим бібліотекам наразі вже потрібно мати «соціологічні служби і групи кваліфікованих, відповідальних статистиків» для відтворення «реальної картини стану бібліотечних справ, соціокультурного портрета бібліотеки чи бібліотечних об'єднань, професійного портрета бібліотекаря, інформаційного портрета читача»⁶¹. Без системного аналізу діяльності бібліотек у контексті їхньої суспільної значущості, як наголошує вчений, «бібліотечне життя буде неповним, а то й просто спотвореним, особливо серед конкурентів».

Підводячи підсумки усього вищевикладеного, варто зазначити, що сучасна наукова бібліотека, маючи бібліотечний фонд і бази знань та доступ до світових наукових ресурсів, відповідне техніко-технологічне та кадрове забезпечення, *володіє базисом для забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства. Сервісно-комунікаційний інструментарій комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування дозволяє науковим бібліотекам виконувати роль провідного посередника у доступі до знань.*

Таким чином, сьогодні НБ задовольняє потреби суспільства в інформації та знанні, сприяє розвитку знань на основі функціональності інформації шляхом формування та забезпечення доступу користувачів до інтелектуальних ресурсів, підтримуючи тим самим дослідження, освіту, творчість та інновації. Таким чином, можна стверджувати, що діяльність наукової бібліотеки спрямована на забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства.

1.4. Модель інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки в контексті бібліотекознавчих досліджень

Одним із основних чинників соціально-економічного прогресу людства визначено інформаційно-комунікаційні

⁶¹Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури / О. Онищенко // Бібл. вісник. – 2015. – № 6. – С. 3–7.

технології, які стали необхідним інструментом інноваційного розвитку сучасної економіки. Саме врахування цього фактора зумовило формування нових теоретичних підходів до розуміння процесу розвитку сучасного суспільства: теорія постіндустріального суспільства; теорія інформаційного суспільства; теорія суспільства, заснованого на знаннях; теорія глобалізаційного мережевого суспільства. В умовах інтенсивного розвитку і використання ІКТ практично в усіх галузях соціально-економічної діяльності суспільства для користувачів важливим є не тільки сам факт отримання інформації та знань, акумульованих у документних ресурсах бібліотеки, а також – оперативність, форма представлення інформативних матеріалів і якість наданих послуг. Особливого значення набувають відсутність просторово-часових бар'єрів у доступі до бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг.

Техніко-технологічні трансформації в суспільстві сприяли пошуку оптимальної моделі наукової бібліотеки, визначення її місця, ролі та суспільно-значущих функцій у сучасному світі. Ця проблематика постійно знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців (О. Башун, В. Горовий, І. Давидова, Х. Ельбесхаузен, Т. Колесникова, Л. Костенко, О. Онищенко, М. Слободяник, І. Тікунова, Ю. Хабермас, Г. Шемаєва та інші) і розглядається як комплексно, так і в аспекті розвитку окремих напрямів діяльності бібліотеки у цифрову епоху. Аналіз розроблених бібліотекознавцями інноваційних моделей бібліотеки, які розглядаються в контексті розвитку інформаційного суспільства чи суспільства знання, дозволяє говорити не просто про посилення інформаційної та комунікативної функції НБ, а про їхнє зближення і органічне поєднання. Саме цей фактор, на нашу думку, зумовив появу поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність», яким почали активно послуговуватися в бібліотекознавстві й не тільки.

Загальносвітові тенденції розширення виробництва інформаційних ресурсів, зростання обсягів та ролі інформації, її глибоке проникнення в усі сфери життєдіяльності людини, активне використання сучасних електронних комунікативних технологій викликали необхідність ґрунтовних досліджень інформаційно-комунікаційної діяльності як одного із найважливіших явищ у суспільстві, яке активно впливає на розвиток суспільних відносин на всіх рівнях розвитку цивілізаційної структури. Міжнародна взаємодія, обумовлена процесами економічної та інформаційної глобалізації, спонукає до розгляду предмета дослідження як частини світового наукового процесу.

Загального підходу та єдиного розуміння щодо визначення поняття «інформаційно-комунікативну діяльність» для різних сфер соціальної діяльності ще не вроблено. Поодинокі публікації вітчизняних та зарубіжних авторів засвідчують, що аналіз сутності ІКД, як і спроби вироблення її моделі, дослідниками здійснювався у невідривному взаємозв'язку із конкретним підприємством чи сферою діяльності. Так, О. Дегтяр, говорячи про ІКД в аспекті державного управління, представляє її у вигляді «процесу передачі інформації від джерела (комунікатора) до одержувача (реципієнта) за допомогою певного каналу, що передбачає наявність «зворотного зв'язку», підкреслюючи важливість отримання комунікатором інформації про те, якою мірою і з якою якістю реципієнт отримав, засвоїв і сприйняв відповідну інформацію, які думки вона в нього викликала ⁶². Н. Горгідзе в контексті діяльності підприємства ІКД розглядає як сукупність інформаційних повідомлень, різних

---

⁶²Дегтяр О. А. Інформаційно-комунікативна діяльність в державному управлінні як інструмент інтенсифікації соціального партнерства [Електронний ресурс] / О. А. Дегтяр // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 9. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=623>. – Назва з екрана.

форм, методів і каналів передачі інформації від компанії до цільових груп із обов'язковою наявністю зворотного зв'язку; ключовими формами ІКД визначає рекламу та зв'язки з громадськістю, здійснювані за допомогою ЗМІ⁶³.

У бібліотекознавстві проблематика ІКД як цілісний напрям у роботі НБ вперше розглядалася у рамках наукового дослідження «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» Інститутом бібліотекознавства⁶⁴ НБУВ⁶⁵. Однак, треба зазначити, що у період кінця ХХ – початку ХХІ ст. різні види та форми комунікаційної діяльності в соціально-філософському, управлінському, економічному, масово-політичному, психологічному, педагогічному аспектах розглядали як зарубіжні, та і вітчизняні вчені. У контексті соціально-комунікаційної теорії бібліотечну діяльність досліджували М. Дворкіна, В. Ільганаєва, Р. Мотульський, М. Слободяник, А. Соколов та інші. Пріоритетним напрямом сучасного періоду стало й обґрунтування науково-практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності вітчизняних і зарубіжних бібліотек різних типів. Серед досліджень, здійснених

---

⁶³Горгидзе Н. О. Информационно-коммуникационная деятельность как элемент системного управления организацией : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 [Электронный ресурс] / Н. О. Горгидзе – Москва, 2005. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/informatsionno-kommunikatsionnaya-deyatelnost-kak-element-sistemnogo-upravleniya-organizatsi>. – Заглавие с экрана.

⁶⁴У період з січня 2011 р. до листопада 2014 р. мав назву Інститут науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи.

⁶⁵Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті наукового дослідження // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к. України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2014. – С. 9–12.

українськими вченими, що стосуються окремих аспектів інформаційно-комунікаційних стратегій розвитку сучасної бібліотеки в процесі освоєння нових інформаційних технологій та вироблення оновленої моделі бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції, слід назвати докторські дисертаційні дослідження В. Горового (бібліотеки як загальнодоступна інформаційна база та інформаційні центри постіндустріального суспільства), Г. Шемаєвої (кoeволюція бібліотеки і наукової комунікації), Т. Гранчак (бібліотека як суб'єкт політичної комунікації). У контексті комунікаційної проблематики здійснено також кандидатські дослідження, зокрема, О. Мар'їною (ІКТ та взаємодія регіональних бібліотечних систем) та ін. Публікації вищезгаданих та інших вітчизняних і зарубіжних бібліотекознавців та практиків сприяли з позицій комплексного аналізу розглянути ІКД НБ як системне явище, яке є невід'ємною складовою процесу ефективної розбудови інформаційного суспільства – суспільства знань.

Вже на основі аналізу сутності інформаційної та комунікаційної функцій НБ в умовах розвитку суспільства знань, представленого у попередніх підрозділах монографії, *інформаційно-комунікаційну діяльність визначаємо як комплекс взаємопов'язаних процесів, на основі яких науковою бібліотекою забезпечується формування і розвиток ресурсного базису та сервісно-комунікаційного інструментарію для забезпечення інформаційно-знансєвих потреб суспільства*. Такий підхід до розуміння сутності ІКД є основою вироблення моделі ІКД НБ в умовах розвитку суспільства знань.

Посилення зв'язку інформаційної та комунікативної функцій НБ, розвиток та трансформація бібліотечної технології зумовили потребу дослідити еволюцію комунікаційної моделі НБ, що у різних аспектах розкрито у працях вітчизняних бібліотекознавців в останні 5–7 років (М. Сло-

бодяник, Г. Шемаєва, Т. Колесникова). Вченими визначено поетапний розвиток комунікаційних моделей НБ: *лінійна – інтеракційна – інтеграційна – аналітико-когнітивна*. Аналіз структурно-функціональних складових у рамках цих моделей засвідчив, що вони за змістом пов'язані з процесами *створення електронних інформаційних ресурсів (ЕІР), їх розкриттям* (нарівні з бібліотечним фондом) та *популяризацією, надання доступу до ЕІР* (інформації та знання) власної генерації та інших установ у віддаленому режимі, *надання бібліотечно-інформаційних послуг*, упровадження електронних сервісів та розвиток номенклатури послуг, а також інші аспекти діяльності бібліотек у конкретні періоди, які в цілому (з урахування суспільного призначення) *й становлять процеси ІКД*, які вже розглядалися вище.

Характеризуючи сутність кожної із зазначених моделей, дослідники зосереджують увагу не лише на особливостях комунікаційного процесу між бібліотекою (бібліотекарем) і суспільством (користувачем), а й розглядають цей процес у взаємозв'язку з розвитком бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, технологією опрацювання документних потоків та формами забезпечення доступу до знань та інформації. Тобто, з одного боку такий підхід ще раз підкреслює невід'ємний взаємозв'язок інформаційної та комунікаційної складової діяльності НБ, з іншого, допускає екстраполяцію зроблених висновків щодо розвитку комунікаційних моделей НБ розглядати кожну з них у контексті моделі інформаційно-комунікаційної діяльності (МІКД) НБ (рис. 1.1), яка поєднує в собі аспекти інформаційної діяльності та комунікаційного процесу.

У ланцюгу послідовності зміни моделей діяльності бібліотеки визначальною є лінійна модель ІКД, у межах якої розвивалися родові функції бібліотеки, пов'язані з процесами організації документного фонду (комплектування, опрацювання, збереження) і довідково-бібліографічного апарату,

здійснення бібліотечно-бібліографічного обслуговування і поширення інформації у рамках локального середовища конкретної НБ. Передача інформації від комуніканта до споживача (реципієнта) здійснюється за допомогою документа, який виконує роль повідомлення, характеризується односторонньою направленістю дії. Бібліотека слугує каналом комунікації, каналом передачі документів⁶⁶, завжди спрямованим в один бік.

В аспекті подальшого розвитку бібліотек виділяють моделі нелінійної комунікації – інтеракційної. На відміну від лінійної (механістичної) моделі, як зазначає Т. Колесникова, інтеракційна модель комунікації розглядається не як процес обміну смислами, а як інтерактивний процес створення, вироблення цих смислів, які інтерпретуються адресатом, характеризується взаємодією активних суб'єктів на ґрунті міжсуб'єктних відносин⁶⁷.

Розвиток інтеракційної МКД НБ пов'язаний з інформатизацією НБ: упровадження автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем; створення електронних каталогів, імідж-каталогів, ретроконверсія карткових каталогів і картотек; формування баз даних; створення електронних колекцій на основі оцифрування документів фонду; організація локальної мережі НБ – Інтранет для забезпечення доступу до електронних інформаційних ресурсів.

Для забезпечення ІЗП користувачів упроваджуються електронні форми послуг, здійснюється оцифрування документів, виробляються нові стратегії інформаційного пошуку на основі традиційних та електронних ресурсів, організуються заняття з опанування методиками роботи

---

⁶⁶Швецова-Водка Г. Складові системи документальних комунікацій [Текст] / Г. Швецова-Водка // Бібл. вісник. – 2011. – № 1. – С. 37–42.

⁶⁷Колесникова Т. О. Еволюція комунікаційних моделей діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова // Бібл. вісник. – 2013. – № 2. – С. 17–24. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2013_2_5. – Назва з екрана.

з електронними каталогами та базами даних.

Інтеракційна модель визначається бібліотекознавцями як «замкнена» модель комунікації зі зворотним зв'язком⁶⁸.

Перехід до сучасної інтеграційної моделі ІКД зумовлений розвитком процесів медіатизації, пов'язаних із мультимедійністю ресурсів, кооперацію і координацією між бібліотеками та між бібліотеками і структурами соціальних комунікацій.

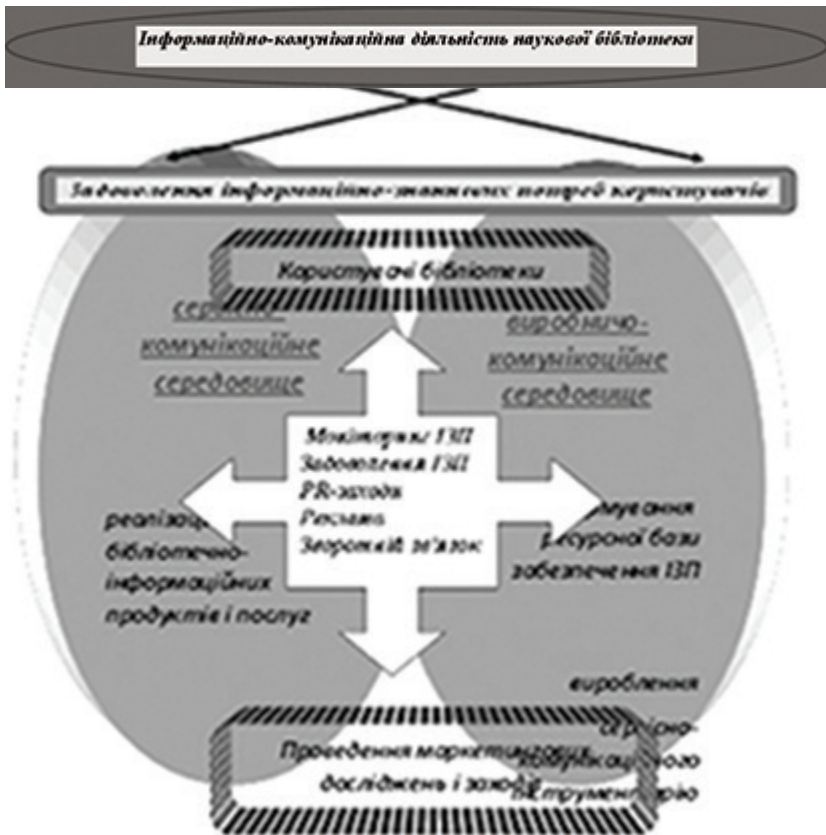
Активне упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всіх напрямках бібліотечно-інформаційної діяльності пов'язано із забезпеченням ІЗП користувачів на основі наданні доступу до інформаційних ресурсів та баз знань власної генерації та інших бібліотечно-інформаційних установ у мережевому просторі НБ Інтранет та всесвітньому – Інтернет.

Урізноманітнюється номенклатура електронних послуг НБ, створюються веб-сервіси, організовується постійний зворотній зв'язок із зареєстрованими та потенційними користувачами; використовуються масові і групові форми електронної комунікації у аспекті соціокультурної діяльності, зокрема у проведенні науково-інформаційних, культурно-просвітницьких заходів; розширюється географічний діапазон користувачів і часові межі отримання бібліотечно-інформаційних послуг (більш детально – розділ 3). Відбувається посилення процесів кооперації й координації діяльності на міжбібліотечному, міжвідомчому, регіональному рівнях щодо реалізації бібліотечно-інформаційних проєктів, насамперед – формування ЕІР, у т. ч. національного рівня (більш детально – розділ 2).

Розвиваються засоби інтеграції гетерогенних інформаційних середовищ на комплексних технологіч-

⁶⁸Колесникова Т. О. Еволюція комунікаційних моделей діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова // Бібл. вісник. – 2013. – № 2. – С. 17–24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2013_2_5. – Назва з екрана; Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій / Г. В. Шемаєва ; Харків. Держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 289 с.

Рис 1.1. Схема функціональної моделі інформаційної діяльності бібліотеки

них платформах, створюються веб-портали великих НБ, які забезпечують інтенсивну циркуляцію науково-інформаційних потоків, інтеграцію ІР на багатьох рівнях. Учені ⁶⁹ визначають рівні такої інтеграції: рівень інтегрованої

⁶⁹Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина 3. Роль академічних бібліотек в конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ [Текст] / Д. Соловяненко // Бібл. вісник. – 2010. – № 6. – С. 3–17.

аутентифікації; рівень інтегрованого пошукового апарату порталу; рівень інтегрованого навігаційного апарату; рівень інтеграції на програмному рівні; рівень інтеграції засобів інформаційного моніторингу. Здійснюється формування електронних бібліотек, репозитаріїв, створення і представлення власних інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, організація доступу до повнотекстових БД у режимі віддаленого доступу.

Посилюється роль провідних НБ у системі наукової комунікації, які стають активними учасниками у формування вітчизняного сегмента науково-інформаційного простору. Інтеграційна МІКД виводить наукові бібліотеки на вищий рівень задоволення інформаційно-знансєвих потреб суспільства.

Водночас важливим аспектом бібліотечної діяльності стає захист інформації, правове регулювання відносин між виробниками, постачальниками, користувачами електронних ресурсів. Із розробленням та упровадженням інноваційних інформаційних ресурсів, сервісів та технологій великі НБ (наприклад – НБУВ; більш докладно – розділ 4 монографії) вирішують проблеми забезпечення вільного доступу до електронних ресурсів без порушення авторських прав авторів і видавців; захисту авторських прав бібліотек, які є виробниками і розповсюджувачами електронних ресурсів; захисту мережевої інформації.

Характерною рисою інтеграційної комунікаційної моделі є «глибока трансформація НБ та її інтеграція в систему соціальних комунікацій і реалізація суспільних функцій НБ у каналах соціальних комунікацій»⁷⁰.

В умовах формування суспільства знань подальший розвиток НБ як динамічної системи передбачає її еволюцію та зміну МІКД, яка базується на нелінійній моделі, а саме – *аналітико-когнітивній*. Український бібліотекознавець Г. В. Шемаєва вважає, що саме аналітико-когнітивна комунікаційна модель функціонування бібліотеки в системі наукових комунікацій пов'язана з необхідністю посилен-

⁷⁰Колесникова Т. О. Еволюція комунікаційних моделей діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова // Бібл. вісник. – 2013. – № 2. – С. 17–24. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2013_2_5. – Назва з екрана;

ня аналітичної діяльності та застосуванні інтелектуальних технологій⁷¹.

Можливість сучасних телекомунікаційних технологій створювати загальні організаційні мережі, що інтегрують в єдиній системі всі інформаційні ресурси, які розподілені за різними науково-інформаційними установами, та подальший стрімкий розвиток новітніх ІКТ дозволять реалізувати завдання централізації документно-інформаційних потоків та бібліотечно-інформаційних сервісів, їх інтелектуальне опрацювання в контексті створення національного ІЕР та задоволення інформаційно-знаннєвих потреб суспільства, що в цілому забезпечить створення інтегрованого бібліотечно-інформаційного середовища.

У контексті визначення аналітико-когнітивної МКД як перспективної погоджуємося з Г. Шемаєвою, що інфосфера зберігає інформацію і дані, які не є вже готовими знаннями. Тому важливим напрямом бібліотечної діяльності є пошук, виокремлення окремих знань або їх фрагментів, структурування. Для цього застосовуються аналітичні технології обробки наукових документів, даних, виокремлення знання у вигляді теорій, постулатів, гіпотез, моделей, класифікаційних систем, фундаментальних принципів, законів, закономірностей, методик і конкретних методів теоретичних та експериментальних досліджень, явищ, процесів і властивостей; алгоритмів, проєктів, стандартів, технічних пропозицій, креслень, технологій і матеріалів, технологічних, конструктивних та інших схем, принципів дії тощо⁷².

По суті, МКД НБ (рис.1.1) реалізується у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних професійно-діяльнісних комунікаційних середовищах. У першому – **виробничо-комунікаційному середовищі** здійснюється організаційно-управлінська комунікація, якою забезпечується створення і формування інформаційних продуктів

⁷¹Шемаєва Г. В. Розвиток бібліотеки в системі науки / Г. В. Шемаєва // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матер. Міжнар. наук. конф., Харків, 18–19 лист. 2010 р. – Харків : ХДАК, 2010. – С. 154–156.

⁷²Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій / Г. В. Шемаєва ; Харків. Держ. акад. культури. – Харків, 2008. – С. 189.

(каталоги (карткові та електронні); бази даних власної генерації (бібліографічні, реферативні, повнотекстові, мультимедійні); веб-сайти; бібліографічні покажчики; електронні бібліотеки; наукові збірники; письмові довідки; звіти про науково-дослідну роботу; програмні продукти; продукція оглядового характеру; наукові журнали; довідкові видання; прес-досьє; реферативні журнали; лінгвістичні засоби; звіти про бібліометричні дослідження)⁷³.

Комунікаційний процес внутрішнього середовища забезпечує інформаційні обміни між елементами бібліотечної установи, що здійснюється на рівнях вертикальних (керівництво) та горизонтальних (структурні підрозділи) комунікацій, а також – міжособистісних, внутрішніх, зовнішніх.

У *другому – сервісно-комунікаційному* – здійснюється реалізація та популяризація бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, надання доступу до інформаційних продуктів НБ власної генерації, а також інших вітчизняних і зарубіжних інформаційних центрів, здійснення моніторингу ІЗП користувачів, забезпечення зворотного зв'язку з користувачами⁷⁴. Комунікаційна складова бібліотечної діяльності в аспекті суспільної значущості потужно проявляється

⁷³Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек у контексті забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства / О. М. Василенко // Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, МААН, Рада дир. б-к та інформ. центрів. – Київ, 2016. – С. 20–22; Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек: завдання інтеграції з галузями освіти, науки, культури / О. М. Василенко, Л. М. Дем'янюк // Бібл. вісник. – 2015. – № 6. – С. 39–40.

⁷⁴Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек у контексті забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства / О. М. Василенко // Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, МААН, Рада дир. б-к та інформ. центрів. – Київ, 2016. – С. 20–22; Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек: завдання інтеграції з галузями освіти, науки, культури / О. М. Василенко, Л. М. Дем'янюк // Бібл. вісник. – 2015. – № 6. – С. 39–40.

в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування, яке працює на задоволення інформаційно-знанневих потреб соціуму, і де застосовуються усі види і форми комунікації.

В елементі «комунікаційний процес» наукової бібліотеки М. Слободяник виокремив комунікаційні відносини: бібліотекар – читач; бібліотекар – бібліотекар; читач – бібліотекар; читач – читач; віддалений користувач – сайт бібліотеки; читач – інтернет-ресурси ⁷⁵. На нашу думку, враховуючи різні форми і види комунікаційного процесу НБ в аспекті суспільної та управлінської комунікації, розвиток міжбібліотечної та міжвідомчої взаємодії, поширення інтеграційних процесів у створенні корпоративних ресурсів та задоволенні ІЗП користувачів, визначений ученим перелік комунікаційних відносин є більш багатовекторним.

Загалом у професійно-діяльнісному комунікаційному середовищі НБ (виробничо-комунікаційному та сервісно-комунікаційному) використовується як аксіальна (від лат. axis – вісь), так і ретиальна (лат. rete – мережа) моделі комунікації. У процесі аксіальної комунікації сигнали спрямовано на конкретного одержувача інформації (особу, групу), її особливості використовують у безпосередньому міжособистісному спілкуванні. Ретиальна комунікація передбачає багато реципієнтів, використовує масове спілкування.

Основною одиницею комунікації НБ ХІХ ст. М. Слободяник визначав наукову статтю⁷⁶. На нашу думку, як у контексті сучасної інтеграційної, так і перспективної аналітико-когнітивної МКД НБ *одиницею комунікації* доцільно розглядати не тільки **інформаційний ресурс НБ**, який акумулює знання й надає окреме знання користувачеві, а й **бібліотечну послугу**, кінцевим результатом якої є надання (представлення) знання як продукту НБ, виробленого в процесі інтелектуальної діяльності її співробітників за запитом користувача (наприклад, інформаційно-аналітичні огляди, бібліографічні, фактографічні довідки, тематичні добірки документів із фондів НБ).

⁷⁵Слободяник М.С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5–7.

⁷⁶Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – Київ, 1995. – С. 34.

Бібліотека постійно присутня на інформаційному ринку, але, залежно від управлінської стратегії установи, стає активним чи пасивним учасником процесу інформаційної комунікації. Ініціатором цього процесу може виступати як користувач, який цілеспрямовано звертається до книгозбірні, так і бібліотека, популяризуючи свої продукти і послуги, тим самим спонукаючи суспільство до їх споживання. У першому випадку комунікація відбувається в режимі «запит – відповідь», у другому – «пропозиція – звернення». Так чи інакше, передумовою спілкування (комунікації) «бібліотека – суспільство» є отримання соціально затребуваного інформаційно-знаннєвого продукту чи послуги, спрямованих, насамперед, на забезпечення доступу користувача до знань.

Активний розвиток ІКТ зумовив необхідність упровадження нових форм і методів до комплексу бібліотечно-інформаційних послуг та підвищення їхньої якості, коли бібліотека не тільки забезпечуватиме оперативне виконання запитів, необхідну повноту та релевантність отриманої інформації, а й постачатиме її «на випередження», надаватиме доступ до знань та інформації у зручній для користувача формі. Такий підхід дозволить зробити інформаційно-комунікаційний процес циклічним, що є важливим для збереження та розширення контингенту користувачів бібліотеки. Реалізація цих завдань спонукала зосередити увагу бібліотечних фахівців на створенні бібліотечно-інформаційних ресурсів та впровадженні послуг, які функціонують через засоби електронної комунікації і доступні значній частині суспільства в мережі Інтернет. Крім того, такий підхід дозволяє НБ формувати інтегровані інформаційні е-ресурси та е-сервіси, застосовувати е-форми бібліотечного маркетингу у соціальних мережах, забезпечувати постійний зворотній зв'язок із користувачами, здійснювати різноаспектний моніторинг інформаційно-знаннєвих потреб, що в цілому сприятиме оптимізації системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування.

В умовах розвитку інформаційного суспільства та формування суспільства знань трансформаційні процеси діяльності НБ, пов'язані з активним упровадженням ІКТ, вплинули на посилення, зближення і органічне поєднан-

ня інформаційної та комунікативної функції НБ, що стало важливим фактором і призвело до узагальнення у поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність» в бібліотечній науці та практиці.

Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки як невід'ємна складова процесу розбудови інформаційного суспільства – суспільства знань, насамперед, передбачає активну взаємодію бібліотечно-інформаційного процесу у зовнішньому середовищі. Така комунікація спрямована на узгодження дій, організацію спільної діяльності, виконання проектів на кооперативних засадах тощо. Наразі цей аспект ІКД вітчизняних НБ є дуже важливим, оскільки дає змогу вирішити найактуальніші проблеми бібліотечно-інформаційної сфери – формування національного інформаційного е-ресурсу; забезпечує доступ суспільства до знань на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, загальносвітові тенденції постіндустріального розвитку суспільства, збільшення ролі знання та інформації в усіх сферах людської діяльності, необхідність більш глибокого вивчення закономірностей функціонування ринку та практичних потреб організацій в умовах динамічного зовнішнього середовища висувають на передній план проблеми, пов'язані з вивченням різних аспектів управління інформаційно-комунікаційною діяльністю великої наукової бібліотеки. Саме ІКД як комплексний напрям, що забезпечує безперервний зв'язок між кумуляцією, наданням та продукуванням знання стає найважливішим фактором розвитку науки, виробництва, освіти та культури, зміцнює науково-інформаційний потенціал країни.

* * *

1. Аналіз джерельної бази засвідчив, що питання інформаційно-комунікаційної діяльності сучасної наукової бібліотеки як соціального інституту в умовах формування суспільства знань є порівняно новим аспектом дослідження в корпусі соціально-гуманітарних наук. Тією чи іншою мірою ІКД НБ розглядалася в контексті філософських, соціальних і бібліотекознавчих досліджень. Модифікація можливостей, виду та форми надання інформації і знання закономірно призводить до перерозподілу ролей у системі відносин між виробниками, розповсюджувачами, зберігачами та споживачами інформації і знання, активно

впливає на інформаційно-комунікаційну діяльність установи. Розвиток і пріоритет отримують ті її функціональні складові, які здатні виробляти і обробляти та ефективно поширювати інформацію, стимулювати і управляти знаннями процесами.

На сучасному етапі становлення глобальної системи масових комунікацій і формування єдиного інформаційного простору відбуваються швидкі зміни у галузях науки, освіти, культури та професійній діяльності соціуму перед бібліотеками постає необхідність вибудовувати нові стратегії задоволення потреб користувачів у знанні та інформації, що зумовило розроблення теоретичних засад сучасної моделі інформаційно-комунікаційної складової бібліотечно-інформаційної діяльності.

2. В умовах інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційна діяльність сучасної наукової бібліотеки вирізняється значною кількістю структурних зв'язків, багаторівневістю, нелінійністю, урізноманітненням, розгалуженістю форм і засобів взаємодії; взаємозв'язками і взаємодоповненістю електронних ресурсів традиційними; їх постійною актуалізацією, віртуальністю; кооперативністю; збільшенням дистанційних бібліотечних сервісів і послуг, які створюють умови для розвитку комунікації в електронному середовищі. Трансформація наукової бібліотеки, пов'язаної з упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, вплинули на процеси опрацювання, інтеграції, збереження, відображення й використання інформації та знань, які акумулюють у собі бібліотечно-інформаційні ресурси, впливають на структурно-функціональні складові та організацію інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки.

3. Посилення зв'язку інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки, розвиток та трансформація бібліотечної технології сприяли розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності.

Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки – це комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних ресурсів, популяризацію знання в суспільстві та надання бібліотечно-інформаційних послуг із метою задоволення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів.

Інформаційно-знаннєві потреби – це базові потреби людства, які ототожнюються з рушієм цивілізаційного розвитку. Інформаційно-знаннєва потреба – це усвідомлення недостатності наявних знань та необхідність поповнення знань шляхом інформаційної комунікації. В умовах формування суспільства

знань інформаційно-знаннєві потреби посідають пріоритетне місце у розвитку соціуму. Наукова бібліотека формує ресурсну базу і сервісно-комунікаційний інструментарій, організує комплексні та локальні дослідження з метою підвищення якості та ефективності задоволення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів.

4. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки відбувається у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних професійно-діяльнісних комунікаційних середовищах, у кожному з яких використовується як аксіальна, так і ретиальна моделі комунікації. У першому – виробничо-комунікаційному – здійснюється організаційно-управлінська комунікація, якою забезпечується створення і формування бібліотечно-інформаційних продуктів (каталоги (карткові та електронні); бази даних власної генерації (бібліографічні, реферативні, повнотекстові, мультмедійні); веб-сайти; бібліографічні покажчики; електронні бібліотеки; наукові збірники; письмові довідки; звіти про науково-дослідну роботу; програмні продукти; продукція оглядового характеру; наукові журнали; довідкові видання; прес-досьє; реферативні журнали; лінгвістичні засоби; звіти про бібліометричні дослідження). У другому – сервісно-комунікаційному – здійснюється реалізація бібліотечно-інформаційних послуг, надання доступу до інформаційних продуктів НБ власної генерації, а також інших вітчизняних і зарубіжних інформаційних центрів, забезпечення зворотного зв'язку з користувачами.

Інформаційний ресурс НБ, як одиниця комунікації, акумулює знання й надає окреме знання користувачеві та бібліотечну послугу, кінцевим результатом якої є забезпечення доступу і надання знання у якості продукту наукової бібліотеки, виробленого в процесі інтелектуальної діяльності співробітників за запитом користувача

5. На основі аналізу поетапного розвитку структурно-функціональних складових інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки визначено основні моделі: лінійна – інтеракційна – інтеграційна – аналітико-когнітивна. В умовах формування суспільства знань подальший розвиток НБ як динамічної системи передбачає її еволюцію та зміну моделі інформаційно-комунікаційної діяльності, котра базується на нелінійній комунікаційній моделі, а саме – аналітико-когнітивній.

РОЗДІЛ 2 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА КОМУНІКАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

2.1. Сучасні тенденції розвитку співпраці та взаємодії бібліотек і науково-інформаційних установ

У процесі еволюції суспільства інформація, як його основна складова, перестає носити суто економічні характеристики і набуває комунікаційної сутності. Як наслідок, змінюється її характер, система суспільних відносин, модифікується сфера економічних зв'язків, створюються передумови для перебудови всього матеріального та духовного життя суспільства. Перехід до глобального інформаційного суспільства набуває вигляду сукупності національних інформаційних інфраструктур, які базуються на активізації обміну інформацією та знаннями. Одним із визначальних факторів успішного соціально-економічного розвитку країни є доступ до інформації. Сучасна бібліотека – провідний центр соціальних комунікацій та поширення інформації, ключовий інтегруючий елемент національного інфопростору. Переломним моментом еволюції стратегічної місії сучасної бібліотеки – інтелектуальної скарбниці для теперішнього і майбутнього поколінь – є всебічний розвиток та запровадження усього спектру співпраці як спільної з ким-небудь діяльності для досягнення мети. Серед найприйнятніших різновидів співпраці у бібліотечно-інформаційній царині України є співробітництво, взаємодія, партнерство, інтеграція, кооперація, координація, консолідація.

Процеси глобалізації в економічній, соціальній, культурній царинах, активне використання комп'ютерних технологій у всіх сферах людського життя створили нові можливості для накопичення інформації і швидкого її

обміну величезними масивами. Модернізація національного науково-інформаційного простору вимагає прискорення реформування стандартів, відновлення цілісності загальнонаціонального культурно-комунікаційного простору, деформованого тривалою культурною асиміляцією. Створення інформаційного суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій спонукає бібліотеки разом з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій активно застосовувати оптимальні алгоритми ефективної співпраці.

Входження незалежної України у світовий науковий та інформаційний простір актуалізує питання всебічного збагачення, збереження та захисту інтелектуально-духовного потенціалу суспільства, що є гарантом динамічного розвитку країни. Документально-інформаційна підтримка національних інтересів держави в збереженні й якісному відтворенні вітчизняного наукового потенціалу стає одним із пріоритетних напрямів діяльності її національної бібліотеки. Пошуки оптимальних шляхів удосконалення діяльності сучасних бібліотек для задоволенню інформаційних потреб суспільства актуалізують процеси взаємодії бібліотек. «Середньостроковий план дій на 2018–2020 рр.» «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»⁷⁷ передбачає створити Національну електронну бібліотеку; реалізувати проект єдиного універсального веб-порталу інформаційних ресурсів бібліотек; розробити і запровадити загальнодержавну систему електронної доставки документів; приєднати зведений електронний каталог бібліотек України та електронні каталоги окремих бібліотек до світового зведеного каталогу бібліотечних ресурсів (WorldCat).

⁷⁷Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244956883&cat_id=244909847. – Назва з екрана.

На сьогодні у вітчизняній бібліотечній науці відсутні уніфіковане бачення поняття «співпраця бібліотек» та чітко сформований понятійно-категоріального інструментарію в даному контексті. Питання організації взаємодії в бібліотечно-інформаційній сфері, регіональні стратегії, методи організації співробітництва бібліотек розглядалися О. Барковою, О. Воскобойніковою-Гузевою⁷⁸, Т. Вилегжаніною⁷⁹, В. Ільганаєвою⁸⁰, М. Карташовим, Є. Корніловою, Ю. Половинчак⁸¹, В. Попиком⁸², Н. Самохіною, В. Скворцовим, А. Трофименко⁸³, Г. Шемаєвою, Т. Яро-

⁷⁸Воскобойнікова-Гузева О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. Воскобойнікова-Гузева // Бібл. вісник. – 2014. – № 4. – С. 3–8.

⁷⁹Вилегжаніна Т. Кооперація як засіб успішного функціонування бібліотек в інформаційному середовищі / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2013. – № 4. – С. 4–7.

⁸⁰Ільганаєва В. Корпоративний рух в Україні: стан та перспективи розвитку / В. Ільганаєва // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.

⁸¹Половинчак Ю. Бібліотечні консорціуми – перспектива ХХІ століття: світовий досвід та вітчизняні реалії / Ю. Половинчак // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 51–62.

⁸²Попик В. Бібліотеки як співтворці інтелектуального духовного піднесення України / В. Попик // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конференції (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 3–6; Попик В. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів бібліографічної інформації / В. Попик // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 547–567; Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 3–12.

⁸³Трофименко А. А. Кооперация как способ повышения эффективности библиотечной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Трофименко Антон Александрович. – Краснодар, 2005. – 152 с.; Оглавление, введение, заключение, список лит. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/kooperatsiya-kak-sposob-povysheniya-effektivnosti-bibliotechnoi-deyatelnosti>. – Заглавие с экрана.

шенко ⁸⁴ та іншими теоретиками та практиками бібліотечної справи ⁸⁵.

Саме бібліотеки забезпечують повний технологічний цикл інтеграції, систематизації й цільового поширення підготовленої для читачів інформації, перетворення її на знанневий ресурс суспільства. Взаємодія бібліотек та бібліотечна інтеграція, що відбувається на її основі, є процесом подолання відомчої відособленості, посилення взаємозалежності бібліотечних установ різних типів і видів, виникнення й наростання елементів спільності в діяльності зумовлює засто-

---

⁸⁴Ярошенко Т. О. Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку // Т. О. Ярошенко / Бібл. форум України. – 2006. – №4 (14). – С. 7–11; Ярошенко Т. О. Світова цифрова бібліотека : будуємо глобальне партнерство / Т. Ярошенко. // Бібл. планета. – 2010. – № 3. – С. 5–9.

⁸⁵Аль Тавалбех Серхан Ахмед Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп'ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед; Харківська держ. академія культури. – Харків, 2002. – 17 с.; Васильченко М. Взаємодія бібліотек у рамках створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» / М. Васильченко // Бібл. форум України. – 2012. – № 1. – С. 8–9; Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук.-практ. конференції (м. Харків, 11 жовт. 2012 р.) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків : ХДНБ ім. В. Г. Короленка, 2013. – 286 с.; Пасмор Ю. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Ю. В. Пасмор ; наук. кер. Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 20 с.; Племнек А. И. Интеграция и корпоративность электронных библиотек / А. И. Племнек, Н. В. Соколова // Университетская книга. – 2010. – № 12. – С. 45–49; Хлебнікова А. А. Становлення і розвиток інформаційного суспільства в умовах глобалізації: теоретико-методологічний контекст / А. А. Хлебнікова // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 92 (1). – С. 170–174; Шемаєв С. О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Шемаєв Сергій Олександрович ; М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2016. – 20 с.; Шемаєв С. А. Особенности взаимодействия библиотек, музеев, архивов в зарубежных странах / С. А. Шемаєв // Молодой ученый. – 2015. – №4. – С. 738–741.

сування спектру різноманіття спільної діяльності. Результативність та продуктивність обраного різновиду співпраці українських бібліотек позитивно впливає на оптимізацію та ефективну діяльність бібліотечно-інформаційної установи в інформаційному суспільстві, головне призначення якої – надання доступу до світового інформаційного ресурсу.

Співпраця – спільна з ким-небудь діяльність для досягнення мети ⁸⁶. Переклад у академічному «Російсько-українському словнику» російського слова «сотрудничество (совместная работа)» – співробітництво; співпраця. Тобто, іменники співпраця і співробітництво – абсолютні синоніми.

Співробітництво – форма організації праці, при якій різні люди, колективи, держави разом беруть участь у тому самому процесі. Так, С. Караванський у «Практичному словнику синонімів...» слово співробітництво подає, але у «Секретах української мови» наголошує, що співробітничати ближче до російської мови, ніж наше співпрацювати. Хоча і правомірно стверджувати про калькування, яке є ще одним джерелом збагачення лексичного складу мови. Калькування стає злом, якщо не береться до уваги існуюче, питоме слово. Але слово співробітництво вписується у словотвірні моделі мови, то логічніше у конкретних випадках віддавати перевагу їй. (Словосполучення «науковий співробітник» передає офіційну назву посади, яка переважно вживається разом із найменуванням закладу, в котрому науковець працює. Без назви установи це словосполучення використовують тільки для означення вченого звання – старший науковий співробітник.)

«Бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури країни. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу

⁸⁶Словник української мови : в 11 томах. – Київ, 1978. – Том 9. – С. 519.

до вивчення та розуміння національної історії та культури. Бібліотеки сприяють розбудові читаючої та мислячої нації. В умовах глобального інформаційного середовища для всіх сфер бібліотечної галузі – практики, науки, освіти, управління – велику роль відіграє міжнародне співробітництво. Воно важливе для запровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційної діяльності, обміну бібліографічними даними, електронної доставки документів, міжнародного книгообміну, корпоративної каталогізації та створення баз даних, реалізації спільних науково-дослідних проектів ...»⁸⁷.

Відмінності між співпрацею і взаємодією чітко викладені у статті «Collaboration vs. Cooperation» доктора Іцхака Адізеса Кальдерона (innovations.com.ua). Співробітництво (collaboration) – це командна співпраця, коли люди працюють разом над спільною справою і вчать один у одного. Для досягнення співпраці повага і винахідливість є необхідними умовами, але вони не є достатніми. Позитивний і сприятливий клімат також є необхідним для навчання один в одного. Для цього структурованого і системного процесу обговорення не потрібно. Потрібен лише сприятливий клімат для динаміки співпраці. Взаємодія (cooperation) зосереджена не на процесі прийняття рішень, для якого необхідна співпраця, а на реалізації прийнятого рішення. Для реалізації рішення, яке спричиняє певні зміни, спільність інтересів між усіма сторонами є вкрай необхідною. Взаємодія відбувається, коли є спільні інтереси, або коли спільні інтереси простежуються у довгостроковій перспективі. Цей процес вимагає віри і довіри. Тобто, для співпраці потрібна повага, а для взаємодії – довіра. Довіра і повага, співпраця і взаємодія необхідні для управління змінами без руйнівних

---

⁸⁷Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244956883&cat_id=244909847. – Назва з екрана.

конфліктів, тобто для прийняття ефективних рішень та їхньої ефективної реалізації⁸⁸.

У новому тисячолітті взаємодія бібліотек здійснюється з метою розвитку загального інформаційного і культурного простору відповідно до сучасних тенденцій демократизму, професійної солідарності, підтримки добросусідських відносин, дружби і миру. Співробітництво в галузі бібліотечної діяльності є неодмінною умовою подальшого розвитку країн на фоні поглиблення економічних, культурних, політичних, освітніх взаємин. (Для характеристики саме цього різновиду співпраці в українській мові ⁸⁹ використовують словосполучення «міжнародне співробітництво», яке виконує номінативну (знакову) функцію в реченні й поза ним.)

Міжнародне співробітництво – це шлях до якісних і всебічних змін, тому держава сприяє розширенню міжнародного співробітництва в бібліотечно-інформаційній сфері. Бібліотеки зі статусом юридичної особи мають право укладати договори про співробітництво з бібліотеками інших держав відповідно до законодавства. Ст. 31 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» чітко регламентує основні напрями міжнародного співробітництва в бібліотечній справі: «проведення спільних наукових досліджень; організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів; участь у роботі міжнародних організацій; документообмін; спільна видавнича діяльність»⁹⁰.

Розвиток міжнародного співробітництва в бібліотечно-інформаційній сфері є одним із чинників успішного виходження

---

⁸⁸Калдерон І. А. Співпраця VS Взаємодія [Електронний ресурс] / Іцхак Адзіс Калдерон. – Режим доступу : <http://innovations.com.ua/ua/blogs/mark/17587/spivprasya-vs-vzajemodiya>. – Назва з екрана.

⁸⁹Клименко О. З. Синонімія – визначальна ознака багатства української мови / О. З. Клименко // Освіта, мова та культура у процесі глобальних трансформацій. – Київ, 2016. – С. 20–23.

⁹⁰Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

бібліотечно-інформаційного ресурсу у світову систему. Сучасні бібліотеки у світовому інформаційному просторі розвиваються як інформаційні центри суспільства, що реалізують нові можливості в умовах розширення кооперації в бібліотечній справі стосовно вирішення чільного завдання бібліотек – удосконалення доступу до інформаційних ресурсів. Результатом цього є розвиток корпоративних бібліотечних мереж у різних регіонах світу. Вплив загальних тенденцій розвитку міжнародного співробітництва на бібліотечну сферу виявляється в бібліотечній кооперації, яка базується на організаційному принципі – корпоративності (об'єднаного і розподіленого електронного бібліотечного ресурсу) і технологічному принципі – мережевої інтеграції, що передбачає використання телекомунікаційних, зокрема інтернет-технологій⁹¹.

Перспективним напрямом подальшого розвитку інформаційного сервісу є партнерська взаємодія між бібліотечними установами. (Партнерство (англ. – partnership) ґрунтується на об'єднанні (зазвичай пайовому) майна різних власників, які несуть відповідальність за свої зобов'язання.) Будь-яка модель розвитку бібліотеки передбачає активне використання партнерства, серед основних його видів продуктивними є: галузеве партнерство (бібліотека – бібліотека); міжсекторальне партнерство (бібліотека та заклади культури, науки, освіти, бізнесу), громадські об'єднання, творчі спілки та ін.); міжнародне партнерство (галузеве та міжсекторальне); партнерство із державними органами влади (законодавчою та виконавчою гілками), особливо із міністерствами та відомствами, що мають у своєму підпорядкуванні бібліотеки. Сьогодні бібліотека шукає нові підходи до співробітництва, розвитку сучасного мислення, оперативного реагування

⁹¹Аль Тавалбех Серхан Ахмед Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп'ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед; Харківська держ. академія культури. – Харків, 2002. – 17 с.

на основні події. Бібліотека стає основним каналом, через який все більше представників різних верств населення приєднується до процесу співпраці, тут консолідується громадськість за соціальними проблемами, що є визначальним для розвитку партнерства і становлення громадянського суспільства.

У бібліотечній справі соціальне партнерство зумовлене успішною реалізацією бібліотекою своєї соціокомунікативної функції, котра у сучасному бібліотекознавстві розглядається як органічний дуалізм: це – одна з головних, де визначальним є поширення у просторі і часі соціально значущої інформації для задоволення різноманітних потреб суспільства, громади, окремої особистості, та як прикладна, зумолена розвитком суспільства, змінами ідеології, політичних та соціальних структур, і базується на потребі соціуму використовувати цивілізаційну місію бібліотеки для вирішення певних поточних завдань ⁹². Тобто, соціальне партнерство – це комплекс багатоваріантних відносин між суб'єктами партнерства (за умови ініціативної ролі бібліотеки), метаяких – забезпечення (ресурсне, організаційне, інтелектуальне тощо) конкретних потреб суспільства. На вдалу реалізацію бібліотеками соціального партнерства впливають як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники, оптимальна сукупність яких позитивно впливає на здійснення соціально-орієнтованої бібліотечної політики, забезпечення бібліотечного обслуговування на основі врахування інтересів усіх верств населення, використання ефективних механізмів інформаційного обміну між владою і населенням, участь у формуванні загального інформаційного поля. На часі у вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері – вироблення сталої концепції розвитку соціального пратнерства, яка врахує всю багатоваріант-

⁹²Воскобойнікова-Гузєва О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісник. – 2014. – № 4. – С. 3–8.

ність партнерських зв'язків бібліотеки як діяльного суб'єкта соціокомунікаційної взаємодії⁹³.

«Взаємодія бібліотек України розвивається дедалі активніше, причому діяльність бібліотек-партнерів відбувається без зміни юридичного статусу, штатного розпису і додаткових фінансових витрат. Однак участь у корпоративних об'єднаннях накладає на партнерів деякі зобов'язання. Перш за все, це підтримка належного техніко-технологічного рівня (інтернет-зв'язок, наявність сучасної автоматизованої системи, організація АРМ). По-друге – дотримання чинних корпоративних правил (стандартів, інструкцій) і виконання роботи у визначені терміни»⁹⁴.

Розробка інноваційних напрямів взаємодії в рамках інформаційно-комунікаційної діяльності зумовили участь бібліотек у різних проектах і програмах, у рамках яких бібліотека має можливість:

- здійснювати реалізацію своїх традиційних соціальних функцій,
- займатися перетворенням і оптимізацією вже накопиченого досвіду,
- оптимізувати і трансформувати вже сформовані адаптовані часом функції.

Важливою умовою створення бібліотечного сегменту національного інформаційного простору у сучасній бібліотечній практиці є інтеграція бібліотек⁹⁵, тобто

⁹³Клименко О. З. Наукові бібліотеки: основні напрями інтеграції з закладами освіти, науки та культури / О. З. Клименко, Л. М. Демянюк // Бібл. вісник. – 2016. – № 6. – С. 30–33.

⁹⁴Вилегжаніна Т. Кооперація як засіб успішного функціонування бібліотек в інформаційному середовищі / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2013. – № 4. – С. 4–7.

⁹⁵Клименко О. З. Інтеграція українських бібліотек – важлива складова інформаційно-комунікаційної діяльності / О. З. Клименко // Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2016. – С. 38–42.

суб'єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії у процесі об'єднання і узгодження ресурсів, насамперед, вирішують завдання їх раціональної організації. (Інтеграція (лат. *integrum* – ціле, лат. *integratio* – відновлення) – це процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле, процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків.) Негативні фактори, які перешкоджають розвитку інтеграційних процесів у бібліотечно-інформаційній сфері України: слабка матеріально-технічна база; недостатність фінансування; проблеми відповідного рівня кадрового забезпечення; використання різних АБІС (або їхня відсутність); несумісність форматів електронних бібліографічних записів; відсутність єдиного державного координаційного, методичного, науково-дослідного центру з питань бібліотечно-інформаційної діяльності. Процес співпраці бібліотек – процес історичний: від елементарних, нерегулярних, невпорядкованих зв'язків і відносин між окремими бібліотеками – до внутрішньовідомчих, галузевих і міжвідомчих, від співпраці з окремих напрямів – до комплексної взаємодії, що призводить до інтеграції бібліотек різних відомств на основі спеціалізації, централізації, координації та кооперування їхньої діяльності.

Координація (англ. – *coordination*) передбачає узгодження планів роботи бібліотек із визначенням конкретних напрямів діяльності та її розмежуванням, а кооперація – більш складна форма координаційних взаємозв'язків. Її підґрунтям є використання ресурсів та можливостей учасників (бібліотечно-інформаційних центрів, наукових установ, організацій, освітніх закладів тощо) з метою оптимального забезпечення на загальнонаціональному та міжвідомчому рівні доступу до світових інформаційних ресурсів⁹⁶.

⁹⁶Клименко О. З. Інтеграція українських бібліотек – важлива складова інформаційно-комунікаційної діяльності / О. З. Клименко // Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2016. – С. 38–42.

Завдяки налагодженню координації бібліотеки різних відомств зможуть активно розвивати новітні форми інтеграції, опрацювання й поширення інформації, дистанційного обслуговування установ і користувачів, цільового інформаційного забезпечення пріоритетних напрямів наукових досліджень⁹⁷. Саме розвиток координації й кооперації сприяє інтеграції діяльності бібліотек на вищому рівні – корпоративному. Він передбачає створення для цих закладів умов для представлення ними якісного інформаційного продукту з використанням новітніх інформаційних технологій, модернізацією управління бібліотечними ресурсами, формуванням нового інформаційного середовища⁹⁸.

Кооперація – універсальний механізм співпраці бібліотек, насамперед, у царині формування єдиного інформаційного простору на основі об'єднання і взаємовикористання ресурсів. (Кооперація (лат. cooperatio) – це форма організації діяльності людей і організацій для спільного досягнення загальних цілей або задоволення потреб. Кооперація об'єднує в собі економічну діяльність і суспільний рух.) У практиці бібліотечної справи найважливішим напрямом є інтеграція і спільне використання інформаційно-матеріальних ресурсів, тобто виробнича кооперація, якій притаманні такі організаційні форми: міжбібліотечний абонемент (МБА); об'єднання на основі спеціалізації фондів за критерієм частоти їх використання, що припускає створення і спільну експлуатацію репозитарних сховищ; об'єднання бібліотек на основі спеціалізації фондів за тематичним або галузевим

⁹⁷Попик В. Бібліотеки як співтворці інтелектуального духовного піднесення України / В. Попик // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конференції (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академії наук – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 3–6.

⁹⁸Льганасва В. Корпоративний рух в Україні: стан та перспективи розвитку / В. Льганасва // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.

критерієм (розподілена бібліотека). Це потрібно не стільки з метою економії фінансових і технічних засобів, скільки через необхідність обміну інформацією та створення єдиного інформаційного простору, бібліотеки сьогодні повинні розв'язувати проблему координації й кооперації своєї діяльності та створення корпоративних бібліотечних систем. Створення і використання національного електронного інформаційного ресурсу, що позитивно впливає і на покращення іміджу вітчизняних бібліотек, спонукає до корпоративної взаємодії. (Корпорація (лат. *corporati*) – формування в організмі) згідно чинного законодавства визнається як договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.)

Основне соціально-культурне призначення бібліотечних корпорацій та консорціумів полягає в збагаченні інформаційних ресурсів кожної бібліотеки через взаємообмін інформацією, допомозі в модернізації та оптимізації управління бібліотечними ресурсами. Виділяють дві форми корпоративної роботи бібліотек: регіональні корпорації, в основу яких покладені загальні інтереси бібліотек, розміщених в одному регіоні, і тематичні корпорації, що використовують переваги спільного застосування документів та інформації певної тематичної спрямованості. Застосування обох форм корпоративності, як універсального технологічного механізму міжбібліотечної співпраці, може використовуватись у різних циклах бібліотечно-інформаційної діяльності: комплектуванні, каталогізації, інформаційному забезпеченні, бібліотечному обслуговуванні. Залежно від рівня інтеграції бібліотечної корпорації її учасники застосовують наперед обумовлені форми взаємодії, серед яких: обмін адресно-довідковими даними, корпоративна каталогізація

літератури, допомога в ретроконверсії фондів, електронна доставка документів, координація комплектування. Посилення консолідуючої ролі бібліотек у суспільстві, їхній позитивний вплив на розвиток соціальних процесів і вітчизняної культури у всьому різноманітті її взаємозв'язків безпосередньо відображається на розбудові в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу. У своїй діяльності українські бібліотеки керуються європейськими та кращими світовими стандартами і нормами обміну інформації задля надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг. Пріоритетними визнані удосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек, удосконалення та врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних. Консолідація (лат. *consolidatio* – об'єдную, зрощую) – об'єднання зусиль бібліотек; вид систематизації нормативно-законодавчих документів; діалектичний процес тезисно-аналітико-синтетичного моделювання інформації та знань. Консолідація – процес інтеграції інформаційних складових комунікаційного простору і стратегічна база подальшого вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів. Багаторівнева консолідація бібліотек та інших інформаційних структур правового інформаційно-комунікаційного простору в Україні вимагає посилення системних зв'язків між правовими бібліотеками на засадах професійних бібліотечних об'єднань; координації й кооперації діяльності бібліотек з іншими інформаційними установами та організаціями; інтеграції правових інформаційних ресурсів як сукупності всього розмаїття засобів, форм їх подання в каналах комунікацій; консолідації інформації та знань як предметно-структурних одиниць у процесі бібліотечно-інформаційного забезпечення.

Важливим для консолідації національного науково-інформаційного простору є розкриття сучасного вітчизняного нау-

кового потенціалу в наукометричних базах даних⁹⁹. Провідні наукові бібліотеки України, бібліотеки та інформаційні підрозділи наукових установ та вищих навчальних закладів мають вагомі результати в інтеграції наукової інформації, а також інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління.

Здійснений моніторинг україномовної наукової літератури, фахової періодики та неперіодичних продовжуваних видань бібліотечно-інформаційної сфери засвідчив активне використання для позначення поняття спільної дії, процесу, при якому зацікавлені сторони працюють разом на інтелектуальній, науковій основі або практичній діяльності: співпраця, співробітництво, взаємодія, інтеграція, партнерство, координація, кооперація, консолідація. Розглянуті модифікації співпраці вітчизняних бібліотек – центрів інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів є свідченням реалізації потенційних можливостей успішної взаємодії у формування національного науково-інформаційного простору з метою розбудови сегментів високотехнологічного суспільства знань, інтеграції нашої держави у світовий науково-інформаційний та культурний простір.

Розвиток інформаційних технологій корелює з розвитком інновацій, безпосередньо впливає на конкурентоспроможність національної економіки та відіграє вирішальну роль у наукових дослідженнях та освіті в умовах суспільства знань в Україні. Відповідно, напрацьовані поколіннями бібліотечних фахівців різновиди співпраці, трансформовані сучасними комп'ютерними технологіями, що забезпечують бібліотекам принципово нову форму взаємодії, потребують

⁹⁹Попик В. Бібліотеки як співтворці інтелектуального духовного піднесення України / В. Попик // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конференції (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академії наук – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 3–6.

детального вивчення специфіки електронної співпраці, особливості віртуальних корпорацій бібліотечних установ.

Загальновизнані у світі орієнтири інформаційного суспільства – впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій та розвитку на цій основі регіональної, національної і міжнародної інформаційної взаємодії загалом, спонукають до активного пошуку спільних напрямів, об'єднання зусиль для узгодженої професійної взаємодії у бібліотечній сфері та сприяють формуванню ефективного національного інформаційного середовища.

Створення інформаційного суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій спонукає бібліотеки разом з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій активно застосовувати оптимальні алгоритми ефективної співпраці.

Вирішальним для еволюції стратегічної місії сучасної бібліотеки є активне запровадження усього спектру інновацій у співпраці з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій задля ефективного формування національного-інформаційного простору з метою успішної інтеграції у світовий культурний простір.

Оптимізація інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек як фундаментальної категорії соціуму для розвитку суспільства знань передбачає врахування, насамперед, затребуваного сьогодні адаптаційного характеру бібліотечної діяльності у діаді зі створюваними і наданими для безкоштовного використання інформаційно-бібліотечних ресурсів і послуги цілодобово, незалежно від місця знаходження користувача. Забезпечення вільного доступу до світових інформаційних ресурсів – глобальне завдання сучасних бібліотек, діяльність яких позитивно впливає на

міжнародне та міжкультурне взаєморозуміння. Результатом такої тенденції є координація та міжбібліотечна взаємодія з науково-інформаційними та науково-освітніми установами на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів.

У новому тисячолітті взаємодія бібліотек здійснюється з метою розвитку загального інформаційного і культурного простору відповідно до сучасних тенденцій демократизму, професійної солідарності, підтримки добросусідських відносин, дружби і миру. Співробітництво в галузі бібліотечної діяльності є неодмінною умовою подальшого розвитку країн на фоні поглиблення економічних, культурних, політичних, освітніх взаємин.

Розвиток міжнародного співробітництва в бібліотечно-інформаційній сфері є одним із визначальних чинників успішного входження вітчизняного бібліотечно-інформаційного ресурсу у світову систему. Сучасні бібліотеки у світовому інформаційному просторі розвиваються як інформаційні центри суспільства, що реалізують нові можливості в умовах розширення кооперації в бібліотечній справі стосовно вирішення чільного завдання бібліотек – удосконалення доступу до інформаційних ресурсів. Результатом цього є розвиток корпоративних бібліотечних мереж у різних регіонах світу. Вплив загальних тенденцій розвитку міжнародного співробітництва на бібліотечну сферу виявляється в бібліотечній кооперації, яка базується на організаційному принципі – корпоративності (об'єднаного і розподіленого електронного бібліотечного ресурсу) і технологічному принципі – мережевої інтеграції, що передбачає використання телекомунікаційних, зокрема інтернет-технологій.

За кордоном на основі посилення взаємодії між бібліотеками, музеями та архівами формується єдиний комунікаційний простір. Реалізація спільних проєктів, утворення та функціонування спеціальних служб для встановлення взаємодії між бібліотеками, музеями та архівами

сприяє підвищенню ефективності діяльності кожної з організацій, розвитку системи соціальних комунікацій у цілому.

Отже, наявні модифікації співпраці вітчизняних наукових бібліотек – центрів інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів є свідченням реалізації потенційних можливостей успішної взаємодії у формування національного науково-інформаційного простору з метою розбудови сегментів високотехнологічного суспільства знань, інтеграції нашої держави у світовий науково-інформаційний та культурний простір. Процес співпраці бібліотек – процес історичний: від елементарних, нерегулярних, невпорядкованих зв'язків і відносин між окремими бібліотеками – до внутрішньовідомчих, галузевих і міжвідомчих, від співпраці з окремих напрямів – до комплексної взаємодії, що призводить до інтеграції бібліотек різних відомств на основі спеціалізації, централізації, координації та кооперування їхньої діяльності.

2.2. Базові засади корпоративних науково-інформаційних науково-організаційних проектів

Становлення інформаційного суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють формуванню нових культурних, соціальних і економічних відносин, спонукає бібліотеки разом з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій активно застосовувати оптимальні алгоритми ефективної співпраці.

Курс на євроінтеграцію та перспектива приєднання України до Єдиного європейського інформаційного простору (**Single Information Space**), Європейського освітнього та дослід-

ницького просторів (European Reseach Area), **Європейського культурного простору** (European Cultural Area) ставить перед Українською державою завдання розвитку національної сфери інформаційно-комунікаційних технологій та бібліотечно-інформаційної сфери в руслі європейських тенденцій.

Динамізм перетворень в усіх сферах суспільного життя формують нову парадигму діяльності бібліотек шляхом змістовного структурно-організаційного оновлення, технічної і технологічної модернізації всіх процесів. Бібліотечні інновації можна поділити на: продуктивні (удосконалення та освоєння нових бібліотечних послуг та розширення їх асортименту); управлінські (спрямовані на удосконалення методів управління бібліотекою, організацію соціальних аспектів управлінської діяльності) та технологічні (модернізацію бібліотечних технологічних процесів, упровадження нових автоматизованих бібліотечних технологічних процесів).

Завдяки активному запровадженню бібліотечних інновацій (креативні ідеї, оригінальні методики, нестандартні проекти) та сучасних досягнень інформаційних і комунікаційних технологій бібліотечно-інформаційній сфері України притаманні позитивні трансформації з метою адаптації до сучасних потреб суспільства. Серед уже звичних (невід'ємних) складових є: веб-представництво бібліотек, вільний доступ до електронних інформаційних ресурсів; мобільні технології в бібліотечному обслуговуванні; корпоративне співробітництво і партнерство бібліотек.

Для вітчизняних бібліотек пізнавальним є досвід¹⁰⁰ діяльності Ради музеїв, бібліотек та архівів (MLAC, Великобританія), мета функціонування якого (створений в 1936 р.) – різними професійними методами і методиками роботи, різним ставленням до своїх активів подолання комунікаційних

---

¹⁰⁰Шемаев С. А. Особенности взаимодействия библиотек, музеев, архивов в зарубежных странах / С. А. Шемаев // Молодой ученый. – 2015. – №4. – С. 738–741.

бар'єрів між бібліотеками, музеями та архівами. Національна бібліотека Франції ¹⁰¹ бере участь у більш ніж 50 європейських проектах, найавторитетнішим серед яких є Europeana (електронна Європейська бібліотека), започаткований CENL (Конференція європейських національних бібліотек) за ініціативою національних бібліотек держав ЕС і Ватикану для підвищення ролі і значення національних бібліотек. Також у рамках багатостороннього співробітництва бере участь у Франкомовній інформатизованій мережі, співпрацює з ІФЛА (зокрема, реалізовує програму Preservation and Conservation (PAC), головна мета якої – довготривале збереження бібліотечних і архівних документів на всіх видах носіїв); на базі створення і ведення Колективного каталогу Франції (Catalogue collectif de France. CCFr), завдяки функціонуванню котрого є можливість користуватися Генеральним каталогом Національної бібліотеки Франції. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського розпочала міжнародний книгообмін з Національною бібліотекою Франції в 1956 р., коли вперше отримала право безпосереднього книгообміну зі всіма науковими установами і бібліотеками світу.

З метою сприяння і розвитку тісного співробітництва у США з 1970 р. функціонує Спільний комітет архівів, бібліотек і музеїв (CALM), який успішно координує діяльність таких професійних об'єднань, як Товариство американських архіваріусів (SAA), Американської бібліотечної асоціації (ALA) і Американської асоціації музеїв (AAM). Головне завдання діяльності Американського інституту музейно-бібліотечних послуг (IMLS) – зміцнення партнерських відносин між музеями, бібліотеками та архівами.

Сьогодні пріоритетом у співпраці бібліотек, архівів і музеїв Швеції, Норвегії, Данії, Німеччині тощо є створення спільних електронних ресурсів. У Фінляндії для

---

¹⁰¹Малолетова Н. Національна бібліотека Франції: основні напрями діяльності / Ніна Малолетова // Бібл. вісник. – 2013. – № 5. – С. 20–27.

координації діяльності з оцифрування і оцінки виконаної роботи в 2003 р. створена група «Electronic Libraries, Archives, Museums». Для прикладу, колекції регіональних музеїв і бібліотек оцифровуються у рамках проектів Digma і Digmogre; мета проекту KUILDI – оцифрування стародавнього культурної спадщини; задля оцифрування бібліотечних, музейних та архівних колекцій, на які дія авторського права вичерпана, реалізовується проект «Memory». Створені мультимедійні архіви включають дисертації, наукові публікації, художні роботи, колекції скульптури в багатомірному зображенні, старовинні карти.

Задля активізації співробітництва та реалізації спільної програми з культурної спадщини у Швеції у 2004 р. створено спеціальний центр (ABMcentrum), основними завданнями якого визначені: сприяння застосуванню нових методів і найкращих практик; проведення навчання з оцифрування культурної спадщини; розширення мережі контактів бібліотек, музеїв та архівів з центральними і місцевими органами влади, суспільством у цілому. Серед важливих напрямів роботи центру превалюють проведення спільних наукових досліджень, підготовка кадрів і культурний туризм.

У Франції з метою встановлення довіри між бібліотеками, музеями та архівами успішно долають технологічні бар'єри шляхом підготовки персоналу для спільної діяльності щодо створення та ведення загальних баз даних і обміну інформацією в електронному вигляді.

Бібліотеки, музеї та архіви Данії співпрацюють у напрямі організації створення і доступу до ресурсів (для прикладу, проект Північної Ютландії NOKS). Практичним результатом діяльності спеціального комітету ALM (заснований 2003 р.) є створення спільної база даних з історії культури (книги, фотографії, листівки, вирізки з газет, архівні матеріали, музейні предмети).

Прикладом налагодження зв'язків між бібліотеками, му-

зеями та архівами є Литовський проект, зорієнтований на створення інтегрального порталу та поліпшення послуг в електронному публічному секторі, як наслідок – оцифрування об'єктів культурної спадщини: манускриптів, газет, книг, щоденників, цінних музейних експонатів, матеріалів археологічних досліджень та ін.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського надає доступ до електронних продуктів на платформі EBSCO – повнотекстової бази даних ACADEMIC SEARCH COMPLETE та реферативної бази даних INSPEC. Доступ до інформаційних ресурсів компанії EBSCO Publishing, – одного з найбільших у світі постачальників журналів в електронному і друкованому форматі – надає можливість пошуку повнотекстових, рецензованих спеціалізованих матеріалів соціально-гуманітарної, економічної, медичної, технічної та іншої тематики за 60 пошуковими ознаками.

Провідні вітчизняні бібліотеки реалізують успішні пілотні проекти зі створення колекцій оцифрованих рідкісних книг та електронних енциклопедичних ресурсів, проекти з інтеграції національного цифрового контенту до європейських і світових ресурсів, організаційно-технологічні та програмні рішення щодо формування інтегрованого тематичного цифрового контенту. НБУВ пропонує віртуальну меморіальну електронну колекцію документальних джерел, присвячених особистості видатного українського поета Т. Г. Шевченка: бібліографічну базу даних, електронні виставки, книги, зображення, галереї, ресурси Інтернету. НБУВ розпочала формування інтегрованої бази даних «Книжкові пам'ятки НБУВ», яка розміщена на бібліотечному порталі у тематичному блоці «Матеріали до Державного реєстру національного культурного надбання».

Національна історична бібліотека України спільно з компанією «Електронні архіви України», Українською бібліотечною асоціацією, Молодіжною громадською організацією

«Асоціація молодих науковців «Інтелектуальне лідерство» за підтримки Міністерства культури України розпочала реалізацію проекту «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі» для збереження національного культурного надбання (рідкісних та цінних фондів бібліотеки) та надання віддаленого доступу до них користувачам; створення електронної бібліотеки; розбудову єдиного національного культурного простору, входження інформаційних ресурсів країни у світову історико-культурну спадщину. Створення єдиного державного депозитарію на основі книжкового архіву Книжкової Палати України імені Івана Федорова – це безумовно бібліотечна інновація.

Основне соціально-культурне призначення бібліотечних корпорацій та консорціумів полягає в збагаченні інформаційних ресурсів кожної бібліотеки через взаємообмін інформацією, допомозі в модернізації та оптимізації управління бібліотечними ресурсами. Посилення консолідуючої ролі бібліотек у суспільстві, їхній позитивний вплив на розвиток соціальних процесів і вітчизняної культури у всьому різноманітті її взаємозв'язків безпосередньо відображається на розбудові в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу. Багаторівнева консолідація бібліотек та інших інформаційних структур інформаційно-комунікаційного простору в Україні вимагає посилення системних зв'язків між бібліотеками на засадах професійних бібліотечних об'єднань; координації й кооперації діяльності бібліотек з іншими інформаційними установами та організаціями; інтеграції інформаційних ресурсів як сукупності всього розмаїття засобів, форм їх подання в каналах комунікацій; консолідації інформації та знань як предметно-структурних одиниць у процесі бібліотечно-інформаційного забезпечення.

Останніми роками клієнтоорієнтовані (основу діяльності становить «читачецентризм») бібліотеки використовують

принципи менеджменту, маркетингу, модераторства, проблемно-модульного і дистанційного навчання. Уже звичними в бібліотечній практиці стали терміни «фандрайзинг» (пошук і залучення додаткових джерел фінансування) та «краудфандинг» (колективне співробітництво людей (донорів), які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси разом, як правило через Інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій (реципієнтів)). Модель сучасної бібліотеки та її трансформації в культурно-інформаційний центр, бібліотечного маркетингу та фандрейзингу, системи безперервної освіти вдало реалізовані на базі Донецької ОУНБ. Діяльність із залучення ресурсів буде успішною, якщо задіяні всі фактори одночасно: присутні довіра, причетність і професійний підхід, правильно визначені мотиви благодійника. Врахування цих факторів дозволяє розробити ефективну фандрейзингову стратегію і провести успішну кампанію з залучення коштів. Найпопулярнішим вітчизняним краудфандинговим ресурсом є Спільнокошт, який упродовж 2012–2015 рр. підтримав 91 проект, загальна кількість філантропів – понад 15 тисяч чоловік вклали 5 641 676 грн. Інтерактивна бібліотека EdEra Books – це онлайн-сервіс освітньої літератури з авторськими підручниками, які доступні кожному. Книги мають швидкий і зручний пошук, задіюють різні механізми сприйняття інформації та зручні у використанні.

Бібліотеки формують документальну базу світової культури, яка є людською пам'яттю цивілізації, й відіграють головну роль у зберіганні, наступності і розвитку національної культури. З одного боку, вони сприяють консолідації вітчизняної культури, а з іншого, міжнародному культурному збагаченню. Переломним моментом модернізації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери є ефективне формування національного-інформаційного простору з метою успішної інтеграції у світовий культурний простір.

Інноваційний вектор розвитку України спрямований на

якнайшвидшу адаптацію до умов соціально орієнтованої економіки, необхідності побудови правової держави, трансформації та інтеграції в європейське і світове співтовариства. Процеси всесвітніх інформаційних зв'язків багато в чому визначаються змістом міжнародних відносин. Сучасний рівень розвитку міжнародних зв'язків характеризується прагненням до плідної і взаємовигідної співпраці в усіх напрямках, розвитком координаційних і інтеграційних процесів. Бібліотеки України як базовий елемент культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави ефективно формують національне інформаційне середовище та об'єднують зусилля задля його входження у світовий інфопростір.

Забезпечення вільного доступу до світових інформаційних ресурсів – глобальне завдання сучасних бібліотек, діяльність яких позитивно впливає на міжнародне та міжкультурне взаєморозуміння. Результатом такої тенденції є координація та міжбібліотечна взаємодія з науково-інформаційними та науково-освітніми установами на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів¹⁰². Існуючі форми кооперації бібліотек в умовах друкованих документних технологій (МБА, на основі спеціалізації фондів за тематичним, галузевим критерієм, а також за критерієм частоти їх використання) сприяють зниженню середніх витрат обслуговування і розширенню асортименту доступних видань. Їхня ефективність залежить від відстані між учасниками об'єднання, кількості учасників, рівня розвитку комунікацій, тривалості функціонування об'єднань без реорганізації. Високі витрати на переміщення матеріальних носіїв документованої інформації стають основною перешкодою в розвитку інтеграційних процесів.

Вплив загальних тенденцій розвитку міжнародного співробітництва на бібліотечну сферу виявляється в бі-

---

¹⁰²Адамян О. Х. Международное сотрудничество в условиях глобальных перемен : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 23.00.04 / Олег Хачатурович Адамян. – Москва, 2011. – 21 с.

бліотечній кооперації, яка базується на організаційному принципі – корпоративності (об’єданого і розподіленого електронного бібліотечного ресурсу) і технологічному принципі – мережевої інтеграції, що передбачає використання телекомунікаційних, зокрема інтернет-технологій¹⁰³. Пріоритети діяльності вітчизняних бібліотек спрямовані на: консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей, інтеграцію у європейське співтовариство; вільний доступ до інформації, знань і культурного надбання¹⁰⁴. Важливою умовою створення бібліотечного сегмента національного інформаційного простору у сучасній бібліотечній практиці є інтеграція бібліотек, тобто суб’єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії у процесі об’єднання і узгодження ресурсів, насамперед, вирішують завдання їх раціональної організації.

Успішна інформаційно-комунікаційна діяльність вітчизняної бібліотечної сфери зорієнтована на комплексну взаємодію, що призводить до інтеграції бібліотек різних відомств на основі спеціалізації, централізації, координації та кооперування їхньої діяльності. Завдяки налагодженню координації бібліотеки різних відомств зможуть активно розвивати новітні форми інтеграції, опрацювання й поширення інформації, дистанційного обслуговування установ і користувачів, цільового інформаційного забезпечення пріоритетних напрямів наукових досліджень¹⁰⁵. Інтеграція

¹⁰³ Аль Тавалбех Серхан Ахмед Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп’ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед; Харківська держ. академія культури. – Харків, 2002. – 17 с.

¹⁰⁴ Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

¹⁰⁵ Попик В. Бібліотеки як співтворці інтелектуального духовного піднесення України / В. Попик // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конференції (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академії наук – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 3–6.

діяльності бібліотек на корпоративному рівні сприятиме представленню ними якісного інформаційного продукту з використанням новітніх інформаційних технологій, модернізацією управління бібліотечними ресурсами, формуванням нового інформаційного середовища.

Національна електронна бібліотека (National Digital Library, NDL) – це один з унікальних проєктів Бібліотеки Конгресу США (англ. Library of Congress, LOC) – національної бібліотеки Сполучених Штатів Америки, якому передував пілотний проєкт під назвою «Пам'ять Америки» (American Memory). З метою збереження культурної пам'яті різних країн світу за підтримки ЮНЕСКО втілені в глобальному цифровому проєкті Бібліотеки Конгресу США «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library, WDL). У результаті співпраці академічних бібліотек США і Європи та з метою зберігання та надання доступу до їхніх електронних колекцій створений електронний репозитарій спільного використання NathiTrust Digital Library.

Проєкт відкритого доступу канадських бібліотек та культурних установ Canadiana створений з метою збереження цифрової спадщини Канади та орієнтований на надання широкого доступу до канадської документальної спадщини у цифровому форматі. Різноманітні документи (рукописи, карти, малюнки, картини) пов'язані з історією та культурою Австралії, об'єднано в проєкті «Галерея скарбів (Treasures Gallery)». Зібрання Національної бібліотеки та інших культурних інститутів Республіки Польща презентує проєкт онлайн-бібліотека Polona. Польська інтернет-бібліотека (PBI – Polska Biblioteka Internetowa) є основою для створення польських освітніх та культурних ресурсів Інтернету.

Реалізації права громадян на вільний доступ до інформації сприяє функціонування таких потрібних сучасних проєктів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як інформаційний ресурс «Наукова електронна бібліотека», загальнонаціональний портал «Наукова періодика України» (детально у розділі 2.3), «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», реферативна база даних «Україніка наукова» (детально у розділі 2.4). На основі

добровільності, рівності, відкритості, взаємної поінформованості при дотриманні норм законодавства України Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого реалізує проект зі створення електронної бібліотеки «Культура України», яка забезпечує вільний, безкоштовний доступ користувачів до надбань української культури і мистецтва. Електронна бібліотека «Історична спадщина України» здійснюється Національною історичною бібліотекою України за принципом профільних тематичних колекцій і містить електронні документи – рідкісні та цінні видання з фонду Національної історичної бібліотеки України.

Добровільність співпраці та відкритість є основними принципами співробітництва електронної бібліотеки української діаспори «Diasporiana». Цей проект Класичного приватного університету (Запоріжжя), започатковано з метою збереження інтелектуальної спадщини української еміграції та розсіяння. Метою діяльності е-бібліотеки «Чтиво» є поширення і популяризація україномовної літератури, а відтак і збереження національної пам'яті.

Основні засади стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України ґрунтуються на взаємовигідній співпраці, що передбачає міжнародне співробітництво, інтеграцію, партнерство і кооперацію зусиль бібліотек та інформаційних інституцій. Актуальними проблемами розвитку бібліотечної науки залишаються недостатня міжвідомча координація досліджень та недостатня участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах і обмінах¹⁰⁶.

Короткостроковий план «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року» містить головні рішення, які повинен ухвалити Уряд, міжнародні конвенції, результатом чого має бути створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи на принципах універсального доступу.

¹⁰⁶Попик В. І. Формування цілісного національного бібліотечно-інформаційного простору як складова утвердження інформаційного суверенітету України / В. І. Попик // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 3–5.

Надзвичайно важливим є створення нормативно-правової бази та системи стандартів бібліотечно-інформаційної галузі для підвищення ефективності діяльності бібліотек, надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг та інтеграції українських бібліотек у світовий інформаційний простір¹⁰⁷.

Бібліотечна кооперація та інтеграція, що відбувається на її основі, впливають на оптимізацію інформаційно-комунікаційної діяльності установи задля надання вільного доступу до світового інформаційного ресурсу. Переломним моментом модернізації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери загалом та еволюції стратегічної місії сучасної бібліотеки – інтелектуальної скарбниці для теперішнього і майбутнього поколінь – є активне запровадження усього спектра інновацій у співпраці з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій для ефективного формування національного-інформаційного простору з метою успішної інтеграції у світовий культурний простір.

Сьогодні ми стаємо свідками появи глобальної тенденції поступового становлення єдиної гуманістичної формації із яскраво вираженими соціально орієнтованими початками, розвиненими демократичними інститутами, в якій різні країни можуть тісно співпрацювати між собою в галузі економіки, культури, політичного устрою суспільства, в людському спілкуванні. Еволюційний підхід, вивчення бібліотечної практики та накопичений досвід дозволили сформулювати характерну закономірність, котра засвідчує формування нового професійного простору – діалогічна взаємодія бібліотек різних держав на основі інтенсифікації процесів інтернаціоналізації, транснаціоналізації та інтеграції з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства.

На світовому рівні, завдяки настановам ЮНЕСКО,

¹⁰⁷Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

визнано пріоритетність формування в єдиному інформаційному просторі об'єктів культурної спадщини людства, що зберігаються у фондах різних інститутів пам'яті, зокрема бібліотек, музеїв, архівів. Успішна реалізація цієї важливої соціальної місії бібліотек, музеїв, архівів потребує посилення взаємодії між ними на засадах співробітництва, партнерства, кооперації. Сучасний світовий розвиток визначає потужні тенденції до співпраці і взаємозалежності, конвергенції та глобалізації, йому властивий загальний рух до єдиного, взаємопов'язаного, взаємозалежного і в кожній своїй частині більш розвинутого і соціально справедливого миру. Посилення консолідуючої ролі бібліотек у суспільстві, їхній позитивний вплив на розвиток соціальних процесів і вітчизняної культури у всьому різноманітті її взаємозв'язків безпосередньо відображається на розбудові в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу.

Бібліотекознавці різних країн світу активно працюють над вирішенням проблеми налагодження та посилення взаємодії бібліотек зі спорідненими документно-комунікаційними структурами, до яких належать музеї та архіви. У міжнародному комунікаційному просторі активно обговорюються питання транслітерації, термінології, обміну інформаційними даними, організації спільного доступу до електронних журналів, проблем аналізу інформації, використання інформації та знань у ресурсах Інтернету, впровадження системи менеджменту якості бібліотечної діяльності тощо.

Визначення перспективних шляхів налагодження та посилення ефективної взаємодії бібліотек з іншими установами та закладами – архівами, музеями, інформаційними центрами у комунікаційному просторі України сприятимуть подоланню таких **протиріч**.

– розширенням електронного середовища та низьким рівнем подання в ньому консолідованого інформаційного ресурсу бібліотек, музеїв, архівів;

– потребами суспільства в наданні повного й оперативного доступу до культурно-історичної спадщини та недостатнім застосуванням документними соціальними інституціями розмаїття сучасних комунікаційних засобів для їх задоволення;

– збереженням ідентичності й унікальності соціокультурних установ та процесами їх інтеграції в рамках єдиного соціокомунікаційного простору.

Рівні взаємодії інформаційно-ресурсної складової українських бібліотек з іншими установами та закладами – архівами, музеями, інформаційними центрами:

- міжнародний,
- національний,
- регіональний.

Актуальними формами корпоративної взаємодії для регіональних бібліотек є:

– участь у великих міжнародних проектах, організованих міжнародними організаціями і тими, які реалізуються на території України;

– участь у регіональних проектах, зумовлених територіальною або етнічною особливістю регіону;

– прояв власної ініціативи і реалізація власних проектів на міжнародній основі;

– вивчення міжнародного бібліотечного досвіду на основі публікацій у різних виданнях, а також у мережі Інтернет, з подальшим упровадженням у власну практику.

Оптимізація комунікаційної взаємодії бібліотечно-інформаційних установ для розвитку суспільства знань орієнтована на **активізацію процесів**:

– формування консолідованого ІЕР культурної спадщини, що зберігається в бібліотечних, музейних та архівних фондах,

– організації доступу до електронного інформаційного ресурсу;

– розроблення організаційно-методичних засад ефективної взаємодії бібліотек з іншими установами та закладами в комунікаційному просторі України.

Застосування історичного підходу **періодизації розвитку взаємодії** бібліотек в Україні та інших країнах дозволило розмежувати такі основні періоди:

– зародження окремих контактів та співробітництва;

– розвитку проектної діяльності на основі партнерської моделі;

– конвергенції бібліотек з іншими установами та закладами – архівами, музеями, інформаційними центрами в практичній діяльності й підготовці кадрів.

За допомогою інформаційного підходу визначені такі **перспективні напрями взаємодії** бібліотечних, музейних й архівних колекцій на основі поєднання новітніх технологій із сучасним інструментарієм інформаційно-комунікаційної техніки з метою створення інтегрованого бібліотечного простору:

- глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів;
- формування електронних інформаційних ресурсів;
- розвиток онлайн-форм обслуговування користувачів;
- оригінальні науково-методичні рішення формування електронного архіву корпоративних знань.

Актуальними новітніми технологіями як основа організації інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв сьогодні є автоматизовані інформаційні технології або системи, на основі яких відбувається формування електронних каталогів (ЕК) історико-культурних ресурсів, в яких поєднуються описи інформаційно-бібліотечних фондів, музейних колекцій, архівних документів. В інформаційному суспільстві, заснованому на знаннях, ядром соціальної організації стають соціокомунікаційні структури, що генерують та поширюють знання, культурну спадщину.

Прикладні напрями корпоративної взаємодії умовно можна розділити на дві групи:

1) безпосередньо забезпечують доступ користувача до інформації (документообмін, ММБА, співпраця в галузі бібліографії);

2) забезпечують підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців, а, отже, опосередковано впливають на забезпечення доступу до інформації – обмін досвідом шляхом безпосередніх зустрічей (семінари, конференції, обмін стажуванням тощо), поширення інформації про досвід через різного роду публікації (переклад матеріалів, спільні публікації тощо).

Ефективна модель системи оптимальної взаємодії

бібліотек у найзагальнішому вигляді повинна враховувати такі фактори:

- політичні;
- економічні;
- юридичні;
- інформаційно-технологічні;
- організаційні;
- особистісно-психологічні.

Методологічне значення для визначення форм і напрямів взаємодії бібліотек з іншими установами та закладами – архівами, музеями, інформаційними центрами мають такі **принципи**¹⁰⁸:

- оптимального управління складними динамічними системами;
- необхідної різноманітності;
- сполучення внутрішніх і зовнішніх регуляторів;
- ієрархічності;
- кооперативності;
- зовнішнього доповнення;
- нерівномірності розвитку.

Необхідність взаємодії наукових бібліотек і науково-інформаційних установ в умовах демократизації та інформатизації суспільства зумовлена такими **чинниками**:

- соціально-комунікаційні структури отримують можливість удосконалювати діяльність на основі різних підходів;
- співробітництво сприяє вирішенню складних питань, насамперед, на основі використання потенціалу компетентних співробітників цих установ;
- розвиток партнерства сприяє організації оперативного доступу всіх верств населення до їхніх спільних колекцій;
- реалізація спільних програм і проектів створює умови для зміцнення позицій бібліотек, музеїв та архівів і збільшення їх впливу в суспільстві;
- спільне оцифрування культурної спадщини сприяє

¹⁰⁸Клименко О. З. Корпоративна взаємодія наукових бібліотек в умовах формування суспільства знань: базові засади / О. З. Клименко // Інформаційний простір. – Львів : НТБ НУ «Львівська політехніка», 2017. – С. 23–25.

економії матеріальних ресурсів, збільшенню якості електронних збірань;

- співробітництво розширює можливості для пошуку додаткових джерел фінансування спільних проєктів;

- системні зв'язки сприяють збагаченню і вдосконаленню їх діяльності, інтелектуалізації електронного комунікаційного простору.

Найприйнятніші різновиди взаємодії у бібліотечно-інформаційній царині України, сприяють модернізації та інтенсифікації інформаційно-комунікаційного процесу. Всебічний розвиток та запровадження усього спектра взаємодії як спільної з ким-небудь діяльності для досягнення мети є конститутивним для еволюції стратегічної місії сучасної бібліотеки. Загальносвітова тенденція у діяльності бібліотек – зниження книгообмінних процесів через об'єктивні організаційні й економіко-технологічні фактори, тому міжнародний книгообмін сьогодні є найефективнішим для обміну вузькопрофільними, малотиражованими та складнодоступними інформаційними ресурсами.

Взаємодія бібліотек з іншими установами та закладами – архівами, музеями, інформаційними центрами для розвитку суспільства знань базується на таких **етичних принципах**:

- кожен з учасників публічно визнає відповідність сповідуваних ним цінностей і прагнень з цінностями і прагненнями тих, хто є кінцевим адресатом;

- сумління, рівності, соціальної справедливості та відповідальності за добробут суспільства;

- чесність і прозорість;

- надання достовірної і своєчасної інформації згідно з усталеною інституційною політикою на запити будь-кого з партнерів по співпраці;

- ретельне виконання умов співпраці, які є наперед юридично узгоджені та відповідають чинному законодавству;

- стосунки базуються на довірі та спільності цінностей,

місія й інтереси ставляться понад питання особистої користі;

- зобов'язання враховувати особливості суспільного авторитету й репутації;

- всі стосунки – ділові, професійні та морально виправдані.

Для успішної взаємодії бібліотек України, базовими у діяльності яких є мультимедійність і поліфункціональність, обрані такі **цінності**:

- добровільність як необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів при виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав;

- рівність учасників;

- законність;

- орієнтація на продуктивну комунікацію та досконале взаєморозуміння;

- неупередженість та точність на зборі та поширенні даних для уточнення концептуальної основи нового напрямку діяльності.

Взаємодія бібліотек здійснюється за концептуальними **принципами** партнерства і рівності сторін, співіснування і співдружності на основі діалогу міжінституційного спілкування з метою формування інформаційного простору через формування інтегрованої інформації, якою володіють суб'єкти співробітництва, розподіленої аналітико-синтетичної обробки видань відповідно до узгоджених переліків та централізованої кумуляції кооперативно створених масивів аналітичної інформації. Визначальним є принцип комунікативної співпраці. Організаційна структура корпоративної взаємодії бібліотек із метою створення та використання інтегрованого бібліотечно-інформаційного ресурсу ґрунтується на рівноправності та відкритості.

Організаційні форми спільного використання інформаційно-матеріальних ресурсів у практиці бібліотечної

справи: міжбібліотечний абонемент (МБА); об'єднання на основі спеціалізації фондів за критерієм частоти їх використання, що припускає створення і спільну експлуатацію репозитарних сховищ; об'єднання бібліотек на основі спеціалізації фондів за тематичним або галузевим критерієм (розподілена бібліотека). Це потрібно не стільки з метою економії фінансових і технічних засобів, скільки через необхідність обміну інформацією та створення єдиного інформаційного простору, бібліотеки сьогодні повинні розв'язувати проблему координації й кооперації своєї діяльності та створення корпоративних бібліотечних систем. Створення і використання національного електронного інформаційного ресурсу, що позитивно впливає і на покращення іміджу вітчизняних бібліотек, спонукав до корпоративної взаємодії.

Форми корпоративної роботи бібліотек як універсальний технологічний механізм міжбібліотечної взаємодії:

1) регіональні корпорації, в основу яких покладені загальні інтереси бібліотек, розміщених в одному регіоні,

2) тематичні корпорації, що використовують переваги спільного застосування документів та інформації певної тематичної спрямованості.

Застосування обох форм корпоративності може використовуватись у різних циклах бібліотечно-інформаційної діяльності: комплектуванні, каталогізації, інформаційному забезпеченні, бібліотечному обслуговуванні; Бібліотечна корпорація як одна з найактуальніших форм бібліотечної взаємодії спрямована на спільне створення і використання бібліотечно-інформаційних ресурсів та забезпечення доступу користувачів до них.

Організаційна структура корпоративної взаємодії бібліотек відповідає принципам кооперації, координації, рівноправності, відкритості. Формування Зведеного ЕК базується на принципах оперативності та якості.

Бібліотечна корпорація – це діюча на постійній основі форма взаємодії колективних членів (з однаковою або різними організаційно-правовими формами власності), яка об'єднує їх інтелектуальні та / або інформаційні ресурси для вирішення спеціальних професійних завдань, в якій можуть надаватися платні послуги, і яка може діяти на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

- Основні напрями діяльності бібліотечних корпорацій:
  - формування корпоративних інформаційних ресурсів;
  - обслуговування користувачів на основі корпоративних ресурсів;
  - надання можливості запозичення записів;
  - розвиток міжбібліотечного абонементу;
  - функціонування системи електронної доставки документів;
  - організація заходів із підвищення кваліфікації бібліотечних та інформаційних фахівців;
  - співпраця з іншими організаціями та корпораціями.

Вивчення характеристик і особливостей вітчизняних і зарубіжних бібліотечних корпорацій, а також застосування класифікацій бібліотечних асоціацій, запропонованих зарубіжними дослідниками дозволило визначити класифікацію бібліотечних корпорацій за такими параметрами:

- 1) створюваний продукт;
- 2) послуги, що надаються;
- 3) види ресурсів, що об'єднуються;
- 4) наявність юридичного статусу;
- 5) фінансові умови;
- 6) територіальне охоплення;
- 7) різноманітність організаційно-правових форм власності учасників.

Корпоративна взаємодія бібліотек як вищий рівень інтеграції у діяльності сприяє створенню умов для представлення ними якісного інформаційного продукту з вико-

ристанням новітніх інформаційних технологій, модернізацією управління бібліотечними ресурсами, формуванням нового національного інформаційного середовища.

Стратегічний напрям розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери на шляху формування єдиного національного інформаційного простору реалізується через застосування комплексу інноваційних рішень для оптимізації комунікаційної взаємодії бібліотек з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами у сфері продукування та використання інтегрованого бібліотечного інформаційного ресурсу, інформаційних і телекомунікаційних послуг для розвитку суспільства знань.

Отже, у сучасних політико-економічних умовах бібліотека набуває значення фундаментальної категорії соціуму та є стратегічним фактором прогресу. У новому тисячолітті взаємодія бібліотек здійснюється з метою розвитку міжнародного інформаційного і культурного простору відповідно до сучасних тенденцій демократизму, підтримки добросусідських відносин і професійної солідарності. Посилення консолідуючої ролі бібліотек, їхній позитивний вплив на розвиток суспільних процесів і вітчизняної культури в усьому різноманітті її взаємозв'язків безпосередньо відображається на розбудові в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу.

2.3. Оптимізація використання та формування вітчизняних електронних інформаційних ресурсів «Наукова електронна бібліотека», «Наукова періодика України»

Електронні інформаційні ресурси: формування, організація, оптимізація. За сучасних умов активного використання мережі Інтернет інформаційні матеріали в

електронній формі набули підвищеного попиту із боку користувачів. Інтенсивно відбуваються процеси інтеграції бібліотечних та веб-технологій у галузі організації доступу до наукової інформації. Набуття популярності у всьому світі ідеї відкритого доступу до наукової інформації призвело до накопичення величезних обсягів наукових та освітніх ресурсів в електронному вигляді. Загальнодоступним інтегратором цих ресурсів є глобальна пошукова система Google Академія (Google Scholar), призначена для виокремлення із глобального інформаційного потоку джерел наукової інформації. Важливим показником ступеня інтеграції наукового е-ресурсу (бази даних, бази знань або інформаційного порталу) до наукової комунікації суспільства є OPENNESS (Відкритість). Цей показник входить до оцінок рейтингу Webometrics Ranking of World Universities, системи, яка визначає світовий рейтинг університетських сайтів відповідно до Берлінських принципів, визначених ЮНЕСКО (<http://www.webometrics.info>). Поняття відкритості, включає глобальні зусилля зі створення цінних файлів (PDF, DOC, PPT), опублікованих та проіндексованих академічною пошуковою системою Google Академія. Під цінними файлами (Rich files) слід розуміти файли у форматах, які використовують автори для представлення та поширення власних робіт. Враховуються файли MS Word (doc), PowerPoint (ppt), Adobe Acrobat (pdf), а також деякі інші. Розуміння важливості відкритості результатів наукової роботи для визначення наукового рейтингу призвело до масового створення електронних інституційних репозиторіїв та наукових електронних бібліотек, які інтегрують та надають у відкритому доступі здобутки навчальних та наукових установ.

Наукові бібліотеки у руслі розвитку інтеграційних процесів у сучасних наукових комунікаціях також розвивають технології опрацювання та надання доступу користувачам до електронних ресурсів. Електронні інформаційні ресур-

си, з одного боку, виконують функції традиційної бібліотеки, а з іншого, – функції організації і зберігання власних і віддалених електронних ресурсів та забезпечення локального та онлайн-доступу до них. В умовах сучасного суспільства бібліотеки є не тільки накопичувачами інформаційних джерел, але і провідниками в галузі формування нової інформаційної культури. Завдяки росту популярності електронних видань частка електронних ресурсів у загальному інформаційному просторі постійно збільшується, проходять процеси створення повнотекстових електронних зібрань (ЕЗ) та електронних бібліотек (ЕБ), виступаючи як зручне джерело текстів в електронній формі. Особливо активно створенням електронних інформаційних ресурсів у наш час займаються спеціалісти бібліотек та навчальних установ.

Взагалі можна виділити три основні категорії фізичних та юридичних осіб зі створення ЕЗ та ЕБ. До першої категорії можна віднести державні структури – передусім бібліотеки, архіви, музеї, наукові та освітні установи тощо. Друга категорія – це любителі, що самоорганізуються у професійні спільноти і спільноти за інтересами, які утворюють «соціальні мережі». Нарешті, третя категорія творців ЕБ – це комерційні організації, зацікавлені в одержанні прибутку від своєї діяльності. Очевидно, що бібліотеки повинні бути основними творцями зібрань електронних інформаційних ресурсів, тому що саме в них накопичено величезний досвід роботи з виданнями, документами, рукописами, саме вони найбільш професійно вміють оперувати документною інформацією. І особливе місце в ряду ЕБ посідають бібліотеки науково-освітньої тематики, в яких зібрані видання, необхідні для здійснення освітнього процесу.

Створення ЕЗ стало в наш час однією з пріоритетних форм організації електронної інформації і однією з найважливіших складових інформаційних ресурсів сучасного суспільства.

У наш час ЕЗ та ЕБ стають все ефективнішим засобом наукової комунікації, надають можливість швидко здійснювати обмін інформацією, знайомитися з результатами наукових досліджень. ЕБ мають змогу надавати широкомасштабний сервіс на основі матеріалів у цифровій формі, доступ до яких надається великій кількості користувачів через мережу. Останніми роками масштабна робота зі створення ЕБ ведеться практично в усіх країнах Західної Європи. Проекти можуть охоплювати певні предметні області, види видань, проблеми та завдання, пов'язані з технологією створення ЕБ і т. д. Низка проектів зі створення та використання ЕБ виконуються відповідно до прийнятих державних програм. Але на сьогодні в українському сегменті Інтернету багато окремих електронних колекцій, які представлені як ЕБ. Ще більша кількість електронних колекцій створена і використовується в локальних мережах різних установ, насамперед у галузі науки, культури та освіти.

Створення зібрань електронних інформаційних ресурсів тягне за собою необхідність вирішення безлічі питань, обумовлених специфікою електронного документного простору. Незалежно від того, чи є зібрання електронних інформаційних ресурсів локальним або воно розміщене в Інтернеті з різними умовами доступу, його створення має бути спрямоване на досягнення основної мети, яка полягає в задоволенні певного сегмента інформаційних потреб на основі організованого масиву електронних документів, сформованого за певними критеріями.

За допомогою зібрань електронних інформаційних ресурсів будуть вирішені такі **завдання**:

- забезпечення більш широкої доступності документів, надання яких читачам утруднено або обмежено;
- організація фондів документів, що існують виключно в електронній формі, їхня каталогізація та надання доступу;

- надання користувачам якісно нових можливостей роботи з великими обсягами електронних даних.

Основними **функціями** електронних зібрань є:

- **інформаційна**, спрямована на задоволення потреби в інформації різних категорій користувачів з усіх галузей знань або за однією з предметних галузей;

- **просвітницька**, за рахунок популяризації книг та інших документів, зокрема тих, що відносяться до вітчизняної історії та культури;

- **науково-дослідна**, орієнтована на сприяння глибокого вивчення теми науковими працівниками та фахівцями;

- **освітня**, в рамках якої здійснюється підтримка як формальної, так і неформальної освіти;

- **довідкова**, що дозволяє отримувати достовірні відомості, відображені в документах певного виду¹⁰⁹.

При формуванні ЕБ необхідно брати до уваги її орієнтацію на певну аудиторію користувачів. Весь інформаційний простір ЕБ, доступний користувачеві, повинен бути представлений у вигляді сукупності самостійних об'єктів, в якості яких виступають електронні документи. Інструментом опису та ідентифікації виступають метадані, в тому числі бібліографічні записи, оскільки основну частину фонду становитимуть електронні аналоги традиційних документів.

Доступ до бази даних ЕБ для користувачів Інтернету має бути обмежений документами, які не охороняються авторським правом, для яких є дозвіл правовласника на доведення твору до загального відома. Для кожного документа визначаються права доступу. Повний і вільний доступ у режимі читання до документів в ЕБ забезпечується тільки з робочих місць у спеціально обладнаній читальній залі.

Одним з основних питань при створенні ЕЗ та ЕБ є фор-

¹⁰⁹ Антопольский А. Б. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Е. А. Данилина, Т. С. Маркарова. – Москва : ПАТЕНТ, 2008. – 207 с.

мулювання принципів комплектування електронного фонду, включаючи вид документів, що комплектуються, їхню тематику, прийняті обмеження (за хронологією, мовою тощо). При цьому об'єктами комплектування не можуть бути ресурси, що містять шкідливу інформацію, яка визначається відповідно до чинного законодавства (ресурси, що містять порнографію, заклики до насильства, розпалюють расову та міжнаціональну ворожнечу і т. д.). Комплектування ЕЗ та ЕБ може здійснюватися кількома способами:

- оцифрування документів, наявних у розпорядженні організатора ЕБ;
- отримання електронних версій документа від автора або видавця;
- запозичення документів, наявних у вільному доступі в Інтернеті;
- організація обміну з іншими електронними бібліотеками;
- закупівля законно розповсюджуваних електронних видань на фізичних носіях;
- організація доступу до віддалених документів.

ЕБ може вибрати один із названих способів, однак на практиці відбувається поєднання більшості з цих способів, кожен з яких має свої переваги і недоліки, що можна оцінити тільки з урахуванням специфіки кожної конкретної ЕБ¹¹⁰.

Одним із джерел поповнення електронного фонду бібліотеки є інтернет-ресурси за умови їхньої відповідності видовим і тематичним критеріям відбору, і якщо бібліотека має відповідні програми для їх використання. Технологія комплектування ЕЗ та ЕБ, що базується на запозиченні документів з Інтернету, часто вбачається найбільш очевидною та легкою, бо в мережі існують значні ресурси, які є джерелом комплектування цифрових бібліотек. Але поряд із перевагами така технологія має певні труднощі та недо-

¹¹⁰ Антопольский А. Б. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Е. А. Данилина, Т. С. Маркарова. – Москва : ПАТЕНТ, 2008. – 207 с.

ліки, які необхідно враховувати при її використанні. Так, комплектування ЕБ на базі запозичення ресурсів з Інтернету потребує додаткових витрат на моніторинг мережі, пошук, відбір та завантаження ресурсів, перевірку їхньої якості та повноти.

Якщо документ є копією друкованого видання, особливу увагу треба звернути на якість електронної копії, ідентичність самому документу, повноту випускних даних, легітимність її створення. Для документів електронного походження головним чином акцентується увага на змістовій складовій та приймається до уваги необхідність встановлення додаткового програмного (або технічного) забезпечення. Частина ресурсів, що розміщені у мережі Інтернет, є незадовільною з точки зору якості представлення документів. Трапляється, що книга не має титульного аркуша, бібліографічного опису, невідомо, яке видання документа використовувалося, пропущені окремі фрагменти документа, або електронний документ містить помилки, які виникають у процесі сканування тощо.

Також документи в Інтернеті часто дублюються, причому дублети можуть відрізнятися як за формальними ознаками (формати, кодування, розмітка), так і за змістом (наприклад, різні видання одного твору). З множини дублетів потрібно відібрати документ, що має найвищу якість або найбільше відповідає вимогам комплектування даної ЕБ.

Треба зауважити, що електронні документи в мережі Інтернет представлені у різних форматах. Конвертування у стандартний для даної ЕБ формат також потребує значних трудовитрат та часу. Також не завжди документи, що розміщені у мережі Інтернет, мають вказівку на правовласника, умови розміщення, можливість копіювання та використання. Обмеження за способом подання документів мають значення тільки тоді, коли документ не може бути конвертований у формати, прийняті в даній бібліотеці.

Необхідно зазначити, що отримання електронних версій

документа від автора або видавця дозволяє досягти найбільшого економічного ефекту, мінімізує витрати не тільки організатора ЕЗ або ЕБ, а й усіх учасників процесу виробництва та використання електронних колекцій, оскільки документи практично всіх видів у процесі підготовки проходять стадію електронної форми. Отримання електронного ресурсу на носіях, що переносяться, або електронною поштою здійснюється у вигляді електронної версії, що виникає на етапі створення документа.

Варто також наголосити, що багато видавництв, що випускають газети та журнали, ведуть власні ЕЗ, в яких накопичуються всі найбільш значущі публікації. Ці публікації у більшості випадків представлені повно і якісно, ЕЗ не тільки систематизовані хронологічно, але й мають тематичну рубрикацію. Багато з них забезпечують користувачеві повнотекстовий пошук, мають авторський та інші покажчики. ЕЗ періодичних видань охоплюють величезні обсяги повнотекстової інформації, значна частина якої знаходиться у вільному доступі. Особливою проблемою є отримання ЕЗ електронних версій періодичних видань. Видавництва воліють не передавати їх у бібліотеки, а надавати платний доступ до своїх серверів, на яких розміщуються ці видання. Вирішення цієї проблеми полягає у передачі періодичних видань в ЕЗ через певний проміжок часу, коли комерційна цінність періодичного видань значно знижується. При цьому треба підкреслити необхідність великої організаційної роботи з взаємодії з видавництвами.

Останніми роками з'явилися електронні колекції принципово нового типу. Так, виникло поняття «веб-архів», де об'єктом збереження, опису і класифікації виступають інтернет-ресурси. Треба зазначити, що у вільному доступі знаходиться велика кількість текстів, створених приватними особами шляхом сканування, наявних в їх розпорядженні друкованих видань, і звідти велика кількість

повнотекстових електронних колекцій, створених приватними особами. При цьому приватні проекти мають низку істотних недоліків порівняно з професійними. Головні з них такі:

- стихійність формування фондів, відсутність принципів відбору;

- випадковість і неповнота зібрань;

- недостатня текстологічна база: довільні джерела публікації, друкарські помилки, відсутність необхідної бібліографічної інформації.

Створення ЕЗ та ЕБ тягне за собою необхідність вирішення питань, зумовлених специфікою електронного документного простору. Проблеми формування електронного фонду варто розділити на такі основні групи:

- змістовні, пов'язані з визначенням складу фонду, контингентом користувачів, формулюванням цілей створення електронної бібліотеки, її функціональних можливостей;

- організаційні, у тому числі пошук партнерів, питання управління ЕЗ;

- технологічні, включаючи опис електронних документів, їх облік, організацію їх довготривалого збереження і т. д.;

- технічні (наприклад, конвертування електронних матеріалів у відповідні формати для ЕЗ та ЕБ);

- правові (питання авторського права та інтелектуальної власності).

Треба зазначити, що в ЕЗ та ЕБ дуже важливу роль відіграє інтерфейс, що відображає основні функціональні можливості зібрання: комплектування, навігацію і пошук, бібліотечну статистику та ін.

Принципи, джерела та організація комплектування фонду ЕЗ або ЕБ більш детально розкриваються в таких документах, як положення про ЕЗ або ЕБ та профіль їх комплектування. Профіль комплектування фонду ЕЗ або ЕБ визначає найважливіші види та змістовні параметри електронного

фонду, регулює надходження до нього документів залежно від джерела їх отримання. Залежно від обраних методів комплектування визначаються найважливіші особливості ЕЗ. Треба відзначити, що практично безкоштовно можна забезпечити комплектування ЕЗ за рахунок електронних матеріалів, що надсилаються авторами творів. Також, як зазначалося, інтернет-ресурси можуть бути джерелом поповнення фонду бібліотеки за умови, що вони відповідають тематичним, видовим критеріям відбору, та бібліотека має програми-клієнти для їх використання. Важливим чинником прийняття рішення про доцільність запозичення електронного документа є статус видавничої організації (власника сайта), яким визначається легітимність, якість, авторитетність видання. В електронному середовищі циркулюють тексти, які доцільно поділити на три групи:

- які пройшли редакційно-видавничу підготовку і мають всі необхідні вихідні відомості;
- опубліковані без редакційно-видавничої підготовки, але мають відомості про відповідальність (наприклад, сайт організації);
- опубліковані без зазначення відповідальності.

Очевидно, що перевагами у процесі формуванні ЕЗ надається електронним документам першої та другої груп.

У загальному випадку при проектуванні ЕЗ слід розглядати **два класи вимог**, які слід назвати користувацькими і загальносистемними. Користувальницькі вимоги визначають зміст електронного фонду, його структуру, систему метаданих і функціональні можливості ЕЗ. Загальносистемні вимоги визначають загальну структуру ЕЗ, технологію функціонування ЕЗ у рамках діючої організації з урахуванням її завдань і специфіки, взаємодії з іншими організаціями, порядок її використання та адміністрування ¹¹¹.

Говорячи про ЕЗ та ЕБ, не можна залишити без уваги

¹¹¹ Антопольский А. Б. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Е. А. Данилина, Т. С. Маркарова. – Москва : ПАТЕНТ, 2008. – 207 с.

аналіз проблем авторсько-правового та технологічного характеру. Якщо ознайомлення з примірником книги, що зберігається в традиційній бібліотеці, відбувається відповідно до вітчизняного законодавства у сфері авторського права вільно, то електронний примірник тієї ж книги можна лише переглянути на екрані монітора бібліотечного комп'ютера без можливості його копіювання. Доступ до ЕЗ для користувачів Інтернету повинен бути обмежений документами, що не охороняються авторським правом, включаючи твори, на які закінчився термін охорони, а для тих, що охороняються, – тими, для яких є дозвіл правовласника на доведення твору до загального відома. Для кожного документа і його складової визначаються права доступу аж до заборони надання його в мережі, в тому числі упродовж певного періоду часу. Повний доступ у режимі читання до документів в ЕЗ забезпечується тільки з робочих місць у спеціально обладнаній читальній залі у локальному режимі.

Організація фонду електронних документів пов'язана з деякими технологічними процесами, які слід розділити на такі групи:

- ідентифікація документів, їх відбір відповідно до заданих критеріїв, оцінка змісту, визначення параметрів фонду (тематичних, географічних та ін.), каталогізація, систематизація, облік і т. д.;

- отримання електронних версій документа від автора або видавця.

Кожна з країн вирішує проблеми формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів з урахуванням особливостей формування національного інформаційного простору. В Україні ці завдання в перспективі до 2020 р. визначені «Стратегією сталого розвитку інформаційного суспільства в Україні», схваленої Кабінетом Міністрів України 15 травня 2013 р., правовою основою якої є Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Одним із пріоритетних напря-

мів, визначених Стратегією є е-культура та е-наука, розвиток яких передбачає створення необхідної техніко-технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках, музеях, наукових установах із визначенням вимоги щодо обов'язковості сумісності таких ресурсів із міжнародними стандартами.

Відповідно до цих завдань упровадження у бібліотечну діяльність сучасних інформаційних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського проводиться науково-дослідна та науково-організаційна робота з формування електронних збірань наукових ресурсів «Наукова електронна бібліотека» та «Наукова періодика України», які стали одними з найбільш вдалих і масштабних проєктів, необхідних і запитуваних науковою спільнотою та читачами.

Наукова електронна бібліотека. В Україні лідером із питань організації інтегрованих бібліотечно-інформаційних ресурсів з інтелектуальним доступом є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка накопичила значний обсяг електронних інформаційних ресурсів національного масштабу.

У НБУВ формується повнотекстове зібрання електронних інформаційних ресурсів «Наукова електронна бібліотека» – книжковий архів електронних ресурсів за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління. Інформаційний ресурс «Наукова електронна бібліотека» (НЕБ) створений у НБУВ із метою сприяння реалізації права громадян на вільний доступ до інформації та вільний духовний розвиток, а також на культурну, наукову та освітню діяльність. У НЕБ містяться електронні документи, що мають у своїй основі друковані видання або є повними аналогами таких¹¹². Основне її завдання – створення повнотекстового архіву електронних документів та наукове

---

¹¹²Лобузіна К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузіна. – Київ, 2012. – 252 с.

опрацювання зібрання інформаційних ресурсів українського сегмента Інтернету та актуальних для держави зарубіжних мережових матеріалів. Мета НЕБ НБУВ – сформувати бібліотечний репертуар інформаційних документів і забезпечити їх доступність для всіх категорій користувачів. Це передбачає:

- створення, збирання та забезпечення довготривалого збереження електронних документів;
- створення єдиного довідкового та пошукового апарату до всіх частин фонду НЕБ;
- забезпечення доступності електронних документів для користувачів.

Як зазначалося, одним з основних питань при створенні зібрання електронних документів є формулювання принципів комплектування електронного фонду, включаючи вид документів, що комплектуються, їхню тематику, прийняті обмеження. Так, комплектування повнотекстового зібрання НЕБ НБУВ здійснюється за рахунок:

- електронних аналогів друкованих видань або електронних видань, наданих правовласниками: авторами або видавництвами;
- документів, запозичених із вільнодоступних мережових інтернет-ресурсів;
- оцифрованих традиційних документів бібліотечного фонду.

Пріоритетну тематику архівування електронних інформаційних ресурсів НЕБ НБУВ визначають Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 08.09.2011 р., постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Інструкції Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р.» № 956 від 07.09.2011 р., постанова Президії НАН України № 264 від 21.09.2011 р. щодо організації виконання відповідної постанови Кабінету Міністрів України, постанова Президії

НАН України № 179 від 20.12.2013 р. «Про основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки», Профіль комплектування інформаційного ресурсу «Наукова електронна бібліотека» НБУВ (протокол № 3 від 23.09.2014 р. засідання Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи).

Отже, **пріоритетною тематикою накопичення електронних інформаційних ресурсів** є: науково-технічна (в тому числі проблеми сучасного матеріалознавства), науково-природнича (зокрема, фізико-математичні науки, хімічні науки), інформаційні та комунікаційні технології, енергетика, природокористування, науки про життя (в тому числі ресурси медичного спрямування), біотехнології, нові речовини і матеріали (в тому числі нанотехнології і технології наноматеріалів), суспільні та гуманітарні науки. Широко представлена у НЕБ НБУВ довідкова література: словники, енциклопедії, довідники з усіх галузей знань¹¹³.

Електронні видання пріоритетної тематики становлять 94% від загальної кількості всієї НЕБ НБУВ:

- повнотекстові електронні видання науково-технічної спрямованості – це 14% від загальної кількості електронних інформаційних ресурсів;

- електронні видання природничої тематики (в тому числі фізико-математичні науки, хімічні науки) становлять 13% від загальної кількості всього зібрання електронних документів;

- інформаційні та комунікаційні технології – 8% від загальної кількості ресурсів наукової ЕБ;

- енергетика – 6% від загальної кількості всього зібрання;

---

¹¹³Самохіна Н. Ф. Архівування інформаційних ресурсів у системі формування електронної бібліотеки / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісник. – 2012. – № 5. – С. 27–31.

- природокористування – 6% від загальної кількості всіх електронних ресурсів;
- науки про життя (в тому числі ресурси медичної спрямованості) і розвиток біотехнологій – 9% від загальної кількості ресурсів ЕБ;
- нові речовини і матеріали, нанотехнології і технології наноматеріалів – 7% від загальної кількості всього зібрання;
- громадські та гуманітарні науки (економіка, мовознавство, філософія, психологія, історія) – 22%;
- юридична література – 9% від загальної кількості ресурсів наукової ЕБ.

Комплектування зібрання НЕБ НБУВ здійснюється такими видами електронних документів:

- наукові: монографії, матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць;
- науково-популярні: нариси, інформаційно-аналітичні збірники, огляди;
- навчальні: підручники, навчальні посібники, навчально-методичні видання;
- довідкові видання: словники, енциклопедії, довідники, бібліографічні видання;
- офіційні: закони, укази, постанови, розпорядження, акти;
- нормативно-методичні: стандарти, методичні посібники, інструкції.

Поповнення наукової НЕБ новими матеріалами відбувається за рахунок відбору інформаційних ресурсів із джерел відкритого доступу. Співробітники відділу наукової організації електронних інформаційних ресурсів (ВНОЕІР) НБУВ проводять моніторинг ресурсів мережі Інтернет, переглядають електронні бібліотеки, архіви, сайти, портали установ та організацій з метою знаходження і подальшого архівування необхідних ресурсів, які відповідають певним умовам. Співробітники ВНОЕІР також проводять роботу з відстеження та першочергового архівування ресурсів, що в подальшому можуть зник-

нути з мережі Інтернет або ж не будуть існувати у вільному доступі. Також поповнення наукової ЕБ відбувається за рахунок співпраці з авторами та видавництвами з метою отримання від них електронних аналогів видань. Накопичені електронні документи приводяться до форматів, що прийняті для використання у ЕЗ та ЕБ (PDF, DJVU, CHM, FB2).

Наукова електронна бібліотека НБУВ формується на платформі загальнобібліотечної АБІС. Рішення базується на класичній АБІС, призначеної для комплексної автоматизації бібліотеки, мало, насамперед, ту перевагу, що в інформаційній системі вже був накопичений значний досвід з упорядкування документальних інформаційних ресурсів. Таке рішення є оптимальним в умовах бібліотеки: система має можливість для розробки власних прикладних рішень; сучасні АБІС працюють на основі клієнт-серверної архітектури, що дає змогу організувати мережеву взаємодію користувачів багатьох різних підрозділів; для опису документів необхідно залучати фахівців різних структурних підрозділів; для великої кількості документів вже створено записи в електронному каталозі та спеціалізованих базах даних; система підтримує зберігання цифрових об'єктів у бінарному вигляді та гіпертекстові посилання до електронних документів; створений електронний фонд легко інтегрувати з іншими інформаційними сервісами бібліотеки. Адаптація такого рішення для формування електронного фонду бібліотеки не потребує перенавчання бібліотечних спеціалістів і дає змогу використовувати вже налагоджений пошуковий апарат традиційної бібліотеки.

Під час розробки автоматизованого робочого місця каталогізатора електронних ресурсів враховувались три ключових моменти: 1) сумісність ресурсів електронної бібліотеки з іншими електронними ресурсами НБУВ; 2) вимоги до пошукового апарату електронних каталогів бібліотек нового покоління (Next-Generation Library Catalogs); 3) розмежування доступу до електронних документів відповідно до їх статусу (авторських та інтелектуальних прав): доступ до документів онлайн або лише у читальних залах НБУВ. Основними вимоги до сучасних бібліотечних ка-

талогів були сформульовані ще у 2007 р. М. Бриндінгом (M. Breeding) і мають такі основні характеристики:

- єдина точка доступу до всіх наявних у бібліотечному фонді ресурсів;
- найвищий рівень дизайну та функціональності (як у комерційних сайтів);
- розширення бібліотечної інформації за рахунок даних із зовнішніх джерел (обкладинки видань, анотації, рейтинги тощо);
- фасетний характер навігації у каталозі, можливість уточнювати запит за різними параметрами (дата, мова тексту, режим доступу, предметна рубрика тощо);
- ранжований характер виведення документів на екран (наприклад, за частотою книговидачі), можливість сортування вибірки за роком видання, назвою, автором тощо;
- можливість проведення пошуку в режимі простого пошукового вікна (a la Google), можливість переходу до розширеного пошуку;
- можливість перевірки правильності написання слів;
- підказки з рекомендацією додаткових джерел інформації (дивись також за цією темою, читачі разом із цією книгою замовляють також ...);
- користувач може самостійно (з наступною модерацією спеціаліста) залишати;
- тематичні теги та коментарі до записів каталогу;
- зв'язок із користувачами через RSS із можливістю отримувати інформацію про нові надходження.

Відповідно до цих сучасних вимог були реалізовані додаткові можливості, які не передбачає традиційний електронний каталог: завантаження обкладинок видань, вказівка на джерело інформації про електронний документ, автоматичне визначення формату та обсягу файлів електронних документів, іконографічна інтуїтивно зрозуміла візуалізація форматів файлів, можливість за гіпертекстовими посиланнями від категорій розділів знань, ключових слів, тематичних рубрик відбирати списки необхідних документів; веб-інтер-

фейс каталогу електронної бібліотеки забезпечений автоматичним безкоштовним перекладачем веб-сторінок 52 мовами світу (у тому числі перекладаються бібліографічні описи та тематичні рубрики).

Завдяки клієнт-серверній архітектурі обраної платформи формування електронної бібліотеки було забезпечено такі додаткові можливості:

- на стадії комплектування електронної бібліотеки завантажувати ще неописані повні тексти електронних документів на сервер для подальшого наукового опрацювання у розподіленому режимі (одночасно різними співробітниками);
- запозичувати описи документів із електронного каталогу НБУВ або інших каталогів на основі протоколів обміну бібліографічними даними;
- залучити до систематизації документів спеціалістів-систематизаторів відділу наукового опрацювання документів.

У процесі опрацювання матеріалів НЕБ НБУВ створюється бібліографічний опис електронного ресурсу відповідно до «Інструкції з бібліографічного опису електронних інформаційних ресурсів в САБ «ІРБІС64» у НБУВ», основними елементами якого є: статус доступу до документа (електронні інформаційні ресурси, позначені статусом «онлайн», можуть бути доступні для завантаження віддаленим користувачам, із статусом «локальний» – тільки для перегляду у читальних залах НБУВ; це дає можливість вирішення проблем, пов'язаних із авторським правом для кожного електронного ресурсу), автор, назва, місце видання, видавництво, рік видання, обсяг, країна видання, мова видання, серія, переклад назви, ключові слова, тип ресурсу (альбом, бібліографія, доповідь, довідник, енциклопедія, словник, життєпис, збірник праць, методичний посібник, монографія, науково-популярне видання, законодавчі матеріали, підручник, фотоматеріал, художня література, хрестоматія, періодичне видання тощо), персоналія, анотація (копіюється з електронного видання, знаходиться у мережі Інтернет або

набирається вручну), відомості про повний текст (у якому форматі завантажений документ, наводиться розмір файлів), джерело інформації (для вирішення проблем, пов'язаних із авторським правом). Відомості про кожен електронний документ заносяться у 50 відповідних полів САБ «ІРБІС64», розроблених відділом інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ (К. В. Лобузіна)¹¹⁴. Аби читачі мали змогу здійснювати тематичні добірки електронних інформаційних ресурсів, спеціалістами відділу наукового опрацювання документів НБУВ проставляється розділ знань, електронному джерелу надається систематичний індекс відповідно до класифікаційної схеми рубрикатора наукової бібліотеки.

Систематизація електронних документів здійснюється професійними систематизаторами на основі таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації для наукових бібліотек, що дає змогу представити розширений тематичний пошуковий образ документа. Розроблені програмно-технологічні рішення забезпечили можливість на попередньому етапі систематизації документів розподіляти нові надходження до наукової бібліотеки за розділами знань, що дало змогу спеціалістам-систематизаторам відповідного профілю оперативно опрацьовувати несистематизовані масиви нових електронних документів.

У веб-інтерфейсі для користувачів, тематичний пошук реалізований у двох площинах, через повну версію «Рубрикатора НБУВ» (можна відібрати необхідні рубрики за ключовими словами) та через гіпертекстові посилання від тематичної рубрики. Тематична рубрика утворюється засобами представлення систематичного індексу його словесним формулюванням. За таким тематичним посиланням користувач може легко отримати релевантні його запиту документи простим натисканням відповідної рубрики. Статистика запитів показала, що тематичні інформаційні запити за рубрикатором є кожним четвертим зверненням до електронних інформаційних ресурсів НБУВ. Крім того,

¹¹⁴Лобузіна К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузіна. – Київ, 2012. – 252 с.

у тематичній рубриці ще виокремлюється географічна компонента, що забезпечує користувачам пошук інформації за назвами країн, населених пунктів, географічних об'єктів тощо.

Загальнобібліотечна платформа опрацювання та представлення користувачам електронних документів створює передумови використання для пошуку інформації інтелектуальних бібліотечних технологій авторитетних файлів. Такий інструментарій пошуку має особливе значення для дослідників, яким важливо знайти видання певної наукової школи або особи. Авторитетні записи на наукові установи та науковців України можуть забезпечити такий пошук за всіма історичними формами та бібліографічними варіантами назви або імені. Особливо важливим завданням є створення бібліотеками авторитетного файлу науковців. Сьогодні незмінною складовою міжнародних систем наукової інформації, які представляють в організованому інтерфейсі наукові публікації, стали персональні профілі вчених, які дають змогу введення та ідентифікації персональної інформації. У науковому інтернет-просторі персональний профіль ученого відіграє роль семантичної ланки між публікаціями та їх автором. Персональна інформація є необхідним атрибутом метаданих, які повідомляються зовнішнім бібліографічним системам під час розміщення наукової публікації. Від даних персонального профілю слід відштовхуватися у процесі пошуку в Інтернеті робіт певного автора, підрахунку числа цитувань, дослідженні наукових зв'язків, тим самим персональна сторінка перетворюється на ключовий елемент інтернет-інфраструктури науки.

На сьогодні загальна кількість опрацьованих за допомогою програмної платформи середовища «ІРБІС64» видань у науковій ЕБ НБУВ – це понад 36 тис. бібліографічних описів електронних документів. Якщо видання пріоритетною тематики становлять 94% від загальної кількості ресурсів ЕБ, то тематика іншої частини повнотекстових мережевих ресурсів охоплює загальнонаукове, міждисциплінарне

знання, військову справу тощо. Також широко представлена в науковій ЕБ довідкова література: словники, енциклопедії, довідники з усіх галузей знань.

Зібрання «Наукова електронна бібліотека» розміщене на веб-порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>). Каталог електронної бібліотеки (бібліографічні описи, анотації документів) доступний онлайн. Також онлайн можна переглянути електронні аналоги видань, не захищені авторським правом. Решта повнотекстової інформації доступна лише у локальному режимі (у читальних залах НБУВ). «Наукова електронна бібліотека» тематично впорядкована за основними розділами знань. Є можливість пошуку за ключовими словами, автором, назвою, роком видання, місцем видання, типом документа. Повнотекстові електронні ресурси цього зібрання користуються великим попитом у студентів, науковців, галузевих фахівців¹¹⁵.

Важливу роль у питанні створення ЕБ відіграють правові питання. Багато ЕБ публікують літературні твори без попередньої згоди авторів, і хоча в деяких із них на першу вимогу автора його тексти знімаються з сайту, де-юре вони порушують закони про авторське право. У НБУВ прийнято рішення про розміщення електронних інформаційних ресурсів у локальній мережі НБУВ (тільки для перегляду у читальних залах). Це можливо зробити, оскільки, зокрема, стаття 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ закріплює один із випадків, на який не розповсюджується виключне право власника авторських прав забороняти використання його творів. Мова йде про відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, якщо їхня діяльність не спрямована на отримання прибутку і відповідний ресурс представлений для ознайомлення.

Також частина повнотекстових електронних інформаційних ресурсів наукової ЕБ НБУВ можуть бути доступні для користування віддаленим користувачам (електронні версії видань, що передані авторами та видавництвами на договірній основі). Також треба відзначити, що зазвичай

---

¹¹⁵Лобузін К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузін. – Київ, 2012. – 252 с.

на порталах, де розміщено електронну бібліотеку або архів, знаходиться повідомлення про те, що завантаження відповідних файлів може здійснюватися тільки з ознайомчою метою. Таке повідомлення допомагає уникати відповідальності за порушення авторських прав.

На етапі обслуговування сформована електронна бібліотека може надаватися в зручному пошуковому веб-інтерфейсі браузера або в модулі «Читач» з авторизованим доступом до ресурсів обмеженого користування. Електронні інформаційні ресурси позначені статусом «онлайн» можуть бути доступні для скачування віддаленим користувачам, зі статусом «локальний» – тільки для перегляду в читальних залах НБУВ. Електронна бібліотека надає користувачам усі необхідні навігаційні та пошукові інструменти: пошук за автором, назвою, ключовими словами, роком видання та гіпертекстову навігацію за категоріями (розділами знань), типом ресурсів. Для удосконалення тематичного пошуку підключено Рубрикатор НБУВ, який дає змогу за натисканням гіпертекстових назв рубрик отримувати тематичні добірки необхідних інформаційних джерел. Представлену повнотекстову інформацію супроводжують інтуїтивно зрозумілі позначення форматів документів, наводиться розмір файлів.

Спільна інформаційна платформа електронної бібліотеки з іншими ресурсами НБУВ (електронний каталог, реферативна база даних, інтернет-навігатор тощо) забезпечила також користувачам можливість проведення інтегрованого пошуку, де за одним запитом можна отримати інформацію про наявність необхідного документа в інших базах даних бібліотеки, або інформацію про наявність електронної версії друкованого видання.

Систематизація документів електронної бібліотеки на загальнобібліотечних принципах представлення знань у бібліотечному фонді (Рубрикатор НБУВ) створила також передумови для формування на основі «Наукової електронної бібліотеки» НБУВ проблемно-орієнтованих електронних колекцій. Впроваджена в НБУВ програмна платформа надає можливість для автоматичної фільтрації документів відповідно до заданих параметрів. Сьогодні в НБУВ реалізовано три такі тематичні профілі

(спеціалізовані е-бібліотеки), де поряд з іншими інформаційними ресурсами бібліотеки представлено також документи НЕБ НБУВ: «Юридична література», «Бібліотекознавча література» та «Філософська література». Використання інструментарію тематичної фільтрації (заданої добірки класифікаційних індексів певної тематики) автоматично накладає на кожний запит користувача фільтр, який обмежує відповіді на запит заданою предметною галуззю. Такі профільні комплексні інформаційні сервіси пройшли успішне тестування на порталі НБУВ і активно використовується користувачами.

Цей принцип було застосовано для впровадження спеціалізованої е-бібліотеки – «Юридична література». За основу фільтру було обрано тематичні поділи Рубрикатора НБУВ «Держава і право. Юридичні науки». Користувач ресурсу має можливість використовувати всі пошукові засоби баз даних за звичними критеріями: ключові слова, автор, рік видання, назва, рубрикатор, нові надходження, але на результати пошуку автоматично накладається фільтр юридичної тематики.

Юридичні інформаційні ресурси включають:

– *Юристам – Електронний каталог НБУВ* – література з фонду НБУВ із питань юридичних наук (пошук за ключовими словами, авторами, роками видання, назвами та рубрикатором). Перегляд нових надходжень юридичної літератури до фондів НБУВ.

– *Юристам – Електронна наукова бібліотека* – анотована повнотекстова колекція літератури юридичної тематики: кодекси, наукові видання, монографії, довідники, енциклопедії, словники, підручники, методичні посібники (пошук за ключовими словами, авторами, роками видання, назвами та рубрикатором).

– *Юридичні ресурси Інтернет* – анотований тематичний навігатор Українськими ресурсами Інтернету для юристів (пошук за ключовими словами, назвами ресурсів).

– *Юридична бібліографічна довідка* – архів відповідей бібліотекарів на запити юридичної тематики віддалених користувачів (пошук за ключовими словами, темами запитів, тематичним рубрикатором).

– *Юристам – Електронні колекції* – тематичні добірки

оцифрованих документів із фондів НБУВ, присвячені історії правової думки України.

– *Юристам – Інформаційно-аналітичні матеріали* – оперативні аналітичні матеріали з актуальних питань права України.

Навігація здійснюється на основі тематичного рубрикатора, рубрики якого сформовані відповідно до поділів Рубрикатора НБУВ («Держава і право. Юридичні науки», «Право України», «Право окремих країн»). Розділ «Право окремих країн» утворений на основі таблиць територіальних типових поділів.

Аналогічний комплексний підхід було застосовано також для створення спеціалізованої е-бібліотеки «Бібліотекознавча література», яка представляє акумульовані документальні ресурси з питань бібліотекознавства, документознавства, архівознавства, книгознавства.

Статистика використання матеріалів «Наукової електронної бібліотеки НБУВ» свідчить про успішність проекту та популярність її ресурсів у користувачів (табл. 2.1).

Таблиця. 2.1. Використання матеріалів «Наукової електронної бібліотеки НБУВ» у 2011–2015 рр.

Рік	Користувачі	Відвідування	Інформаційні запити
2011	2595	3 287	43401
2012	49 830	62 348	628533
2013	90 419	115 232	1 375 489
2014	77 945	97 247	1 229 594
2015	62 566	76 331	748 899
РАЗОМ	283 355	354 445	4 025 916

Пік популярності ресурсів «Наукової електронної бібліотеки» було досягнуто у 2013 р. (коли було

сформовано 80% інформаційного масиву електронних документів), у 2015 р. вже визначилась стабільна аудиторія користувачів і щоденні інформаційні запити становили 2 тис. на добу. За весь період функціонування онлайнного доступу до ресурсів НЕБ НБУВ користувачам було надано понад 100 тис. електронних повнотекстових документів.

Аналіз відвідувань, використання електронних ресурсів НЕБ НБУВ та запити користувачів свідчать про необхідність розширення можливостей авторизованого доступу до ресурсів електронної бібліотеки для наукової та студентської аудиторії користувачів України. Реалізувати таку можливість можна двома способами: 1) створення віртуальних читальних залів із доступом через бібліотеки наукових установ та вищих навчальних закладів за індивідуальною IP-адресою установи; 2) організація онлайнного запису та реєстрації віддалених користувачів, насамперед студентів та науковців, із наданням авторизованого персонального доступу через базу даних зареєстрованих читачів бібліотеки.

Розроблені та впроваджені технологічні засади опрацювання електронних документів є основою для опрацювання потоку надходжень електронної інформації у бібліотеку за об'єктивних умов скорочення видання друкованої продукції. Професійно опрацьовані, тематично упорядковані, наділені метаданими та необхідними пошуковими атрибутами інформаційні ресурси можна також інтегрувати до загальносвітових наукових інформаційних сервісів. Сьогодні ці рішення впроваджено у багатьох підрозділах НБУВ як платформа для формування проблемно-орієнтованих повнотекстових баз даних різної тематики, у тому числі для організації електронних ресурсів інституційного репозиторія НБУВ та електронної бази знань бібліотекознавчої тематики. У перспективі, для НБУВ, як національного інтегратора наукових документних

ресурсів, основним завданням формування електронних ресурсів є створення електронного архіву видань наукових установ України (збірників наукових праць, авторефератів, дисертацій, монографій, довідників тощо) – електронної бібліотеки «Наукове надбання України», яка буде сприяти включенню наукового доробку вчених і дослідників України у світовий та європейський інформаційний простір.

Наукова періодика України. Ресурси електронної періодики набули надзвичайної популярності серед наукової спільноти та провідних видавців наукової продукції у всьому світі. Це пов'язано з тим, що електронна форма наукової інформації виконує притаманні їй функції набагато ефективніше ніж паперова, а саме: оперативне інформування наукового співтовариства про здобутки досліджень; включення публікацій у загальну систему обміну науковою інформацією; презентація автора наукових досліджень у наукових комунікаціях; визначення рейтингу наукових публікацій та їх авторів у загальній системі наукового знання (індекси цитування).

Наукова публікаційна активність учених сьогодні також є важливим критерієм оцінювання ефективності наукової роботи і діяльності наукової установи в цілому, є одним із показників доцільності надання фінансування на проведення наукових досліджень. Відповідно до наказу МОН України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» 2012 р. рівень наукових публікацій за темою дисертаційного дослідження визначається тим, що вони опубліковані у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз.

Функції міжнародних наукометричних баз виконують великі інтегратори (видавничі консорціуми) електронних періодичних видань Elsevir, EBSCO-Host, ProQuest тощо, які організують масиви реферативно-бібліографічної та повнотекстової наукової інформації. Реферативні бази даних

мають професійний пошуковий інтерфейс, який забезпечує ефективний моніторинг наукових публікацій у заданому тематичному сегменті; виконання складних за пошукових процедур; аналітичні процедури бібліометрії та наукометрії, необхідні для визначення тенденцій розвитку наукового знання. Однак, більшість із зазначених послуг для видавців наукових періодичних видань є не безкоштовними. Так, однією із необхідних вимог для включення наукового періодичного видання до наукометричних баз даних є наявність власного сайту наукового фахового видання та необхідність мати сплачений індекс DOI для кожної публікації. Система індексів DOI підтримується агентством CrossRef, яке забезпечує механізми зв'язку між посиланням на публікацію та її місцем у мережі Інтернету. Індекс DOI однозначно зв'язує із публікацією набір метаданих, до яких належать такі необхідні ідентифікатори, як назва статті, прізвище та ініціали автора (авторів), рік видання, журнал, випуск, сторінки тощо.

Як альтернатива визнаним комерційним професійним наукометричним системам, останнім часом швидко розвиваються наукові соціальні мережі та системи електронної періодики відкритого доступу. Ці системи мають більш демократичний характер та є загальнодоступними. За умов коректного представлення наукових публікацій у системах відкритого доступу, вони можуть сьогодні завдяки розвитку інструментів семантичного вебу, надати надзвичайно корисну інформацію науковим дослідникам. Ідеї моделі семантичного вебу (Web 3.0) ґрунтуються на тому, що додавання певної структури даних (метаданих) неструктурованому контенту глобальної мережі робить його більш зрозумілим пошуковим роботам, що своєю чергою дає можливість перетворити ресурси Інтернету в аналог бази даних ¹¹⁶.

Необхідною передумовою об'єктивного визначення рейтингів, обчислення наукометричних та бібліометричних показників є повнота представлення публікаційної активності

---

¹¹⁶Yadagiri N. Semantic Web and the Libraries: An Overview / N. Yadagiri, P. Ramesh // International Journal of Library Science. – 2013. – Vol. 7, N 1. – P. 80–94.

вчених. Вирішення проблеми підтримки сайтів окремих фахових видань відповідно до міжнародних вимог, не може професійно вирішити питання організації інтегрованого науково-інформаційного сервісу, який би забезпечував дослідників необхідним рівнем пошукових можливостей та наукометричним інструментарієм. Підтримувати таку платформу професійно можуть лише спеціалісти з інформаційного менеджменту наукових ресурсів. Тому, на нашу думку, слід розмежувати ці два завдання, бо вирішити їх одночасно застосуванням однакових інформаційно-технологічних рішень як показує міжнародний досвід не є ефективним. Створення окремих сайтів наукових періодичних видань кожним видавництвом або науковою установою призводить до розпорошеності наукових публікацій та необхідності централізованого агрегатора цих ресурсів, який має забезпечувати інтегрований пошук та аналіз інформації в межах всього інформаційного масиву. Агрегація розрізаних інформаційних ресурсів може здійснюватися двома основними способами: 1) централізоване збирання метаданих корпоративним агрегатором та надання доступу до повних текстів через сайти окремих видань або 2) збирання та опрацювання повнотекстових ресурсів централізованим репозиторієм.

Перша модель, як показує світовий досвід, є ефективною лише за умов, коли окремі сайти видавництв забезпечені типовим програмним забезпеченням, яке дозволяє в автоматичному режимі постачати метадані наукових публікацій до агрегатора. Це вимагає від кожного видавництва впровадити відповідну інформаційну платформу для свого видання на основі безкоштовно доступних програмних систем аналогічних Open Journal або Dspace, які мають готові механізми автоматичного агрегування метаданих через протокол OAI-PMH. У тому числі, цей протокол дає змогу інтегрувати бібліографічні дані до інформаційних сервісів Google Академія¹¹⁷. Правильне постачання якісних метаданих значно підвищує цитованість

¹¹⁷Google Scholar Help : Indexing Guidelines [Electronic resource]. – Mode of access : <http://scholar.google.com/intl/en/scholar/inclusion.html#indexing>. – Title from the screen.

наукових робіт та покращує якість визначення індексів цитування. Слід зазначити, що аналіз сайтів наукових періодичних фахових видань НАН України комплектом метаданих мають лише два журнали. Отже, на практиці ці безкоштовні журнальні платформи виявляються лише умовно безкоштовними. Насправді їх адаптація та налаштування відповідно до вимог кожного видавництва вимагає наявності професійного веб-програміста, виділеного сервера або можливості аренди хостингу на вже налаштованому сервері, українізації англomовного інтерфейсу, розробки моделі та дизайну журналу тощо. Все це для кожного видавництва є не аби якою проблемою. Як наслідок, ми маємо сьогодні безліч комерційних установ або особистих пропозицій, які, налаштувавши відповідні журнальні платформи, пропонують як корпоративні агрегатори свої послуги науковим видавництвам, і аж ніяк не безкоштовно.

Друга модель, має свої переваги у тому сенсі, що основний пласт проблем, пов'язаних із репрезентацією наукових фахових видань у світових наукових комунікаціях бере на себе адміністрація централізованого репозиторія. Сьогодні в Україні найбільш авторитетним та розвиненим є загальнонаціональний портал «Наукова періодика України». Для забезпечення інтеграції української наукової періодики до відкритих наукових веб-ресурсів та організації повнотекстового та інформаційного пошуку за метаданими «Наукову періодика України» було переведено на нову платформу¹¹⁸.

Успішна діяльність інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – електронних версій періодичних наукових фахових видань – показала, що потреба у вільному

¹¹⁸Лобузін К. В. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек [Текст] / К. В. Лобузін // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 18–23.

доступі до електронних версій наукових журналів особливо актуальна. Наукові установи та навчальні заклади виявляють зацікавленість і активність у розміщенні в зібранні «Наукова періодика України» на веб-порталі НБУВ електронних версій своїх періодичних фахових видань, що дає можливість вести активний обмін науковою інформацією з вітчизняними та зарубіжними установам. У зв'язку з реконструкцією старого сайту НБУВ інформаційний ресурс «Наукова періодика України» з вересня 2013 р. був переведений на нову платформу (САБ «ІРБІС64») для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу, у тому числі інтеграції «Наукової періодики України» до міжнародних науково-інформаційних систем.

Ще у 2008–2009 рр. НБУВ розпочала формування інформаційного ресурсу «Наукова періодика України». Нормативною базою для реалізації цього проекту стали Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р. «Порядок формування Переліку наукових фахових видань України» та Наказ ВАК України і НАН України №436/311 від 07.07.2008 р. «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», що передбачають передавання до НБУВ засновниками наукових журналів та збірників наукових праць електронних копій видань, при цьому НБУВ безоплатно розміщує ці копії на своєму сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ.

Для наукового опрацювання електронних матеріалів зібрання «Наукова періодика України» у САБ «ІРБІС» відділом інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ (Лобузін К. В.) розроблено 150 відповідних полів та підполів, до яких заносяться відомості про кожний журнал.

Для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу «Наукова періодика України» на нову пошукову платформу переведено 2500 наукових фахових видань (із них 70 наукових журналів, що існують тільки в електронній формі). На сьогодні у зібранні представлено понад 500 тис. повних текстів наукових статей, внесених до змісту відповідних номерів електронних періодичних наукових видань. Інформаційний ресурс «Наукова періодика України» представлений на веб-порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>).

Переведення інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» на нову інформаційну платформу дало змогу інтегрувати електронну наукову періодику в єдиний пошуковий апарат наукової бібліотеки. Розроблені принципово нові технологічні рішення надали користувачам системи (автори, редакції, бібліотекарі, читачі) такі можливості¹¹⁹:

- наявність повної інформації про публікацію: журнал, випуск, рік тощо;
- можливість наводити правильний бібліографічний опис наукових публікацій відповідно до ДСТУ;
- можливість проводити пошук публікацій за «Авторським покажчиком», «Покажчиком назв публікацій», за авторським індексом є можливість підібрати всі публікації даного автора, наявні в електронному вигляді;
- проводити розширений пошук за ключовими словами із назв публікацій;
- зі знайденого бібліографічного опису за гіперпосиланням добирати всі публікації певного автора;
- від бібліографічного опису наукової публікації за гіперпосиланням переходити до повного опису журналу для з'ясування його фахової спрямованості та спеціальності ДАК України;
- від бібліографічного опису наукової публікації за гіперпосиланням переходити до змісту журналу для перегляду всіх публікацій випуску;

¹¹⁹Лобузін К. В. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек [Текст] / К. В. Лобузін // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 18–23.

– можливість попереднього перегляду тексту без його завантаження на комп'ютер користувача (має бути встановлена програма для перегляду PDF-файлів);

– інтеграція інформації «Наукової періодики України» з «Реферативною базою даних». Реалізована можливість скористатися розширеним пошуком, який надає реферативна база даних, а потім переглянути знайдені повні тексти статей: для електронних версій публікацій виводиться інформативний реферат; у реферативній базі даних виводяться посилання на відповідний повний текст публікації;

– знаходження повного тексту наукової публікації у пошуковій системі Google (синонімія, нечіткий пошук) у межах усього архіву наукової періодики України з можливістю перегляду бібліографічного опису знайденої публікації;

– інтеграція інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» до інтерфейсу аналітичних сервісів Google Scholar (Google Академія). Всі наукові періодичні видання, представлені в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України» на новій платформі, індексуються пошуковою системою Google Scholar;

– автоматичний перехід до біліометричного портрета публікації у системі Google Академія, перегляд індексу цитування публікації та її авторів, пошук подібних публікацій;

– запобігання плагіату (можливість відшукати будь-яку фразу і порівняти тексти), запобігання передруку одного і того ж матеріалу в декількох виданнях.

Наявність на новій технологічній платформі повноцінних бібліографічних записів для кожної наукової публікації забезпечило можливість автоматичного формування метаданих, необхідних для коректного індексування пошуковими роботами Google Академія (Google Scholar Crawler) ¹²⁰.

---

¹²⁰Breeding M. Next-Generation Library Catalogs. Chapter 1: Introduction / M. Breeding // Library Technology Reports. – 2007. – Vol. 43, No 4. – P. 5–14. [Electronic resource] – Mode of access: <http://alatechsource.metapress.com/content/p6rll2h042601168/fulltext.pdf>. – Title from the screen.

Упродовж 2014 р. було проведено технологічне узгодження рішень. На сьогодні Google Scholar Crawler проіндексував бібліографічні дані приблизно 500 тис. повних текстів публікацій «Наукової періодики України» із домену НБУВ. У процесі опрацювання наукової інформації інтелектуальними засобами системи Google Академія важливим елементом представлення наукових публікацій є наявність повного тексту у відкритому доступі. Це створює передумови для автоматичного аналізу роботом пристатейної бібліографії (References). Аналіз списку бібліографічних посилань наукової публікації надалі використовуються системою для автоматичного обчислення індексів цитування.

Індексування пошуковими роботами Google Академія величезного інтегрованого масиву наукової періодики України забезпечило постачання до глобальної наукової інформаційної системи якісних метаданих, необхідних для аналізу публікаційної активності та наукових взаємозв'язків українських учених. Слід зазначити, що Національною академією наук України на офіційному рівні прийнято як одну із оцінок ефективності наукової діяльності наявність бібліометричного профілю вченого та оцінка його індексу цитування за даними системи Google Академія. Попередня оцінка результатів індексування дає змогу стверджувати, що персональні профілі вчених, які публікуються у журналах, що знаходяться у вільному доступі, на порталі НБУВ, значно збагатились бібліографічною інформацією (кількість бібліографічних посилань зросла у 3–4 рази). Спостерігається також зростання показників цитування публікацій та виявлення раніше недоступних семантичних зв'язків представлених результатів наукової діяльності українських учених.

Здійснена робота з усією очевидністю показала перспективність використання бібліотечних технологій для упорядкування та структурування наукових веб-ресурсів, вирішила проблеми інтеграції наукових фахових періодичних

видань України у пошуковий та аналітичний інтерфейс глобальних наукових комунікацій. Інтелектуальні можливості безкоштовної наукометричної системи Google Академія дають змогу українським ученим інтегрувати свою діяльність до сучасних наукових веб-технологій, покращують відкритість результатів наукової діяльності та персональну присутність у глобальному науковому співтоваристві. Ці технології забезпечують також можливість в оперативному режимі слідкувати за цитуванням наукових публікацій, виявляти тематично пов'язані напрями наукової діяльності та визначати коло колег, які активно працюють у споріднених галузях науки.

З точки зору видавництва наукових журналів інтеграція їхніх публікацій у єдиний науково-інформаційний ресурс «Наукова періодика України» надає такі переваги:

1. Реклама наукового фахового видання, обов'язкове посилання на сайт видавництва журналу, інформація про редколегію, тематичний профіль та контакти.

2. Повноцінний бібліографічний опис наукових публікацій із необхідним комплектом метаданих, можливість переглянути цитованість окремої публікації та цитованість авторів публікації.

3. Інтегрований ресурс працює на розвиток науки та користувачів, що опосередковано сприяє використанню наукової продукції видавництв, її цитованості та затребуваності, що як наслідок підвищує рейтинг видань та їх видавництв.

4. Наукові видавництва мають серед потенційних споживачів їхньої інформації щодобово понад 5 тисяч сеансів відвідування – це щоденне читання наукових фахових видань та цитування їхніх публікацій, яке не може бути забезпечено самостійно окремими сайтами журналів.

5. У рейтингах пошуку Google запити із порталу НБУВ надаються першими і містять необхідні метадані про публікацію (автор, назва, журнал) посилання веде із

пошукової системи Google до персональної сторінки публікації на порталі НБУВ, де на неї можна коректно послатися (у тому числі вказати видання в якому опублікована стаття).

6. Завдяки проіндексованим Google Академія метаданих публікацій (які обов'язково містять назву журналу) з'явилась можливість створити наукометричний профіль журналу та слідкувати за цитованістю, опублікованих у ньому статей.

7. Сервіси для авторів та видавництв надаються в межах інформаційної платформи НБУВ безкоштовно на умовах вільного доступу до повних текстів публікацій. Ці функції, які наукова бібліотека традиційно надає безкоштовно, охоче переберуть на себе комерційні установи (бо ця ніша обов'язково буде заповнена), які будуть продавати ці послуги за гроші, що аж ніяк не покращить становище та статус наукових фахових видань України та їхніх видавництв.

Співробітники ВНОЕІР здійснюють наповнення та наукове опрацювання інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», який вміщує електронні версії періодичних фахових видань наукових установ та навчальних закладів. Керівник групи організації електронних періодичних наукових видань відповідає за загальну координацію роботи групи, проводить первинну експертизу комплектності та відповідності отриманого пакета документів встановленим вимогам та подальше опрацювання і ведення документації інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», вносить до переліку фахових видань нові назви наукових журналів, урегульовує проблеми, що виникають у взаємовідносинах бібліотеки з редакціями тощо.

З редакціями наукових видань спілкується адміністратор інформаційного ресурсу, відповідальний за прийом електронних матеріалів. Кожен випуск електронної версії періодичного видання має бути оформлений за відповідними правилами, поданими на веб-сайті НБУВ. Адміністратор інформаційного ресурсу проводить листування електронною

поштою з представниками періодичних видань, здійснює прийом електронних копій на компакт-дисках або флеш-носіях (доставлені особисто, надіслані Укрпоштою, службою кур'єрської доставки тощо), приймає інформацію від видавців електронною поштою, перевіряє комплектність та відповідність встановленим вимогам матеріалів, що надаються видавцями, проводить первинну перевірку всіх наданих файлів. Після розміщення видання в інформаційному ресурсі, передавання електронних копій проводиться, в основному, засобами e-mail, тобто матеріали потрапляють до адміністратора ресурсу за електронною поштою e-journals@nbuv.gov.ua. В цьому випадку редакція видання надсилає електронною поштою не весь комплект документів, а лише матеріали, які необхідно додати або оновити. У разі виявлення відсутніх, пошкоджених або неналежно оформлених документів або файлів керівник групи та адміністратор інформаційного ресурсу повідомляють про це редакцію видання і роблять відповідні помітки у електронному реєстрі надходжень, в якому фіксується вся службова інформація щодо відомостей про наукове періодичне видання, його електронних копій, прийнятих бібліотекою на зберігання.

Адміністратор інформаційного ресурсу також здійснює розподіл файлів, отриманих від редакції видання, між операторами для опрацювання. Так, до комп'ютера керівника групи потрапляють анкети з вихідними відомостями періодичних видань (для оновлення відомостей про журнали, внесення до переліку фахових видань нового наукового журналу), ілюстративний матеріал, наданий у комплекті документів. На комп'ютери співробітників групи організації електронних періодичних наукових видань завдяки внутрішній мережі адміністратор інформаційного ресурсу направляє комплекти файлів тих випусків видань, що потребують опрацювання. Оновлення веб-порталу НБУВ здійснюється раз на добу, тому опрацьовані випуски електронних періодичних видань з'яв-

ляються на веб-порталі на наступний день. Також адміністратор ресурсу приймає результати роботи в операторів і формує з них страхову копію електронних документів.

Якщо редакція видання потребує довідки про внесення електронної копії видання на зберігання для перереєстрації часопису у ДАК України, відповідну довідку готує керівник групи за фактом представлення електронного аналогу наукового періодичного видання на веб-порталі НБУВ¹²¹.

При першому зверненні до НБУВ щодо розміщення періодичного наукового видання на веб-порталі бібліотеки редакція видання формує пакет супровідних документів. До цього пакета входять такі документи:

1. Лист-клопотання від установи-видавця періодичного видання на офіційному бланку, засвідчений підписом керівника установи. Лист готується у довільній формі, без зазначення конкретних номерів і років, які видавець просить взяти на зберігання.

2. Сканована копія «Свідоцтва про державну реєстрацію засобу масової інформації», оформлена у вигляді файлу формату jpg.

3. Сканована копія обкладинки одного з нових випусків видання, оформлена у вигляді файлу формату jpg (розмір 140x200 пікс.).

4. Анкета – «Інформація для титульного файлу» (інформація подається у вигляді таблиці текстового редактора Word).

На вимогу редакції видання може бути встановлений період затримки представлення нових випусків журналу у відкритому доступі. У разі, якщо видавець бажає встановити термін такої затримки, замість листа-клопотання надається договір про передачу електронної копії на зберігання, у

---

¹²¹Самохіна Н. Ф. Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісник. – 2014. – № 6. – С. 13–17.

якому прописуються умови та вказуються терміни публікації нових випусків видання у інформаційному ресурсі. Пакет супровідних документів представник редакції видання привозить особисто, надсилає Укрпоштою або іншою службою доставки документів.

Напрацьовані програмно-технологічні рішення дали змогу організувати ефективну взаємодію із видавництвами наукових періодичних фахових видань, які надсилають разом із електронною версією поточного випуску список вихідних відомостей статей (автори, назва, сторінки розташування). Налагоджене автоматичне завантаження надісланих видавництвом даних забезпечує щоденне поповнення ресурсу «Наукова періодика України» 500–1000 повних текстів наукових публікацій із необхідним комплектом метаданих (повноцінний бібліографічний опис, вихідні дані публікації).

Були також здійснені роботи із систематизації масиву наукових періодичних видань України за тематичними параметрами: спеціалізація ДАК України та індекси Рубрикатора НБУВ. Проведені роботи заклали основу для організації тематичного пошуку у понад півмільйонному електронному фонді наукових публікацій. Крім того, передбачається поповнити пошуковий образ електронних документів за рахунок використання систематичних індексів наукових публікацій, введених до реферативної бази даних. Передбачається також удосконалення системи інформування про нові надходження статей до «Наукової періодики України», де наразі реалізована лише можливість перегляду щомісячних надходжень нових назв наукових періодичних видань.

Розроблена та впроваджена схема опрацювання електронної періодики була також використана для створення окремих сайтів п'яти наукових періодичних видань НБУВ, а саме журналу «Бібліотечний вісник», збірників наукових праць «Бібліотеки національних академій наук», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вер-

надського», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Українська біографістика». Для створення архіву публікацій наукового фахового видання елементи бази даних були розширені можливістю введення метаданих публікації (автори, назва, анотація) трьома мовами (українською, англійською, російською). Крім того є можливість завантажувати список літератури (пристатейну бібліографію – References) мовою оригіналу та у транслітерованому вигляді для кириличного алфавіту. В інтерфейсі виведення даних для користувачів варіант бібліографічного опису російською та українською мовами виводиться відповідно до ДСТУ, англійський варіант цитування публікацій виводиться відповідно до міжнародного стандарту APA (American Psychological Association) style. Наприклад, *бібліографічний опис (ДСТУ)*: Ковальчук Г. І. Базельські стародруки XV–XVI ст. у Відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Г. І. Ковальчук // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 3–37. – Режим доступу: http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2014_18_3; *cite (APA)*: Kovalchuk H. (2014). Basel old printed books of 15–16th centuries in the Department of Old Printed and Rare Editions of V. Vernadsky National Library of Ukraine. *Manuscript and book heritage of Ukraine*, (18) 3–37. (In Ukrainian). – http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2014_18_3. Таке подання бібліографічних даних має забезпечити коректне цитування українських наукових публікацій та відповідно коректний аналіз цитування публікації. Сервісні можливості сайту наукового видання також дають змогу користувачу переглянути цитування публікації та цитованість робіт авторів публікації у системі Google Академія.

Упровадження нових сервісних можливостей пошуку наукової інформації та відкритий доступ до повнотекстових версій наукових публікацій забезпечили надзвичайну популярність інформаційного сервісу «Наукова періодика України»,

про що свідчить статистика відвідувань користувачами порталу НБУВ (табл. 2.2).

Таблиця. 2.2. Популярність інформаційного сервісу «Наукова періодика України» у 2013–2015 рр.

Рік	Користувачі	Відвідування	Інформаційні запити
2013	71 676	174 224	1337 036
2014	405 888	797 296	4551 294
2015	743 220	1362 434	5 065 757
Разом	1 220 784	2333 954	10 954 087

У 2015 р. щодобова кількість інформаційних запитів до «Наукової періодики Україна» досягла 14 тис., за два роки кількість запитів зросла практично у 4 рази. Кількість завантажень повних текстів наукових публікацій наблизилась до 20 тис. на добу, що становить більше 7 млн завантажених електронних документів за рік. Значною популярністю користується послуга перегляду цитованості окремих наукових публікацій та їхніх авторів через використання зв'язку з науковою інформаційною системою Google Академія, яку надає користувацький інтерфейс «Наукової періодики України». Щодобово її використовують понад 250 відвідувачів порталу НБУВ. Було забезпечено також зворотний зв'язок із системою Google Академія, про що свідчить кількість переходів із неї до порталу НБУВ, яка становила у 2015 р. 10 тис. відвідувань і постійно зростає.

Сумарна статистика використання електронних ресурсів «Наукової електронної бібліотеки» та «Наукової періодики України» в період з 2011 по 2015 р. показала, що ресурси відвідали 1 млн 410 тис. різних користувачів (з унікальними ІР-адресами), разом кількість сеансів роботи становила понад 2 млн 650 тис. Аналіз розподілу відвідувань

за географічним принципом показує, що переважна кількість аудиторії є користувачами з України 2 млн 444 тис. (92 %), серед інших країн найвищу популярність електронні ресурси НБУВ мають у таких країнах: Росія, Польща, Сполучені Штати Америки, Грузія, Білорусь, Німеччина, Казахстан, Індія, Китай, Швеція, Азербайджан, Чехія, Великобританія, Молдова, Італія, Болгарія, Турція, Франція, Ізраїль, Канада.

Упровадження інтеграції «Наукової періодики України» з міжнародною інформаційною системою Google Академія викликало зацікавленість зарубіжних видавництв наукових журналів до представлення їх публікацій на порталі НБУВ, так у рубриці «Партнери» сьогодні представлено 13 зарубіжних періодичних видань із Польщі, Чехословаччини та Великобританії. Є також інформація партнерів-видавництв НБУВ, що ресурси бази даних «Наукова періодика України» використовуються закордонними рецензентами для визначення рівня публікацій у наукових журналах України та для прийняття рішень щодо включення їх до міжнародних наукометричних баз даних.

У наш час електронні інформаційні ресурси стали ефективним засобом наукової комунікації, надають можливість швидко здійснювати обмін ідеями, знайомитися з результатами наукових досліджень. ЕЗ та ЕБ мають змогу надавати широкомасштабний сервіс на основі матеріалів у цифровій формі, доступ до яких надається великій кількості користувачів через мережу. Сучасні електронні форми не тільки займають у бібліотеках все більш провідне місце, але й об'єднують процеси бібліотечної роботи з метою створення усіх можливостей для користувачів оперативно отримувати необхідну їм інформацію.

У 2016 р. розпочато формування загальнонаціонального порталу «Наука України: доступ до знань», основною метою якого є надання інтегрованого доступу до бази знань

наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек. Інформаційні складові порталу включають авторитетні файли, розширені довідковою інформацією:

Наукові бібліотеки – реєстр наукових бібліотек України, у якому буде надаватись стисла інформація про бібліотеку та її фонди, місцезнаходження, інтернет-адресу, науково-інформаційні ресурси, відомче та інституційне підпорядкування.

Науково-інформаційні ресурси бібліотек – систематизований за регіонами, типами та галузями знань анотований інтернет-навігатор наукових ресурсів бібліотек України

Наукові фахові видання – систематизований за регіонами, типами та галузями знань інтернет-навігатор наукових журналів та періодичних України.

Наукові установи – систематизований за типами, регіонами, галузями знань реєстр наукових установ України, призначений для проведення пошуку наукових видань українських наукових установ, пов'язаний із записами авторитетних файлів.

Науковці України – систематизований за званнями, регіонами, галузями знань, відомчим та інституційним підпорядкуванням, реєстр науковців України, призначений для проведення пошуку наукових видань і публікацій українських учених, пов'язаний із записами авторитетних файлів ¹²².

Національні корпоративні проекти НБУВ електронна бібліотека «Наукове надбання України» (проект), інформаційний ресурс «Наукова періодика України», реферативна база даних «Україніка наукова» будуть становити ядро електронних інформаційних ресурсів порталу. Інтеграція цих

---

¹²²Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К. В. Лобузін // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. Київ, 2015 р.). – 2015. – Режим доступу : <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>. – Назва з екрана.

ресурсів з інтелектуальними бібліотечними технологіями (авторитетні файли) та сучасними веб-технологіями Семантичного Вебу (система структурованих метаданих) забезпечать науковій аудиторії користувачів зручний та ефективний інтерфейс доступу до знань та інструментарій активного входження наукового доробку вчених України у світову наукову комунікацію.

2.4. Взаємодія бібліотечно-інформаційних установ у розвитку єдиної національної системи реферування наукової інформації України

Питання взаємодії у бібліотечно-інформаційній сфері на сучасному етапі розвитку суспільства набувають особливої важливості, оскільки це передбачає координування зусиль не тільки бібліотек різної галузевої та відомчої належності, але й різних установ та організацій у напрямі створення інформаційних ресурсів загальнодержавного рівня як складової національного науково-інформаційного простору.

На сучасному етапі у провідних бібліотеках України формування електронних інформаційних ресурсів великих обсягів, до яких відносяться: бібліографічні (електронні каталоги та картотеки, бібліографічні бази даних), реферативні (бази даних реферативної інформації про наукові видання та публікації) та повнотекстові (електронні колекції та бібліотеки), реалізується, як правило, двома шляхами:

– 1-й – *внутрішньобібліотечний*, який базується на автоматизованій бібліотечній технології опрацювання документального потоку та передбачає послідовне створення бібліографічних, реферативних ресурсів і формування фонду електронних документів;

– 2-й – *зовнішній*, який передбачає організацію інформаційної співпраці з іншими бібліотеками України, науковими установами та навчальними закладами, інформаційними центрами, видавництвами та ін.

Серед основних аспектів доцільності інформаційної взаємодії у процесі створення електронних інформаційних

ресурсів великих обсягів слід виокремити:

- лавиноподібне зростання обсягів інформації, яка створюється, зберігається і використовується в електронних форматах;

- переміщення діяльності бібліотек в електронний простір;

- застосування комп'ютерних технологій у видавничій справі;

- впровадження ресурсозберігальних технологій створення електронних інформаційних ресурсів тощо.

До зазначених інформаційних аспектів необхідно також додати фінансовий, вплив якого зростає з кожним днем, адже сучасний стан бібліотечної галузі характеризується скороченням її бюджетного фінансування, що призводить до зниження темпів нарощування і обсягів електронних інформаційних ресурсів, втрати кваліфікованих кадрів, порушення процесу відтворення матеріально-технічної бази бібліотек тощо¹²³.

За цих умов міжбібліотечна взаємодія та співпраця бібліотек із різними установами й організаціями є тим важелем, що може змістити акценти у вирішенні назрілих проблем і забезпечити високий рівень інтеграції національного бібліотечно-інформаційного простору.

На важливості організації взаємодії в бібліотечно-інформаційній сфері наголошують і науковці, які обґрунтовують доцільність інформаційної співпраці у сучасному соціально-комунікаційному просторі, розкривають форми та методи організації співробітництва у процесі створення спільних електронних інформаційних ресурсів, висвітлюють досвід та обговорюють перспективи і напрями такої взаємодії тощо. Ці питання розглядалися О. Барковою¹²⁴,

¹²³Зайченко Н. Я. Моделі кооперативної співпраці зі створення національних реферативних ресурсів [Електронний ресурс] / Н. Я. Зайченко, О. В. Баркова // Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ : Міжнар. наук. конф., Київ, 12–14 жовт. 2004 р. – Київ, 2004. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/new/04_kiev/zaich_bar.html. – Назва з екрана.

¹²⁴Баркова О. В. Сетевая технология кооперативного наполнения базы данных «Рефераты научных изданий Украины» / О. В. Баркова // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України: Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2000. – С. 130–136.

Т. Букшиною¹²⁵, Т. Вилегжаніною¹²⁶, В. Ільганаєвою¹²⁷, Л. Костенком¹²⁸, О. Мар'їною¹²⁹, В. І. Попиком¹³⁰, А. Свободою¹³¹ М. Сорокою¹³², Г. Шемаєвою¹³³ та іншими. Як наголошує В. І. Попик, «...вітчизняні спеціалісти усвідомлюють, що досягнення високого рівня інтеграції національного бібліотечно-інформаційного простору, не говорячи вже про

¹²⁵Букшина Т. Ф. Відображення галузевої науково-реферативної інформації в РЖ «Джерело»: кооперативна взаємодія освітянських бібліотек / Т. Ф. Букшина // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 11–15; Ї ж. Періодичні і продовжувані видання з питань педагогіки, психології й освіти педагогічних і класичних університетів України : стан кооперативного реферування [Електронний ресурс] / Т. Ф. Букшина. – Режим доступу : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2011/133.pdf. – Назва з екрана.

¹²⁶Вилегжаніна Т. Кооперація бібліотек : проблеми і переваги / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2006. – № 1. – С. 4–6.

¹²⁷Ільганаєва В. О. Корпоративний рух в Україні : стан та перспективи розвитку / В. О. Ільганаєва // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.

¹²⁸Костенко Л. Й. Реферативна база даних «Україніка наукова»: стан, перспективи використання / Л. Й. Костенко // Сучасний стан та перспективи наукового реферування: матеріали Міжнар. семінару-практикуму, присвяч. 10-річчю вид. РЖ «АПК України», 29 трав. 2009 р., Київ. – Київ, 2009. – С. 53–57.

¹²⁹Мар'їна О. Сучасні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 2. – С. 20–23.

¹³⁰Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору : інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / В. Попик // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 3–

¹³¹Свобода А. А. Взаємодія бібліотек як фактор прогресу бібліотечної галузі : історія, сучасний стан, проблеми / А. А. Свобода // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського – 1998. – Вип. 1. – С. 229–234.

¹³²Сорока М. Б. Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільного використання / М. Б. Сорока // Бібл. вісник. – 2002. – № 1. – С. 27–30; Ї ж. Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2002. – 209 с.

¹³³Шемаєва Г. В. Напрями взаємодії бібліотек у сучасному соціально-комунікаційному просторі / Г. В. Шемаєва // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів. – Київ, 2013. – С. 5–7.

науково-інформаційний простір з усіма його складовими, що виходять за межі бібліотек, пов'язане з необхідністю подолання міжвідомчих бар'єрів, всебічного розвитку корпоративної співпраці бібліотек із залученням до неї недержавних центрів та асоціацій, які працюють у інформаційній сфері»¹³⁴.

Упродовж 25-річчя існування України як незалежної держави з боку законодавчої влади приділялась певна увага питанням взаємодії у бібліотечно-інформаційній сфері. Основні завдання щодо розвитку співробітництва бібліотек та інших організацій визначені в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» окремими статтями (ст. 10. Організація взаємодії бібліотек, Ст. 11. Взаємодія бібліотек України з підприємствами, установами та організаціями), де наголошено на доцільності міжбібліотечної взаємодії та співпраці бібліотек із підприємствами, установами та організаціями з метою забезпечення раціонального використання бібліотечних ресурсів як складової частини інформаційних ресурсів держави. Зазначено, що взаємодія бібліотек із підприємствами, установами та організаціями може здійснюватися в рамках державних і регіональних програм у межах своєї компетенції та програм розвитку бібліотечної справи, а також на основі укладених угод¹³⁵.

У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» основний акцент зроблено на створенні загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках, наукових установах (НУ). Наголошено на запровадженні засад взаємодії учасників побудови інформаційного суспільства,

---

¹³⁴Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору : інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / В. Попик // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 8.

¹³⁵Про бібліотеки і бібліотечну справу [зі змінами та доповненнями станом на 28.01.2016 р.] : Закон України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.

яке передбачає, що це суспільство розбудовується за умови співпраці і солідарності громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування та ін.¹³⁶ Основні положення Закону одержали свій розвиток у Державній цільовій національно-культурній програмі створення Єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – ХХІ», затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956. Мета Програми – підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних і музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – ХХІ». Зазначалось, що виконання Програми сприятиме підвищенню рівня інформаційної культури населення та введенню в науковий обіг унікальні документи, що становлять історичну та культурну цінність не тільки для України, а і для світової спільноти. Передбачалось створення умов для міжнародного співробітництва й інтеграції системи до світових бібліотечних мереж.

Необхідно зазначити, що в Україні процеси взаємодії бібліотечно-інформаційних установ мають історичне підґрунтя – адже за часів СРСР взаємодія відбувалася в умовах єдиної системи бібліотек у межах відомств, а також як міжвідомча та на регіональному рівні. Мало місце співробітництво бібліотек та органів науково-технічної інформації (НТІ), суміжних установ, громадських організацій тощо. На початку 1990-х років (після розпаду СРСР) інтенсивність таких зв'язків значно знизилась¹³⁷.

Зі середини 1990-х років активізувалася діяльність

¹³⁶Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 12. – С. 511–522.

¹³⁷Свобода А. А. Взаємодія бібліотек як фактор прогресу бібліотечної галузі : історія, сучасний стан, проблеми / А. А. Свобода // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 1998. – Вип. 1. – С. 230.

бібліотек, успіхи яких в інформаційній сфері стали особливо помітні на фоні послаблення діяльності центрів НТІ й були зумовлені консолідованістю бібліотечного професійного співтовариства в осмисленні нагальних проблем і перспектив свого розвитку в контексті світового досвіду, зокрема необхідності формування цілісної державної інформаційної політики, осмислення та синтезу всіх накопичених знань, уявлень та інформації про інформаційні ресурси, канали доступу до них і способи їх використання. У цей період почали відновлюватися взаємозв'язки бібліотек різної галузевої та відомчої належності. Основними формами їх взаємодії стали: участь у спільних проектах, створення спільних інформаційних ресурсів, інтеграція наявних ресурсів та їх спільне використання. Кінцева мета такої взаємодії – раціональне формування й ефективне використання спільних інформаційних ресурсів бібліотек для найповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів і суспільства в цілому.

Поштовхом для означених процесів став Закон України «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), в якому перед національною системою НТІ було поставлено завдання формування на основі вітчизняних і зарубіжних джерел довідково-інформаційних фондів, включаючи бази і банки даних, інформаційного забезпечення юридичних та фізичних осіб, аналітично-синтетичної обробки першоджерел, організації пропаганди та сприяння широкому використанню досягнень науки і техніки, передового виробничого досвіду¹³⁸.

Серед основних завдань, визначених Законом України, було і реферування опублікованих і неопублікованих на території України джерел науково-технічної та економічної інформації, створення на цих засадах і поширення інформаційної продукції та послуг. За суттю це означало розбудову вітчизняної системи реферування наукової літератури, яка на той час була відсутня в Україні.

¹³⁸Про науково-технічну інформацію : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 33. – С. 843–851.

Необхідно зазначити, що за часів існування СРСР наукові видання України відображались у РЖ ВІНІТІ, але після розпаду Союзу їх реферування було істотно скорочене. За результатами аналізу РЖ та БД ВІНІТІ упродовж 1995–1997 рр. лише 157 назв українських журналів, 165 книг та збірників наукових праць знайшли місце на сторінках зазначеного видання, причому, із вказівкою на те, що періодичні видання надходили до ВІНІТІ з запізненням і неповними комплектами поточних номерів.

Зі середини 1990-х років на теренах України розпочалися процеси створення реферативних видань окремими установами й організаціями. Більшість цих видань – вузькогалузеві, їх інформаційна база суттєво обмежена щодо видового та тематичного наповнення. Серед них – реферативний збірник «Химическая промышленность» (Черкаський НДІ техніко-економічної інформації в хімічній промисловості), «Медицинский реферативный журнал» (УКРМЕДПАТЕНТИНФОРМ); «Реферативний журнал України», який виходив у галузевих серіях «Політика. Політичні науки», «Економіка. Економічні науки», «Історія. Історичні науки» (Книжкова палата України); «Медицинский реферативно-обзорный журнал» (Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Шупика, Інститут хірургії і трансплантації органів АМН України); РЖ «Агропромисловий комплекс України» (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека та Інститут гідротехніки і меліорації НААН України) та ін. Серед багатогалузевих – «Депоновані наукові роботи» (Державна науково-технічна бібліотека України), Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело», започаткований Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України з метою створення національної системи реферування наукових періодичних видань України. На початку 2000-х років до цього переліку

додалися «Збірник рефератів дисертацій, НДР і ДКР» та «Збірник рефератів фахових видань МОН України» (Український інститут науково-технічної і економічної інформації).

Більшість перелічених реферативних видань надавали інформацію про періодичні та продовжувані видання, книжковий потік був представлений досить слабо. Постало питання про створення РЖ, який надавав би інформацію про всю друковану наукову продукцію, віддзеркалював здобутки з усіх напрямів сучасної української науки. Окрім цього, нагальною потребою стало формування реферативної бази даних (РБД), на основі якої мала здійснюватися підготовка такого РЖ, і яка мала стати загальнодоступною БД, представленою в мережі Інтернет.

Виконання цих важливих завдань в найкоротші терміни було не під силу одній організації або установі, це потребувало об'єднання зусиль, координації робіт та співпраці декількох інформаційних установ і бібліотек.

Влітку 1998 р. був започаткований проект зі створення національної системи реферування української наукової літератури з метою ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення української науки, досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності інформування суспільства про наукові досягнення та напрацювання вітчизняних учених і фахівців.

Головними учасниками проекту стали провідні інформаційні установи НАН України – Інститут проблем реєстрації інформації та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ). У НБУВ була створена служба реферування наукової літератури, на яку поклалися такі завдання:

– розробка методики аналітико-синтетичного опрацювання української наукової літератури спільними зусиллями наукових бібліотек, органів НТІ, НДУ, ВНЗ, видавництва і

створення ресурсозберігальних комп'ютерних технологій її реалізації;

- розробка форматного, лінгвістичного і програмно-технологічного забезпечення загальнодержавної реферативної бази даних (РБД), а також вирішення комплексу організаційно-технологічних питань щодо формування її ресурсів за умов розподіленого опрацювання української наукової літератури;

- забезпечення доступу до РБД засобами глобальних комп'ютерних мереж;

- модернізація УРЖ «Джерело» (розробка нової структури видання, визначення складу та тематичного наповнення галузевих серій, періодичності їх випуску, створення програмних засобів автоматизованого генерування текстових файлів випусків УРЖ на основі РБД тощо).

Передбачалося розширити коло установ, що забезпечують формування галузевих та / або територіальних потоків реферативної інформації і, зокрема, залучити до цієї роботи провідні наукові бібліотеки України та органи НТІ.

Проблема створення цілісної системи реферування потребувала розробки теоретичних і науково-методичних основ побудови такої системи з урахуванням світового досвіду й особливостей функціонування системи наукових документальних комунікацій України. Було запропоновано покласти в основу концепції побудови національної системи реферування принцип розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання вітчизняної наукової літератури з наступним централізованим формуванням загальнодержавної РБД «Україніка наукова» і підтримкою багатоаспектного використання її інформаційних ресурсів.

Науковцями НБУВ була створена інформаційна технологія формування та використання реферативних ресурсів, яка включає такі технологічні цикли:

- одноразове аналітико-синтетичне опрацювання усьо-

го потоку української наукової літератури локальними автоматизованими системами у бібліотеках, наукових установах, ВНЗ, інформаційних центрах, видавництвах і видавничих організаціях;

– централізоване формально-логічне опрацювання децентралізовано створених масивів реферативної інформації та формування загальнодержавної РБД «Україніка наукова»;

– багатоаспектне використання інформаційних ресурсів РБД шляхом доведення їх до споживачів засобами глобальних комп'ютерних мереж, а також у вигляді галузевих серій РЖ¹³⁹.

Технологія, розроблена з урахуванням максимального ресурсозбереження, економії матеріальних і трудовитрат, дозволяє уникнути дублювання робіт, прискорити опрацювання першоджерел та введення реферативної інформації до РБД «Україніка наукова» та надання якнайшвидшого доступу до неї користувачам.

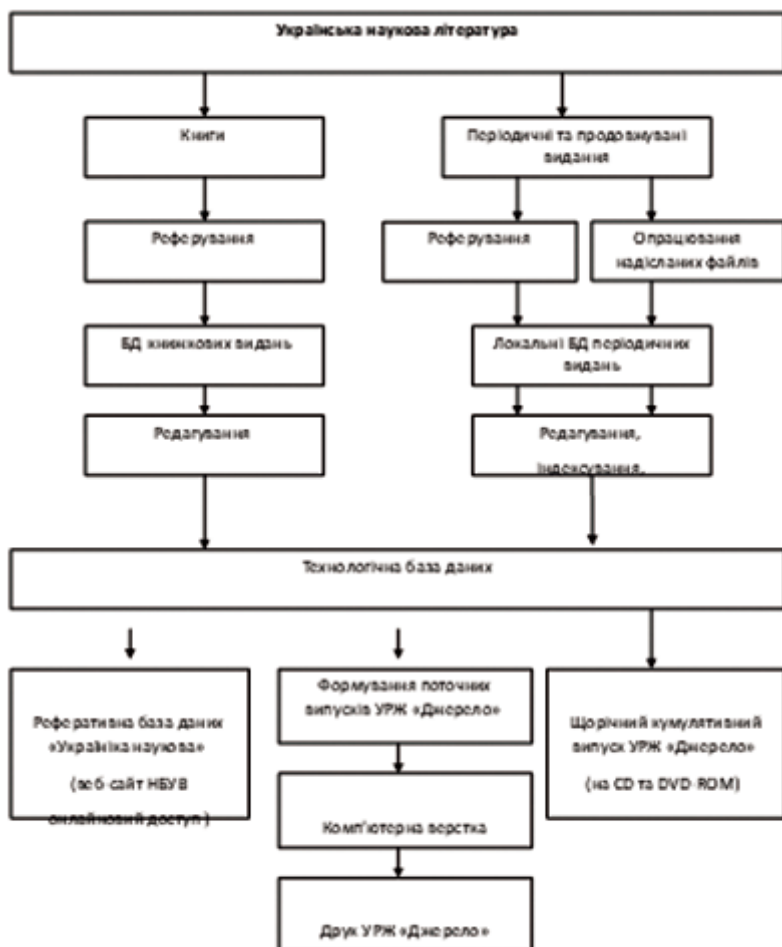
Упродовж 1998–2015 рр. окремі елементи технологічних процесів змінювалися, і на сучасному етапі схематично увесь комплекс робіт із формування РБД «Україніка наукова» та підготовки й видання на її основі УРЖ «Джерело» подана на рис. 2.1.

У викладеній інформаційній технології ключовою є технологічна БД. Усі вхідні інформаційні потоки від видавництв і видавничих організацій, бібліотек та інформаційних центрів «вливаються» в цю базу для централізованого опрацювання (конвертації вхідних файлів під внутрішньосистемний формат, авторитетного контролю ряду елементів бібліографічних даних, редагування записів тощо) і наступного депозитарного зберігання. Створений внутрішньосистемний формат РБД гармонізовано з Міжнародним комунікативним форматом UNIMARC та

---

¹³⁹Сорока М. Б. Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2002. – С. 140–142.

Рис. 2.1. Схема технологічних процесів формування РБД «Україніка наукова» та підготовки до друку УРЖ «Джерело»

ДСТУ 3578-97 «Формат для обміну бібліографічними даними на магнітних носіях», а також з ДСТУ ГОСТ 7.1-2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис.

Загальні вимоги та правила складання». Інформаційний масив зведеної технологічної БД слугує для щомісячного оновлення РБД «Україніка наукова», що представлена на веб-сайті НБУВ, а також для формування поточних галузевих випусків УРЖ «Джерело» (6 номерів x 4 серії = 24 номери на рік) та щорічного кумулятивного випуску УРЖ на CD та DVD-ROM у вигляді БД, яка містить інформацію з 1998 до поточного року включно.

Аналітико-синтетичне опрацювання книжкового потоку здійснюється в НБУВ (на основі обов'язкового примірника творів друку України), наукових періодичних і продовжуваних видань – в ІПРІ НАН України та на засадах інформаційної співпраці усіма учасниками проекту зі створення національних реферативних ресурсів.

У ході реалізації проекту було визначено форми, види та моделі інформаційної взаємодії, які охоплюють наукові установи, наукові бібліотеки різної галузевої й відомчої належності, ВНЗ як видавничі організації, редакції наукових періодичних і продовжуваних видань та забезпечують гнучкий механізм інформаційної співпраці.

Основними застосованими *формами взаємодії* стали: інтеграція ресурсів, спільне формування ресурсів, інформаційний (ресурсний) обмін.

Реалізовані види взаємодії:

внутрішньовідомча взаємодія (НАН України):

– між НБУВ та ІПРІ НАН України як головними учасниками проекту зі створення національних реферативних ресурсів;

– співпраця з інформаційними підрозділами НДУ НАН України;

– співробітництво з редакціями академічних наукових періодичних і продовжуваних видань;

міжвідомча взаємодія:

– співпраця з ВНЗ як видавничими установами;

– співробітництво з департаментом атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування (ДАК) Міністерства освіти і науки України;

– співпраця з окремими видавництвами;

міжгалузева взаємодія:

– співпраця з галузевими науковими бібліотеками;

– співробітництво з НДУ галузевих академій наук.

Перспективною є *міжнародна взаємодія* зі службами реферування органів інформації та світовими виробниками інформаційних продуктів.

Технологічні *моделі* мережевої інформаційної взаємодії – *послідовна, централізована, розподілена та складова* (або *об'єднана*) – апробовані та частково реалізовані на практиці. Ці моделі відповідають класичним структурам інформаційних мереж, що дозволяє створити систему колективного формування та використання наукових електронних інформаційних ресурсів національного рівня¹⁴⁰.

Головними принципами, що визначають правила і норми взаємодії НБУВ та ІПРІ НАН України з різними установами й організаціями у рамках проекту, стали принципи соціального партнерства:

– активності;

– систематичності та плановості;

– взаємної зацікавленості;

– добровільності;

– рівноправ'я партнерів;

– взаємної відповідальності;

– ефективності.

¹⁴⁰Зайченко Н. Я. Моделі кооперативної співпраці зі створення національних реферативних ресурсів [Електронний ресурс] / Н. Я. Зайченко, О. В. Баркова // Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ: Міжнар. наук. конф., Київ, 12–14 жовт. 2004 р. – Київ, 2004. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/new/04_kiev/zaich_bar.html. – Назва з екрана.

Організація інформаційної взаємодії зі створення національних реферативних ресурсів, яка була спрямована на налагодження колективного опрацювання вітчизняної наукової продукції, передбачала першочергове вирішення таких завдань:

- оптимальний розподіл усіх видів робіт між учасниками проекту;

- ефективне використання програмно-технологічних засобів;

- кадрове забезпечення усіх процесів.

Щодо **оптимального розподілу усіх видів робіт** у рамках реалізації проекту необхідно зазначити, що НБУВ та ІПРІ НАН України як головних учасників інформаційної взаємодії у цьому проекті пов'язують корпоративні відносини, які будуються на договірних засадах з чітко визначеними видами й обсягами робіт, жорсткими графіками їх виконання, централізованим управлінням, єдиним програмно-технологічним забезпеченням усіх процесів, що стосуються реферування, редагування, підготовки та випуску УРЖ «Джерело», формування РБД «Україніка наукова» тощо.

Відповідно до укладених домовленостей між НБУВ та ІПРІ НАН України на бібліотеку покладені такі обов'язки:

- аналітико-синтетичне опрацювання вхідного документального потоку НБУВ (монографій, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, довідкової літератури, підручників для ВНЗ, препринтів, авторефератів дисертацій тощо), яке включає процеси реферування, введення реферативної інформації в технологічну РБД та її редагування;

- формування РБД «Україніка наукова», що передбачає опрацювання (включаючи процеси систематизації та редагування) реферативної інформації, надісланої з інших організацій і установ, а також кумуляцію усього інформаційного масиву;

- централізована підтримка РБД «Україніка наукова»

та представлення її на веб-сайті НБУВ із забезпеченням онлайн доступу засобами глобальних комп'ютерних мереж;

– формування та підготовка до верстки поточних номерів галузевих серій УРЖ «Джерело».

Служба реферування ІПРІ НАН України відповідає за:

– аналітичне опрацювання періодичних і продовжуваних видань, введення реферативної інформації в локальні БД та її первинне редагування;

– передачу реферативних записів у НБУВ для подальшого опрацювання;

– верстку поточних випусків галузевих серій УРЖ «Джерело» і надання матеріалів до типографії;

– розповсюдження УРЖ (оформлення передплати та розсилку накладу);

– підготовку щорічного кумулятивного випуску УРЖ «Джерело» на CD та DVD ROM, що містить реферативну інформацію у вигляді бази даних з 1998 р. до поточного року включно.

НБУВ та ІПРІ НАН України спільно здійснюють координацію робіт, а також організаційно-методичне керівництво у рамках проекту. Відповідно до Договору про спільне видання УРЖ «Джерело» в НБУВ та ІПРІ створена спільна редакційна група, в компетенції якої – визначення структури УРЖ «Джерело», його періодичності, оформлення, накладу, переліку періодичних видань, що підлягають реферуванню, а також забезпечення наукового та літературного редагування поточних номерів галузевих серій УРЖ. Окрім цього, редакційна група відповідає за представлення РБД «Україніка наукова» в глобальних комп'ютерних мережах, зокрема, надає рекомендації щодо удосконалення інтерфейсу для користувачів, інтеграції реферативних ресурсів із повнотекстовими БД тощо. В компетенції редакційної групи також – обґрунтування перспектив подальшого розвитку РБД та шляхів входження до світової системи документальних комунікацій.

На ІПРІ та НБУВ покладені також обов'язки щодо залучення до інформаційної співпраці нових учасників – наукових установ НАН України, галузевих академій наук (Національної академії медичних наук, Національної академії педагогічних наук, Національної академії аграрних наук, Національної академії правових наук та ін.), провідних наукових бібліотек, ВНЗ як видавничих установ, редакцій наукових періодичних і продовжуваних видань для розширення спектра реферованих наукових видань України з кінцевою метою – 100 % відображення їх у РБД «Україніка наукова» і, відповідно, в УРЖ «Джерело».

Зважаючи на те, що книжковий потік вітчизняної наукової продукції опрацьовується в НБУВ (на основі обов'язкового примірника творів друку), інші учасники проекту згідно з домовленостями здійснюють підготовку реферативної інформації про публікації з визначених періодичних і продовжуваних видань, її оформлення у відповідному форматі та своєчасне надання в електронному вигляді до НБУВ або ІПРІ НАН України для подальшого опрацювання (редагування, систематизації) та використання (в РБД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело»). Форми інформаційної взаємодії, шляхи реалізації поставлених завдань визначаються НБУВ та ІПРІ НАН України спільно з кожним учасником проекту та закріплюються документально – у договорах (угодах) про співпрацю, в яких також детально прописуються права та обов'язки сторін, обсяги робіт, способи та терміни надання інформації, наголошується на безоплатності усіх видів робіт.

Реалізація проекту зі створення національних реферативних ресурсів потребувала також *ефективного використання програмно-технологічних засобів*. Для ведення та підтримки РБД «Україніка наукова» було обрано пакет прикладних програм (ППП) CDS/ISIS (Computer Documentation System/Integrated System Information Services),

який був розроблений під егідою ЮНЕСКО для створення автоматизованих систем бібліотек, архівів і музеїв та поширювався на некомерційних засадах (безкоштовно). Після проведення адаптації окремих модулів, які стосуються введення, збереження, перегляду та виведення інформації, до технологічних процесів опрацювання та використання реферативної інформації, ППП CDS/ISIS був встановлений та налаштований у службах реферування НБУВ та ІПІ НАН України.

Упродовж 2010–2012 рр. програмне забезпечення, яке використовувалося для РБД «Україніка наукова» (CDS/ISIS), було замінено на САБ «ІРБІС64» (у зв'язку з комплексним упровадженням останнього в усіх структурних підрозділах НБУВ). Обидві системи є сумісними між собою на рівні комунікативних форматів передачі даних, що дозволило без значних зусиль конвертувати інформаційний масив РБД у нове середовище. На відміну від CDS/ISIS, система «ІРБІС64» побудована за технологією «сервер – клієнт» та орієнтована на роботу у локальних обчислювальних мережах будь-якого типу без обмеження кількості користувачів за умови, що клієнтською платформою є Windows. Система має великий набір сервісних засобів, які забезпечують наочність користувацьких інтерфейсів, що спрощують введення та виключають помилки та дублювання інформації. Це дозволило уніфікувати процеси опрацювання наукової літератури, оптимізувати введення реферативної інформації, її редагування, індексування та підтримки технологічних БД. Упровадження «ІРБІС64» розширило також можливості використання інформаційного масиву РБД, надало змогу автоматизувати більшість процесів підготовки поточних випусків галузевих серій УРЖ «Джерело» та забезпечило можливість інтеграції РБД в єдину інформаційну систему НБУВ.

Окрім НБУВ, у межах проекту у програмному середовищі ІРБІС на сьогодні працюють також Державна науково-

педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського та Національна наукова медична бібліотека України, які надають інформацію до НБУВ у вихідному ISO-форматі, забезпечуючи пакетне її введення до технологічної РБД без додаткового опрацювання.

Інші учасники колективної співпраці у рамках проекту надавали реферативну інформацію у вигляді неструктурованих текстових файлів. Обсяги наданої ззовні інформації невпинно зростали, що потребувало вирішення питань оперативного її введення до технологічної БД. Спеціалістами Центру комп'ютерних технологій НБУВ була розроблена *ресурсозберігальна мережева технологія* наповнення БД, що передбачала, зокрема, автоматизоване введення інформації, яка надійшла в електронному вигляді, в технологічну БД. Така технологія дозволила суттєво підвищити ефективність означених процесів із формування інформаційного масиву РБД «Україніка наукова». Для скорочення термінів відображення першоджерел та спрощення технологічного циклу було вирішено використовувати авторський варіант реферату (анотації, резюме) до наукових статей або ж реферати, створені редакцією періодичного чи продовжуваного видання (за їх наявності). Відповідно, була запропонована процедура мережевого збору реферативної інформації в електронному вигляді.

Фахівцями з інформаційних технологій (ІТ) була розроблена «Форма подання реферативної інформації для включення в реферативну БД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело», згідно з якою відомості про статті кожного окремого періодичного чи продовжуваного видання оформлюються постачальником у вигляді структурованого тексту. Текст є набором елементів бібліографічного опису першоджерел: прізвищ та ініціалів авторів, назв статей, пагінації, а також рефератів (чи анотацій). Кожен елемент даних має номер, який є ідентифікатором поля

технологічної БД. Текст супроводжується вихідними даними про видання (назва видання, рік, том, випуск або номер) та вказівкою кількості записів. Постачальник інформації не повинен шукати чи купувати спеціалізоване програмне забезпечення. Оформлення даних у вигляді структурованого тексту – досить проста процедура. Файл з інформацією може створюватися у будь-якому текстовому редакторі, який підтримує кодові таблиці 866 (операційна система MS-DOS) чи 1251 (оперативна система Windows) та передаватися до НБУВ або ІПРІ НАН України електронною поштою. Зважаючи на те, що РБД «Україніка наукова» є за суттю національним продуктом, відкритим для мережі Інтернет, запропоновано також усю інформацію надавати трьома мовами – українською, російською, англійською з метою популяризації української науки, її здобутків для усієї наукової спільноти, у тім числі і закордонної, а також для збільшення точок доступу до реферативної інформації при здійсненні інформаційного пошуку.

Після одержання файлу інформація вводиться до локальної БД без додаткового опрацювання фахівцями. Подальша робота виконується засобами САБ «ІРБІС64» (до 2013 р. – CDS/ISIS). У БД здійснюється контроль записів, що дозволяє виявити збій у процесі конвертації (якщо він мав місце). Із робочої БД записи експортуються у форматі ISO-2709 та передаються до зведеної технологічної РБД для подальшого технологічного опрацювання, редагування, зберігання та використання.

Мережева технологія забезпечує швидкий, дешевий та оптимальний спосіб формування інформаційного масиву РБД. Її ефективність можна проілюструвати наступними даними: якщо протягом дня один референт опрацьовує в середньому 15 документів, то процедура автоматизованого введення в робочу БД інформації будь-якого обсягу триває всього декілька хвилин, ще стільки ж йде на формальний

контроль та можливі виправлення. За цією технологією працюють більше половини редакцій періодичних і продовжуваних видань, які співпрацюють у рамках проекту.

Ефективне використання програмно-технологічних засобів залежить також від кваліфікації фахівців. Необхідно зазначити, що функції бібліотечно-інформаційних працівників зазнали деяких змін із появою нових систем комунікації та їх інформаційного забезпечення. На цей процес мали вплив декілька факторів, і, перш за все, комп'ютеризація бібліотек, яка вимагає від спеціалістів вміння використовувати програмне забезпечення, знання особливостей текстових редакторів та вміння їх використовувати, застосування електронних таблиць у професійній діяльності, навички роботи із сервісами Інтернету для вирішення професійних завдань тощо.

Питання *кадрового забезпечення* в організації колективної діяльності зі створення національних реферативних ресурсів було і є однією із основних складових успішності цього проекту.

Якщо акцентувати увагу на авторстві реферативних ресурсів (БД, РЖ) зарубіжних країн, то треба зауважити, що це, насамперед, галузеві асоціації, наукові установи, органи науково-технічної інформації, і дуже рідко – наукові бібліотеки (наприклад, БД «Medline», *Національна медична бібліотека США*). Для наукових бібліотек України створення реферативних ресурсів стало новим, сучасним напрямом інформаційної діяльності, який за умов розвитку інтеграційних процесів потребував нових форм і методів роботи, а відповідно – і кваліфікації кадрів.

В ІПІ НАН України служба реферування існує з 1995 р. На початковому етапі (1995–1998 рр.) основним напрямом діяльності служби була підготовка та видання УРЖ «Джерело». Співробітники служби реферування опрацьовували окремі періодичні та продовжувані видання

НАН України, використовуючи авторські реферати, анотації, резюме та зберігали інформацію у вигляді текстових файлів із наступною версткою поточних номерів УРЖ. Відповідно до виконуваних завдань сформувався і кадровий склад служби – до нього ввійшли фахівці: редактори, оператори персональних комп'ютерів (ПК), верстальники, ІТ-спеціалісти.

З моменту започаткування проекту зі створення національної системи реферування (влітку 1998 р.) у НБУВ також було створено службу реферування, до якої увійшли бібліотечні фахівці, ІТ-спеціалісти, в подальшому – редактори (із базовою філологічною освітою). У процесі реалізації проекту збільшувалася кількість співробітників, задіяних у реферуванні наукових видань (це, в основному, бібліотечні фахівці), у формуванні поточних галузевих випусків УРЖ «Джерело» та їх підготовці до верстки (у вигляді текстових файлів), редагуванні випусків та усієї опрацьованої інформації в НБУВ і надісланої з інших установ. Відповідно сформувалися три групи фахівців: група референтів, група редакторів, група підготовки поточних номерів УРЖ «Джерело». Окрім цього, Служба реферування організаційно входила до складу Центру комп'ютерних технологій (наразі – Центр бібліотечних електронних ресурсів та технологій НБУВ), фахівці якого відповідальні за програмно-технологічне забезпечення усіх виробничих процесів, пов'язаних із формуванням, підтримкою та використанням інформаційного масиву РБД, підготовкою до друку УРЖ «Джерело» тощо. І на сьогодні така структура відділу є оптимальною та дозволяє забезпечити оперативне виконання основних завдань у повному обсязі.

Оскільки технологічні нововведення, зазвичай, розпочинаються з впровадження їх у НБУВ, відповідно і колектив реферативної служби бібліотеки є методичним центром для всіх учасників проекту зі створення національних реферативних ресурсів, зокрема, щодо впровадження інноваційних

форм і методів роботи, навчання фахівців, їх перекваліфікації тощо. Відповідно до домовленостей фахівці НБУВ проводять навчання співробітників інших організацій (у формі лекцій, семінарів, семінарів-практикумів, практичних занять, консультацій), за потреби організують стажування (це стосується, насамперед, фахівців із наукових бібліотек, наукових установ галузевих академій наук, ВНЗ). Науковці служби реферування НБУВ готують також методичні рекомендації, інструкції для нових учасників проекту щодо аналітико-синтетичного опрацювання наукових часописів, реферування наукових публікацій, редагування реферативної інформації, методики відображення спеціальних символів і формул тощо. Значну увагу фахівці приділяють також питанням самонавчання, фахового самовдосконалення та підвищення кваліфікації, зважаючи на те, що працівник сучасної бібліотеки повинен володіти принципово новими знаннями, вміннями та навичками, адекватними викликам та потребам інформаційного суспільства, а фахівець у галузі реферування та створення сучасних інформаційних ресурсів повинен бути не тільки освіченим спеціалістом у своїй галузі, але й опанувати навички суміжних галузей знань і сфер діяльності: інформатики, мовознавства, видавничої справи та ін.

Перші результати інформаційної взаємодії головних учасників проекту – НБУВ та ІПРІ НАН України – стали доступними широкому колу користувачів вже в 1999 р. – на веб-сайті НБУВ була представлена РБД «Україніка наукова» (налічувала на той час 15 тис. записів), а з друку вийшли поточні випуски галузевих серій УРЖ «Джерело», модернізованого за структурою, змістом, наповненням і оформленням, який містив реферативну інформацію не тільки на статті з наукових періодичних і продовжуваних видань, але й книжкову продукцію (монографії, збірник наукових праць, матеріали конференцій тощо).

Активна співпраця з різними установами і організаціями розпочалася з 2000-х років, коли РБД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело» стали популярними в наукових та освітніх колах. Разом із засадничими принципами спільної діяльності (добровільності, рівноправ'я партнерів) першочерговим став принцип взаємної зацікавленості індивідуальних і колективних авторів (науковців, фахівців, наукових установ, навчальних закладів тощо) у включенні відомостей про результати досліджень і розробок у національний інформаційний ресурс, а через нього й у світову систему наукових документальних комунікацій. НБУВ та ІПРІ НАН України, насамперед, були зацікавлені в залученні нових учасників до інформаційної взаємодії, що забезпечувало охоплення все більшої кількості видань, які підлягають реферуванню, а також економію матеріальних і трудовитрат.

Одними з перших учасників внутрішньовідомчої взаємодії у рамках проекту, які надавали реферативну інформацію в електронному вигляді (структурованими файлами), стали наукові установи НАН України та редакції окремих академічних наукових періодичних і продовжуваних видань – **Інститут геологічних наук («Геологічний журнал»)**, **Інститут гідромеханіки («Акустичний вісник»)**, **Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні та Український мовно-інформаційний фонд («Мовознавство»)**, **Інститут регіональних досліджень та інститут економіки промисловості («Регіональна економіка»)**, **Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова («Semiconductor Physics, Quantum Electronics and Optoelectronics»)**. Завдяки успішній співпраці з НУ НАН України впродовж 2000–2015 рр. досягнуто 100 % відображення статей із наукових часописів та залучено більше половини продовжуваних збірників наукових праць НАН України (усього 176 назв) до аналітичного опрацювання для відображення їх у національних реферативних ресурсах.

У межах міжвідомчої взаємодії одними з перших долучилися до співпраці Житомирський педагогічний університет («Вісник Житомирського педагогічного університету»), Приазовський державний технічний університет («Вісник Приазовського державного технічного університету»), Харківська академія дизайну і мистецтв («Вісник Харківської академії дизайну і мистецтв»), «Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту», «Физическое воспитание студентов творческих специальностей»), Харківський гуманітарний університет («Вчені записки Харківського гуманітарного університету»), Харківський національний університет радіоелектроніки («Радиотехника») та ін. Упродовж останніх 15-ти років спостерігалась активізація співпраці з ВНЗ із різних регіонів країни. Саме вони стали ініціаторами інформаційної взаємодії й активно поповнюють інформаційний масив РБД своїми виданнями, надсилаючи не тільки поточну, а й ретроспективну інформацію (за попередні 10–15 років). Серед таких ВНЗ – Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Львівський національний університет ім. Івана Франка, Національний університет «Львівська політехніка», Одеський національний університет, Одеський політехнічний університет, Українська інженерно-педагогічна академія та ін. Усього на сторінках УРЖ «Джерело» та в РБД «Україніка наукова» відображається близько 500 назв наукових періодичних і продовжуваних видань провідних ВНЗ (із постійною тенденцією до зростання). У межах міжвідомчої взаємодії на особливу увагу заслуговує співробітництво з Вищою атестаційною комісією (ВАК) – нині ДАК Міністерства освіти і науки України, яке тривало впродовж 1998–2011 рр. За цей час до НБУВ надано електронні версії понад 60 тис. авторефератів дисертацій, захищених в Україні, і цей масив став основою електронної бібліотеки НБУВ. В РБД «Україніка наукова» є посилання на повні тексти авторефератів ди-

сертацій із можливістю їх перегляду та роздрукування. Наразі Електронна повнотекстова колекція авторефератів дисертацій (1998–2011 рр.) є складовою інформаційного порталу «Наука України» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/1539>. Керівництво НБУВ здійснює важливі кроки щодо відновлення співпраці з ДАК Міністерства освіти і науки України задля подальшого формування колекції та надання доступу до цього масиву усім зацікавленим користувачам.

Міжгалузєва взаємодія розпочалася зі співробітництва НБУВ з Інститутом ендокринології та обміну речовин ім. В. П. Комісаренка Національної академії медичних наук України («Ендокринологія»). Співпраця з галузєвими науковими бібліотеками, які також прагнули долучитися до такої важливої для наукової спільноти та і всієї країни справи – створення національних реферативних ресурсів, розпочалася восени 2003 р., коли була укладена угода між НБУВ і Державною (нині – Національною) науковою медичною бібліотекою України про інформаційну співпрацю у сфері реферування, згідно з якою на ННМБУ покладалися обов'язки з аналітичного опрацювання періодичних і продовжуваних видань із медицини і суміжних наук (близько 10 назв). Саме участь головної медичної бібліотеки країни сприяла збільшенню реферованих видань з цієї тематики, внаслідок чого було прийнято рішення про виділення її в окрему галузєву серію УРЖ «Джерело» – Сер. 4. Медицина. Медичні науки (з 2004 р.) З 2006 р. до інформаційної взаємодії приєдналася ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Відповідно до домовленостей вона надає реферативну інформацію до НБУВ про публікації з педагогіки та психології з фахових періодичних і продовжуваних видань, залучаючи при цьому до співпраці педагогічні бібліотеки системи МОН України з різних регіонів країни (Дрогобич, Вінниця, Запоріжжя, Кам'янець-Подільський, Кривий Ріг, Переяслав-Хмельницький, Харків, Херсон, Умань, Тернопіль

та ін.). Необхідно відзначити, що ця тематика завдяки участі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в національній системі реферування української наукової літератури, перетворилася на потужний галузевий сегмент – розділ «Культура. Наука. Освіта» та посідає 3-тє місце в галузевому розподілі усіх прореферованих видань в РБД «Україніка наукова».

Упродовж останніх 2013–2016 рр. спостерігається активізація інформаційної взаємодії з науково-дослідними установами галузевих академій наук (Академії медичних наук України, Національної академії аграрних наук України, Академії педагогічних наук України та ін.) у сфері реферування української наукової літератури та створення національних реферативних ресурсів. Показовим у цьому напрямі є налагодження співпраці з Національною медичною академією післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика (НМАПО), яка є співзасновником більше 30 періодичних і продовжуваних видань із медицини (20 із них уже знайшли своє відображення в РБД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело»). Традиційними стали спільні (НБУВ, ІПРІ НАН України та НМАПО) наради та семінари з головними редакторами цих видань, на яких розглядаються питання розширення меж співпраці, визначаються перспективи подальшого розвитку реферативних ресурсів та участі у них НМАПО. З липня 2016 р. на договірних засадах НБУВ та ІПРІ НАН України розпочали участь у проекті зі створення репозитарію НМАПО, метою якого є формування єдиного медичного інформаційного простору для післядипломної освіти лікарів і провізорів. Відповідно до домовленостей між НБУВ, ІПРІ (як співвласниками РБД «Україніка наукова») та НМАПО ім. П. Л. Шупика до репозитарію надається реферативна інформація з медицини та суміжних галузей у вигляді копії галузевого фрагмента РБД «Україніка наукова». Усі права та обов'язки сторін щодо співпраці у цьому

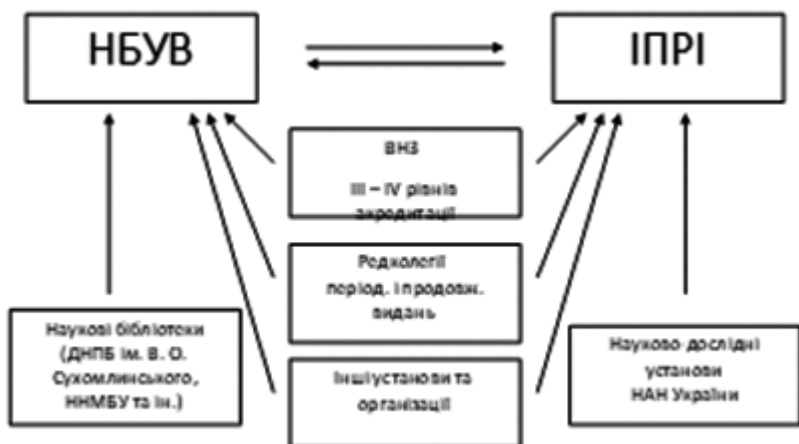
проекті прописано у Ліцензійному договорі з урахуванням збереження цілісності інформації та авторських прав.

Підсумовуючи, необхідно констатувати, що результатом спільних зусиль багатьох інституцій у межах внутрішньовідомчої, міжвідомчої, міжгалузевої інформаційної взаємодії з формування національних реферативних ресурсів є відображення **750** назв наукових періодичних і продовжуваних видань України, опрацьованих постатейно упродовж 18 років (1998–2016 рр.) і представлених у РБД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело», що становить **56 %** від затверджених Департаментом атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень. Відповідно, в найближчих перспективах основних учасників корпоративного проекту – розширення спектра таких видань для реферування шляхом залучення редакцій наукових часописів до інформаційної співпраці з кінцевою метою – 100 % їх відображення в національних реферативних ресурсах.

На сучасному етапі проект реалізується службами реферування НБУВ та ІПРІ НАН України – двох найбільших інформаційних установ НАН України із залученням ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ННМБУ, НМАПО ім. П. Л. Шупика; ВНЗ III–IV рівнів акредитації як видавничих організацій та бібліотек ВНЗ (Національного технічного університету України «КПІ ім. Ігоря Сікорського» (НТУУ «КПІ»), Міжрегіональної академії управління персоналом (МАУП), Національного університету (НУ) «Львівська політехніка», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ), Одеського національного політехнічного університету (ОНПУ), Української інженерно-педагогічної академії (УІПА), Харківського національного університету радіоелектроніки (ХНУР) та ін.), редакцій наукових періодичних і продовжуваних видань, а також інших учасників інформаційної взаємодії.

Схему інформаційних потоків, які наразі підтримуються

Рис. 2.2. Схема інформаційних потоків основних учасників проекту

основними учасниками колективної співпраці у рамках проекту зі створення національної системи реферування української наукової літератури, представлено на рис. 2.2.

На сьогодні система реферування української наукової літератури забезпечує:

- формування РБД «Україніка наукова» (обсяг – понад 600 тис. записів);

- підтримку онлайн-доступу до РБД засобами глобальних комп’ютерних мереж (веб-сайт НБУВ, <http://irbisnbuv.gov.ua/>);

- випуск на основі РБД галузевих серій УРЖ «Джерело» (загальний обсяг усіх чотирьох серій, 24 номерів за рік – 900–1000 обліково-видавничих аркушів);

- випуск щорічного кумулятивного випуску УРЖ «Джерело» на DVD-ROM (у вигляді бази даних), що містить реферативну інформацію з 1998 р. до поточного року включно.

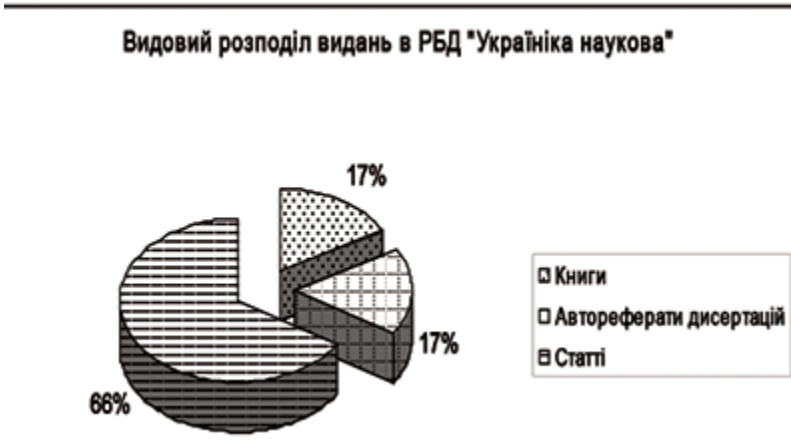
Упродовж 1999–2016 рр. РБД «Україніка наукова» є єдиною вітчизняною загальнодоступною універсальною

базою даних, яка містить інформацію про наукові публікації українських науковців з усіх галузей знання. РБД слугує для висвітлення та доведення до світової спільноти результатів наукової діяльності вітчизняних науковців; пропагування доробку українських дослідників з найновіших напрямів наукового знання; розкриття теоретичного надбання та досвіду в галузі наукових розробок сучасних вітчизняних наукових шкіл, колективів, наукових та освітніх інституцій.

У цілому РБД «Україніка наукова» вже пройшла шлях первинного накопичення даних та може використовуватися для бібліо- та наукометричних досліджень поточного стану вітчизняної науки та окремих авторів і наукових колективів. Аналіз обсягів інформаційних потоків РБД дозволяє визначити внесок науковців окремих країн у світовий інформаційний потік або ж ті зусилля, які країни витрачають на розвиток галузей науки, а також окремих її напрямів. Як характеристики інформаційних потоків використовуються кількісні дані числа публікацій, їх обсягу (кількість сторінок, знаків і т. п.), оскільки вважається, що число публікацій відображає кількість виробленої наукової продукції. Ресурси РБД надають можливість проведення ґрунтовного аналізу сучасного стану наукових досліджень в Україні, здійснення цільового прогнозування розвитку наукового знання.

РБД «Україніка наукова» за своїми характеристиками суттєво відрізняється від інших вітчизняних реферативних баз даних, а саме: тематичною наповненістю – вона охоплює всі галузі знання; різноманітністю літератури, що реферується – це періодичні та продовжувані видання, книги, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, препринти тощо; шляхами її розповсюдження – вільним доступом через мережу Інтернет, виданням (на її основі) чотирьох галузевих серій УРЖ «Джерело» та його щорічного кумулятивного випуску на CD- та DVD-ROM; наявністю посилань на повні тексти (електронні версії) понад 60 тис. авторефератів дисер-

Рис. 2.3. Видовий розподіл видань РБД «Україніка наукова»

тацій, захищених в Україні, та статей з періодичних і продовжуваних видань, представлених у національному репозитарії фахових видань «Наукова періодика України» (НБУВ).

Як зазначає В. І. Попик, «...стратегічно важливими чинниками, що сприяють утвердженню провідних позицій НБУВ у функціонуванні національного науково-інформаційного простору, є зосередження у ній одночасно унікального за повнотою національного репозитарію фахових видань «Наукова періодика України», реферативної бази даних «Україніка наукова», а також центру підтримки бази даних «Бібліометрика української науки» (на основі бібліометричних систем «Scopus» та «Google Scholar»), що в сукупності своїй утворюють якісно новий науково-інформаційний комплекс «Наука України»¹⁴¹.

Обсяг інформаційного масиву РБД «Україніка наукова»

¹⁴¹Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору : інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / В. Попик // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 3–11.

станом на 15.07.2016 р. становить більше **609** тис. записів, які за видами розподіляються таким чином (рис. 2.3).

Найбільша частка у видовому розподілі належить статтям із наукових періодичних і продовжуваних видань. Як зазначалося вище, їхня загальна кількість у РБД становить більше 750 назв. Нами підраховано, що більше третини (37 %) цих видань аналітично опрацьовується науковими бібліотеками, надається ВНЗ як видавцями, надсилається редакціями видань, тобто учасниками проекту, які долучилися до інформаційної взаємодії та активно співпрацюють із НБУВ та ІПРІ НАН України як головними учасниками проекту, що здійснюють наукове, організаційне та методичне керування проектом.

З початку реалізації проекту зі створення національних реферативних ресурсів (1999 р.) УРЖ «Джерело», модернізований за структурою, складом, обсягом, тематичним наповненням, періодичністю випуску, оформленням, став невід'ємною частиною інформаційного забезпечення наукових досліджень, засобом інформування про результати наукової діяльності та найновіші розробки вітчизняних учених із природничих, технічних, суспільних і гуманітарних дисциплін, важливою ланкою в системі довідково-бібліографічного обслуговування.

УРЖ «Джерело» – єдиний вітчизняний реферативний журнал, що інформує про наукові досягнення з усіх галузей знання. Впродовж останніх 10 років він видається чотирма серіями, які виходять з періодичністю 1 раз на 2 місяці, загалом 24 номери за рік. Щорічно УРЖ відображає близько **45** тис. наукових документів, що вийшли з друку в Україні або за її межами, якщо авторами є вітчизняні вчені або ж видання присвячені Україні. Структурно впорядковані якісні реферати й анотації всебічно розкривають тематику публікацій, методи та результати наукових досліджень, підкреслюють їхню новизну, вагомість і перспективність. Використання в текстах рефератів усталеної та новітньої

наукової термінології відображає картину сучасного наукового знання, дозволяє відстежувати появу нових понять і дефініцій, які формуються у процесі наукових досліджень.

Окрім друкованої версії УРЖ «Джерело» щорічно здійснюється випуск електронних копій журналу на компакт-дисках. Перший комплект CD-ROM-копій у вигляді структурованого текстового файлу УРЖ у форматі PDF було створено в ІППІ 1999 р. Починаючи з 2002 р. було розроблено, а згодом удосконалено програмне забезпечення, яке дозволило подавати реферативну інформацію на CD- та DVD-ROM у вигляді бази даних, що містить записи з 1999 до поточного року включно. У I кварталі 2016 р. кумулятивний випуск здійснено на DVD-ROM, загальна кількість записів, що ввійшли до нього – 587 125 тис. (за 1998–2015 рр.) .

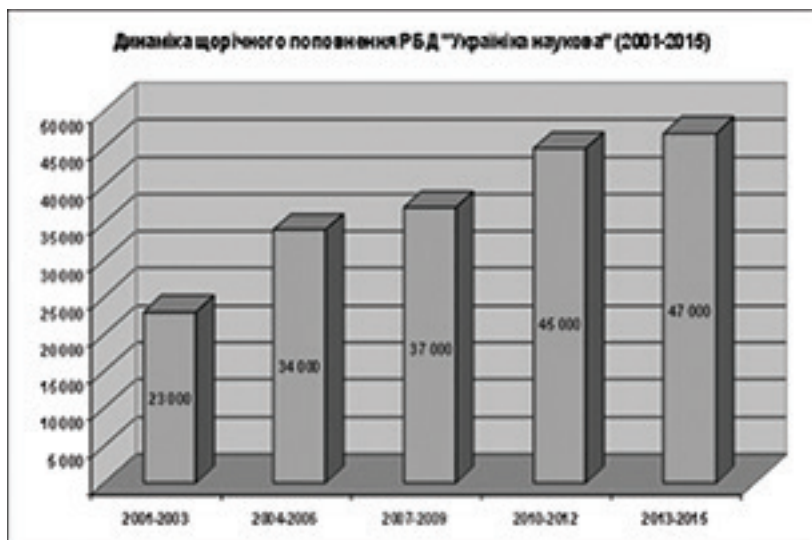
Аналізуючи досягнення в реалізації проекту зі створення національної системи реферування слід зазначити, що розширення меж інформаційної взаємодії, розвиток партнерських відносин і співробітництва, залучення нових учасників до співпраці – це єдиний шлях до створення дійсно національного інформаційного продукту вищого ґатунку, який є дзеркальним відображенням наукових доробок вітчизняних учених і фахівців і здатний гідно представляти нашу державу у системі міжнародних наукових комунікацій. Вісімнадцятирічний досвід роботи (1998–2016) доводить ефективність поєднання різних форм і методів інформаційної взаємодії, яка надає широкі можливості для формування національних реферативних ресурсів та їх спільного використання, а також дозволяє запобігти дублюванню робіт з опрацювання документального потоку, розширити спектр реферованих наукових джерел (насамперед, періодичних і продовжуваних видань), заощаджувати всі види виробничих ресурсів і досягти високої оперативності надання інформації та повноти охоплення інформаційних джерел.

Тільки за останні 15 років завдяки налагодженій співпраці

усіх учасників проекту зі створення національних реферативних ресурсів, успішній організації та координації робіт між різними ланками взаємодії щорічне поповнення РБД зросло більше, ніж удвічі – з 23 тис. записів (2001–2003 рр.) до 47 тис. (2013–2015 рр.), що показово демонструє діаграма (рис. 2.4).

За даними Державного агентства з питань науки, інно-

Рис. 2.4. Динаміка щорічного оновлення РБД «Україніка наукова» (2001–2015)

вацій та інформатизації України у Переліку новітніх (критичних) технологій, складеному у 2011 р. за результатами маркетингового дослідження та схваленому секцією інформаційних технологій, проект посів 29-те місце (серед 500 представлених наукових проектів з усієї України) за створення національних реферативних баз даних науково-технічної інформації.

Подальший розвиток національної системи реферування передбачає не лише кількісне зростання РБД «Україніка

наукова», але й удосконалення технологій представлення реферативної інформації, поліпшення системи інтелектуального доступу до неї, забезпечення можливості проведення на її основі бібліо- та наукометричних досліджень. Результати таких досліджень у багатьох зарубіжних країнах служать для прогнозування і визначення пріоритетних напрямів наукових розробок, що дозволяє зважено та цілеспрямовано вирішувати питання їх планування, фінансового забезпечення, впровадження результатів досліджень тощо.

У цьому контексті нами визначено перспективи розвитку системи реферування української наукової літератури:

- досягнення 100 % відображення друкованих в Україні наукових видань з усіх галузей знання, популяризація наукових досягнень, доведення до світової спільноти результатів наукових розробок, нових напрямів досліджень в усіх сферах науки та виробництва;

- розширення меж інформаційної взаємодії з формування національних реферативних ресурсів шляхом залучення до співпраці нових учасників, насамперед, ВНЗ як видавничих організацій, галузевих наукових бібліотек, редакцій наукових часописів і продовжуваних видань;

- конвергенцію реферативних ресурсів з електронними версіями авторефератів дисертацій, повних текстів статей із періодичних і продовжуваних видань, монографій, збірників наукових праць тощо (з урахуванням авторських і суміжних прав);

- удосконалення програмно-технологічного забезпечення формування, підтримки і представлення реферативних ресурсів із метою створення умов для проведення науко-, інфор- і бібліометричних досліджень;

- активізація входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій (передбачає визначення шляхів і методів виділення фрагментів бази даних «Україніка наукова» та їх наступну передачу до відповідних міжнародних

реферативних баз даних для включення вітчизняної наукової інформації до світової системи документальних комунікацій).

Розглянуті напрями розвитку дуже тісно пов'язані між собою, оскільки на сучасному етапі цінність і використаність реферативних ресурсів без можливості одержання електронних версій публікацій зменшується з кожним днем, а відсутність потужного наукометричного апарату впливає на трудомісткість наукових досліджень на основі реферативної БД щодо інформаційних потоків, публікаційної активності українських науковців та ін. Окрім цього, відомі, популярні зарубіжні реферативні БД (наприклад, SCOPUS, OPEN JOURNALS та ін.), які оцінюють загальнодержавну реферативну БД «Україніка наукова» як національний ресурс і зацікавлені у співробітництві, запрошують до співпраці тільки за наявності повних текстів публікацій.

* * *

Отже, сучасна наукова бібліотека – провідний центр соціальних комунікацій та поширення інформації, ключовий інтегруючий елемент національного інформаційного простору. Створення інформаційного суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій спонукає бібліотеки разом з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій активно застосовувати оптимальні алгоритми ефективної співпраці.

За результатами дослідження оптимізації комунікаційної взаємодії бібліотечно-інформаційних установ для розвитку суспільства знань зроблено такі висновки:

1. Наукові ресурси «Наукова електронна бібліотека» та «Наукова періодика України» стали одними з найбільш масштабних проєктів, запитуваних науковою спільнотою та читачами. Забезпечення **вільного доступу до світових**

інформаційних ресурсів – глобальне завдання сучасних бібліотек, діяльність яких позитивно впливає на міжнародне та міжкультурне взаєморозуміння. Результатом такої тенденції є координація та міжбібліотечна взаємодія з науково-інформаційними та науково-освітніми установами на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів. Важливим для консолідації національного науково-інформаційного простору є розкриття сучасного вітчизняного наукового потенціалу в наукометричних базах даних. Провідні наукові бібліотечні установи України, бібліотеки та інформаційні підрозділи наукових установ та вищих навчальних закладів мають вагомі результати в інтеграції наукової інформації, а також інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління.

2. Здійснені дослідження, спрямовані на розвиток єдиної національної системи реферування наукової інформації України, розширення корпоративних зв'язків з провідними бібліотечними, інформаційними, науковими, науково-освітніми і видавничими установами та поглиблення взаємодії наукових і науково-освітніх установ із суспільством, налагодження та організацію обміну сучасною науковою інформацією. Однією з умов успішного функціонування РБД «Україніка наукова» є поглиблення інтеграції її інформаційного масиву з повнотекстовими базами даних, насамперед, наукових періодичних видань. Така технологія передбачає розширення пошукових можливостей у РБД за допомогою гіпертекстових посилань на наявні електронні документи. Подальший розвиток національної системи реферування полягає не лише в кількісному зростанні інформаційного масиву РБД «Україніка наукова», але й удосконаленні технологій представлення реферативної інформації, поліпшенні системи інтелектуального доступу до неї, забезпеченні можливості проведення на її основі бібліотечно-наукометричних досліджень. Актуальними напрямками

розвитку зарубіжних та вітчизняних реферативних ресурсів є: підняття вимог до першоджерел; поглиблення ретроспективи; опрацювання наукометричного апарату, пристосованого для дослідження та виявлення інноваційних напрямів.

3. Бази даних реферативної інформації є одним із ключових елементів єдиного світового інформаційного наукового простору, що дозволяє здійснювати обмін науковою інформацією практично в реальному масштабі часу. На сьогодні РБД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело» стали невід'ємною складовою національного інформаційного ресурсу і відображають ключові українські наукові публікації. Стабільне й оперативне наповнення РБД «Україніка наукова», а відповідно й УРЖ «Джерело», сучасною науковою інформацією, їх подальший розвиток можуть відбуватися лише за умов подолання міжвідомчих бар'єрів і зміцнення партнерських відносин. Ресурсозберігальна мережева технологія наповнення РБД «Україніка наукова» забезпечує формування національного інформаційного ресурсу шляхом включення в процес централізованого технологічного опрацювання інформаційних масивів, створених у результаті децентралізованого аналітико-синтетичного опрацювання документального потоку. Ця технологія передбачає здійснення аналітичної обробки документів-першоджерел за єдиною методикою, відповідно до розроблених протоколів електронного обміну інформацією з учасниками інформаційної взаємодії та програмним забезпеченням для її інтегрованого розміщення в технологічній РБД.

4. НБУВ, як національний інтегратор наукових документних ресурсів, з метою формування електронних ресурсів створює електронний архів видань наукових установ України (збірників наукових праць, авторефератів, дисертацій, монографій, довідників тощо) – електронної бібліотеки «Наукове надбання України», успішне функціонування якої сприяє включенню наукового доробку вчених і дослідників України у світовий та європейський інформаційний простір.

Упровадження нових сервісних можливостей пошуку наукової інформації та відкритий доступ до повнотекстових версій наукових публікацій забезпечили надзвичайну популярність інформаційного сервісу «Наукова періодика України». Інтеграція «Наукової періодики України» з міжнародною інформаційною системою Google Академія викликало зацікавленість зарубіжних видавництв наукових журналів до представлення їхніх публікацій на порталі НБУВ. Актуальним завданням на сучасному етапі є включення вітчизняної реферативної інформації до світової системи документальних комунікацій, що передбачає визначення шляхів і методів виділення фрагментів бази даних «Україніка наукова» та їх наступну передачу до відповідних міжнародних реферативних баз даних (SCOPUS, OPEN JOURNALS та ін.).

5. Сучасні бібліотеки у світовому інформаційному просторі розвиваються як інформаційні центри суспільства з метою вирішення чільного завдання – удосконалення доступу до інформаційних ресурсів. Окремим напрямом у розвитку взаємодії бібліотек є розвиток **єдиного інформаційного простору**. Вплив загальних тенденцій розвитку різновидів взаємодії на бібліотечну сферу виявляється в бібліотечній кооперації, яка базується на **організаційному принципі** – корпоративності (об'єднаного і розподіленого електронного бібліотечного ресурсу) і **технологічному принципі** – мережевої інтеграції, що передбачає використання телекомунікаційних, зокрема інтернет-технологій. Розвиток основних напрямів діяльності бібліотечних корпорацій дозволяє отримати такі **переваги**: 1) підвищувати рівень обслуговування користувачів бібліотек-учасниць корпорації за рахунок формування корпоративних інформаційних ресурсів: зведених і розподілених каталогів, повнотекстових колекцій, систем МБА і ЕДД; 2) проводити каталогізацію запозиченням, що передбачає зниження трудових і фінансових витрат при каталогізації документів за рахунок виключення багаторазового дублювання процесів обробки і введення документів в ЕК; 3) підвищувати рівень кваліфікації співробітників бібліотек-

учасниць корпорації, і як наслідок – якість бібліотечних продуктів і послуг за рахунок організації навчальних заходів для бібліотечних та інформаційних фахівців; 4) об'єднувати зусилля для вдосконалення наявних і створення нових спільних продуктів, розвивати нові напрями діяльності бібліотечних корпорацій за рахунок їхньої співпраці з іншими установами та організаціями.

Вивчення діяльності **бібліотечних корпорацій** дозволило констатувати їхні **основні напрями** діяльності: формування корпоративних інформаційних ресурсів; обслуговування користувачів на основі корпоративних ресурсів; надання можливості запозичення записів; розвиток міжбібліотечного абонементу (МБА) та електронної доставки документів (ЕДД); організація заходів із підвищення кваліфікації бібліотечних та інформаційних фахівців; співпраця з іншими організаціями та корпораціями.

Активна корпоративна діяльність бібліотек сприяє реалізації нових можливостей розвитку та якіснішого й оперативнішого обслуговування користувачів на основі використання новітніх інформаційних і мережевих технологій. Національні корпоративні проекти НБУВ наукова електронна бібліотека «Наукове надбання України» (проект), інформаційний ресурс «Наукова періодика України», реферативна база даних «Україніка наукова» будуть становити ядро електронних інформаційних ресурсів порталу. Інтеграція цих ресурсів з інтелектуальними бібліотечними технологіями (авторитетні файли) та сучасними веб-технологіями Семантичного Вебу (система структурованих метаданих) забезпечать науковій аудиторії користувачів зручний та ефективний інтерфейс доступу до знань та інструментарій активного входження наукового доробку вчених України у світову наукову комунікацію.

РОЗДІЛ 3.
ЕЛЕКТРОННА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР
ОПТИМІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ
КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
В УМОВАХ КОНЦЕПЦІЇ ВІДКРИТОГО
ДОСТУПУДО ЗНАНЬ ТА ІНФОРМАЦІЇ

3.1. Роль електронної комунікації
наукової бібліотеки у забезпеченні доступу
суспільства до знань та інформації

Інформаційно-комунікаційна революція ХХ ст., яка ознаменувалася появою комп'ютерних технологій, не тільки створила умови для розвитку та активного використання нових засобів збереження та розповсюдження електронної інформації, глобальних мережевих ресурсів та інформаційних сервісів, а і зумовила виникнення нового комунікативного середовища – електронних комунікацій. Сьогодні незаперечним є той факт, що розвиток електронних комунікацій, характерними рисами яких є висока швидкість розповсюдженість інформації, відсутність територіальних та часових обмежень, доступність та відкритість для всіх членів інформаційного суспільства, набуває глобального характеру для розвитку людської цивілізації.

Утворення нового комунікативного середовища пов'язують із найбільш важливим феноменом ХХ ст., яким по праву вважається Глобальна інформаційна мережа – Інтернет (World Wide Web = WWW). На сучасному етапі Інтернет перетворився в віртуальну багатофункціональну систему зі своєю власною «кіберкультурою», законами, територією та аудиторією. На сьогодні вчені різних країн розглядають Інтернет як глобальну соціально-комунікаційну комп'ютерну мережу, призначенням якої є задоволення особистісних і

групових комунікативних потреб за рахунок використання телекомунікаційних технологій, а також, як сукупність технічних, функціональних, інформаційних, соціальних, економічних, юридичних компонентів, які забезпечують існування, функціонування і діяльність індивідуальних і груп користувачів, що становлять її аудиторію. У багатьох публікаціях йдеться, що на відміну від радіо- і телемовлення, основною функцією яких є виробництво та розповсюдження масової інформації, Інтернет виявився середовищем для комунікації в більш широкому сенсі цього поняття, що включає міжособистісну і публічну форми взаємодії у різних сферах діяльності суспільства. Зокрема, соціальна функція Інтернет призводить до утворення нових форм комунікативної поведінки в середовищі, де панують горизонтальні зв'язки і відсутні територіальні, ієрархічні і часові межі, інформаційна функція забезпечує зберігання, механізми пошуку і доступу до наявної інформації, економічна – спрямована на отримання комерційного прибутку і на подальше стимулювання розвитку глобальної інформаційної інфраструктури¹⁴².

Розширення комунікативного простору, за рахунок використання інформаційно-комунікаційних технологій, надає всім членам суспільства унікальні можливості для спілкування, навчання, здійснення наукової діяльності та ведення бізнесу. Як вид соціальної комунікації електронна комунікація постійно знаходиться у стадії розвитку та удосконалення, і, як зазначають дослідники, на сучасному

¹⁴²Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 459, [1] с.; Дятлов С. А. Макропропорции Интернет экономики [Электронный ресурс] / С. А. Дятлов. – Режим доступа : <http://www.ict.edu.ru/>. – Заглавие с экрана. vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&d=light&id_sec=98&id_thesis=3322. – Название с экрана; Раскладкина М. К. Сетевая пресса как объект коммуникативных исследований [Электронный ресурс] / М. К. Раскладкина. – Режим доступа : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/r/raskladkina01.shtml. – Заглавие с экрана.

етапі є найбільш авангардним та перспективним напрямом, який вже має свою власну історію¹⁴³.

Поняття «електронна комунікація» як наукова категорія, її функції та роль у розвитку суспільства, постійно знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних учених. На сьогодні у науковому просторі ще не існує єдиних термінологічних підходів, які застосовуються до його визначення. Наукові публікації, присвячені теоретичному осмисленню та висвітленню цього питання, демонструють деякі термінологічні розбіжності, які іноді виникають при трактуванні специфіки комунікативних дій, а також різних форм взаємодії в електронному середовищі. Найчастіше зустрічаються терміни: «електронна комунікація», «комунікація в комп'ютерному середовищі», «віртуальна комунікація», «комп'ютерно-опосередкована комунікація», «мережева комунікація», «віртуальний дискурс», «електронний дискурс» та ін. Аналіз наукових публікацій демонструє різноманітність термінології, яка використовується для позначення феномена комунікації в електронному середовищі, що значно впливає на всі сфери людської діяльності. Дослідники О. Горошко, Т. Рязанцева та Л. Щіпціна вважають, що різноманітність в термінології пояснюється конкретним об'єктом того чи іншого дослідження та впливом таких факторів як: межі лінгвістичного напрямку дослідження, впливом зарубіжної англomовної термінології, яка використовувалась першою при написанні наукових робіт у цій предметній галузі, акцентуацією дослідницьких завдань в описуваній предметній галузі. О. Горошко висловлює думку, що терміни з базовою основою «дискурс» найчастіше застосовується у дослідженнях, основним завданням яких є вивчення спілкування через комп'ютер із точки зору діяльності людини, а термін «електронна комунікація» вживається частіше у дослідженнях, присвячених вивченню впливу

¹⁴³ Зуляр Р. В. Массовые коммуникации в рекламе [Электронный ресурс] / Р. В. Зуляр. – Режим доступа : http://adhdportal.com/book_2334.html. – Заглавие с экрана.

технологій на комунікативний процес і його наслідки¹⁴⁴. Т. Рязанцева підкреслює, що терміни «електронний дискурс» та «комунікація в комп'ютерному середовищі» найчастіше використовуються дослідниками для представлення особливостей мовної діяльності та функціонування мови в електронному середовищі, а також впливу каналу передачі повідомлення та роль медійного простору у складі мовної діяльності¹⁴⁵. Аналізуючи питання термінологічних відмінностей, Л. Щіпицина дійшла висновків, що «кількість різноманітної термінології для позначення феномена спілкування людини в мережі Інтернет постійно збільшується», це підтверджує його значення для комунікативного середовища. Також вона вказує, що поняття «комунікація» порівняно з «дискурсом» «... безпосередньо пов'язане з (технічним) каналом спілкування, отже, переважно в якості базового при вивченні спілкування в новому комунікативному середовищі. Термін же дискурс цілком можна застосовувати в тих випадках, коли мова йде про конкретну сферу діяльності комуніканта, причому, не обов'язково комп'ютерно-опосередкованої. В результаті ми пропонуємо говорити про усну, письмову, друковану, комп'ютерно-опосередковану форми комунікації, які обслуговують персональний, науковий, діловий, медичний та інші види дискурсів»¹⁴⁶.

Інформаційне джерело «Вікіпедія» дає визначення

---

¹⁴⁴Горошко Е. И. Современные интернет-коммуникации: структура и основные характеристики [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. – Режим доступа : <http://www.textology.ru/article.aspx?ald=232> . – Заглавие с экрана.

¹⁴⁵Рязанцева Т. И. Некоторые особенности реализации коммуникативных принципов и стратегий в условиях компьютерно-опосредованного общения [Электронный ресурс] / Т. И. Рязанцева. – Режим доступа : <http://www.fl.msu.ru/research/vestnik/1-2007-ryazantseva.pdf> . – Заглавие с экрана.

¹⁴⁶Щипицина Л. Ю. Компьютерно-опосредованная коммуникация: лингвистический аспект анализа / Л. Ю. Щипицина. – Москва : URSS КРАСАНД, 2010. – 294 с.

англомовного терміна Computer-Mediated Communication у перекладі – мережеве спілкування і трактує його як «особливу форму комунікації, в процесі якої відбувається взаємодія людей один з одним в мережі Інтернет та здійснюється шляхом обміну знаковими та/або мультимедійними повідомленнями. Тут же зазначено, що «у східнослов'янських мовах більш розповсюдженим є термін «мова Інтернету», а саме термін Computer-Mediated Communication відповідає термінам електронна комунікація, віртуальна інтернет-комунікація або комп'ютерний чи мережевий дискурс. Але, слід розрізнити поняття комп'ютерно-опосередкованої комунікації та інтернет-комунікації. Поняття інтернет-комунікація є вужчим ніж, комп'ютерно-опосередкована комунікація та входить до його складу»¹⁴⁷.

Досліджуючи це питання не можна не погодитися з висновками вчених, які стверджують, що на сьогодні термінологічні визначення не є усталеними, а представлені терміни найчастіше застосовуються як взаємозамінні поняття. Окрім цього, використання до базового поняття «комунікація» прикметників мережева, цифрова, електронна, комп'ютерна насамперед підкреслює сутнісні особливості, роль та/або характеристику комунікативних каналів, які забезпечують реалізацію комунікативного процесу¹⁴⁸. На думку Є. Землякової, «поняття «електронна», «комп'ютерна» і «інтернет-комунікація» пов'язані між собою гіперо-гіпонімічними відносинами». Електронна комунікація – це комунікативна взаємодія, опосередкована електронним каналом. Цей термін є найширшим поняттям і включає в себе поняття «комп'ютерна комунікація» (комунікативна взаємодія, що здійснюється за допомогою

¹⁴⁷Мережеве спілкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Мережеве_Спілкування. – Назва з екрана.

¹⁴⁸Горошко Е. И. Современные интернет-коммуникации: структура и основные характеристики [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. – Режим доступа : <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=232>. – Заглавие с экрана.

комп'ютера), в предметну область якого входить поняття «інтернет-комунікація» – вербальна і невербальна взаємодія комунікантів у мережі Інтернет)¹⁴⁹.

На наше переконання, термін «електронна комунікація» дає можливість охопити ширше коло питань, пов'язаних не тільки з процесами створення та розповсюдження електронної інформації та надання інформаційних послуг, а і охарактеризувати нові види та форми взаємодії людини в електронному середовищі.

На думку А. Соколова, електронна комунікація – це штучно створені соціально-комунікаційні системи, які знаходяться у стані конкуренції з документною комунікацією. У разі ефективного виконання ними соціальних функцій, системи, які відповідають за документну комунікацію можуть бути витіснені на периферію соціальних комунікацій. Автор підкреслює, що залежно від матеріально-технічного оснащення, а саме комунікаційних каналів зв'язку, електронну комунікацію можна розглядати як рід соціальної комунікації, яка на відміну від усної та письмової комунікації базується на використанні космічного радіозв'язку, мікроелектронної та комп'ютерної техніки, оптичних засобів збереження інформації¹⁵⁰.

Досліджуючи поняття електронної комунікації в системі масових комунікацій, Р. Зуляр характеризує його як новий етап розвитку соціальних комунікацій, основними рисами якого є переведення інформації, яка спочатку виникла в усній чи письмовій формі, в електронний формат. Автор виділяє три етапи розвитку електронної комунікації, логіч-

¹⁴⁹Землякова О. О. Лінгвостилістичні характеристики жанру англomовного корпоративного блогу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Землякова Олена Олександрівна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 20 с.

¹⁵⁰Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – С. 101–102.

не поєднання яких створили умови те тільки для штучно-інтелектуального, а і глобального її розвитку. З появою засобів електронної комунікації інформаційна взаємодія стала не тільки більш доступною та загальною, а і комфортною¹⁵¹.

Електронну комунікацію, як принципово нову систему комунікаційних зв'язків, розглядає Ж. Ніколаєва. На її думку, виникненню електронної комунікації передувала поява та активний розвиток космічних, оптоволоконних та комп'ютерних технологій, які створили фундамент нової системи. Особливістю нової системи, як вважає автор, є можливість передавати зі швидкістю світла будь-яку інформацію в будь-якій формі – звуком, текстом, цифрами або зображенням, будь-якій людині, що знаходиться в будь-якій точці планети, що свідчить про глобальні масштаби її розповсюдження¹⁵².

Н. Моїсеєва зазначає, що електронна комунікація є результатом розвитку інформаційних автоматизованих технологій генерування, обробки, збереження, передачі та поширення документної інформації, а її основу становлять «персональні комп'ютери, телекомунікаційні системи, бази даних та Інтернет, умовою функціонування яких є цифрові технології перетворення інформації»¹⁵³. На переконання дослідниці, у сучасній системі соціальних комунікацій використовуються різні канали передачі інформації і різні предмети комунікаційної діяльності, окрім того досить вдало співіснують різні форми комунікації, які набули нової якості в умовах електронного середовища.

Періодом формування нового уявлення та наукових підходів до поняття електронних комунікацій можна вва-

---

¹⁵¹Зуляр Р. В. Массовые коммуникации в рекламе [Электронный ресурс] / Р. В. Зуляр. – Режим доступа : http://adhdportal.com/book_2334.html. – Загалавие с экрана.

¹⁵²Основы теории коммуникации : учеб. пособие / сост. Ж. В. Николаева. – Улан-Удэ : ВСГТУ, 2004. – 274 с.

¹⁵³Моїсеєва Н. Електронна епоха соціальних комунікацій: структурно-діяльнісні трансформації / Н. Моїсеєва // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 3. – С. 49–52.

жати другу половину ХХ ст., характерною рисою якого є активізація процесів суспільного розвитку, пов'язаних із трансформацією в економічній та соціально-політичній сферах, зростанням ролі інформації та знань, розвитком глобального інформаційного простру. Із розвитком потреб в інформаційних обмінах в усіх сферах суспільного життя з використанням нових комп'ютерних та інформаційних технологій, дедалі більшу увагу дослідників було приділено осмисленню процесу розвитку соціальних комунікацій, їх ролі та значення для суспільства, а також, поняттю «інформаційні комунікації», де особливого значення набуває інформація, яка стає одним із найважливіших факторів суспільного життя. Як наголошує В. Горовий, «інформаційні комунікації за способом своєї реалізації можна поділити на символічні (в усіх формах вираження символіки), звукові, рукописні (на всіх видах носіїв), виражені в друкованій формі на паперових носіях, у кіно-, фотодокументах, у магнітозаписі, а також комунікації, пов'язані з використанням електронних інформаційних технологій»¹⁵⁴. Окрім того, дослідник підкреслює, що «у процесі прискорення суспільного розвитку другої половини ХХ ст. зростає інформаційне насичення, інформаційний супровід здійснюваних перетворень, що пізніше одержав назву інформатизації суспільства. У зв'язку з цим важливість інформаційних комунікацій у системі механізмів суспільних обмінів зростає...»¹⁵⁵.

Докорінна перебудова суспільного життя, результатом якої стали зміни у системі інформаційних комунікацій, **пов'язана зі зростанням інформаційних масивів та більш активним застосуванням електронної інформації і відповідних технологій, базованих на використанні комп'ютерної**

¹⁵⁴Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. М. Горовий. – Київ, 2010. – С. 23.

¹⁵⁵Там само. – С. 48.

техніки. Як зазначають учені, осмислення значення та переваг електронної **інформаційної комунікації, як механізму соціальної взаємодії**, відбувалося поступово. Певний період часу поява та стрімкий розвиток електронних комунікативних технологій та розширення доступу до інформації викликали деякі проблеми та протиріччя, пов'язані з традиційними цінностями фахівців інформаційної сфери, особливо бібліотечної.

У другій половині ХХ ст. виникла необхідність переосмислення ролі та місця бібліотеки, як соціального інституту, в бібліотечно-інформаційній системі конкретної країни та в міжнародному бібліотечному співтоваристві. Особливо гостро необхідність змін відчували бібліотеки пострадянського простору, які на той час тільки розпочинали впровадження нових електронних технологій та освоєння мережевого інформаційного простору порівняно з бібліотеками Європи, США, Канади та інших розвинених країн, де набагато раніше було розпочато формування електронного комунікативного середовища. Найбільш дискусійними були питання, пов'язані з підтримкою суспільної затребуваності та необхідності зміни акцентів у системі прояву соціальних функцій бібліотеки, перерозподілом фінансових коштів для забезпечення процесів з оцифрування книжкових фондів та представлення електронної інформації у мережевому середовищі, вибором форматів представлення електронної інформації для здійснення міжбібліотечної координації та кооперації, впровадження нових інформаційних послуг з урахуванням етичних цінностей бібліотечної професії, які ґрунтуються на безоплатності бібліотечних послуг¹⁵⁶.

Поява та стрімкий розвиток у новому інформаційно-

---

¹⁵⁶Гиляревский Р. С. Научная библиотека в эпоху электронных коммуникаций [Электронный ресурс] / Р. С. Гиляревский. – Режим доступа : http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb98/7/f7_01.html. – Заглавие с экрана.

му середовищі великих корпорацій та підприємницьких структур, таких як: LEXIS / NEXIS, Knight Ridder, ProQuest, EBSCO, STN та ін., викликала занепокоєння серед бібліотекознавців стосовно подальшої ролі бібліотек як ключової ланки інформаційної діяльності. Дослідники наголошували, що поява альтернативної системи інформаційних комунікацій, що забезпечують високий рівень оперативності, повноти, релевантності даних та відповідний рівень комфорту, призводить до ліквідації монополії традиційних бібліотек у сфері інформаційного обслуговування. Таким чином «бібліотеки, незалежно від профілю, що надають безкоштовні, але менш якісні послуги, починають витіснятися на периферію інформаційного ринку, зосереджуючись на задоволенні освітніх і дозвіллевих інтересів. Потреби ж корпоративних користувачів (серйозного бізнесу, юриспруденції, управління, тобто галузей, де вартість прийнятих на основі інформації рішень вкрай висока) все більше обслуговуються електронними комерційними службами»¹⁵⁷.

Серед основних науково-практичних завдань, які постали перед провідними бібліотеками для успішного входження в систему електронних інформаційних комунікацій, особливе значення надавалося: організації доступу для користувачів до електронних масивів інформації мережі Інтернет; оформленню передплати та надання доступу до повнотекстових електронних баз даних; створенню веб-сайтів для розміщення власних інформаційних ресурсів та організації обслуговування через мережу Інтернет; оцифруванню бібліотечних фондів, особливо тих, які становлять наукове та культурне надбання країни; розвитку дистанційних форм обслуговування та електронних послуг.

Серед перших міжнародних документів, які визначили

¹⁵⁷ Степанов В. К. Библиотека и цифровые коммуникации: угроза существованию или новые возможности? [Электронный ресурс] / В. К. Степанов. – Режим доступа : http://www.vadimstepanov.ru/f_texts/minsk_01.htm. – Заглавие с экрана.

необхідність активного впровадження та використання ІКТ, як одного з найважливіших факторів, що впливає на формування суспільства ХХІ ст., а також необхідність зміни пріоритетів у діяльності бібліотек та інформаційних центрів для забезпечення рівноправного доступу до інформації та знань, були: Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства (2000 р.), Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» (2001 р.), Декларація про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу (2002 р.), Маніфест ІФЛА про Інтернет (23 серпня 2002 р.), Ойрашський маніфест: Порядок денний проекту PULMAN для електронної Європи (2003 р.)¹⁵⁸. В основних постулатах, викладених у вищезазначених документах, першочергове значення надається використанню потенційних переваг ІКТ, які є стимуляторами у розвитку економічної, політичної, соціальної, духовної сфери життя суспільства. Зазначено, що міжнародна інтелектуальна співпраця є надзвичайно важливою в навколишньому світі, який все більше обумовлюється розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і збільшеною конвергенцією їх застосувань. Наслідки цього розвитку, особливо в освіті, науці, культурі і комунікаціях, самими різними способами, прямо або опосередковано, впливають на всі країни-члени

¹⁵⁸Окинавская хартия глобального информационного общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_163. – Заглавие с экрана; Программа ЮНЕСКО «Информация для всех» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://library.zntu.edu.ua/zakon/00_uiv.html. – Заглавие с экрана; Декларация о библиотеках, информационных службах и интеллектуальной свободе, принятая в Глазго [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/policy-documents/gldeclar-ru.pdf>. – Заглавие с экрана; Маніфест ІФЛА об Інтернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://library.zntu.edu.ua/zakon/02_ifla2.html. – Заглавие с экрана; Ойрашський маніфест: порядок денний проекту PULMAN для електронної Європи // Центри публічного доступу до Інтернету в бібліотеках: документи і матеріали / уклад. : В. К. Скнар, І. О. Шевченко. – Київ, 2005. – С. 16–20.

ЮНЕСКО, групи населення і окремих людей. Особлива роль у розвитку глобального інформаційного суспільства відводиться бібліотекам та інформаційним службам, які повинні стати інструментами доступу до інформації та комунікаційних мереж для всіх верств населення, забезпечити право користувачів шукати інформацію за своїм вибором, створити відповідні умови для подолання інформаційної необізнаності, сприяти подальшому розвитку електронного комунікативного середовища шляхом оцифрування бібліотечних фондів та створення електронних інформаційних ресурсів.

Застосування ІКТ не тільки відкрили нові перспективи для перебудови бібліотечної діяльності на інформаційних засадах, зберігаючи й вдосконалюючи при цьому можливості традиційних напрямів роботи, та створили можливості для формування нових комунікативно-соціальних взаємовідносин у системі «бібліотека – суспільство».

У нових технологічних умовах бібліотеки все більше стають активними суб'єктами процесу інформатизації суспільства шляхом залучення різних категорій користувачів до роботи у новому комунікативному середовищі, яке базується на широкому використанні локальних та мережевих інформаційних ресурсів, сприяють поступовому формуванню у різних верств населення «інформаційної свідомості», тобто розуміння визначального значення інформації в продуктивній діяльності як окремого індивіда, так і різних громадських структур. Як вказує Т. Кузнецова, «бібліотеки усвідомили себе навігаторами в необмежному масиві інформації (навіть за відсутністю інколи необхідної матеріально-технічної бази), і це вигідно відрізняє їх серед інших комунікативних структур. У бібліотечній свідомості ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею. Однак кваліфіковане виконання посередницьких функцій передбачає не тільки знання інформаційного ринку, а й уміння оцінити якість продукції,

зробити правильний вибір, щоб надати споживачеві достовірну і надійну інформацію»¹⁵⁹. Також дослідниця підкреслює, що реалізація інформаційної функції сучасної бібліотеки пов'язана не тільки з забезпеченням доступу до інформаційних ресурсів суспільства, а і з орієнтацією та їх оцінкою, тобто набуває також «ресурсно-оцінюючого і ресурсно-орієнтуючого характеру»¹⁶⁰.

Усвідомлення необхідності посередницької допомоги користувачам, посилення попиту на інформацію, систематизовану за допомогою бібліотечних класифікаційних систем, створили умови для появи нових напрямів роботи, пов'язаних із формуванням ресурсів проблемно-орієнтованого характеру, серед яких широкого розповсюдження набули тематичні колекції ресурсів Інтернету, основним призначенням яких є оперативна веб-навігація користувачів у масиві електронних мережевих ресурсів шляхом представлення на сайтах бібліотек тематично згрупованої інформації. Сьогодні тематичні колекції веб-ресурсів стали важливим компонентом та ресурсною базою онлайн-довідково-бібліографічного обслуговування, у яких, переважно, представлені ресурси загальнодержавного значення, науково-популярного, освітнього, довідкового та культурно-просвітницького характеру. Кожна конкретна бібліотека, відповідно до спеціалізації і профілю діяльності, обирає для себе форму організації та змістового наповнення при створенні колекції веб-ресурсів. Серед найбільш популярних вітчизняних веб-колекцій можна назвати: «Інформаційні ресурси Інтернет» Державної науково-технічної бібліотеки, де представлені патентно-інформаційні ресурси, а також ре-

¹⁵⁹Кузнецова Т. Я. Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова. – Режим доступа : http://new.wiplaw.ru/links/master/school/doc_2001/kuznesova1.html. – Заглавие с экрана.

¹⁶⁰Там же.

сурси в галузі стандартизації та технічного врегулювання, виробництва промислового обладнання та ін.; «Корисні посилання» Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, зорієнтовані на оперативне інформування користувачів про науково-дослідні установи аграрної галузі, науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів відкритого доступу; «Освітні Інтернет-ресурси» Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, які містять посилання на повнотекстові матеріали з питань педагогіки та психології; «Путівник по краєзнавчих ресурсах бібліотек України» Національної історичної бібліотеки України, метою якого є ознайомлення фахового загалу з мережевими краєзнавчими ресурсами бібліотек України. Путівники-навігатори на веб-сторінках інститутів НАН України містять посилання на ресурси відповідно до наукових досліджень. Зокрема, корисні посилання, представлені на сайтах Інституту історії України НАН України, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України надають інформацію за тематичними напрямками історикам, мовознавцям, економістам, промисловцям тощо. До ресурсів універсального змісту відноситься анотований «Тематичний Інтернет-навігатор» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який має дворівневу структуру, що забезпечує широке тематичне охоплення наявних вітчизняних та зарубіжних веб-сайтів офіційного, галузевого та універсального характеру.

Іноваційні зміни, які вже відбулися у бібліотечно-інформаційному середовищі в останні два десятиріччя та подальший розвиток ІКТ безпосередньо впливають на організацію діяльності як бібліотечної мережі країни, в цілому, так і конкретної бібліотеки, зокрема, і характеризуються загальними тенденціями, пов'язаними з:

- широким розповсюдженням електронних ресурсів

та переоцінки ролі інформації для всіх сфер діяльності суспільства;

- упровадженням та розвитком нових ІКТ, які забезпечують процеси створення електронних ресурсів, цифрового збереження та дистанційного розповсюдження бібліографічної, текстової, візуальної та іншої інформації, оперативного доступу до інформації, а також організацію інформаційних бібліотечних сервісів;

- збільшенням аудиторії віддалених користувачів, яка активно впливає на розвиток бібліотек та бібліотечно-інформаційної сфери в цілому;

- підвищенням вимог до спектра бібліотечних послуг, які надаються у дистанційному режимі;

- необхідності розвитку професійних компетенцій бібліотечного персоналу для забезпечення професійного рівня обслуговування користувачів.

Серед найважливіших міжнародних документів, які визначають пріоритети сучасного розвитку бібліотечно-інформаційної системи світу та основні орієнтири для практичної реалізації в бібліотечній діяльності, є рекомендаційні матеріали ІФЛА, ЮНЕСКО, а саме: Рекомендації ІФЛА / ЮНЕСКО до Інтернет маніфесту (2006 р.), Олександрійський Маніфест про бібліотеки: Інформаційне суспільство в дії (2005 р.), Олександрійська декларація про інформаційну грамотність і освіту протягом усього життя (2005 р.), Декларація принципів Женевського етапу всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (WSIS) – «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» (2005 р.), Міжнародна конференція ЮНЕСКО між двома етапами всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (2005 р.), Маніфест ІФЛА про полікультурну бібліотеку (2008 р.), Керівні принципи ІФЛА з цифрових довідково-інформаційних служб (IFLA Digital Reference Guidelines), Стратегічний план ІФЛА на 2016–

2021 рр., Матеріали щорічних генеральних конференцій ІФЛА та ін.¹⁶¹, у яких особлива увага приділяється:

- розвитку інформаційної політики на міжнародному, регіональному та національному рівнях (розвиток і підтримка співпраці, партнерських відносин серед виробників, розповсюджувачів і користувачів інформаційних ресурсів; просування використання інформаційно-комунікаційних технологій у державних установах, бібліотеках, багатофункціональних громадських центрах для забезпечення доступу до їхніх послуг та ін.);

- розвитку потенціалу і можливостей людини в інфор-

¹⁶¹Рекомендации ИФЛА/ЮНЕСКО к Интернет-манифесту [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ifap.ru/ofdocs/ifla/ifla11.pdf>. – Заглавие с экрана; Александрийский Манифест о библиотеках, Информационное Общество в действии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ifap.ru/ofdocs/ifla/ifla08.pdf>. – Заглавие с экрана; Маяки информационного общества. Александрийская декларация об информационной грамотности и образовании на протяжении всей жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mediagram.ru/netcat_files/106/104/h_ес60754734ее46f439db048705afd47с. – Заглавие с экрана; Манифест ИФЛА о поликультурной библиотеке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.rsl.ru/upload/files/folder_466/manifest_IFLA.pdf. – Заглавие с экрана; Стратегический план ИФЛА на 2010-2015 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2010-2015-ru-.pdf>. – Заглавие с экрана; Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии : декларация принципов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/dec_wsis.pdf. – Заглавие с экрана; ЮНЕСКО между двумя этапами Всемирного саммита по информационному обществу : итоговый док. междунар. конф. (Санкт-Петербург, Россия, 17–19 мая 2005 г.). – Москва : Ин-т развития информ. о-ва, 2005. – 32 с.; Руководящие принципы ИФЛА по цифровым справочно-информационным службам (IFLA Digital Reference Guidelines) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.library.ru/help/theory/ifla.php>. – Заглавие с экрана; Стратегический план ИФЛА 2016–2021 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021-ru.pdf>. – Заглавие с экрана; IFLA World Library and Information Congress [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.ifla.org/annual-conference>. – Title from the screen.

маційному світі (просування, популяризація основної та додаткової освіти для подолання розриву між інформаційно забезпеченими та інформаційно бідними верствами населення, стимулювання дискусій у галузі інформаційного тренінгу на міжнародному, регіональному та національному рівнях, розвиток дистанційних форм навчання та ін.);

- посиленню ролі бібліотек та інформаційних центрів, закладів освіти та культури як порталів для інформаційного доступу (створення національних точок доступу до інформації на безоплатній основі, розробка та реалізація національних програм з оцифрування, збільшення, вдосконалення використання інформаційних технологій і створення на їхній основі сучасних електронних інформаційних ресурсів та послуг);

- розвитку інструментів, засобів і систем інформаційного менеджменту (проведення постійних моніторингів та аналізу інформаційних потреб суспільства та планування політики створення інформаційного менеджменту, проведення пілотних проектів, які демонструють ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційних послуг тощо);

- удосконаленню інформаційних технологій для розвитку освіти, науки, культури і комунікацій (створення всесвітньої системи моніторингу інформаційних потреб і тенденцій з урахуванням зростаючої ролі комп'ютерної освіти і технологій; прогрес у мережевій взаємодії закладів культури, науки і освіти, сприяння досягненню міжнародного консенсусу з питань забезпечення широкого доступу та створення електронної наукової інформації та розвитку електронної комунікації).

Відповідно до пріоритетних стратегій, які позначені в вищеназваних документах, а також загальноосвітніх тенденцій, пов'язаних із розвитком ІКТ, які забезпечують процеси створення, цифрового збереження, дистанційно-

го розповсюдження електронної інформації, можна сформулювати **основні напрями діяльності національних та провідних бібліотек світу**, зорієнтовані на забезпечення інтелектуальної та інформаційної свободи доступу до інформації та послуг в електронному середовищі:

- створення і удосконалення власних інформаційних продуктів на сучасній програмно-технологічній основі (електронних каталогів, баз даних різних видів і призначення, електронних бібліотек, репозиторіїв, цифрових колекцій, тематичних колекцій веб-ресурсів та ін.);

- розвиток і вдосконалення бібліотечних сайтів як одного з основних засобів інформаційно-комунікаційної взаємодії між бібліотекою і користувачами;

- розвиток і вдосконалення системи дистанційного довідково-інформаційного обслуговування користувачів, упровадження нових інформаційних сервісів та електронних послуг;

- розвиток асортименту інформаційно-аналітичних продуктів, які зорієнтовані на змістовне розкриття нової суспільно значущої інформації в глобальному інформаційному просторі;

- підвищення значення міжбібліотечної кооперації.

Активне впровадження та використання ІКТ у діяльності бібліотек значно оптимізувало процеси обробки, передачі і отримання інформації. Упровадження інноваційних напрямів роботи, які базуються на нових програмно-технологічних розробках, значне зростання обсягів електронної інформації, розвиток бібліотечних інформаційних сервісів, організація доступу до них у дистанційному режимі свідчить про успішний розвиток бібліотечного електронного інформаційного середовища та домінування електронної комунікації в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів.

Необхідно наголосити, що сьогодні загальносвітовою тенденцією, яка активно впливає на розвиток бібліотек

та бібліотечно-інформаційної сфери в цілому, є тенденція збільшення аудиторії віддалених користувачів. Основний контингент такої аудиторії становлять користувачі, які цілодобово потребують доступу до електронних каталогів бібліотек та повнотекстової інформації, а також, за аналогією з безпосередніми відвідувачами читальних залів, допомоги висококваліфікованих бібліотечних фахівців при пошуку необхідної інформації. Саме тому, одним із пріоритетних напрямів діяльності національних та провідних бібліотек світу залишається орієнтація на розвиток і вдосконалення електронних форм обслуговування, заснованих на використанні спеціальних програмно-технологічних розробок, а також сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті необхідно зазначити, що багаторічний світовий досвід, який опирається на документи ІФЛА і ЮНЕСКО, підтверджує необхідність і перспективність розвитку електронних послуг. Про це свідчать і статистичні показники провідних наукових бібліотек України.

На сьогодні у вітчизняному та зарубіжному бібліотекознавстві питання, пов'язані з організацією та розвитком бібліотечного **електронного інформаційного середовища, як засобу електронної комунікації**, розглядаються з різних точок зору. Зокрема, значенню нових форм обслуговування для функціонування бібліотеки як цілісної інформаційно-комунікаційної системи, основним завданням якої є забезпечення інформаційних потреб користувачів, присвячені праці зарубіжних та вітчизняних учених: М. Дворкіної¹⁶², М. Слободяника¹⁶³, Ю. Сто-

---

¹⁶²Дворкина М. Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М. Я. Дворкина. – Москва : Изд-во МГУКИ Профиздат, 2003. – 44, [3] с. – (Соврем. б-ка; Вып. 2); Дворкина М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина. – Москва : Профиздат, 2001. – 110, [1] с.

¹⁶³Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – Київ, 1995. – 268 с.; Його ж. Базова модель бібліотеки як соціальнокомунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5–6.

лярова¹⁶⁴, А. Соколова¹⁶⁵, І. Давидової¹⁶⁶, В. Пашкової¹⁶⁷, Л. Дубровіної та О. Онищенко¹⁶⁸, В. Горового¹⁶⁹ та інших. Автори розглянули зміни соціальної ролі бібліотек, які відбуваються під впливом сучасних соціальних та економічних перетворень, що докорінно змінюють філософію бібліотечної діяльності, технологію та організацію бібліотечно-інформаційного обслуговування, взаємовідносини «бібліотека – користувач», призводить до появи нових форм та видів бібліотечних послуг. Роль бібліотеки у сучасному суспільстві змінюється відповідно до процесів, пов'язаних з інформатизацією, тому одним із першочергових завдань для бібліотек є оволодіння новими інформаційно-комунікаційними технологіями для подальшого розвитку та удосконалення власних електронних ресурсів, ефективної організації доступу до інформації та знань для широких верств населення, посилення комунікативної та освітньої функцій для забезпечення якісного обміну інформацій, підвищення інформаційної культури сучасної людини.

Питання автоматизації бібліотек, упровадження та використання нових інформаційних технологій, про-

¹⁶⁴Столяров Ю. Н. О системных функциях библиотеки и их наименовании / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. библиотеки. – 2015. – № 6. – С. 31–44.

¹⁶⁵Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 459, [1] с.

¹⁶⁶Давидова І. Організаційні трансформації бібліотечно-інформаційного виробництва / І. Давидова // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 11. – С. 26–28.

¹⁶⁷Пашкова В. Використання сучасних інформаційних технологій у публічних бібліотеках України (за матеріалами дослідження) / В. Пашкова, І. Шевченко, Я. Хімич // Бібл. форум України. – 2009. – № 1. – С. 2–25.

¹⁶⁸Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ, 2009. – 530 с.

¹⁶⁹Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. М. Горовий. – Київ, 2010. – 356 с.

грамно-технологічних розробок для забезпечення процесів з організації електронного середовища та нових форм комунікативної взаємодії з користувачами бібліотек висвітлювали у своїх роботах В. Ільганаєва¹⁷⁰, Л. Костенко¹⁷¹, М. Сенченко¹⁷², К. Лобузін¹⁷³, Т. Ярошенко¹⁷⁴, В. Копанєва¹⁷⁵, Г. Шемаєва¹⁷⁶ та інші. Дослідники відзначали, що впровадження та активне використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінює технологію та організацію бібліотечно-інформаційного обслуговування, значно розширюючи можливості бібліо-

---

¹⁷⁰Ільганаєва В. О. Організація діяльності бібліотек : навч. посіб. для студентів / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник. – Харків : Діскус, 1998. – 84 с.; Ї ж. Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: основні стратегії розвитку / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 1999. – № 1. – С. 30–37.

¹⁷¹Костенко Л. И. Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. 9 Междунар. конф. «Крым 2002». – Москва, 2002. – Т. 2. – С. 743–746; Костенко Л. И. Мережні інформаційні ресурси Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов // НТІ. – 2000. – № 3. – С. 41–44.

¹⁷²Сенченко Н. И. Библиотеки и компьютеры / Н. И. Сенченко. – Киев : Наук. думка, 1990. – 213, [1] с.; Автоматизация и механизация библиотечно-библиографических процессов : сб. науч. тр. / отв. ред. Н. И. Сенченко. – Киев : Наук. думка, 1989. – 88 с.

¹⁷³Лобузін К. В. Технології організаційних знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузін. – Київ, 2012. – 252 с.; Ї ж. Сучасні підходи до інтеграції електронних бібліотечних інформаційних ресурсів / К. В. Лобузін // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 24–28.

¹⁷⁴Ярошенко Т. О. Організація та управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці / Т. О. Ярошенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 3. – С. 13–21.

¹⁷⁵Копанєва В. О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету / В. О. Копанєва. – Київ, 2009. – 198 с.

¹⁷⁶Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій / Г. В. Шемаєва. – Харків, 2008. – 289 с.

тек у напрямі інформаційного задоволення користувачів у режимі локального та віддаленого доступу.

Особливої уваги заслуговує монографічне дослідження К. Лобузінної «Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності», де вперше бібліотеку розглянуто як «елемент глобального інформаційного простору, який є сукупністю інформаційних ресурсів, інформаційних процесів, організаційних структур, технічних ресурсів і засобів інформаційної взаємодії користувачів»¹⁷⁷.

Розвитку бібліотеки як провідного системоутворюючого елемента системи наукових і соціальних комунікацій, визначенню впливів сучасних інформаційних технологій на формування нових моделей наукової комунікації, розвиток стратегій збагачення електронних бібліотек присвячені дослідження В. Копанєвої¹⁷⁸ та Г. Шемаєвої¹⁷⁹. Автори наголошують на необхідності посилення уваги до питань розвитку інформаційно-бібліотечних ресурсів як результату бібліотечно-інформаційної діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційних потреб та розвиток інформаційного суспільства. Зокрема, Г. Шемаєва відзначає, що розвиток електронних каналів і засобів наукової комунікації сприяє трансформації бібліотеки в складну систему, яка вирізняється багатоконпонентністю, інтегральністю, поєднанням лінійного і нелінійного подання інформації. В умовах розвитку інформаційного суспільства стираються відмінності між науковими та іншими видами бібліотек у зв'язку з тим, що урівнюються їхні можливості щодо організації доступу до віддалених наукових ресурсів.

Достатньо багато уваги приділено питанням створення електронних каталогів бібліотек, забезпечення доступу до

¹⁷⁷Лобузінна К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузінна. – Київ, 2012. – С. 37.

¹⁷⁸Копанєва В. О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету / В. О. Копанєва. – Київ, 2009. – 198 с.

¹⁷⁹Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій / Г. В. Шемаєва. – Харків, 2008. – 289 с.

електронних ресурсів та інформації, визначенню поняття електронного документа та його класифікації, розвитку та функціонуванню електронних бібліотек, колекцій оцифрованих документів, репозиторіїв, проблемам в організації обслуговування користувачів локальними та мережевими ресурсами, формуванню системи бібліотечних електронних послуг на основі нових ІКТ у працях Ю. Столярова¹⁸⁰, Т. Берестової¹⁸¹, О. Лаврик та Т. Дергілевої¹⁸², Т. Майстрович¹⁸³, О. Жабко¹⁸⁴, О. Елісіної¹⁸⁵, Я. Шрайберга¹⁸⁶, І. Павлуші¹⁸⁷, О. Баркової¹⁸⁸ та інших.

¹⁸⁰Столяров Ю. Н. Развитие электронного фондирования [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : тр. 12 Международн. конф. «Крым 2005». – Москва, 2005. – Режим доступа : <http://grntb.ru/win/inter-events/crimea2005/disk/59.pdf>. – Заглавие с экрана.

¹⁸¹Берестова Т. Ф. Библиотека как элемент информационного пространства / Т. Ф. Берестова // Библиотековедение. – 2004. – № 6. – С. 43–51.

¹⁸²Лаврик О. Л. Традиционные библиотечные системы и Интернет: стратегические направления развития / О. Л. Лаврик, Т. В. Дергілева // Библиотечное дело – 2001: российские библиотеки в мировом информационном и интеллектуальном пространстве : тез. докл. междунар. конф. – Москва, 2001. – Ч. 2. – С. 230–231.

¹⁸³Майстрович Т. В. Электронный документ как объект библиотечного дела / Т. В. Майстрович. – Москва : Пашков дом, 2004. – 247 с.

¹⁸⁴Жабко Е. Д. Среда электронных библиотек: проблемы обслуживания пользователей [Электронный ресурс] / Е. Д. Жабко. – Режим доступа : <http://www.nlr.ru:8101/tus/151003/zabko.htm>. – Заглавие с экрана.

¹⁸⁵Елисіна Е. Ю. Обеспечение доступа к электронным документам в библиотеках: теория и практика : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Елисіна Елена Юрьевна ; [Рос. гос. библиотека]. – Москва, 2008. – 17 с.

¹⁸⁶Шрайберг Я. Л. Электронная информация, библиотеки и общество: что нам ждать от нового десятилетия информационного века? : ежегодный доклад Конференции «Крым», год 2011 / Я. Л. Шрайберг. – Судак ; Москва, 2011. – 79, [1] с. Шрайберг Я. Л. Электронная информация, библиотеки и общество: что нам ждать от нового десятилетия информационного века? : ежегодный доклад Конференции «Крым», год 2011 / Я. Л. Шрайберг. – Судак ; Москва, 2011. – 79, [1] с.

¹⁸⁷Павлуша І. А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Павлуша Ірина Анатоліївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2002. – 18 с.

¹⁸⁸Баркова О. В. Сучасні технології формування інформаційних ресурсів електронної бібліотеки / О. В. Баркова // Зб. наук. пр. Ін-ту проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова НАН України. – Київ, 2010. – Вип. 56. – С. 134–141.

Науковці відзначають, що найважливішою умовою успішного розвитку сучасної бібліотеки та затребуваності її інформаційних ресурсів та послуг стає здатність до своєчасної адаптації в умовах змін, які відбуваються у суспільстві. Особливої уваги та переосмислення потребують питання, пов'язані з процесами розвитку та удосконалення ресурсної бази бібліотек, характерною рисою якої є насичення електронними документами різних видів, реструктуризацією існуючих фондів у зв'язку з появою нового виду документів, розробки фондоутворюючих критеріїв для формування та обліку спеціалізованих електронних фондів.

Активне використання ІКТ призводить до збільшення виробництва інформації в електронному вигляді, появи нових видів електронних ресурсів, розширення меж традиційної системи видань, формування різних типів електронних документів (мережевих версій друківаних видань, тематичних колекцій веб-ресурсів, бібліографічних та реферативних оглядів, дайджестів та ін.), електронних публікацій, що не мають друківаних аналогів, електронної аудіо- та відеоінформації, мультимедійних продуктів, програмних продуктів та ін. Бібліотеки стають не тільки розповсюджувачами, а й активними виробниками власних електронних інформаційних ресурсів та продуктів, формування яких здійснюється з використанням великих масивів бібліографічної, реферативної, аналітичної інформації. Активізується формування цифрових колекцій та електронних бібліотек, що вимагає певної організації електронної інформації, обліку і технологічного опрацювання електронних документів.

Як зазначають К. Лобузін та А. Клочок¹⁸⁹, для забезпечення оперативного і повного доступу до інформації та адап-

---

¹⁸⁹Лобузін К. Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / К. Лобузін, А. Клочок // Бібл. вісник. – 2011. – № 4. – С. 3–10.

тації бібліотечної практики до сучасних інформаційних потреб окремо взятого читача/користувача і суспільства знань, бібліотека має надавати такі основні інформаційні сервіси:

- доступ до електронного каталогу та баз даних, що створюються бібліотекою (локальний і віддалений), реалізація пошуку за будь-яким елементом бібліографічного пошуку;

- реалізація тематичного пошуку за будь-яким ієрархічним рубрикатором або тезаурусом;

- локальний та онлайнвий доступ до електронних інформаційних ресурсів (електронних словників, довідників, мультимедійних продуктів) та повнотекстових баз даних;

- доступ до електронних каталогів інших бібліотек;

- перегляд спеціалізованих електронних журналів та електронних колекцій періодики тощо.

Електронні інформаційні матеріали різних видів стають все важливішим елементом системи соціальних та наукової комунікацій, набувають підвищеного попиту з боку користувачів, окрім цього активне їхнє використання докорінно змінює читацьку діяльність, основною спрямованістю якої стають нові методи роботи з інформацією, орієнтовані на швидкий перегляд електронних джерел, пошук конкретних фрагментів та повнотекстових документів, пошук специфічної інформації, анотацій, статистичних даних. Доступність електронних публікацій викликала підвищення користувацької активності та збільшення обсягів копіювання інформації, представленої в електронному виді. Перевагами доступу до електронних ресурсів у дистанційному режимі є:

- цілодобова доступність із використанням пошукових можливостей, легкий пошук інформації;

- можливості пошуку повнотекстового матеріалу, використання гіперпосилань на цитовані статті та монографії;

- інтегрованість БД, що дозволяє значно оптимізувати процес пошуку інформації.

З появою технологій оцифрування бібліотеки активно долучилися до переведення у цифровий формат історико-культурних фондів та створення цифрових бібліотек і колекцій цифрових документів. Відповідно до основних положень, які викладені у «Маніфесті для цифрових бібліотек» ІФЛА та ЮНЕСКО у 2010 р., як підкреслює К. Лобузін, «головним завданням створення цифрових бібліотек є підтримка оцифрування, надання доступу та збереження наукової спадщини. Цифрова бібліотека є середовищем для об'єднання колекцій, послуг і людей задля підтримки повного життєвого циклу створення, поширення, використання та збереження даних, інформації та знань»¹⁹⁰. В основному дослідники розглядають цей напрям діяльності в контексті фондознавства та технологічних аспектів, пов'язаних з аналізом якості, структури цифрових масивів, застосування бібліографічних стандартів для опису документів та моделей укладання метаданих, представлення колекцій на веб-сайтах бібліотек. Спільною думкою, яку висловлюють автори, є надання доступу до цінних і рідкісних документів, які іноді існують в єдиному примірнику, через комп'ютери читальних залів або мережу Інтернет допомагає зберегти оригінали, захистити від повної втрати, одночасно задовольняючи потреби широкого кола вітчизняних та зарубіжних користувачів у доступі до них. Зокрема І. Лобузін зазначає, що організація у НБУВ роботи зі створення та представлення електронного фонду цифрових копій документів бібліотеки з використанням можливостей платформи САБ «ІРБІС64», яка має можливості для ефективного представлення цифрових ресурсів будь-якого обсягу і дозволяє надати читачам/користувачам доступ до електронних інфор-

---

¹⁹⁰Лобузін К. Проблеми створення комплексних цифрових ресурсів історико-культурної та наукової спадщини / К. Лобузін // Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Число 21 : Електрон. інформ. ресурси. – С. 121–129.

маційних ресурсів у локальному режимі через систему читальних залів та віддаленому доступі через веб-інтерфейс є одним із пріоритетних напрямів роботи бібліотеки ¹⁹¹.

Дослідники Г. Євстігнєєва, Л. Єр'оміна, І. Морозова, М. Шварцман ¹⁹² та інші підкреслюють, що створення електронного контенту на базі бібліотечного фонду, відображення його в довідково-бібліографічному апараті бібліотеки, підтримка технології доступу і збереження є важливим напрямом діяльності бібліотек, що розвивається в прогресуючому середовищі ІКТ і вимагає якісно нового підходу до оцінки бібліотечного фонду та можливостей його використання.

У полізоровітчизняних та зарубіжних науковців питання, пов'язані з організацією електронного обслуговування через веб-сайти бібліотек, як одних з основних засобів інформаційно-комунікаційної взаємодії між бібліотекою та користувачем. Як зазначають дослідники, у сучасних умовах веб-сайти бібліотек стають важливим засобом забезпечення доступу до інформаційних ресурсів широкого кола віддалених користувачів, на практиці втілюючи в життя найважливіший принцип інформаційного суспільства – загальний доступ до інформації, освіти, культурних цінностей. Особливого значення, на думку вчених, набувають системні дослідження, пов'язані з вивченням сучасного стану, особливостей створення та функціонування, змістовного наповнення, шляхів удосконалення та модернізації бібліотечних сайтів. Зокрема С. Бенз наголошує на необхідності «сконцентрувати зусилля на управлінні якістю інформаційного наповнення ресурсів,

¹⁹¹Лобузін І. В. Створення, представлення та перспективи використання електронного фонду цифрових копій документів бібліотеки / І. В. Лобузін // Реєстрація, зберігання і оброб. даних. – 2011. – № 4. – С. 60–73.

¹⁹²Лобузін І. В. Створення, представлення та перспективи використання електронного фонду цифрових копій документів бібліотеки / І. В. Лобузін // Реєстрація, зберігання і оброб. даних. – 2011. – № 4. – С. 60–73.

забезпечити чітку навігацію та ефективну інформаційну архітектуру»¹⁹³.

Теоретичному осмисленню цілей, завдань видів інформаційних ресурсів, представлених на веб-сайтах, їх відповідності профілю діяльності конкретної бібліотеки та інформаційним запитам користувачів, присвячені праці І. Торліна, Л. Філіпової¹⁹⁴ та інших. Дослідники зазначають, що структура сайту, його наповнення визначаються комплексом завдань і цілей, що стоять нині перед конкретною бібліотекою, і зумовлені пріоритетами у напрямі формування фондів, бібліотечно-інформаційного і довідково-бібліографічного обслуговування різних категорій користувачів з урахуванням сучасних інформаційних технологій і можливостей. Сьогодні успішність роботи бібліотечної установи безпосередньо залежить від організації оперативного доступу до локальних та мережових ресурсів, відповідно веб-сайт бібліотеки – саме той інформаційний ресурс і навігаційний інструмент, який здатний забезпечити ефективне електронне обслуговування з мінімальними тимчасовими витратами.

Акцентування уваги на необхідності удосконалення форм та методів інформаційно-аналітичного забезпечення установ, організацій, органів державної влади та самоврядування, індивідуальних користувачів, як окремого напрямку роботи, що здійснюється провідними бібліотеками відповідно до умов розвитку електронного середовища, присвя-

---

¹⁹³Бенз С. Новое поколение библиотечных веб-сайтов [Электронный ресурс] / С. Бенз // Библиотечно-информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы 15 юбилей. Междунар. конф. «Крым 2008». – Москва, 2008. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2008/disk/179.pdf>. – Загальне сценарію екрана.

¹⁹⁴Торлин И. Г. Ресурсы веб-сайтов публичных библиотек Украины: компромисс предлагаемого и ожидаемого / И. Г. Торлин // Науч. и техн. библиотеки. – 2008. – № 3. – С. 36–41; Філіпова Л. Питання змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті / Л. Філіпова // Бібл. планета. – 2001. – № 3. – С. 12–15.

чені праці В. Бондаренко¹⁹⁵, Н. Іванової¹⁹⁶, О. Кобелева¹⁹⁷, С. Кулицького¹⁹⁸, В. Пальчук¹⁹⁹, Л. Северин²⁰⁰ та інших.

У своїх працях автори зосереджують увагу на питаннях, пов'язаних із розвитком інформаційно-аналітичної діяльності в наукових бібліотеках, її специфіки, організаційно-технологічним та методичним рішенням, які використовуються фахівцями для створення інформаційно-аналітичних продуктів та послуг, тенденціям розвитку та важливості використання електронних мережевих ресурсів та новітніх електронних технологій для забезпечення ефективного комунікаційного зв'язку з користувачами, які в цьому аспекті є замовниками інформації. Дистанційне інформаційно-аналітичне обслуговування розглядається як окремий вид обслуговування віддалених користувачів, який здійснюється шляхом надання доступу до електронних

---

¹⁹⁵Бондаренко В. Питання дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек у сучасній науковій думці / В. Бондаренко // Україна: події, факти, коментарі. – 2013. – № 8. – С. 68–86.

¹⁹⁶Іванова Н. Г. Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998-2008) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Іванова Наталія Георгіївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 16 с.

¹⁹⁷Кобелев О. М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні / О. М. Кобелев. – Харків : ХДАК, 2012. – 245 с.

¹⁹⁸Кулицький С. Дистантне використання бібліотечних ресурсів як чинник удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку української економіки / С. Кулицький // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 246–256.

¹⁹⁹Пальчук В. Е. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Пальчук Валентина Едуардівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 19 с.

²⁰⁰Северин Л. С. Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Северин Людмила Степанівна ; Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2005. – 24 с.

ресурсів та послуг, створених у результаті інформаційно-аналітичної діяльності, основним завданням якого є сприяння ефективній роботі органів державної влади в період інформатизації усіх сфер життя українського суспільства.

Автори сходяться на думці, що на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства основними завданнями для бібліотек є створення інформаційного середовища для якісної підтримки освітньої, наукової та культурної діяльності всіх його членів, забезпечення вільного доступу до світових інформаційних ресурсів на базі розвитку інфраструктури, систематизація електронних ресурсів, створення та впровадження інформаційних сервісів, збирання та надійне зберігання культурної, наукової, історичної спадщини держави.

Період першого десятиріччя 2000 років відзначився комплексом наукових публікацій, в яких досліджувалися питання організації електронного обслуговування, розвитку інформаційних сервісів та запровадження нових онлайн-послуг. Необхідність вивчення та узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду впровадження новацій у бібліотечно-інформаційну сферу зумовлена необхідністю розвитку сучасних форм та методів бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі нових програмно-технологічних розробок, зорієнтованих на представлення широкого спектра інформаційних послуг як у локальному, так і у дистанційному режимах.

Питання розвитку ДБО в електронному середовищі, удосконалення технології бібліографічної діяльності з урахуванням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, необхідності наукового переосмислення понятійного апарату та цілої низки явищ бібліографічної практики висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені (Т. Добко ²⁰¹,

---

²⁰¹Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Т. В. Добко. – Київ, 2013. – 374 с.

О. Жабко²⁰², Г. Швецова-Водка²⁰³, І. Багрова²⁰⁴, В. Свірюкова²⁰⁵, І. Юрик²⁰⁶ та інші). Автори відзначали, що трансформація традиційних видів ДБО, пов'язана з розширенням ресурсної бази та організацією нових форм онлайн-обслуговування, створює новий комунікативний простір бібліотеки, що своєю чергою потребує комплексного вивчення важливих проблем, пов'язаних з організаційно-технологічними та структурно-змістовними аспектами бібліографічної діяльності. Особливого значення набуває виявлення змін у системі ДБО, пов'язаних із формуванням електронної складової ресурсної бази, появою нових груп віддалених користувачів, особливостей мережевої взаємодії бібліографа з користувачем, переоцінкою ролі бібліографів. Відповідно до рекомендації ІФЛА, для цифрових довідково-інформаційних служб важливе значення надається необхідності інтеграції нових видів послуг до наявної системи обслуговування бібліотеки, дотримуючись загальних принципів загальнодоступності та безкоштовності, оперативності у виконанні довідок на запити користувачів, конфіденційності щодо їхніх інформаційних потреб, неупередженого ставлення до всіх користувачів,

²⁰²Жабко Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 05.25.03 / Жабко Елена Дмитриевна ; [С.-Петерб. гос. ун-т культуры и искусств]. – Санкт-Петербург, 2007. – 32 с.

²⁰³Швецова-Водка Г. Н. Технология виртуального справочно-библиографического обслуживания / Г. Н. Швецова-Водка // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 100, т. 2. – С. 27–36.

²⁰⁴Багрова И. Ю. Виртуальное справочно-информационное обслуживание: (по материалам англоязычной печати 2000–2004 гг.) / И. Ю. Багрова // Библиотековедение. – 2005. – № 6. – С. 42–49.

²⁰⁵Свирюкова В. Г. Справочно-библиографическое обслуживание в научной библиотеке: современные подходы к организации (на примере ГПНТБ СО РАН) / В. Г. Свирюкова // Библиосфера. – 2010. – №1. – С. 55–59.

²⁰⁶Юрик И. В. Проблемы нормативно-правового обеспечения виртуальной справочной службы / И. В. Юрик // Вестн. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2007. – №3. – С. 59–62.

змістовності при наданні інформації, а також загальних стандартів організації віртуального довідково-бібліографічного обслуговування.

Питанням розвитку інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування та якості бібліотечних послуг в електронному середовищі, організації доступу до ресурсів Інтернету, ліцензійних повнотекстових та реферативних баз даних всесвітньовідомих корпорацій, вивченню ефективності використання електронних ресурсів, а також інформаційно-знансєвих потреб та особливостей комунікативної поведінки різних категорій користувачів електронних послуг досліджено у роботах К. Лобузінї²⁰⁷, Н. Каліберди та Є. Корнілової²⁰⁸, Д. Соловяненка²⁰⁹, О. Ісаєнка²¹⁰, Л. Амлінського²¹¹, О. Серовї²¹² та багатьох інших авторів. Як зазначають дослідники, завданням кожної бібліотеки, враховуючи специфіку своєї діяльності та програмно-технологічні можливості, міжнародні рекоменда-

²⁰⁷Лобузін К. В. Технології організації знансєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузін. – Київ, 2012. – 252 с.

²⁰⁸Каліберда Н. Ефективність роботи онлайн-сервісу «Віртуальна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Каліберда, Є. Корнілова // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 246–263; Каліберда Н. Ю. Користувач електронного каталогу як об'єкт бібліотечнознавчого дослідження / Н. Ю. Каліберда // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – Вип. 20. – С. 91–100.

²⁰⁹Соловяненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Соловяненко Денис Володимирович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – 20 с.

²¹⁰Ісаєнко О. О. Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Ісаєнко Олександр Олександрович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – 20 с.

²¹¹Амлинский Л. З. Дистанционное библиотечно-информационное обслуживание: каким ему быть? / Л. З Амлинский // Науч. и техн. библиотеки. – 2012. – № 11. – С. 18–25.

²¹²Серова О. В. Качество услуг в электронной среде и новые сервисы / О. В. Серова // Библиосфера. – 2009. – № 1. – С. 27–32.

ційні та державні законодавчі документи, повинно стати визначення власних стратегій для розроблення найоптимальнішої моделі інтеграції бібліотечних інформаційних ресурсів та послуг у світовий електронний інформаційний простір.

Створення ефективної моделі електронного комунікативного середовища між різними групами користувачів та бібліотекою, де повністю відступні територіальні зв'язки, повинно базуватися на визначенні змін, пов'язаних із соціально-інформаційними процесами у суспільстві та пріоритетними напрямками розвитку науки, культури, освіти, а також вивченні інформаційно-знанневих потреб різних категорій користувачів та ефективності використання ресурсів. Безперервно зростаючий обсяг інформації, активне використання суспільством ІКТ, які надають можливість практично необмеженого доступу до електронних інформаційних ресурсів, демонструє необхідність проведення комплексного аналізу бібліотечно-інформаційної діяльності на основі методів менеджменту якості, як сучасної теорії управління організацією, для впровадження нових якісних послуг, спрямованих на удосконалення вже існуючих компонентів системи бібліотечно-інформаційного обслуговування та прогнозування пріоритетних напрямів її розвитку. Підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування надання конкурентоспроможної продукції та послуг, які не тільки відповідають сьогоднішнім потребам користувачів, а і зорієнтовані на їхні перспективні уподобання, є одним із найважливіших завдань сучасної бібліотеки. Серед основних напрямів діяльності бібліотеки, поряд з організацією доступу до власних електронних ресурсів та ресурсів відкритого доступу мережі Інтернет, є також організація доступу до продуктів науково-видавничих корпорацій, цифрових архівів та електронних бібліотек наукової інформації шляхом оформлення договірних відносин та передплати.

Досліджуючи питання становлення, розвитку та ролі інтернет-технологій у бібліотечно-інформаційному середовищі, Д. Соловяненко відзначив, що перспективним завданням є розроблення «концепції віртуалізації бібліотечних послуг», якою передбачається визначення та стандартизація послуг, які бібліотеки можуть чи мають надавати через мережу Інтернет, форми і методи надання таких послуг, нормативно-правовий статус суб'єктів електронної комунікації²¹³.

Одним з актуальних питань, яке на сучасному етапі активно досліджують учені різних країн, є питання використання мережевих соціальних сервісів як складової інноваційної моделі бібліотечної електронної комунікації. С. Головаха²¹⁴, А. Ржеуський та Н. Кунанець²¹⁵, О. Мар'їна²¹⁶, І. Сорокін²¹⁷, Т. Ярошенко²¹⁸ та інші розглядають соціальні мережі як «потужний та оригінальний маркетинговий засіб інтеграції будь-якої організації, зокрема бібліотеки, як соціального інституту, у ринок інформаційних послуг та закріплення на ньому своїх позицій»²¹⁹, це сприяє просуванню різних виду послуг

²¹³Соловяненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Соловяненко Денис Володимирович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – 20 с.

²¹⁴Головаха С. Наукова бібліотека в соціальних мережах / С. Головаха // Бібл. вісник. – 2013. – № 1. – С. 29–32.

²¹⁵Ржеуський А. В. Соціальні мережі як компонента віртуальної комунікації / А. В. Ржеуський, Н. Е. Кунанець // Держава та регіони. Сер. Соц. комунікації. – 2013. – № 3/4. – С. 184–188.

²¹⁶Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.

²¹⁷Сорокін І. В. Технологии Web и Web 2.0 как средства интеграции библиотек в современную электронную среду / И. В. Сорокин, А. В. Скалабан // Вестн. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2011. – № 2. – С. 54–58.

²¹⁸Ярошенко Т. Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0: виклики часу / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 17–22.

²¹⁹Ржеуський А. В. Соціальні мережі як компонента віртуальної комунікації / А. В. Ржеуський, Н. Е. Кунанець // Держава та регіони. Сер. Соц. комунікації. – 2013. – № 3/4. – С. 184–188.

та продуктів, а також дозволяє вибудовувати якісно нову електронну комунікацію з користувачами бібліотек. Одним із ключових явищ, яке спостерігається сьогодні, є формування інноваційної моделі комунікації, побудованої на глобальній мережевій співпраці. Соціокомунікативні мережі та технології, зокрема краудсорсінг, дозволяють оперативно створювати науково-дослідні, соціальні, дозвільні проекти бібліотек за участю різної користувачької аудиторії, ігноруючи топологічні і хронологічні параметри, тим самим представляють унікальні можливості для розвитку бібліотек в суспільстві.

Автори колективної монографії «Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства», досліджуючи вплив соціальних мереж на масового користувача, наголошують, що помітне зростання мережесервісів «привертає увагу суб'єктів економічної діяльності, політтехнологів, представників різних інформаційних центрів, усіх інших суб'єктів інформаційної діяльності, зацікавлених у впливі на масову громадську думку»²²⁰. Соціальні мережі, як новітні форми інформаційних обмінів, набувають зростаючого значення в житті сучасного суспільства у зв'язку з процесом зміцнення внутрішньосуспільних зв'язків на новій технологічній основі. Бібліотечні установи, залишаючись основними центрами зберігання інформаційних ресурсів, і надалі розвиватимуться у напрямі активного оперування інформаційними масивами в інтересах держави та суспільства, ставатимуть своєрідними методичними центрами з керування інформаційними потоками та ефективного використання інформаційних ресурсів. Окрім того, «...як і всі інші суб'єкти інформаційного процесу в суспільстві паралельно з розвитком системи вертикальних інформаційних обмінів активно розвивають їх горизонтальну складову, виробляють нові

²²⁰Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.]. – Київ, 2014. – 258 с.

форми представлення інформаційних ресурсів у соціальних мережах»²²¹.

Аналіз монографічних та дисертаційних досліджень, наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів демонструє, що сучасні тенденції розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в цілому логічно пов'язані з загальними тенденціями розвитку сучасного суспільства, які характеризуються, насамперед, збільшенням масштабів, глибиною та динамікою проникнення ІКТ у всі сфери життя громадян, суб'єктів господарювання та держави, а також розвитком процесів, пов'язаних із розбудовою інформаційного суспільства.

Одним з основних завдань сучасної бібліотеки на сьогодні є розвиток та посилення її комунікативної, інформаційної та сервісних функції, що включають в себе забезпечення оперативного доступу до бібліотечних ресурсів та інформації, створення системи науково-інформаційних, освітніх, довідково-бібліографічних послуг та продуктів, зорієнтованих на інформаційно-знаннєві потреби (далі ІЗП) різних категорій локальних та віддалених користувачів, на основі інформаційно-комунікаційних та бібліотечно-інформаційних технологій.

За більш ніж двадцятирічний період упровадження ІКТ у свою діяльність бібліотеки поетапно реалізовували нові технологічні та комунікативні можливості, поява яких відбулася завдяки глобальній комп'ютеризації:

- автоматизація основних бібліотечних процесів;
- формування власних та кумуляція зовнішніх електронних ресурсів;
- розвиток та удосконалення веб-сайтів та надання доступу до електронних каталогів, електронних бібліотек,

²²¹Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.]. – Київ, 2014. – 258 с.

цифрових колекцій, тематичний колекцій інтернет-ресурсів, репозиторіїв як власної генерації, так і запозичених;

- організація та забезпечення доступу до національних і світових інформаційних мереж;

- надання електронних послуг різним категоріям користувачів;

- організація зворотного зв'язку та дослідження інформаційно-знаннєвих потреб користувачів для підвищення ефективності бібліотечно-інформаційного обслуговування.

У сучасних бібліотеках, окрім «традиційного» вже сформований електронний простір, внутрішня складова якого включає організоване на основі ІКТ та програмно-технологічних рішень електронне середовище, а саме: комп'ютеризовані робочі місця для персоналу та користувачів, зони Wi-Fi, серверне обладнання, автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему, електронні інформаційні ресурси та сервіси, створені бібліотекою. Зовнішня складова електронного простору бібліотеки включає в себе сервер провайдера, телекомунікаційні канали зв'язку, через які здійснюється доступ до мережевих ресурсів та сервісів.

Одним із важливих елементів електронного простору є веб-представництва бібліотек у мережі Інтернет: портали, сайти, сторінки і/або групи в соціальних мережах, які слугують мостом для зв'язку між внутрішньою і зовнішньою складовими електронного простору бібліотеки, дозволяють вибудовувати нову стратегію розвитку, просування її послуг і продукції, нові форми комунікації з локальними та віддаленими користувачами, діловими партнерами і професійними співтовариствами в умовах електронного середовища.

Розвиток електронних послуг наукової бібліотеки. Досягнення цілей побудови інформаційного суспільства та оптимізації розвитку всіх сфер суспільного життя неможливі без ефективного використання електронних інформаційних ресурсів та засобів електронної комунікації, які є на сьо-

годні важливою основою для надання електронних інформаційних послуг різного рівня. Підґрунтям для реалізації найбільш масштабних завдань у цьому напрямі слугують державні законодавчі документи, стратегічні програми та інші нормативно-правові акти, відповідно до яких держава створює умови для розбудови інформаційного суспільства.

В Україні до основних документів загальнодержавного рівня, які узагальнюють правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, визначають пріоритетні напрями розвитку національного інформаційного простору та інформаційного суспільства належать Закон України «Про інформацію» (1992 р.), Закон України «Про національну програму інформатизації» (1998 р.), «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013 р.), «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»» (2015 р.). «Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”» (2016 р.). Основну увагу в документах зосереджено на реалізації завдань, пов’язаних із формуванням національної інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів, які можуть і повинні використовуватися усіма суб’єктами суспільства. Пріоритетними напрямками державної інформаційної політики є забезпечення доступу для всіх верств населення до інформації, що передбачає рівні можливості її вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту. Бібліотеки, наряду з архівами, музеями та іншими інформаційними установами, повинні створювати можливості для вільного доступу до своїх фондів та баз даних, пропонувати суспільству нові електронні послуги, інформаційні ресурси власної генерації, сприяти міжнародній співпраці у інформаційній сфері та входження України до світового інформаційного простору. Серед основних завдань, визначених у документах, стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури, науки та освіти за допомогою ІКТ, прискорення розвитку національної системи цифрової на-

уково-технічної інформації, забезпечення доступу до іноземних цифрових ресурсів, електронних баз даних наукової та науково-технічної інформації.

Сьогодні саме бібліотекам відводиться не тільки роль каталізаторів процесу входження в суспільство знань, а і одного з основних виконавців державної політики у напрямі забезпечення вільного доступу до інформації та знань усім категоріям користувачів незалежно від їхнього місця знаходження, а також місця знаходження запитованої інформації. Виконання провідними бібліотеками держави комплексних наукових досліджень, спрямованих на пошук та обґрунтування нових концептуальних моделей розвитку є одним із першочергових завдань, яке потребує переосмислення їхньої ролі та функцій у системі сучасних інформаційних комунікацій, модернізації організаційної і технологічної складової, вироблення стратегічних напрямів розвитку з урахуванням специфіки діяльності конкретної установи.

Як зазначає О. Воскобойнікова-Гузєва у монографічному дослідженні, яке присвячено вивченню процесів розвитку і трансформації бібліотечно-інформаційної сфери України в період 1990–2010-х років, «особливо актуальною стає проблематика стратегічного, комунікаційного та ресурсного розвитку бібліотечно-інформаційних установ, розробка проблемного поля набуває все яскравішого міждисциплінарного характеру. Досліджуються трансформації організаційної структури бібліотечно-інформаційної сфери, що еволюціонує від замкненої структури окремої бібліотеки у напрямі нових форм діяльності – корпоративних об'єднань, цифрових бібліотек, медіатек, що ефективно взаємодіють у глобальному розподіленому інформаційному просторі»²²². Окрім того, дослідниця наголошує, що одним із пріоритетних напрямів

---

²²²Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація / О. В. Воскобойнікова-Гузєва. – Київ : Академперіодика, 2014. – 359, [1] с.

досліджень стає розвиток різних аспектів інформаційно-комунікаційних стратегій діяльності, які у найближчому майбутньому базуватимуться на використанні мультимедійних технологій та віртуального простору.

Відповідно до зазначених державних завдань та стратегічних напрямів розвитку для забезпечення доступу суспільства до знань та інформації у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського за результатами виконання науково-дослідної та науково-організаційної роботи, для вирішення багатоаспектних завдань, пов'язаних з оптимізацією науково-інформаційного обслуговування, на основі спеціальних програмно-технологічних розробок та інформаційно-комунікаційних технологій упроваджено комплекс електронних ресурсів та послуг, спрямованих на забезпечення інформаційно-знаннєвих потреб учених, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів. Ефективні організаційні та програмно-технологічні рішення, які дозволили реалізувати впровадження нових продуктів на єдиній платформі САБ «ІРБІС64» (розробник Катерина Лобузінa), забезпечили оптимальні умови для ефективного використання електронних ресурсів та надання довідково-інформаційних послуг. Особливістю та відмінною рисою реалізованих ресурсів та послуг є інтегрованість з іншими базами даних, що дозволяє користувачам за одним пошуковим запитом отримувати релевантну інформацію з більшості інформаційних ресурсів, представлених на веб-порталі НБУВ.

Для оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів у науковій інформації, підвищення інформаційного забезпечення наукових установ Національної академії наук України та вищих навчальних закладів у НБУВ здійснюється формування інформаційних ресурсів та надання електронних послуг, серед яких:

- адресно-цільове інформування індивідуальних та

колективних користувачів про нові надходження книжкових та періодичних видань до фондів НБУВ;

- інформаційний ресурс «Наукові реферативні огляди»;
- колекція веб-ресурсів «Тематичний інтернет-навігатор»;
- колекція наукових електронних ресурсів «Джерела наукової інформації».

Технологія формування колекцій веб-ресурсів, які розміщені на веб-порталі НБУВ (<http://nbuv.gov.ua/webnavigator>), дає можливість здійснювати інформування користувачів про найбільш актуальні та науково значущі електронні ресурси галузевого та політематичного характеру, які змістовно відображають питання, пов'язані з пріоритетними напрямками розвитку держави, науки, культури, освіти.

Наповнення розділів колекції веб-ресурсів – «*Тематичний інтернет-навігатор*», яка на сьогодні складається з понад 3 тис. анованих гіперпосилань, здійснюється відповідно до визначеної дворівневої структури. Перший рівень включає колекції веб-ресурсів, які представлені у тематичних рубриках: «Органи державної влади», «Наукові установи України», «Національні університети України», «Бібліотеки України», «Національні бібліотеки», «Електронні бібліотеки», «Електронні репозиторії», а також добірки, які містять посилання на періодичні видання (веб-сторінки газет, журналів), книжкові видавництва України, довідкові видання (словники, енциклопедії, довідники), освітні ресурси, ресурси з мистецтва, пошукові системи, інтернет-путівники бібліотек. Другий рівень передбачає простий та розширений пошук по розділам знань, сформованих відповідно до Рубрикатора НБУВ, а також пошук за словником.

Основними критеріями оцінки та відбору електронних ресурсів є критерії їх якості (змістовний характер інформації), доступний інтерфейс, ступінь оновлення ресурсів (особливо для сайтів державних та наукових установ), наявність

повнотекстової інформації та ефективної системи посилань, рейтинговість ресурсу (рейтинг звернень до ресурсу). Для підтримки актуальності тематичних колекцій раз на квартал здійснюється перевірка посилань на веб-сайти на предмет їх працездатності і редагування бібліографічних записів та анотації. В основу перевірки і редагування покладені послідовні кроки, які відповідають відпрацьованій методиці роботи:

- перевірка працездатності URL-адреси і його відповідності назвою ресурсу;
- перегляд змісту ресурсу і перевірка його відповідності цільовому призначенню;
- перевірка відповідності ресурсу з розділами і тематичними рубриками, в яких вони представлені;
- аналіз змісту анотації до ресурсу і перевірка відповідності цільовому призначенню;
- зміна інформації про ресурс у разі необхідності та публікація на веб-порталі НБУВ.

База даних для формування анотованого тематичного інтернет-навігатора передбачає можливість як внутрішньо бібліотечної корпоративної роботи, де кожен зі спеціалізованих підрозділів НБУВ має можливість представляти ресурси за своїм профілем діяльності, так і корпоративну взаємодію між провідними бібліотеками України в напрямі створення і формування колекцій веб-ресурсів за певною тематикою, що дозволить уникнути дублювання ресурсів у процесі їх оцінки та відбору, забезпечить максимальну повноту надання інформації відповідно до потреб користувачів.

У колекції наукових електронних ресурсів *«Джерела наукової інформації»* (<http://nbuv.gov.ua/sciref>) представлені посилання на ресурси наукової інформації відкритого доступу з більшості галузей сучасної вітчизняної та світової науки, які згруповані відповідно до основних наукових

напрямів НАН України:

– **фізико-технічні і математичні науки** (математичні науки, фізика і астрономія, інформатика, радіоелектроніка, науки про Землю (геонауки), енергетика, енергозбереження. Тут представлені у відкритому доступі англomовні безкоштовні бази даних з астрономії та космічних технологій; математичні наукові журнали, статті з прикладних фізичних наук, публікації нових експериментальних і теоретичних робіт, що описують фізичні явища в усіх галузях науки, техніки та сучасних технологій; рецензовані статті, присвячені таким темам: акустика, оптика, біофізика, астрофізика і геофізика, обчислювальна фізика, фізика конденсованих середовищ, інженерна, лазерна, квантова та медична, фізика напівпровідників і приладів, фізика твердого тіла, просторова фізика, та інше;

– **хімічні і біологічні науки** (хімічні науки, біологічні науки, медицина). Розділ містить зібрання ресурсів, в яких представлені наукові фахові журнали відкритого доступу в галузі медичних наук, хімії та фармакології англійською мовою; рецензовані біологічні наукові журнали, що містять сучасні дослідження у галузях суспільної охорони здоров'я, міжнародного розвитку, тропічної медицини, продовольчої та харчової безпеки; рецензовані інноваційні дослідження, які представляють інтерес для широкої аудиторії вчених у всіх областях біології рослин, пошукові системи по хімічних ресурсах, бази даних медичних журналів тощо;

– **соціальні і гуманітарні науки** (економічні науки, історичні науки, соціологічні науки, політико-правові науки, філософські науки, науки про людину (психологія, педагогіка), мовознавство та літературознавство) включає відкриті репозиторії повнотекстових наукових документів із сільсько-господарської та прикладної економіки, які містять робочі документи, матеріали конференцій, журнальні статті; бази даних реферативних оглядів статей з економіки, філософії,

мовознавства; пошукові портали з економіки; покажчики на допомогу усім, хто вивчає проблеми економіки; віртуальні виставки літератури з питання економіки, історії, філософії, психології, літературознавства; наукові реферативні огляди з питань економіки; архіви рідкісних видань та рукописів для науки та освіти; надається доступ до текстів авторефератів дисертаційних робіт із питань історії та інше;

– у розділі *сільськогосподарські науки* представлені бази даних документів, статистики та мультимедійних матеріалів із сільського господарства та технологій; повнотекстові матеріали, які містять книги, атласи, наукові статті, інформаційно-довідкову інформацію, енциклопедії з сільського господарства; електронні колекції наукової та науково-популярної інформації історичної тематики; бібліографічні списки видань тощо;

– розділ *політематичні ресурси* включає електронні колекції, які розміщені у рубриках «Видання бібліотеки», «Ресурси бібліотеки», «Електронні колекції», або «Електронні ресурси» на головних сторінках сайтів національних галузевих бібліотек, обласних універсальних наукових бібліотек, науково-дослідних інститутів НАН України: бібліографічні покажчики, тематичні покажчики виставок, посилання на доступ до повних текстів довідкових видань, низки наукових творів з різних галузей знання²²³.

Бібліографічні описи інформаційних джерел, представлених у колекції наукових електронних ресурсів, доповнені стислою анотацією та ілюстративним матеріалом. Зручність пошукового інтерфейсу забезпечує можливість здійснюва-

---

²²³Добра Н. В. Джерела наукової інформації для забезпечення інтегрованого доступу до зарубіжних і вітчизняних наукових ресурсів / Н. В. Добра // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф., 4–6 жовт. 2016 р. – Київ, 2016. – С. 318–321.

ти пошук інформації за різними параметрами – ключовими словами, розділом знань, тематичними рубриками, типом ресурсу, назвою.

Формування інформаційного ресурсу «*Наукові реферативні огляди*» (<http://nbuv.gov.ua/references/>) здійснюється відповідно до затверджених президентом НАН України «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 рр.». Для організації цього напрямку роботи проведено тестування інформаційного комплексу, який складається зі спеціалізованої БД для формування тематичних добірок та веб-інтерфейсу користувача для представлення систематизованої інформації на веб-порталі НБУВ (розробник К. В. Лобузін). Програмно-технологічні рішення, які покладені в основу формування інформаційного комплексу, дозволяють здійснювати оперативне публікування та подальше редагування інформації, представленої у оглядах, які розміщуються в спеціальному розділі у двох форматах: каталогу та PDF-документа. До наукових реферативних оглядів включена вітчизняна й іноземна література за період 1995–2016 рр.: друковані видання, які зберігаються у фондах НБУВ (монографії, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, матеріали міжнародних конференцій, глосарії, інформаційно-аналітичні матеріали, статті з періодичних видань); ті, які представлені в передплачених базах даних (ELSEVIER, EBSCO); інформаційні ресурси Інтернет. Джерельна база подана трьома мовами: українською, російською, англійською. Окрім загальної бібліографічної інформації, записи доповнені сканованими варіантами обкладинок і рефератів. Тематично огляди охоплюють найбільш проблемні та актуальні питання України та світу: «Україна у європейському культурно-цівілізаційному просторі: особистість, національна державність XIX – поч.

XXI ст.», «Світова проблема питної води», «Зелена економіка – економіка майбутнього», «Енергетична безпека України та світу», «Нанотехнології у XXI столітті», «Демографічне старіння в Україні на фоні загальносвітової тенденції прискорення старіння населення», «Інтелектуальні інформаційні технологій та системи», «Україна у світовому геополітичному просторі», «Охорона інтелектуальної власності»²²⁴.

Відповідно до основних завдань наукової бібліотеки з 2012 по 2015 рр. здійснювалося *адресне інформування віддалених користувачів* про нові щотижневі надходження книжкових та періодичних видань до фондів НБУВ шляхом надсилання бібліографічних добірок видань на електронні адреси колективних та індивідуальних замовників, серед яких – наукові установи та бібліотеки системи НАН України, бібліотеки вищих навчальних закладів України, індивідуальні користувачі. Для визначення кола індивідуальних і колективних користувачів, які потребують подібного інформування, була розроблена спеціальна анкета-заявка, що включає такі дані: ПІБ, місце роботи/навчання, посаду, контактний телефон, e-mail та перелік розділів знань, з яких замовники послуги можуть обрати необхідні.

Формування добірок про нові надходження виконувалося з використанням засобів АБІС «ІРБІС 64» на основі 29 розділів рубрикатора НБУВ, які представлені в такому обсязі: Загальнонаукове та міждисциплінарне знання; Природничі науки в цілому. Екологія; Фізико-математичні науки. Астрономія; Хімічні науки; Науки про Землю; Біологічні науки; Техніка. Технічні науки; Енергетика. Радіоелектроніка. Комп'ютерна техніка; Гірнична справа; Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування; Хімічна технологія.

---

²²⁴Корнілова Є. О. Тематичні наукові реферативні огляди: практика формування та перспективи / Є. О. Корнілова // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф., 4–6 жовт. 2016 р. – Київ, 2016. – С. 315–318.

Хімічні та харчові виробництва; Технологія деревини, легка промисловість, поліграфія, фотокінотехніка; Будівництво; Транспорт; Сільське та лісове господарство; Медицина. Медичні науки; Соціологія. Демографія; Історія. Історичні науки; Економіка. Економічні науки; Політика. Політичні науки; Держава і право. Юридичні науки; Воєнна наука. Військова справа; Культура. Наука. Освіта; Філологічні науки. Художня література; Мистецтво. Мистецтвознавство; Релігія; Філософські науки. Психологія; Література універсального змісту. Замовники послуги мають можливість обрати для себе будь-яку кількість розділів знання. Найбільш затребуваними розділами знань є «Історія. Історичні науки», «Економіка. Економічні науки», «Культура. Наука. Освіта», «Філологічні науки. Художня література», «Філософські науки. Психологія».

Перелік замовників, які користуються цим видом електронних послуг, має тенденцію до збільшення, особливо популярним він є серед аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, які зацікавлені у оперативному отриманні бібліографічних добірок із різних галузей знання ²²⁵.

Електронна комунікація сучасної наукової бібліотеки – складна багаторівнева структура (електронне середовище), формування та розвиток якої здійснюється відповідно до основних завдань та визначених пріоритетних напрямів конкретної установи. Бібліотека в умовах глобалізації інформаційного простору, використання нових інформаційних технологій усе більше розвивається як соціально-комунікативна система, яка не тільки продукує власні електронні ресурси та послуги, а і здійснює навігаційні функції в інформаційному просторі. Питання раціональної організації електронної складової будь-якої сучасної біблі-

²²⁵Корнілова Є. О. Адресно-цільове інформування віддалених користувачів: практика та перспективи використання / Є. О. Корнілова // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф., 6–8 жовт. 2015 р. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 28–31.

отеки, її інформаційно-комунікаційного потенціалу стають дуже актуальними. Всі дії з управління бібліотекою в електронному середовищі повинні бути органічно інтегровані в традиційні бібліотечно-інформаційні та управлінські технології і розглядатися в контексті інноваційної діяльності та політики бібліотеки.

3.2. Довідково-бібліографічна діяльність у системі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування

Інформаційні виклики зумовлюють необхідність подолання суперечностей між постійно зростаючими обсягами науково-інформаційних ресурсів і потребою організації та ефективного задоволення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними службами (ДБС) наукових бібліотек.

Реалізуючи права громадян на бібліотечне обслуговування, бібліотеки формують та організують інформаційні ресурси, удосконалюють довідково-пошуковий апарат, який є засобом забезпечення доступності до інформації та культурних цінностей, що зберігаються у бібліотеках та надаються в тимчасове користування читачам бібліотек²²⁶.

Наукові бібліотеки системи НАН України мають визначальне значення для розвитку науки та різних сфер суспільної діяльності. Вони є потужною джерельною базою для розвитку економіки, освіти, науки, культури.

Довідково-бібліографічна діяльність є важливою складовою інформаційно-комунікаційної функції бібліотеки, спрямованою на обслуговування користувачів, створення

---

²²⁶Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України : (за станом на 20 лип. 2000 р.) / Верхов. Рада України. – Київ : Парлам. вид-во, 2000. – 24 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>. – Назва з екрана.

довідково-інформаційних ресурсів та організацію довідково-пошукового апарату (ДПА). Довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) є елементом системи соціальних комунікацій, цілеспрямованого забезпечення користувачів адресною інформацією, що надається за їхніми запитами. Нині це – найбільш динамічна сфера бібліографічної діяльності, від якої значним чином залежить ефективність використання бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Проблема удосконалення довідково-бібліографічної діяльності (ДБД) у наукових бібліотеках як системи і механізму доступу до інформації та знань набуває особливої актуальності, адже здійснюється у новому «гібридному» технологічному середовищі з використанням різноманітних каналів передавання та обміну інформацією. Сучасне комунікаційне середовище включає інформаційні ресурси, інструментарій оброблення інформації і засоби комунікації. Щоб утримати свої позиції в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі бібліотеки успішно опановують нові інформаційні технології, які розширюють їхні можливості, сприяють інноваційному формуванню бібліотечно-інформаційних ресурсів, підвищенню рівня обслуговування користувачів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського з майже 16-мільйонним фондом документів є провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним закладом держави, документно-комунікаційним центром, що задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури. Тому значна увага у НБУВ надається організації довідково-пошукового апарату, розвитку ДБД, ефективному обслуговуванню органів державної влади, наукових установ, учених, освітян, фахівців, аспірантів та студентів бібліографічною інформацією про зміст бібліотечних фондів. За їхніми запитами готуються різноманітні бібліографічні довідки, тематичні списки літератури, реферативно-аналітична інформація.

НБУВ здійснює постійне оновлення та збагачення інформаційних ресурсів, розвиває корпоративну співпрацю з іншими національними та державними бібліотеками щодо формування та ефективного взамовикористання бібліотечних ресурсів, надає дистанційний доступ до ресурсів та послуг віддаленим користувачам засобами нових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). НБУВ бере активну участь у створенні національних систем і мереж інформації, є найбільшим постачальником у державі наукової бібліографічної, реферативної, повнотекстової електронної інформації. Бібліотека реалізовує функцію всеукраїнського науково-дослідного, науково-методичного та науково-організаційного центру мережі бібліотек наукових установ НАН України. Водночас особливістю бібліотечно-інформаційного обслуговування у НБУВ є те, що за майже 100-річну історію існування бібліотеки накопичилися не лише значні за обсягом документальні фонди, електронні інформаційні ресурси, а й система карткових та друкованих каталогів, що розкривають усю сукупність інформаційних ресурсів за різними ознаками, забезпечують повноту інформації про національне книжкове надбання.

Довідково-бібліографічні ресурси – це весь спектр джерел, які забезпечують бібліографічну та фактографічну інформацію про документи, надаються до послуг користувачів та є основою науково-інформаційної діяльності установи. З огляду на широке розповсюдження електронних довідкових і бібліографічних ресурсів у бібліотек виникає проблема модернізації ДПА, забезпечення користувачів засобами ефективного використання інформації, повноти задоволення їхніх інформаційних потреб.

Діяльність із формування і створення умов та забезпечення засобів ефективного використання інформаційних ресурсів стає для бібліотек пріоритетною.

Особливе значення в системі інформаційного довідково-бібліографічного пошуку має довідково-бібліографічний апарат – сукупність довідкових та бібліографічних видань, каталогів та картотек бібліотек (традиційних і електронних, локальних і віддалених), призначених для структурування, пошуку та надання доступу до інформації. Головна функція – слугувати ключем до фонду первинних документів бібліотеки, розкривати його зміст у різних аспектах: авторському, персональному, видовому, за змістом (галуззю, предметом, тематикою) тощо.

Відомий російський учений І. Г. Моргенштерн вважав, що ДБА є організованою сукупністю (фондом) переважно вторинних документів. Учений визначив принципи і вимоги, необхідні для надійного функціонування ДБА як системи, акцентував увагу на його призначенні – слугувати забезпеченню ефективного пошуку бібліографічної і фактографічної інформації, розкриттю складу і змісту бібліотечних фондів²²⁷.

За дослідженням В. А. Шкаріної, термін «довідково-бібліографічний апарат» має не менше десяти синонімів: науково-довідковий, довідково-орієнтуючий, довідково-інформаційний, інформаційно-бібліографічний, інформаційно-пошуковий, науково-пошуковий, довідковий, пошуковий апарат та ін., що пов'язано як з їх використанням у різноманітних сферах, різних інформаційних та бібліотечних установах, так і легковажним ставленням до термінів, несвоєчасним відображенням їх у стандартах та словниках²²⁸. В. А. Шкаріна визначила ДБА як «систему згорнутої інформації про документи і знання, яка є сукупністю інфор-

---

²²⁷Моргенштерн И. Г. СБА и СБО: состояние и перспективы развития / И. Г. Моргенштерн // Российское библиографоведение: итоги и перспективы : сб. науч. ст. – Москва, 2006. – С. 454–478.

²²⁸Шкаріна В. Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – Вип. 18. – С. 198.

маційно-пошукових масивів, призначених для пошуку документів, знань та інформації про них»²²⁹.

Проаналізувавши погляди бібліотекознавців і бібліографознавців на визначення змісту термінів «довідково-бібліографічний апарат», «довідково-пошуковий апарат», «пошуковий апарат», Ю. А. Остапчук дійшла висновку, що зміст поняття «ДБА бібліотеки» найбільш придатний для визначення головного інструмента бібліографічної діяльності бібліотеки²³⁰. Адже ДБА в сучасних умовах є інформаційно-бібліографічною системою, що призначена для забезпечення бібліографічної діяльності бібліотеки, спрямованої на задоволення інформаційних потреб користувачів, і складається з інформаційних ресурсів, організованих для оперативного і ефективного отримання достовірної бібліографічної та фактографічної інформації.

У стандарті «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» (Київ, 2014) подано таке визначення ДБА: «сукупність довідкових і бібліографічних видань, каталогів і картотек, призначена для розкриття складу і змісту бібліотечних фондів документів»²³¹.

Цінність ДБА визначається повнотою відображення в ньому бібліотечного фонду і прямо залежить від змістового наповнення фонду. Склад і обсяг ДБА характеризують ступінь розвинутості інформаційних ресурсів бібліотеки, її можливості здійснювати довідково-бібліографічне і бібліотечно-інформаційне обслуговування. Важливим завданням теоретичного аналізу ДБА є пояснення сутності та змісту його функцій, основними з яких є: інформаційна,

²²⁹Шкаріна В. Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – Вип. 18. – С. 202.

²³⁰Остапчук Ю. Обґрунтування терміна «довідково-бібліографічний апарат бібліотеки» / Ю. Остапчук // Бібл. вісник – 2009. – № 4. – С. 33–37.

²³¹ДСТУ. 7448:2013. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Чинний від 2014-07-01. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – С. 23.

пошукова, комунікативна, просвітницька, орієнтувальна.

Склад і обсяг ДБА характеризують ступінь розвитку інформаційних ресурсів бібліотеки, її можливість здійснювати довідково-бібліографічне обслуговування. Під впливом нових ІКТ закономірно трансформується довідково-пошуковий апарат, активно формується та збагачується його електронна складова. Це дає змогу здійснювати ДБО на новій технологічній основі та ресурсній базі відповідно до кардинальних змін інформаційних технологій та суспільних тенденцій, використовуючи цифровий ДБА бібліотек у віддаленому доступі.

Т. В. Добко запропонувала таке визначення ДБА: «довідково-бібліографічний апарат – документальна інформаційно-пошукова система, яка надає можливість багатоаспектно розкривати бібліотечно-інформаційні фонди, використовувати локальні і віддалені електронні інформаційні ресурси, слугує оптимальній організації, ефективному пошуку і видачі бібліографічної, фактографічної і повнотекстової інформації. Історичний та сучасний ДБА складається із системи рукописних, друкованих, карткових, електронних каталогів і картотек, довідково-бібліографічного фонду, фонду неопублікованих бібліографічних посібників, баз даних (бібліографічних, реферативних, фактографічних і повнотекстових, що включають бібліографічні елементи) – локальних і доступних засобами ІКТ»²³². Відомості про склад і обсяг ДБА закономірно посідають центральне місце в довідниках про бібліотеки та на веб-сайтах бібліотек.

Водночас поняття *«довідково-пошукового апарату»*

---

²³²Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національних академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Т. В. Добко ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 67–68.

є ширшим. Воно відображено у стандарті як «інформаційно-пошукова система, сформована для пошуку і видавання фактографічної і/або бібліографічної інформації та документів»²³³. На нашу думку, довідково-пошуковий апарат – соціально-комунікаційна та науково-організована сукупність різноманітних систем організації та пошуку документів в інформаційних ресурсах, як локальних, так і віддалених, спрямована на ефективний пошук фактографічних відомостей, необхідних документів чи уточнення їх даних.

Водночас ДБА як компонент та інструмент інформаційного пошуку тісно пов'язаний з іншими складовими, такими як організаційні структури та кадри, що забезпечують функціонування ресурсів, засоби доступу та інформаційно-комунікаційну взаємодію. ДБА є динамічним об'єктом, складною організаційною системою, окремі параметри якої засобами ІКТ самостійно взаємодіють із зовнішнім середовищем.

ДБД наукових бібліотек НАН України здійснюється під впливом зовнішнього інформаційно-комунікативного середовища, разом із тим формуючи сегмент внутрішнього інформаційно-комунікаційного середовища мережі академічних бібліотек. Інформаційно-комунікаційне середовище у ДБД становлять довідково-інформаційні ресурси (бібліотечні фонди, ДБА), інформаційно-пошукові системи, ІКТ та інформаційно-комунікаційні взаємодії бібліографа як комунікатора і користувача як реципієнта.

В. М. Шейко і Н. М. Кушнаренко виділяють п'ять основних елементів у процесі наукової комунікації: 1) комунікант – відправник повідомлення (особа, яка генерує ідею або збирає, опрацьовує наукову інформацію та передає її);

---

²³³ ДСТУ. 7448:2013. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Чинний від 2014-07-01. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – С. 16.

2) комунікат – повідомлення (фіксована чи нефіксована інформація, закодована певним чином за допомогою символів, знаків, кодів; 3) канал (спосіб передачі інформації; 4) реципієнт – отримувач повідомлення (особа, якій призначена інформація і яка певним чином інтерпретує її, реагує на неї); 5) зворотний зв'язок – реакція реципієнта на отримання наукового повідомлення²³⁴.

Г. В. Шемаєва обумовлює характерність для системи науково-галузових комунікацій як внутрішні комунікації (обмін науковими ідеями, програмами, методами, технологіями, друкованими й електронними виданнями), так і зовнішні (зв'язки та взаємозв'язки з різними структурами суспільства, громадськістю тощо); визначає взаємний вплив наукових комунікацій і зовнішнього середовища, розглядає вплив на відносини соціально-наукового середовища як складний процес, під час якого використовуються взаємозумовлені та взаємопов'язані засоби, що утворюють систему²³⁵.

Взаємодія користувача (фізичної чи юридичної особи, що має інформаційну потребу) і бібліографа, – особи, яка здійснює довідково-бібліографічне обслуговування відповідно до разового інформаційного запиту користувача, – ґрунтується на основі розвинутої системи бібліотечно-бібліографічної та науково-інформаційної діяльності, що передбачає залучення фондів, ресурсів, традиційних та сучасних пошукових систем, широкого бібліографічного знання.

Основним змістом ДБО є бібліографічні довідки і консультації. У ДБО довідка – це результат діяльності, відповідь на разове звернення користувача з інформаційною

²³⁴Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – 6-те вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – С. 18.

²³⁵Шемаєва Г. В. Соціально-комунікаційна модель системи науково-галузових комунікацій / Г. В. Шемаєва // Соціальні комунікації в стратегії формування суспільства знань: матеріали Міжнар. наук. конф., 26–27 лют., 2009 р. : у 2 ч. – Харків, 2009. – Ч. 1. – С. 55–57.

потребою, отримана відповідно до його індивідуального запиту. Тому, залежно від інформаційної потреби користувача, його запиту, результатом може бути бібліографічний опис документа(ів), тематичний список літератури, уточнення місцезнаходження документа, фактографічна чи бібліометрична інформація. Ініціатива (інформаційний запит) надходить від користувача.

Бібліографічна консультація містить рекомендації користувачеві щодо використання інформаційних ресурсів, які включають характеристику їх змісту, структури, пошукових тактик, послідовності логічних операцій та інтелектуальних стратегій тощо, виконуваних у процесі інформаційного пошуку, що забезпечують точність і повноту видачі документів, релевантних інформаційному запиту.

Разовий бібліографічний запит зумовлює дії суб'єкта бібліографічних процесів – бібліографа (бібліотекаря, оператора інформаційно-пошукової системи – посередника між користувачем і джерелом пошукової інформації). Суб'єкт визначає предмет пошуку (конкретний бібліографічний запис, факт або бібліометричні дані), формує пошуковий образ запиту, складає пошуковий припис, визначає стратегію, а потім здійснює пошук бібліографічної або фактографічної інформації. І в результаті надає відповідь, яка і є бібліографічною довідкою.

У загальному визначенні бібліографічний пошук – це процес ідентифікації документів за їх формальними або змістовими ознаками, що здійснюється на основі використання бібліографічних ресурсів і технологічних засобів і методів.

У державному стандарті ДСТУ 2392-94 «Інформація і документація. Базові поняття. Терміни і визначення» (Чинний від 01.01.1995. – Київ: Держстандарт України, 1994) бібліографічний пошук визначено як документальний пошук, який здійснюється з метою знаходження бібліографічних описів документів, що відповідають інформаційному запи-

ту, без видачі самих документів²³⁶. Проте, при використанні сучасного ДБА, повнотекстових баз даних, бібліографічний пошук є засобом знаходження і отримання повних текстів документів, зазвичай онлайн.

Формування ДБА спрямовано на задоволення не лише поточних запитів, виконання бібліографічних і фактографічних довідок, надання різноманітних бібліографічних та методичних консультацій щодо пошуку документів у фондах бібліотек, а й орієнтовано на потенційних користувачів, індивідуальних і колективних, які безпосередньо чи віддалено (каналами зв'язку) звертаються до послуг бібліотеки.

Водночас поява на інформаційному ринку ресурсів на різноманітних носіях інформації, змінене інформаційне середовище надали нову якість інформаційним продуктам і послугам. Інформаційна послуга розглядається як здійснення певного технологічного процесу науково-інформаційної діяльності й доведення отриманого кінцевого результату до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб. Відповідно до термінологічного стандарту, інформаційна послуга – це «надання інформації певного виду користувачеві бібліотеки відповідно до його інформаційного запиту»²³⁷.

Однією з вимог до кадрів довідково-бібліографічної сфери стало вміння ефективно застосовувати для пошуку інформації сучасні електронні технології. Звичними у професійній лексиці фахівців бібліотек є терміни, що позначають автоматизований пошук інформації: «*електронний спосіб пошуку інформації*» (процес пошуку шляхом вірного вибору і удосконалення виконуваних процедур на

---

²³⁶ДСТУ 2392:1994. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. – Чинний від 1995-01-01. – Київ : Держстандарт України, 1994. – 53 с.

²³⁷ДСТУ. 7448:2013. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Чинний від 2014-07-01. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – С. 29.

основі визначених пошукових тактик та інтелектуальних стратегій)²³⁸.

Час проведений у стінах бібліотеки вже не є дієвим мірилом соціальної корисності послуг. Читачі хочуть приходити у комфортні бібліотеки, мати оперативний онлайнний доступ до фондів та каталогів. Це потребує оптимальної організації довідково-бібліографічної служби бібліотек мережі НАН України в нових умовах інформаційно-комунікаційного середовища, розробки організаційних, технологічних та науково-методичних складників її структури.

Упровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, продукування, поширення і використання електронних інформаційних ресурсів приводять до прискореного оновлення життєвого середовища людини, у якому домінують електронні технології створення, передавання та збереження інформації, відбувається постійна зміна інформаційно-комунікаційного середовища, технологізація людської комунікації.

Вивчення проблеми стану цифрової довідки зарубіжними вченими засвідчило необхідність у ДБО посередництва людини, адже коли запитання достатньо відрізняється від будь-якого раніше поставленого, воно не може бути вирішене за допомогою архіву відповідей²³⁹.

Поєднання логіки та інтуїції зумовлює творчий характер бібліографічного пошуку. Розвиток інформатики активізував дослідження способів підвищення ефективності бібліогра-

---

²³⁸Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Нац. академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Т. В. Добко ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 53.

²³⁹Pomerantz J. The current state of digital reference: validation of a general digital reference model through a survey of digital reference services / Jeffrey Pomerantz, Scott Nicholson, Yvonne Belanger, R. David Lankes // Information Processing and Management. – 2004. – Vol. 40. – P. 347–363.

фічного пошуку шляхом автоматизації його процесу. Бібліографічний пошук, поряд із повторюваними (репродуктивними) компонентами, містить компоненти творчі (продуктивні), які не піддаються автоматизації і потребують від фахівців довідково-бібліографічних служб творчого підходу і гнучкого мислення.

К. Джонсон (С. Johnson) довела, що взаємодії, які відбуваються щодня між персоналом бібліотеки і користувачами, забезпечують зв'язок людини, що приводить не тільки до створення механізму надання доступу до корисних інформаційних ресурсів, а й емоційної допомоги, що сприяє формуванню почуття індивідуального добробуту та чинить позитивний вплив як на окремих осіб, так і на суспільство загалом ²⁴⁰.

Розмірковуючи про майбутнє бібліотек, польський вчений А. Новак (A. Nowak) бачить перспективи їхнього розвитку у зміні підходів до традиційного сприйняття бібліотек, коли на перше місце виходить не просто накопичення документів і надання до них доступу, а й інтерактивна співпраця з користувачами, зокрема й послуговуючись з цією метою соціальними мережами²⁴¹.

Отже, фактично нові технології розширили репертуар та можливості надання бібліотечних послуг. І хоча матеріальний формат документів змінюється, набуває електронних форм, головні цілі бібліотеки – комплектування, організація фондів, удосконалення ДБА та надання допомоги користувачам у пошуку інформації – залишаються актуальними, як і раніше.

ДБД у НБУВ спрямована на максимальне задоволення універсальних запитів користувачів в усній, письмовій та

²⁴⁰Johnson C. A. How do public libraries create social capital? An analysis of interactions between library staff and patrons / Catherine A. Johnson // *Library & Information Science*. – 2010. – Res. 34. – P. 52–62.

²⁴¹Nowak A. Biblioteki i ksiazka a platformy spolecznosciowe. Na podstawie Facebooka / A. Nowak // *Bibliotekarz*. – 2011. – № 9. – S. 9–13.

електронній формах, розширення репертуару і користувацької аудиторії послуг на основі нових технологічних рішень і технічних можливостей, гармонійного використання як ресурсів власного інформаційного потенціалу, так і мережевих ресурсів. Логічним є пріоритетність задоволення запитів наукового, виробничого і освітнього характеру, які не можуть бути опрацьовані користувачами на базі доступних ресурсів місцевих, регіональних бібліотек та інформаційних центрів.

На вдосконалення організації ДБО було спрямоване Положення про систему довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського²⁴². У ньому зафіксовано функції кожного підрозділу з довідково-бібліографічної діяльності в сучасних умовах, відображено узгоджену діяльність окремих структурних підрозділів, об'єднаних спільністю завдань і цілей інформаційного забезпечення користувачів; звернено увагу на необхідність дотримання загальних організаційних принципів системи ДБО і кооперованого формування і використання ресурсів ДБА НБУВ і зовнішніх інформаційних ресурсів. У Положенні обумовлено координацію і кооперацію науково-інформаційної діяльності окремих структурних підрозділів на основі специфіки і напрямів роботи, чіткого розмежування їхніх функцій, з урахуванням місця кожного підрозділу в загальній структурі бібліотеки. Звернено увагу на диференційований підхід до задоволення інформаційних запитів користувачів НБУВ (залежно від категорії користувачів і характеру їхніх потреб), необхідність застосування єдиної системи обліку показників ДБО з метою уніфікації статистичного обліку, планування і звітності.

Координаційним центром системи ДБО у НБУВ визначе-

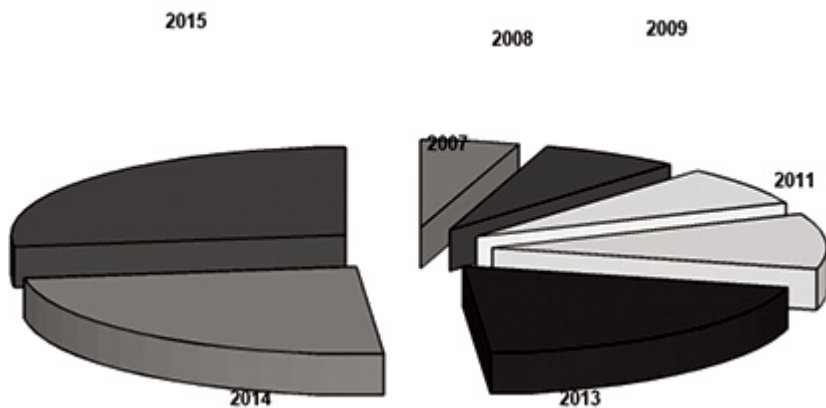
---

²⁴²Положення про систему довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського : затв. вченою радою НБУВ 12 квіт. 2011 р. / НАН України, НБУВ. – Київ, 2011. – 22 с.

но відділ довідково-бібліографічного обслуговування (нині відділ науково-бібліографічної інформації), який здійснює основні функції у співпраці з іншими підрозділами бібліотеки, у тісній кооперації і координації з бібліотеками та інформаційними центрами усіх систем і відомств України в галузі довідково-інформаційного забезпечення користувачів із метою сприяння ефективному використанню сукупних інформаційних ресурсів, у тому числі зовнішніх, і надання професійних бібліотечно-інформаційних послуг.

Складовими системи ДБО НБУВ є довідково-бібліографічні служби структурних підрозділів, які здійснюють безпосереднє бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, а також підрозділи, пов'язані з ними технологічно, що забезпечують їхнє функціонування.

Рис. 3.1. Статистичні показники надання бібліографічних довідок НБУВ

Важливість і необхідність розвитку довідково-бібліографічних послуг підтверджують статистичні показники: при загальному зниженні кількості реальних читачів і відвідувань бібліотеки кількість наданих бібліографічних довідок зростає. Якщо у 2007 р. у НБУВ було надано 45 083 бібліо-

графічні довідки і 1852 консультації, то у 2008 р. – 65 336 довідок і 2590 консультацій, у 2009 р. – 66 818 довідок і 5347 консультацій. Упродовж 2011 р. для читачів НБУВ усіма підрозділами вже було виконано 102 495 бібліографічних довідок, зокрема, тематичних – 8097 (8 %), адресних – 50 453 (49 %), уточнювальних – 40 969 (40 %), фактографічних – 2976 (3 %) ²⁴³. У 2014 р. вже було надано 131 345 бібліографічних довідок.

Упродовж 2015 р. для читачів бібліотеки усі структурні підрозділи виконали 155 832 (2014 р. – 131 345) бібліографічних довідок, із яких 152 272 – усні довідки, надані по телефону та відповіді на запити користувачів, надіслані електронною поштою, 3560 довідок – письмові (2014 р. – 1162). За видами: тематичні довідки становлять 16 700, адресні – 82 146, уточнювальні – 49 811, фактографічні – 7175. Чергові бібліографи і консультанти бібліотеки надали 24 137 бібліографічних консультацій. Крім цього упродовж 2015 р. бібліотечні фахівці надали ще 115 742 довідок бібліотечно-інформаційного характеру (у 2014 р. – 86 569). Загалом співробітники бібліотеки надали читачам, віддаленим користувачам та установам і організаціям 295 711 довідок і консультацій (у 2013 р. – 197 676, у 2014 р. – 241 577 довідок) ²⁴⁴. З них у дистанційному режимі упродовж вказаного року було надано користувачам 6353 довідки (2014 р. – 4755 довідок), 408 бібліографічних консультацій та 1996 бібліотечно-інформаційних довідок ²⁴⁵.

З одного боку, ці показники підкреслюють затребува-

²⁴³Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2011 рік / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: О. М. Василенко, О. О. Ісаєнко [та ін.] ; відп. ред. О. М. Василенко. – Київ, 2012. – С. 14.

²⁴⁴Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2015 рік / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: О. Г. Яковенко [та ін.] ; наук. керівник О. М. Василенко ; відп. ред. Т. П. Павлуша. – Київ, 2016. – С. 17.

²⁴⁵Там само. – С. 14.

ність послуг, з іншого, свідчать про зниження інформаційної культури користувачів, недостатню популяризацію бібліотечно-бібліографічних знань. І навпаки – зростання бібліографічних, реферативних, довідкових ресурсів в електронному середовищі, вміння користувачів шукати інформацію, самостійно задовольняти власні інформаційні потреби зменшують кількість звернень із конкретними питаннями до фахівців, і, як наслідок, спричиняє зниження статистичних показників наданих послуг.

Основними принципами довідково-бібліографічного обслуговування у НБУВ є: загальнодоступність, розширення аудиторії користувачів через інформаційно-комунікаційні канали; єдині умови надання всім користувачам однотипних послуг; висока бібліографічна культура надання послуг і розширення їхнього спектра за рахунок інновацій у технології й організації, комфортність обслуговування. Адже головне в бібліотечному обслуговуванні – забезпечення вільного доступу до інформації всім громадянам, упровадження нових технологій, підвищення якості, збагачення форм і методів ²⁴⁶.

Як показало дослідження, в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування нині усе більш затребуваними стають послуги, які надаються в режимі віддаленого доступу, з використанням зовнішніх мережевих ресурсів та електронних ресурсів власної генерації – бібліографічних, реферативних і повнотекстових БД, електронних каталогів.

У НБУВ поруч із виконанням довідок віддалених користувачів електронною поштою особливе місце у системі ДБО має послуга «Віртуальна довідка», яка працює у НБУВ з 2011 р., нині за підтримки відділу технологій електронного науково-інформаційного обслуговування. Віддаленим користувачам оперативно надаються бібліографічні, фак-

---

²⁴⁶Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2009. – 503 с.

тографічні, бібліотечно-інформаційні довідки, консультації через спеціально розроблену на програмному забезпеченні ІРБІС веб-форму. Важливо, що фахівці бібліотеки здійснюють навігацію в електронних інформаційних ресурсах та координацію, скеровують користувачів відповідно до тематики запитів у разі потреби до спеціалізованих підрозділів НБУВ. Позитивно, що онлайн-сервіс інтегрований в єдиному інтерфейсі з іншими бібліографічними сервісами. Відповіді на запити користувачів надходять в асинхронному режимі і надаються переважно упродовж двох робочих днів (за винятком вихідних і святкових), обсягом до 15 назв друкованих та електронних джерел інформації. Користувачам надається текстова інформація; бібліографічна довідка з зазначенням шифрів видань у НБУВ; посилання на повні тексти з електронної бібліотеки або архіву періодичних видань НБУВ; у разі потреби – посилання на відповідні веб-сторінки інформаційних ресурсів Інтернету, переадресація запиту до спеціалізованих підрозділів НБУВ із вказівкою їхньої URL-адреси на сайті бібліотеки. Цей сервіс є популярним у віддалених користувачів.

Аналіз «питань – відповідей» в «Архіві довідок» свідчить, що користувачам не завжди легко розібратися у структурі сайтів великих бібліотек. Це спонукає до підготовки методичних рекомендацій, розрахованих на різний кваліфікаційний рівень користувачів (від елементарного пошуку для початківців у каталогах до використання БД провідних світових виробників інформаційних ресурсів), ширшого інформування про змістове наповнення ресурсів та аналітичного розкриття можливостей довідково-пошукового апарату бібліотеки тощо ²⁴⁷.

²⁴⁷Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко ; від. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 376 с.

Постійний моніторинг IP глобальної мережі, формування БД інтернет-ресурсів є важливим в оперативному обслуговуванні і незамінним для потенційних користувачів, які по-слуговуються цим ресурсом самостійно.

Ураховуючи популярність сервісу миттєвих повідомлень Skype, соціальних мереж, у НБУВ упроваджено консультації бібліографа через відеозв'язок Skype та соціальні мережі (Facebook та ін.), що дає змогу онлайн-ово реагувати на запити користувачів, спілкуватися з ними і мати постійний зворотний зв'язок.

Особливістю ДБО НБУВ є те, що відвідувачі НБУВ мають змогу користуватися як новітніми, так і традиційними бібліотечними послугами. У системі комплексного довідково-інформаційного обслуговування користувачів важливе місце займають каталоги та картотеки. Сукупність карткових та електронних каталогів бібліотек становлять цілісну довідково-пошукову інфраструктуру, спільне використання яких має гармонійно, повно і багатоаспектно забезпечувати інформаційні запити користувачів.

Вони є основним джерелом відомостей про інформаційні ресурси бібліотеки. Зміна інформаційного середовища та інформаційно-технологічних комунікацій впливають на усі складові бібліотечної діяльності, зокрема й на технологію організацію каталогів.

Нині каталоги НБУВ – розгалужена багаторівнева система, у складі якої – алфавітні, систематичні, топографічні каталоги читацького та службового призначення, це, зокрема, – генеральні алфавітний і систематичний каталоги та понад 30 каталогів і картотек спеціалізованих підрозділів бібліотеки. Вони є найважливішими джерелами пошуку інформації, адже їхні знання зазвичай дають змогу знайти необхідний документ найкоротшим шляхом.

Широкомасштабне виробництво цифрової інформації та величезна кількість джерел, що існують винятково в

електронному вигляді, створюють середовище, в якому бібліотека не лише успішно опановує та використовує інформаційні та технологічні ресурси Інтернету, а насамперед заявляє про себе, надаючи суспільству інформацію про свої фонди та послуги у мережевому просторі.

Послідовно організовуючи доступ до книжкових фондів засобами електронних технологій, НБУВ прагне весь ДБА перевести в електронну форму. Змінюються його структура, змістове наповнення, принципи формування та організація доступу. Картотеки і каталоги оцифровуються і надаються для доступу віддаленим користувачам. Приклади – генеральний алфавітний каталог НБУВ (містить 5 млн зображень сканованих карток про книжкові видання, основні та додаткові бібліографічні записи; каталог дисертацій; каталоги окремих фондів (Інститут рукопису, відділів газетних фондів, стародруків та рідкісних видань, зарубіжної україніки, образотворчих мистецтв, формування музичного фонду), імідж-каталог Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (містить інформацію про книги, періодичні та продовжувані видання, що вийшли друком до 1990 р.) тощо. Електронний каталог у НБУВ ведеться з 1994 р., реферативна БД «Україніка наукова» – з 1998 р.

З метою розкриття широкого потенціалу ДБА та уніфікації надання послуг у НБУВ були підготовлені методичні посібники «Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування» (Київ, 2004), «Карткові каталоги в системі науково-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2015)²⁴⁸. У другому – розкрито принципи формування карт-

²⁴⁸Добко Т. В. Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування : практич. посіб. / Т. В. Добко, М. А. Чиж, О. М. Василенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2004. – 90 с.; Карткові каталоги в системі науково-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : метод. посіб. / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : Г. А. Кузьменко, Т. П. Медвідь ; відп. ред. Т. В. Добко. – Київ, 2015. – 48 с.

кових каталогів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Відображено їхню хронологію, структуру наповнення та особливості пошуку видань. Посібник допоможе читачам швидко зорієнтуватися в алфавітному і систематичному каталогах бібліотеки та знайти необхідні документи з визначеної тематики. Видання прислужиться і користувачам сканованих (імідж-каталогів) НБУВ, адже на веб-порталі НБУВ до послуг користувачів надається сканований генеральний алфавітний каталог (станом на 2006 р.).

Довідник «Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017)²⁴⁹ характеризує систему карткових, електронних, цифрових (імідж-каталогів) та друкованих каталогів НБУВ, представляє основні компоненти ДБА як цілісної системи, спрямованої на її зовнішнє функціонування як метасистеми, що взаємодіє з іншими системами наукових комунікацій, глобальним інформаційним середовищем.

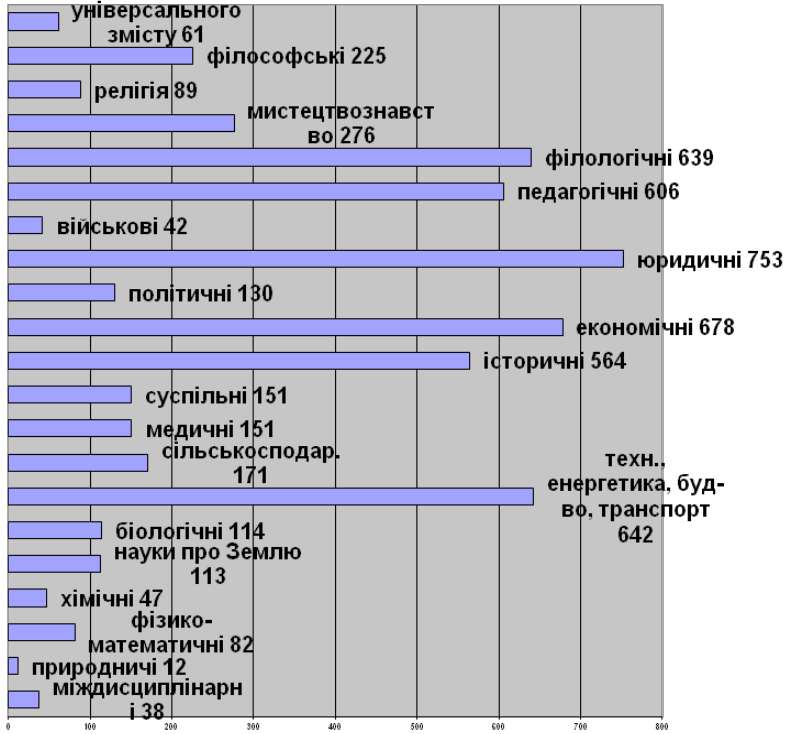
Під час обслуговування у залі каталогів на основі системи службових і читацьких каталогів (електронних і карткових) сектором інформаційно-пошукових систем відділу науково-бібліографічної інформації здійснюється інформування читачів про всі можливості використання фондів, каталогів та довідково-пошукового апарату бібліотеки та надання усних (адресних, уточнювальних, тематичних, інформаційно-бібліографічних) довідок про наявність документів у НБУВ. Надається інформаційно-консультативна, науково-методична допомога читачам бібліотеки щодо пошуку інформації універсального змісту. Консультаційне обслуговування надається на основі використання системи основних каталогів НБУВ, доступних електронних каталогів спеціалізованих підрозділів, ресурсів Інтернету.

---

²⁴⁹Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. Ю. Л. Фіх, Т. В. Добко, за участю Л. Коновал, О. Ткаченко ; наук. ред. Т. П. Павлуша; відп. ред. Т. В. Добко. – Київ, 2017. – 72 с.

Рис. 3.2. Надання тематичних довідок

Надання тематичних довідок з різних галузей знання

З огляду на те, що електронний каталог відображає надходження документів до фондів НБУВ лише з 1994 р., карткові каталоги є незмінними при ретроспективному пошуку.

У структурі ДБО НБУВ обслуговування за каталогами займає значне місце, що підкреслює високу інформативність каталогів, з одного боку, і потребу у практичній методичній допомозі консультантів, з іншого. Аналіз роботи сектору з

надання довідково-інформаційних послуг засвідчує доволі сталий попит на використання традиційних каталогів як важливого інформаційного ресурсу. Загалом у 2015 р. традиційними картковими каталогами скористалося 29 657 користувачів (до алфавітних каталогів звернулося 15 657 читачів, до систематичних – 14 000 користувачів), яким надано 3500 адресних, 7297 уточнювальних довідок, 5584 тематичних довідки, 13 756 бібліографічних консультацій та 4930 бібліотечно-інформаційних довідок²⁵⁰.

Тематичні довідки надавалися з різних галузей знання: міждисциплінарні знання – 38 (0,68 %); природничі науки – 12 (0,21 %); фізико-математичні науки – 82 (1,47 %); хімічні науки – 47 (0,84 %); науки про Землю – 113 (2,02 %); біологічні науки – 114 (2,04 %); технічні науки, енергетика, будівництво та транспорт – 642 (11,5 %); сільськогосподарські науки – 171 (3,06 %); медичні науки – 151 (2,7 %); суспільні науки – 151 (2,7 %); історичні науки – 564 (10,1 %); економічні науки – 678 (12,14 %); політичні науки – 130 (2,33 %); юридичні науки – 753 (13,5 %); військові науки – 42 (0,75 %); педагогічні науки – 606 (10,85 %); філологічні науки – 639 (11,44 %); мистецтвознавство – 276 (4,94 %); релігія – 89 (1,6 %); філософські науки – 225 (4,03 %); універсального змісту – 61 (1,1 %)²⁵¹.

Дослідження показало, що тісний комунікативний зв'язок між консультантом і читачем вимагає від чергових у залі каталогів індивідуального підходу до кожного відвідувача. Різний загальноосвітній рівень користувачів від учнів до

---

²⁵⁰Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2015 рік / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: О. Г. Яковенко [та ін.] ; наук. керівник О. М. Василенко ; відп. ред. Т. П. Павлуша. – Київ, 2016. – С. 18.

²⁵¹Пояснювальна записка до звіту про роботу Центру науково-бібліографічної інформації у 2015 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Т. В. Добко. – Київ, 2016. – С. 6.

докторів наук і академіків потребує індивідуального підходу до кожного із соціальних груп. Обслуговування читача-учня займає більше часу і потребує чіткої детальної роботи з ним, тоді як обслуговування читача з науковим ступенем потребує поглибленого розуміння його питання та високпрофесійного інформаційного забезпечення галузевої наукової проблематики. Особливе затребуваними є насамперед індивідуальні консультації, під час яких читачу в доступній для нього формі рекомендуються універсальні, галузеві або тематичні інформаційні ресурси, певні рубрики каталогів чи онлайнові бази даних.

Упровадження електронних технологій позитивно впливає на усі процеси бібліотечно-інформаційного обслуговування, бібліографічне доопрацювання вимог на документи, уточнення пошукового образу документа. Термін виявлення бібліографічних помилок за допомогою використання електронних інформаційних ресурсів скорочується до мінімуму, а це завжди є позитивним моментом в обслуговуванні читачів, як дистанційних (по телефону, е-поштою), так і тих, які безпосередньо звернулися до консультанта.

У зв'язку з новими технічними реаліями, технологічними інноваціями ДБД у НБУВ розглядається як система, пов'язана з комплексним формуванням фондів на усіх носіях і наданням доступу до віддалених IP провідних світових виробників шляхом раціональної організації і гармонізації традиційної та електронної складових ДПА, широкої інформації про його можливості для різних категорій користувачів.

В умовах розвитку інформатизації суспільства, нагальним є питання забезпечення високого рівня обслуговування внутрішніх та зовнішніх (віддалених) користувачів. Бібліотека має оперативно реагувати на зміни їхніх потреб,

удосконалювати традиційні та впроваджувати і розвивати нові форми обслуговування.

В інфраструктурі наукової комунікації, перевантаженої перевиробництвом інформації, ДБО є відкритою, нелінійною системою, що має багато варіантів взаємообміну інформацією та знаннями між комунікантами – бібліографами (комунікаторами) і користувачами (реципієнтами) ²⁵².

Визнання соціально-комунікативної природи діяльності бібліотек, які перебувають на етапі інформаційно-когнітивної парадигми розвитку, дає змогу обґрунтувати зміст інноваційної ДБД бібліотек НАН України та визначити стратегічні напрями їхнього розвитку з урахуванням умов їхнього функціонування в системі соціальних комунікацій суспільства.

Когнітивний підхід сприяє пізнанню процесів наукової творчості у професійній діяльності бібліографів довідково-бібліографічних служб, дає змогу виявити нові тенденції і функціональні трансформації, потреби зміни змісту їхньої діяльності в електронному інформаційному середовищі, синергетичного та аналітичного мислення щодо оцінювання інформаційних ресурсів і ступеня ймовірності отримання документів релевантних запиту користувача, застосування евристичних засобів пошуку інформації.

Довідково-бібліографічне обслуговування є діяльністю, що спрямована на пряме задоволення інформаційних запитів користувачів, які виражають їхні інформаційні потреби. Отже, довідково-бібліографічна діяльність є сферою науково-інформаційної діяльності, спрямованої на створення довідково-бібліографічних інформаційних про-

²⁵²Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Добко Тетяна Василівна : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 73.

дуктів і надання бібліографічних послуг внутрішнім і зовнішнім користувачам бібліотеки відповідно до їхніх ексклюзивних запитів або у випереджувальному режимі шляхом формування довідково-пошукового апарату, здійснення навігації, організації доступу до інформаційних ресурсів.

Довідково-бібліографічна діяльність становить систему, що об'єднує суб'єкти і об'єкти, технологічні процеси, засоби і результати. Такий підхід дає змогу досліджувати не лише процес задоволення конкретних специфічних інформаційних потреб користувачів і розповсюдження бібліографічної інформації, а й процес створення і використання довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів, ДБА як інструменту бібліографічного інформування, пошуку, довідково-інформаційного обслуговування і самообслуговування користувачів.

Модель оптимальної організації довідково-бібліографічних служб у бібліотеках НАН України передбачає організаційні, технологічні та науково-методичні складники її структури. Це – наявність методичного центру і активних компонентів мережі, формування корпоративного інтегрованого довідково-бібліографічного ресурсу усіх бібліотек системи НАН України, поєднання диференційованого підходу до формування ДБА у головних та спеціалізованих бібліотеках НУ, взаємодія та координація під час онлайн-ового ДБО віддалених користувачів і надання ексклюзивних науково-інформаційних послуг. Така модель зумовлена реаліями сучасної інформаційно-комунікаційної ситуації і потребами користувачів, станом і можливостями бібліотек і передбачає поєднання диференційованого підходу до формування усіх складових ДБА, насамперед із використанням ІКТ і взаємодії при формуванні корпоративного інтегрованого багатопрофільного довідково-бібліографічного ресурсу²⁵³. Отже основні перспективні напрями бібліотечно-інформаційного

²⁵³ Там само. – С. 330.

забезпечення наукових досліджень базуються на інтеграції інформаційних ресурсів.

Нині чітко простежується тенденція до розширення сфери дії бібліографічних послуг і трансформації їх в інформаційні. Інформаційна діяльність, що розвивається на ґрунті довідково-бібліографічної, за своєю суттю відрізняється від традиційної інформаційної діяльності, насамперед, тим, що вона продовжує діяти в оперативному режимі «запит – відповідь», відповідно до конкретних потреб користувачів бібліотеки ²⁵⁴.

Дослідження засвідчило, що бібліотека має розвиватися як інформаційно-комунікаційний центр, як центр дистанційної доставки документів. Систематичний моніторинг інформаційних потреб користувачів викликає зміни в системі обслуговування, спонукає до розширення видів бібліотечно-інформаційних і сервісних послуг, зокрема в сфері електронних комунікацій. Основними з них є: індивідуальне інформування про нові надходження до НБУВ, електронна доставка документів, електронна довідка. Поєднання традиційних і електронних ресурсів визначає успішне задоволення інформаційних потреб користувачів, дає можливість сформувати новий стиль сучасної наукової бібліотеки.

Вивчаючи зміни інформаційного і соціального середовища, НБУВ реалізує стратегію поетапного переходу від традиційних до інноваційних технологій, що забезпечують гармонійне поєднання усієї сукупності джерельної бази з метою максимально повного задоволення запитів користувачів. Найважливішими завданнями в роботі бібліотек є не тільки формування бібліотечного фонду, ДБА, їх збереження, розвиток і використання, а й інтегрування бібліотечних ресурсів і сервісів на засадах кооперування й координування на основі розподілу повноважень і взаємних

²⁵⁴ Там само. – С. 328–329.

зобов'язань для найповнішого та оперативнішого задоволення інформаційних потреб користувачів. Подолання міжвідомчих бар'єрів у створенні зведених електронних каталогів бібліотек України, розвиток корпоративних мереж, упровадження різноманітних форм міжбібліотечного співробітництва, обмін бібліографічними базами даних, взаємне надання бібліотеками доступу до своїх інформаційних ресурсів потребують здійснення автоматизованої каталогізації в єдиному форматі з дотриманням єдиних стандартів бібліографічного опису. Переваги створення корпоративних довідково-бібліографічних ресурсів очевидні: уникнення паралелізму і дублювання в роботі, повніше й ефективніше використання об'єднаних ресурсів, поліпшення якості інформаційних продуктів і послуг, економічна вигода, розвиток міжбібліотечної співпраці та сприяння консолідації суспільства.

Аналіз статистичних показників довідково-бібліографічних послуг засвідчує стійку привабливість бібліотеки як науково-інформаційної, культурно-просвітницької установи, основного компонента національної інфраструктури знання, а також щодо необхідності інтеграції різноманітних джерел інформації, їх комплексного гармонійного використання. Адже з'ясовано, що гармонізація є важливим чинником, який сприяє інформатизації процесів наукової та управлінської діяльності, спрямована на практичну реалізацію інформаційно-комунікаційної функції бібліотеки.

Зважаючи на те, що Інтернет і нові інформаційно-комунікаційні технології є важливим простором групової і міжособистісної комунікації, де генеруються нові культурні смисли і способи взаємодії, все більшого значення набуває просування компетенцій (навичок, знань і установок), удосконалення медійно-інформаційної грамотності фахівців бібліотек. Система підвищення кваліфікації має включати не лише ознайомлення, вивчення і послуговування новими ІР

і технологіями, а й забезпечувати відповідальне і безпечне, критичне використання мереж для вільного доступу, виробництва та обміну інформацією і знаннями. Отже, бібліотечні кадри мають досконало володіти цифровим інструментарієм організації та пошуку документа та знаннями складових традиційного ДБА (ще не переведеного у цифрову форму). Це зрештою й визначає майбутнє бібліотеки як навігатора знань в інформаційному суспільстві і хранителя духовних скарбів людства.

Надання інформації на відстані вимагає акцентування уваги на удосконаленні професійних навичок консультантів послуговуватися електронними технологіями, їх зможі надавати якісні бібліотечно-інформаційні та сервісні послуги. Це потребує здійснення наукових досліджень, вивчення інформаційної поведінки користувачів, попиту на інформаційну продукцію, ступеня забезпечення інформаційних запитів користувачів ДБА конкретних бібліотек та інтегрованого ДПА, спрямованого на оперативність, повноту, ефективність і комфортність обслуговування.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, призводять до трансформації соціальних функцій бібліотеки, які змінюються відповідно до запитів суспільства. Однак основні процеси та засади, на яких здійснює свою діяльність бібліотека, є незмінними. Так, важливим завданням бібліотеки залишається формування фондів, ДБА, надання доступу до інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційних потреб користувачів. Традиційні функції бібліотеки (інформаційна, пошукова, кумулятивна, комунікаційна, культурна, просвітницька) збагатилися новим змістом, розширилися електронними можливостями їх реалізації завдяки новим ІКТ. Особливий розвиток отримали такі її функції, як комунікаційна та когнітивна, що забезпечують можливість пізнавального процесу і використання світового культурного надбання людства. Стрімкі перетворення в бібліотечній

справі обумовлені технологічною модернізацією та підвищенням соціальної ролі бібліотек у житті інформаційного суспільства. Сучасна бібліотека є інформаційно-комунікаційним та інтеграційним центром накопичення й узагальнення універсуму внутрішньої та зовнішньої інформації, а також центром, який забезпечує наукові, виробничі, освітні, самоосвітні, дозвільні інформаційні потреби користувачів.

3.3. Використання маркетингових заходів щодо популяризації бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг в електронному середовищі

Поняття «маркетингу» у бібліотечній діяльності вперше було використано у публікаціях співробітників публічних бібліотек США на початку 70-х років ХХ ст., які вже на той період усвідомили необхідність використання принципів маркетингу для забезпечення прогнозування, ефективного впровадження та розвитку всіх видів бібліотечної діяльності. У класичній інтерпретації маркетинг (від англ. «market» – ринок, збут, попит) передбачає спрямовану діяльність із виявлення оптимальних шляхів взаємодії між постачальниками (продукції, послуг) і покупцями (користувачами). Саме усвідомлення фахівцями бібліотечної сфери поєднання потужних маркетингових інструментів для підвищення ефективності діяльності бібліотек та збалансованого використання власних ресурсів та послуг, разом із послідовною демонстрацією своєї культурної, соціальної та науково-інформаційної цінності для суспільства сприяли появі нового напрямку у діяльності бібліотек.

Еволюція впровадження маркетингу свідчить, що сьогодні бібліотечний маркетинг вже є необхідною складовою управлінської діяльності, який ґрунтується на комплексному організаційно-економічному аналізі діяльності бібліотеки, прогнозуванні попиту користувачів бібліотеки та мож-

ливостей його задоволення, використанні реклами інтелектуальних ресурсів, послуг і сервісу, які пропонує бібліотека.

До основних завдань маркетингової діяльності бібліотек слід віднести:

- досягнення ефективної бібліотечної діяльності;
- виявлення інформаційних потреб користувачів бібліотеки для їх максимального забезпечення шляхом формування та впровадження релевантних продуктів та послуг;
- аналіз ресурсної бази бібліотеки та визначення шляхів її ефективного використання;
- популяризація конкретних видів ресурсів та послуг;
- популяризація діяльності бібліотеки в цілому, реклама бібліотеки та її досягнень;
- залучення уваги до бібліотеки органів влади, різних організацій і установ;
- пошук і залучення додаткових фінансових коштів на розвиток бібліотеки;
- залучення нових категорій користувачів.

У практиці бібліотечного маркетингу виділяють дві його складові: комерційну, пов'язану з наданням платних послуг, і некомерційну – безкоштовних послуг. Поняття комерційного або класичного маркетингу як зарубіжними, так і вітчизняними фахівцями розглянуто і вивчено досить детально. Комерційний маркетинг використовується для досягнення, насамперед, економічного результату (прибутку) шляхом задоволення соціальних потреб суспільства. На думку німецьких бібліотечних фахівців П. Борхарда, Ш. Флоделя, М. Мильця та інших²⁵⁵, бібліотечні організації можуть застосовувати філософію та інструментарій маркетингу так само, як і комерційні. Вони також повинні знаходити й ідентифікувати свої ринки, досліджувати потреби читачів/користувачів, про-

²⁵⁵Борхард П. Концепция маркетинга для публичных библиотек / Борхард П., Флодель Ш., Мильц М., Рейнхардт К., Райтер Г. ; Пер. с нем. Е. М. Ястребовой ; Науч. ред. И. Б. Михнова – Москва : НВЦ «Библио-маркет», 1993. – 144 с. – (Сер. «Маркетинг некомерч. орг»).

понувати відповідні продукти і послуги, створювати канали розподілу, займатися рекламою і налагоджувати зв'язки з громадськістю. Звичайне трактування маркетингу має широкі межі. Часто маркетингом називають дослідження ринку, але незважаючи на велику кількість визначення цього поняття, в них можна простежити основну ідею, яка найбільш точно виражена Ф. Котлером, який зазначив, що маркетинг – це вид людської діяльності, спрямованої на задоволення потреб і потреб за допомогою обміну. По суті, маркетинг – ринкова концепція управління організацією ²⁵⁶. Некомерційний маркетинг, який більш широко використовується у бібліотечній сфері, на думку вітчизняних та зарубіжних дослідників слід розглядати, насамперед, як управлінську діяльність, спрямовану на максимальне задоволення потреб і потреб реальних та потенційних споживачів в умовах конкуренції. Некомерційний маркетинг як управлінська діяльність включає аналіз, планування, організацію, контроль і реалізацію заходів, спрямованих на створення і підтримку організаційно-економічних, інформаційно-комунікаційних відносин як з конкретними користувачами, так і з групами користувачів для досягнення цілей організації ²⁵⁷.

Бібліотека, як суб'єкт інформаційного ринку, діє в умовах

---

²⁵⁶ Котлер Ф. Основы маркетинга / Перевод на русский язык: В. Б. Бобров. – Москва, 1990. – 736 с.

²⁵⁷ Ключев В. К., Ястребова М. Я. Маркетинговая ориентация библиотечно-информационной деятельности (Маркетинг в системе управления библиотекой): Учеб. пособие для вузов и колледжей культуры и искусств / В. К. Ключев, М. Я. Ястребова. – 2-е изд., дораб. и доп. / М-во культуры РФ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств; Под общ. ред. В. К. Ключева. – Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 1999. – 144 с.; Матлина С. Г. Библиотечный маркетинг: Крат. пособие / С. Г. Матлина. – Пермь: Интел-сервис, 1992. – 114 с.; Саприкін Г. А. Маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотек: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Г. А. Саприкін ; Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 1997. – 17 с.; Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / О. В. Башун. – Донецьк : УКЦентр, 1999. – 204 с.

конкуренції, як з боку інших бібліотек, так і з боку організацій, що займаються збором і зберіганням різної інформації (архіви і статистичні організації). При цьому засоби некомерційного маркетингу дозволяють найефективніше визначити реальні та потенційні потреби населення, підвищуючи конкурентоспроможність бібліотек. Маркетингова діяльність бібліотеки, виконуючи інформаційну та комунікаційну функції, призводять до вищого рівня задоволеності користувачів та підвищення їхнього соціального статусу.

У контексті ІКД основними складовими бібліотечно-маркетингу сучасної бібліотеки є презентаційні заходи (PR-заходи), спрямовані на підвищення соціального значення діяльності установи, створення позитивного іміджу для всіх членів суспільства, налагодження зв'язків з громадськістю та іншими соціальними інститутами, а також реклама та рекламно-промоційна діяльність, завданням якої є презентація та просування конкретних продуктів та послуг, створених у процесі бібліотечної діяльності.

Необхідними умовами для успішного розвитку сучасної бібліотеки є відповідність вимогам суспільства, постійне просування та популяризація власних напрацювань у конкурентному інформаційному просторі, що стає найбільш ефективним при застосуванні іміджевих PR-технологій. Виходячи зі специфіки діяльності, PR-заходи займають вагомe місце в системі бібліотечно-маркетингу, підтверджуючи їх націленість на вибудовування довгострокового взаємодії з різними цільовими групами, на формування високої репутації та позитивного іміджу бібліотеки. Існування у структурі бібліотек спеціалізованих PR-підрозділів – прес-служб, досвід створення яких вже є у провідних бібліотечно-інформаційних установ різних країн, дозволяє розглядати управління іміджем бібліотеки як систему послідовних дій.

У змісті діяльності прес-служби величезне місце займає вибудовування відносин бібліотеки із засобами масової ін-

формації як основною цільовою аудиторією для формування її позитивного іміджу. Отримання підтримки від незалежних ЗМІ дозволяє викликати більшу довіру, як у реальних, так і у потенційних споживачів послуг бібліотеки. Співпраця зі ЗМІ дає бібліотеці можливість взаємодії з масовою аудиторією, яка залишається неохопленою при використанні традиційних форм роботи. Як свідчить практика, саме ЗМІ є найефективнішим інструментом для просування ідей і репутації бібліотеки, для налагодження зв'язків із різними організаціями і відомствами.

Реклама, як складова маркетингової бібліотечної діяльності, відіграє ключову роль у популяризації бібліотечних ресурсів та послуг і має такі змістовні характеристики:

- по-перше, це здатність привернути увагу (важливим є здатність привернути увагу саме тих категорії потенційних споживачів, на які розрахована);
- по-друге, сила впливу на емоції споживачів (які почуття виникають під впливом реклами, залежить від того, наскільки вдалим є рекламний аргумент і чи правильно він поданий);
- по-третє, інформативність (наскільки ясно викладено рекламний аргумент, наскільки ёмко показана корисність рекламованого об'єкта);
- по-четверте, наскільки ефективно привертається увага споживачів (чи захоче людина прочитати повідомлення або подивитися рекламний ролик до кінця).

Бібліотечна реклама не тільки дозволяє інформувати користувачів про бібліотечні ресурси і сервіси, а й створювати цей попит, шляхом налагодження оперативного зворотного зв'язку зі споживачами інформації. Таким чином, ефективне використання рекламних заходів дозволяє вирішувати стратегічні і тактичні завдання бібліотеки, пов'язані з її роллю на інформаційному ринку²⁵⁸.

---

²⁵⁸Самохіна Ж. В. Реклама як складова інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек / Ж. В. Самохіна // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. конф., 6–8 жовт. 2015 р. : зб. тез / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 115–118.

Бібліотеки, використовуючи такий ринковий інструмент, як реклама, мають можливість реалізувати кілька цілей:

- оперативно інформувати та популяризувати власні ресурси (документні, електронні інформаційні ресурси, бази даних), традиційні та електронні послуги, умови їх отримання;

- переконати користувачів віддати перевагу саме цьому бібліотечному закладу;

- збільшити аудиторію як локальних, так і віддалених користувачів.

Названі цілі досягаються за допомогою наочної реклами, оформлення інформаційних стендів, виставок літератури, роздачі безкоштовних буклетів та інших комунікаційних видів діяльності.

Залежно від поставленої мети, рекламу, зокрема бібліотечну, можна поділити на кілька видів:

- стимулююча реклама (підкреслює переваги бібліотечної продукції або послуг бібліотеки);

- інформуюча реклама (інформування про результати роботи бібліотеки);

- порівняльна реклама (акцент робиться на порівняльний аналіз продукції і послуг бібліотек);

- іміджева реклама (спрямована на створення сприятливого іміджу бібліотеки у користувачів та партнерів).

Основою рекламної діяльності в маркетингу є рекламна кампанія, основними завданнями якої є:

- формування у користувача певного рівня обізнаності про бібліотечні ресурси та послуги;

- установка про необхідність ознайомлення з бібліотечною продукцією;

- залучення нових користувачів;

- формування або підтримка високого іміджу бібліотечної установи.

У бібліотечній практиці широко використовується рекла-

ма наявних ресурсів книгозбірні, насамперед її документних фондів та електронних ресурсів. З цією метою організуються традиційні та електронні книжкові виставки, виставки, присвячені тематиці конференцій, семінарів та інших заходів. Свою роль у процесі популяризації інформаційних ресурсів відіграють також засоби масової інформації (газети, телеканали, радіостанції та інтернет-портали) ²⁵⁹.

Сьогодні ІКТ та мережеві технології міцно увійшли у сферу просування бібліотечних продуктів та послуг, активний розвиток та використання у бібліотечній діяльності перетворили їх на самостійний інструмент маркетингових досліджень. Сучасні форми електронної комунікації в бібліотеках не тільки доповнюють традиційні методи та прийоми маркетингу, а і змістовно змінюють та розширюють його можливості відповідно до специфічних особливостей нової комунікаційної взаємодії, що дозволяє стверджувати про формування маркетингового інструментарію, який кардинально відрізняється від традиційних методів просування продуктів та послуг.

Основними інструментами, застосування яких у електронному середовищі сучасної бібліотеки є невід’ємними засобами для ефективної реалізації її маркетингової діяльності є: бібліотечні веб-сайти, сторінки і групи в популярних соціальних мережах, фото та відео-сервісах, таких як YouTube, Vimeo, Flickr, Pinterest; блоги, підкасти, тощо. Останніми роками з’явилися нові форми, нові стратегії рекламного впливу на читача. Наприклад, так звана реклама «з вуст у вуста». Така маркетингова форма називається buzz-маркетингом. Шляхи передачі інформації через механізм buzz-маркетингу різні. Враження й оцінки можуть передаватися від читача до читача усно, телефоном, за допомогою електронної пошти, на форумах, завдяки іншим способам комунікації.

Багато установ бібліотечної сфери використовують блоги

---

²⁵⁹Самохіна Ж. В. Маркетингові комунікації в бібліотечно-інформаційній діяльності / Ж. В. Самохіна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 42. – С. 103–114.

для спілкування зі своїми читачами. Блог-маркетинг набуває розвитку, вже сьогодні можна говорити про його реальну роботу з популяризації бібліотечних ресурсів і послуг серед користувачів Інтернету. Блоги створюють суттєву конкуренцію ЗМІ у зв'язку з тим, що несуть в собі багато корисної інформації, якій користувачі довіряють у першу чергу. Тим більше актуальність блогів зростає завдяки можливості ведення діалогу: користувачі можуть задавати свої питання безпосередньо співробітникам бібліотеки.

Одними з найефективніших інструментів маркетингу є соціальні мережі, які представляють собою інтернет-сервіси, основним призначенням яких є організація та підтримка мережевих комунікацій. У бібліотечному середовищі соціальні мережі виконують функцію не тільки популяризації професійної діяльності установи, а також ефективної електронної комунікації та зворотного зв'язку з різними цільовими аудиторіями, створення інформаційного середовища для формування власної думки про бібліотеку, її діяльність, ресурси, послуги.

Використовуючи соціальні мережі, спеціаліст із бібліотечного маркетингу має можливість не лише рекламувати діяльність своєї установи, а й залучати для цього ентузіастів із числа активних учасників мережевих комунікацій.

Соціальна мережа – це соціальна структура, що складається з віртуальних співтовариств, якими є соціальні об'єкти (люди або організації), що вступають у соціальні взаємини (зв'язки) між собою. Сам термін був уведений у науковий обіг 1954 р. американським соціологом Дж. Барнсом у роботі «Класи й збори у норвезькому острівному приході», надрукованій у збірці «Людські відносини у другій половині ХХ ст.»²⁶⁰.

На думку американського вченого М. Кастельса, саме со-

---

²⁶⁰Соціальна мережа [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа. – Назва з екрана.

ціальні мережі уособлюють нову соціальну морфологію розвинутих суспільств, а поширення «мережевої» логіки значною мірою позначається на перебігу й результатах багатьох сучасних суспільних процесів²⁶¹. Характеризуючи віртуальні співтовариства, американський дослідник Г. Рейнольд ввів поняття фактора спільності інтересів і координації діяльності поміж їхніх членів²⁶². А його колега Дж. Лалл констатував, що віртуальне співтовариство – це група соціально взаємозалежних осіб, які беруть участь у спільних обговореннях і ухваленнях рішень і обмінюються практичними результатами, що визначають спільноту і породжені нею²⁶³. Існують й інші визначення, втім усі вони базуються на єдиному – спільній діяльності членів співтовариства, яка виступає як організаційне джерело у кіберпросторі.

Із поглядами зарубіжних дослідників консолідується й вітчизняні бібліотечні фахівці, які стверджують, що соціальні мережі – нова форма громадської організації – виступають як потужні канали інформаційного впливу, а інформаційно-комунікаційна діяльність – як діяльність в інтерактивному середовищі, контент якого наповнюється самими учасниками тієї чи іншої комунікації. Зважаючи на це, у бібліотекознавчому загалі відбувається процес широкого вивчення інформаційних можливостей та комунікаційної діяльності на-

---

²⁶¹Кастельс Мануель. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс; пер.Е. Г. Ганиш, А. Б. Волкова. – Київ : Ваклер, 2007. – 304 с.

²⁶²Ковалев Г. Д. Инновационные коммуникации : учеб. пособие для вузов / Г. Д. Ковалев. – Москва : Юнити-Дана, 2000. – 286 с.

²⁶³Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Дж. Лалл. – Київ, 2002. – 264 с.

укових бібліотек у середовищі віртуальних співтовариств ²⁶⁴.

Присутність наукових бібліотек у соціальних мережах – це не дань моді, а необхідність, адже саме тут книгозбірня

---

²⁶⁴Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева [та ін.]; за заг. Є. Д. Скулиша. – 2-ге вид. – Київ : ЗАТ ВІПОЛ, 2011. – С. 168–171; Редькина Н. С. Стратегическое развитие информационных технологий в библиотеке / Н. С. Редькина ; Федер. гос. бюджет, учреждение науки «Гос. публич. науч.-техн. б-ка» Сиб. отд-ния Рос. акад. наук. – Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2012. – 222 с.; Головки С. И. Социально-культурные функции библиотечной профессии / С. И. Головки // Библиотековедение. – 2004. – № 6. – С. 32–38; Прохоров А. Социальные сети и Интернет / А. Прохоров // Компьютер пресс. – 2006. – № 10. – С. 80–85; Давыдова И. А. Библиотека как участник информационного производства / И. А. Давыдова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: матер. конф. / 10-я юбил. междунар. конф. «Крым 2003». – Москва : ГПНТБ России, 2003. – Т. 1. – С. 207–209; Дворкина М. Я. Библиотека: традиции и изменения в контексте социальных и культурных реалий / М. Я. Дворкина // Культура: от информации к познанию: тезисы и сообщения / 4-е Румянцевские чтения, г. Москва, 2003 г. – Москва, 2003. – С. 62–66; Ершова Т. В. Информационное общество и библиотека / Т. В. Ершова // Общество и книга : от Гутенберга до Интернета / Ин-т философии РАН. – Москва : Традиция, 2000. – С. 265–274; Елепов Б. С. Новое качество библиотек в условиях электронных технологий [Электронный ресурс] / Б. С. Елепов, О. Л. Лаврик, Е. Б. Соболева // Электронные библиотеки. – 2000. – Т. 3, Вып. 1. – Электрон. данные. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2000/part1/ELS.>]. – Заглавие с экрана; Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации [Текст] : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург, 1996. – 320 с.; Досенко А. К. Електронні щоденники як одиниці соціальних комунікацій: монографія / А. К. Досенко. – Київ : КиМУ, 2012. – 201 с.; Мар’їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар’їна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–20; Чуприна Л. А. Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками / Л. А. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 507–523; Ярошенко Т. О. Відкритий доступ – шлях до присутності світовій науковій спільноті / Т. О. Ярошенко // Вища шк. – 2011. – № 3. – С. 47–51.

може публікувати бібліотечні новини, оперативно знайомити широкий читацький загал із новими надходженнями, відповідати на численні запитання користувачів, ділитися унікальними фото- та відеоматеріалами. Можливості використання соціальних мереж дозволяють миттєво отримати зворотний читацький або бібліотечний зв'язок, обмінюватися коментарями, знаходитися у курсі наріжних подій. Більше того, бібліотека може спілкуватися зі своїми віддаленими користувачами у звичному для них середовищі. Соціальні мережі – це не тільки площина для розташування інформаційних масивів, але й оптимальніший інструмент для неформального комунікаційного спілкування масиву учасників і прихильників.

Активно демонструє свою зацікавленість он-лайнними осередками НБУВ, опікуючись створенням міцних комунікаційних зв'язків із метою:

- презентації та популяризації власних електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів;
- плідного контактування з віддаленими читачами;
- залучення нових користувачів до кола бібліотечних прихильників;
- фахового спілкування у площині віртуальних соціальних мереж тощо.

Застосовуючи електронні технології та сучасне програмне забезпечення, наукова бібліотека дедалі більше діє з точки зору використання наявної інформації для генерування нових знань, забезпечення каналів їх комунікації та задоволення інформаційних читацьких потреб шляхом оприлюднення власних бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг і продуктів у соціальних інтернет-мережах, залучення їх у комунікаційний обіг електронного інформаційного простору.

Зважаючи на це, з 2011 р. один із провідних структурних підрозділів НБУВ – сектор універсального підсобного фонду і каталогів відділу комплексного бібліотечного

обслуговування (далі УПФ ВКБО) долучився до організації електронних бібліотечних книжкових виставок: тематичних (далі ТЕБКВ УПФ ВКБО) та нових надходжень (далі ЕБКВНН УПФ ВКБО). З січня 2011 по грудень 2015 рр. на бібліотечному сайті НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>) у розділі «Електронні виставки» було опубліковано 58 електронних бібліотечних книжкових виставок (30 тематичних та 28 нових надходжень) з експонуванням відповідно 1 566 та 1 286 електронних одиниць за провідними розділами УПФ ВКБО.

Для прикладу, деякі з назв ТЕБКВ УПФ ВКБО, які були опубліковані на сайті НБУВ:

- Екологія та охорона навколишнього середовища стан і перспективи.
- Українська мова. Культура. Стиль.
- Історія європейської філософії: становлення та розвиток.
- Психологія особистості в системі знань.
- Системи передавання даних. Інформаційні системи та технології.
- Економічні дослідження: методологія та організація.
- Правове регулювання використання та охорони надр в Україні.
- Інтелектуальна техніка менеджменту: прикладні аспекти кадрового управління.

З метою ширшого просування ЕБКВ УПФ ВКБО у віртуальному середовищі, з червня 2014 р. у НБУВ розпочато рекламування їх контенту з використанням різних бібліотечних сервісів, зокрема соціальних мереж.

З метою визначення користувачької затребуваності цього електронного бібліотечного продукту з липня 2014 по грудень 2015 рр. на базі популярних соціальних мереж – Facebook, ВКонтакте, Odnoklassniki.ru і Twitter проведено маркетингове дослідження щодо специфіки обслуго-

вування користувачів соціальних мереж – ЕКБВ, які створюються на базі УПФ ВКБО. З широкої палітри соціальних мереж обрані вищеназвані тому, що саме тут широко представлені та активно взаємодіють мережеві групи користувачів-прихильників НБУВ.

Заснована 2004 р., найпопулярнішою у світі вважається соціальна мережа **Facebook**, яка використовується більш як мільярдом осіб. Кількість її українських користувачів становить понад 2 млн осіб ²⁶⁵. Офіційне мережеве співтовариство НБУВ у Facebook зареєстровано за адресою: www.facebook.com/pages/Національна-бібліотека-України-імені-В-І-Вернадського/712692775441557?fr. Основна перевага Facebook – величезна аудиторія, можливість «вірусного» розповсюдження, наявність коментарів учасників.

Заснована 2006 р., соціальна мережа **Vkontakte** за відвідуваністю посідає 2-е місце в Україні та Росії (1-е – в Білорусі, 3-е – у Казахстані, 21-е – у світі). Її щоденна аудиторія перевищує 60 млн осіб ²⁶⁶. Серед її інтернет-співтовариств – «Група читачів НБУВ», зареєстрована за адресою: <http://vk.com/club22008307>.

Соціальна мережа **Odnoklassniki.ru**, створена 2006 р., нараховує більш як 200 млн користувачів. Відвідуваність сайту – 44 млн відвідувачів на добу ²⁶⁷. Соціальна мережа Twitter, створена 2006 р., охоплює понад 200 млн користувачів, з них 50 тисяч використовують її щоденно. Вони читають повідомлення на власній головній сторінці, де відобра-

---

²⁶⁵Facebook [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook>. – Назва з екрана.

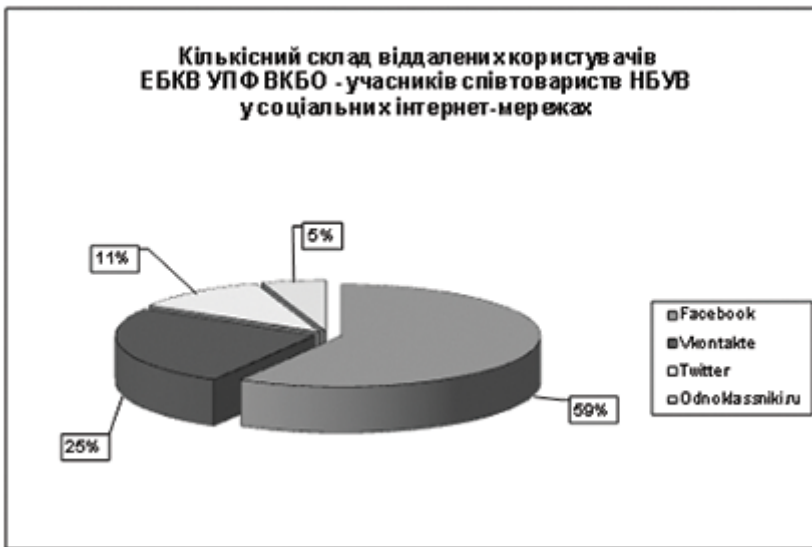
²⁶⁶ВКонтакте [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/ВКoHTaKpe>. – Назва з екрана.

²⁶⁷Однокласники [Електор. ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Однокласники.ru>. – Назва з екрана.

жається загальний потік повідомлень тих, кого вони «зафоловували», тобто додали до списку спостережуваних ними²⁶⁸. НБУВ тут представлена за адресою <https://twitter.com/NBuv>.

Кількісний склад віддалених користувачів ЕБКВ УПФ ВКБО – учасників співтовариств НБУВ у соціальних мережах Facebook, Vkontakte, Twitter, Odnoklassniki.ru. (за даними на грудень 2015 р.). демонструє діаграма (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Кількісний склад віддалених користувачів ЕБКВ УПФ ВКБО – учасників співтовариств НБУВ

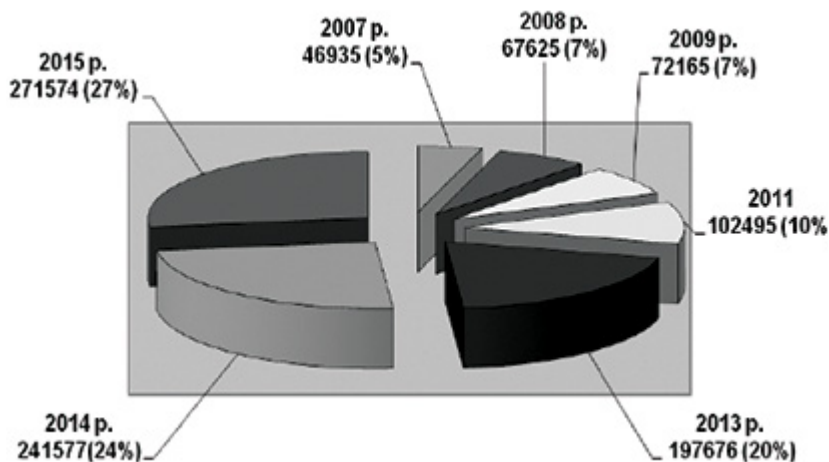
Учасники вищеназваних віртуальних співтовариств НБУВ мають усе можливості щодо перегляду ЕБКВ, створених на базі УПФ ВКБО. Так, потрапляючи на сторінку співтовариства НБУВ у **Facebook**, вони мають змогу «клікнути» на опцію «Хроніка» у верхньому лівому куті, потра-

²⁶⁸Twitter [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : вебсайт. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Twitter>. – Назва з екрана.

пити у відповідний розділ та переглянути (прокручуванням «лінійки»), зокрема, усі ЕБКН (тематичні та нових надходжень), що були організовані на базі УПФ ВКБО. «Кліком» на назву тієї чи іншої (потрібної) виставки користувач може не тільки ознайомитися з нею у повному обсязі, а й написати коментар, надати оцінку (подобається чи не подобається), поділитися особистими враженнями та залишити свої побажання.

Приклад оцінок («лайків») та коментарів, залишених віддаленими користувачами, після перегляду ЕБКВНН КПФ ВКБО (обраної за випадковою вибіркою), до розділу «Економічні науки», демонструє рис 3.4 (джерело: Facebook, Спів-

Рис 3.4. Коментар віддаленого користувача після перегляду ЕБКВНН КПФ ВКБО

товариство читачів НБУВ; режим доступу: www.facebook.com/pages/Національна-бібліотека-України-імені-В-І-Вернадського/712692775441557?fr).

Оптимально сприятливою для професійного спілкування є група віддалених користувачів НБУВ у соціальній ме-

Рис 3.5. Типове звернення до учасників групи читачів НБУВ Vkontakte

режі **Vkontakte**. Зображення її учасників (фото або «аватари») розташовані на головній сторінці групи праворуч від так званої стіни, яка виступає основним засобом спілкуван-

ня та є віртуальною комунікаційною площиною, де візуалізуються новини групи. Тут відвідувачі можуть залишити свої записи (коментарі, відгуки, побажання, зауваження, рекомендації), зокрема й щодо переглянутих ЕБКВ. Окремим бонусом є те, що саме тут, доволі спрощено, у режимі «питання – відповідь», відбувається відкрите спілкування віддалених користувачів та їхніх бібліотечних кураторів.

Проводячи маркетингове дослідження щодо використання ЕБКВ, створюваних на базі УПФ ВКБО, було опубліковано типове звернення до учасників групи читачів НБУВ Vkontakte. Текст звернення представлений на рис 3.5 (джерело: Vkontakte. Група читачів НБУВ; режим доступу: <http://vk.com/club22008307>).

Отримані відгуки дали змогу проаналізувати потреби, запити, інтереси, уподобання та пріоритети віддалених користувачів ЕБКВ, створюваних на базі УПФ ВКБО. Приклад відгуків (обраних за випадковою вибіркою), демонструє рис. 3.6 (джерело: Vkontakte. Група читачів НБУВ; режим доступу: <http://vk.com/club22008307>).

Рис. 3.6. Відгук користувача Vkontakte

Кароліна Берлева

Була приємно здивована можливістю замовити потрібні мені книжки з виставки за телефоном. І все це завдяки шифрам, що вказані після анотацій! Власне кажучи, зекономила час і кошти на поїзду до бібліотеки. Дякую!

26 сен в 15:33 | Коментувати

Мне нравится ❤️

Задля маркетингового дослідження у середовищі співтовариства НБУВ у соціальній мережі **Odnoklassniki.ru**. у «вікні для повідомлень» було розташовано інформаційне запрошення, яке заохочувало віддалених користувачів знайомитися з ЕБКВ, створюваними на базі УПФ ВКБО. Приклад такого запрошення з коментарем користувача (обрано-

го за випадковою вибіркою), демонструє рис. 3.7 (джерело: Odnoklassniki.ru.Співтовариство НБУВ; режим доступу: <http://www.odnoklassniki.ru/community/30968270684327>).

Рис3.7. Запрошення з коментарем користувача Odnoklassniki.ru

Група читачів НБУВ ("Вернадки")

Описання: Адрес:
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського - проспект 40-річчя Жовтня, 3, (м."Днівська")

* Філія N 1 — вул. Володимирська, 62, (м."Площа Лева Толстого" або "Університет")
[Показати повністю..](#)

Веб-сайт: <http://www.nbuv.gov.ua>

Местоположення: Київ

Фотографии [добавить фотографии](#)

В осеннем альбоме 5 фотографий [Все альбомы](#)

---

114 записей [к записям от имени сообщества](#)

 Марина Умель
Дякую від імені всієї нашої студентської групи! Ваші зніскоєні виставки – наочний приклад перетворєння бібліотеки з традиційної – в електронну, завдяки чому ми, віртуальні користувачі, все ж таки залишаємся вашими читачами!

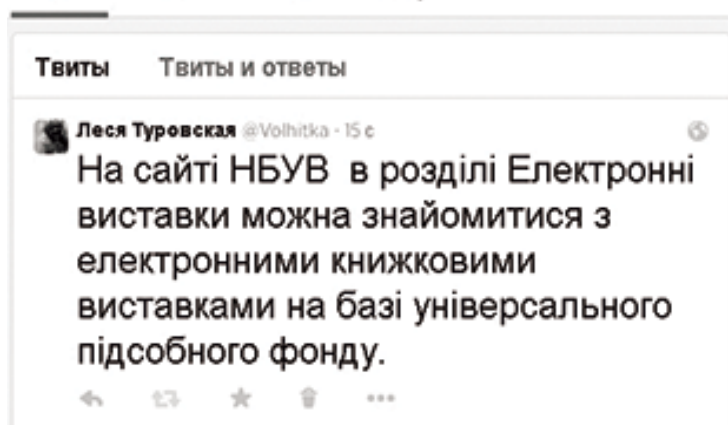
[два минути назад](#) | [Комментувати](#) [Мне нравится](#) 1

Особливість соціальної мережі Twitter полягає в тому, що вона є сервісом для публічного обміну лише короткими (до 140 допустимих символів) текстовими повідомленнями. Зав-

дяки цьому Twitter – короткослівний та оперативний. Переваги такої технології допомагають швидко та без посередників отримати будь-яку інформацію, налагодити оперативний контакт. У наших «твітах» також публікувалися відомості про ЕБКВ, створювані на базі УПФ ВКБО, посилання на відповідну сторінку на сайті НБУВ; анонс; запрошення до перегляду; повідомлення, які могли зацікавити віддалених користувачів.

Приклад короткого інформування учасників групи читачів НБУВ у Twitter щодо можливості ознайомлення з ЕБКВ, створюваними на базі УПФ ВКБО, демонструє рис. 3.8 (джерело: Twitter. Група читачів НБУВ; режим доступу: <https://twitter.com/NBuv>).

Рис. 3.8. Інформування учасників групи читачів НБУВ у Twitter

Розташовуючи посилання у соціальних мережах, фахівці бібліотеки намагалися забезпечувати їхню інтеграцію одне з одним, найперше – з родинним бібліотечним веб-сайтом. Це дозволило залучити нових користувачів на офіційний

сайт НБУВ та відкрило нові можливості для оптимального розповсюдження по соціальних мережах відомостей щодо організації тієї чи іншої ЕБКВ. Проводячи маркетингове дослідження у мережевих комунікаційних структурах, фахівці бібліотеки були не стільки спостерігачами, скільки дієвими провідниками того, щоб ЕБКВ як віртуальний інформаційний бібліотечний продукт, «поставляли» науковій бібліотеці «своїх», постійних та повною мірою зацікавлених віддалених користувачів.

Вивчаючи віковий та професійний склад, фахівці бібліотеки «клікали» на фото (або аватарку) користувачів, потрапляли, таким чином, на їхню «особисту сторінку», де мали змогу аналізувати їхні наявні особисті дані (за умов відкритого виставлення до публічного ознайомлення). Діючи у такий спосіб, був зроблений висновок, що переважна частина відвідувачів, які зверталися до ЕБКВ, створюваних на базі УПФ ВКБО, – студенти та аспіранти (відповідно 42% та 20%). Це цілком зрозуміло, адже, спираючись на результати соціологічного дослідження «Сучасна молодь України», проведеного Київським аналітико-дослідницьким центром – Інститутом проблем управління імені Горшеніна, – наразі для більшості молодих людей головним джерелом інформації є Інтернет ²⁶⁹. З інших професійних категорій 18 % – викладачі і 14 % – науковці.

Професійний склад учасників співтовариств НБУВ у соціальних мережах Facebook, Vkontakte, Twitter, Odnoklassniki, прихильників ЕБКВ, створюваних на базі УПФ НБУВ (за да-

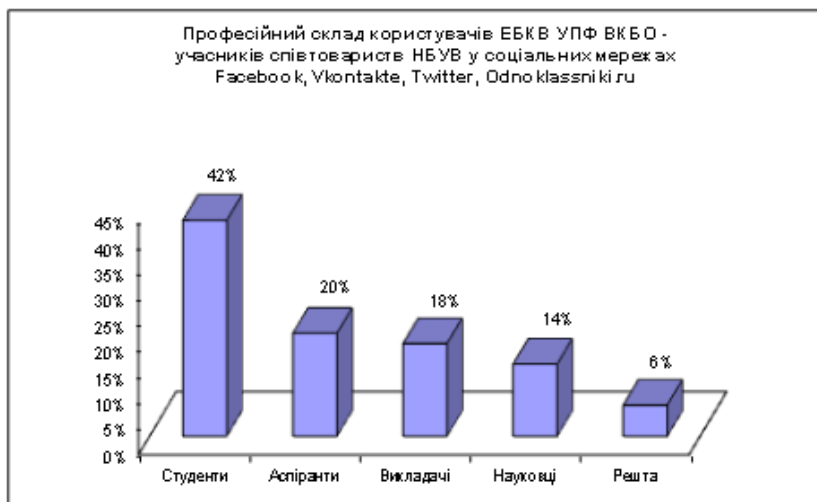
---

²⁶⁹Для більшості молодих українців інтернет є головним джерелом інформації – дослідження [Електронний ресурс] // Інститут масової інформації. – 2013. – 9.04. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/40560-dlya-bilshosti-molodih-ukraj-intsiv-mtemet-e-golovnim-djerelom-informatsiji-doslidjennya.html>. – Назва з екрана.

ними на грудень 2015 р.), демонструє діаграма (рис. 3.9).

У рамках маркетингового дослідження у середовищі читачів НБУВ соціальної мережі Vkontakte з липня 2014 р. по грудень 2015 р. тривало інтерактивне бліц-опитування, результати якого дозволили проаналізувати ставлення користувачів до ЕБКВ, зокрема до їхнього інформаційного та функціонального змісту. Метою опитування було отримання об'єктивної оцінки ефективності використання ЕБКВ, створюваних на базі УПФ ВКБО. Відправною точкою дослідження стало протиріччя між зростаючими інформаційними читацькими потребами та продукуванням із боку наукової бібліотеки нової інформації, в нашому випадку – у вигляді ЕБКВ.

Рис. 3.9. Професійний склад учасників співтовариств НБУВ у соціальних мережах Facebook, Vkontakte, Twitter, Odnoklassniki

Віддаленим респондентам було запропоновано розглянути ступінь привабливості окремих компонентів експонува-

них ЕБКВ. Відзначимо, що більшість із тих, хто відповів на запитання, були студентами.

Технологічно, упродовж усього терміну віртуального опитування, інтерактивний зв'язок між бібліотечними маркетологами та віддаленими користувачами відбувався з використанням опцій «Коментарі» та «Мені це подобається», розташованих на сторінці групи читачів НБУВ у соціальній мережі Vkontakte.

Респондентам було запропоновано відповісти на три запитання:

1. Чи залишаєтеся Ви цілком задоволеним після перегляду ЕБКВ, створюваних на базі УПФ ВКБО НБУВ?

2. Чим Вас приваблює послуга віртуального перегляду ЕБКВ?

3. Звідки Вам стало відомо про ЕБКВ, створювані на базі УПФ ВКБО НБУВ?.

За результатами опитування на запитання № 1 «Чи залишається Ви цілком задоволеними після перегляду ЕБКВ, створюваних на базі УПФ ВКБО НБУВ?», 96% респондентів відповіли: «Так» або «Задоволений повністю». Водночас для 4% учасників опитування віртуальний перегляд здався все ж таки ускладненим. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба запровадження фахового консультативно-методичного онлайн-супроводу віддалених користувачів щодо:

- вмінь та навичок опрацювання і творчого використання ЕБКВ;

- запобігання потрапляння у середовище непрофесійного та неякісного інфотворення (так званого інформаційного шуму);

- гарантоване надання віддаленим користувачам перевіреної бібліотечної інформації.

Це передбачає запровадження з боку НБУВ практики проведення навчальних курсів, тренінгів, семінарів та інших теоретичних та практичних занять щодо оператив-

ного доступу та ефективного використання бібліотечних електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів, зокрема, ЕБКВ.

Аналіз відповідей, отриманих на запитання № 2 «Чим Вас приваблює послуга віртуального перегляду ЕБКВ?», довів, що для більшості респондентів площина ЕБКВ виступає своєрідним інформаційним простором, де вони одержують у своє розпорядження знаряддя (у вигляді затребуваного електронного інформаційно-бібліотечного продукту), яке опосередковує процес отримання та засвоєння ними того чи іншого масиву значущої інформації. Здебільшого користувачі позитивно оцінюють зміст ЕБКВ, адже останні (за даними відповідей, які були піддані мінімальним редакційним правкам та збережені в авторському викладі):

- розширюють горизонти інформаційного пошуку;
- впливають на підготовку до іспитів (студентських, аспірантських);
- виступають приводом для тематичного онлайнового обговорення експонованих книжок на форумах у соціальних мережах;
- дають змогу віддаленим користувачам почуватися рівноцінними читачами бібліотеки;
- надають зручну можливість безпосередньо замовляти книги з виставки у дистанційному режимі (завдяки наявності бібліотечних шифрів);
- створюють умови оперативного перегляду усієї палітри архівних книжкових виставок;
- впливають на покращання комунікаційних зв'язків між НБУВ та споживачами електронних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів у соціальних мережах;
- викликають психологічне задоволення від спрощеного ознайомлення з книжками опосередковано;
- слугують додатковим когнітивним та креативним фактором навчання та освіти.

Респонденти також позитивно відзначили:

- дружній інтерфейс ЕБКВ, розрахований на користувачів без спеціальної підготовки;
- зручність швидкого доступу до ЕБКВ з будь-якого АРМ;
- спрощений процес отримання інформації;
- істотне заощадження часу;
- постійне оновлення виставкового документного матеріалу.

«Мені подобається, що ваші електронні виставки не обмежені ні місцем, ні часом, – пише на сторінці групи читачів НБУВ у соціальній мережі Vkontakte. користувач Людмила Сотник. – Ознайомитись з представленими книгами я можу, не виходячи з дому, у будь-який зручний час. Я виховую маленьку дитину, але працюю і хочу підтримувати свій професійний рівень. Ваші виставки допомагають мені.» Відгук Людмили Сотник (обраний нами за випадковою вибіркою), демонструє рис. 3.10 (джерело: Vkontakte. Група читачів НБУВ; режим доступу: <http://vk.com/club22008307>).

Рис. 3.10. Відгук користувача групи Vkontakte

Людмила Сотник

Доброго дня! Мені подобається те, що ваші електронні виставки не обмежені ні місцем, ні часом. Ознайомитись з представленими книгами я можу не виходячи з дому, у будь-який зручний час. Я виховую маленьку дитину, але працюю і хочу підтримувати свій професійний рівень. Ваші виставки допомагають мені!

5 мая в 22:43 | Коментировать

Мне нравится ❤️ 2

На запитання № 3 «Звідки Вам стало відомо про ЕБКВ УПФ ВКБО?» 47 % опитаних вказали на сайт НБУВ, що свідчить про те, що основним джерелом інформації про електронні виставки та їхні можливості є сама бібліотека.

Соціальні мережі стали інформаційним джерелом для 27% учасників, пошукові можливості Інтернету – для 16%. 10% респондентів скористувалися порадами знайомих та друзів. 20% учасників анкетування не тільки відповіли на поставлені запитання, а й висловили свої поради та побажання. 6% із них відзначили, що їм бракує підказувань та допомоги. Дехто справедливо наголосив на необхідності стаціонарного посилення на головну сторінку сайту НБУВ (розділ «Електронні виставки»).

Також серед читацьких побажань була висловлена необхідність:

- забезпечення повнотекстового цифрового формату всіх образів книжок, експонованих на ЕБКВ;
- налагодження механізму отримання переглянутих на виставці та відібраних для роботи видань – через службу електронної доставки і абонемент;
- запровадження послуги перетворення окремих частин відібраної інформації у той чи інший електронний формат;
- збільшення кількості онлайн-посилань на ЕБКВ із різних віртуальних площин;
- збагачення розкриття сутності ЕБКВ – за допомогою аудіо- та відеоматеріалу.

Приклад читацьких побажань, обраний за випадковою вибіркою, демонструє рис. 3.11. (джерело: Vkontakte. Група

Рис. 3.11. Читацькі побажання групи Vkontakte

Александр Легостаев

Переглянув корисну книжкову виставку з військової справи на вашому сайті. І в мене виникло запитання: чи можна отримати у "Вернадці" повні електронні тексти до деяких з анотованих книг, що мене зацікавили?

8 мая в 1:50

Мне нравится ❤️ 2

читачів НБУВ; режим доступу: <http://vk.com/club22008307>).

Зворотний зв'язок із віддаленими користувачами влаштований у такий спосіб, що сприяє максимальному вивченню читацької думки, об'єктивній оцінці роботи щодо організації ЕБКВ та своєчасному реагуванню на читацькі пропозиції та побажання. З іншого боку, уважне відношення до користувачів формує довірливі відносини між ними та бібліотекою.

Обробка та аналіз віртуальних читацьких «меседжів» дозволив оцінити роботу з організації ЕБКВ саме з точки зору віддалених користувачів та забезпечити прискорене реагування з боку НБУВ щодо висловлених ними пропозицій.

Ще один позитивний момент, відзначений респондентами, пов'язаний із реалізацією антидеприваційної функції наукової бібліотеки, тобто наданням безкоштовно інформації (цілодобово). На протигагу різного роду комерційним центрам та організаціям, бібліотека тим самим долає інформаційну нерівність, розшарування людей за ступенем доступу до інформації та залишається соціальним інститутом, що надає рівні можливості та утверджує соціальну справедливість

Підсумовуючи результати дослідження, варто зробити висновок, що незважаючи на порівняно недовгий шлях свого розвитку, бібліотечний дистанційний сервіс зайняв чільне місце в інноваційній діяльності наукової бібліотеки. А така його форма, як організація електронних бібліотечних книжкових виставок, перетворилася на дієвий інструмент комунікаційного зв'язку між бібліотекою та її віддаленими користувачами.

Ефективність електронного інформаційно-бібліотечного обслуговування полягає в тому, що воно дає змогу більшою мірою, ніж традиційними засобами, задовольняти потреби віддалених користувачів в електронних інформаційних бібліотечних ресурсах, послугах і продуктах. Тож у подальших планах – розробка низки маркетингових заходів щодо їх

подальшої популяризації у середовищі віртуальних соціальних мереж. Фахівцями НБУВ буде продовжена робота щодо розширення інтерактивних можливостей ЕБКВ; всебічного розвитку їхньої інформаційної структури; створення нових інформаційних блоків, відповідно до провідних тенденцій розвитку наукової та освітньої думки; покращання дизайну та зручності навігації.

Зважаючи на те, що кількість світових соціальних мереж продовжує прогресивно збільшуватися (за даними моніторингової компанії Netcraft, на сьогодні у всесвітній мережі нараховується більш як 630 млн інтернет-сайтів; упродовж найближчих років їхня кількість подолає мільярдний рубіж)²⁷⁰, у перспективі буде вирішена проблема пошуку перетинань у соціальних зв'язках на різних ресурсах задля подальшого просування саме у соціальних мережах власних інформаційно-бібліотечних ресурсів, послуг і продуктів, зокрема ЕБКВ.

У цілому проведені дослідження довело, що популяризація ЕБКВ як різновиду електронних бібліотечно-інформаційних продуктів у соціальних мережах з усіма їхніми перевагами (велика аудиторія, можливість «вірусного» розповсюдження, наявність користувацьких коментарів тощо) є перспективним напрямом у стратегії бібліотечного розвитку, напрямом, який сприятиме подальшому зростанню комунікаційних зв'язків; об'єднанню людей у спільноти за інтересами, зокрема – науковими та освітніми. Напрямом, який відкриватиме нові можливості щодо вивчення взаємодії людей і організацій (приміром – НБУВ та її користувачі) та задоволення потреб віддалених цільових спільнот шляхом електронного введення в обіг потрібних суспільству масивів

---

²⁷⁰Общее количество сайтов в интернете достигнет миллиарда в течение двух лет – аналитики [Электронный ресурс] // ГудВин.info. – 5 февраля 2013. – Режим доступа : http://www.goodvin.info/it_tehnika/obschee-kolichestvo-saytov-v-intemetete-dostignet-milliarda-v-techenie-dvuh-let-analitiki.html. – Заглавие с экрана.

інформації. З іншого боку, слід наголосити, що активність соціальних мереж позитивно позначається й на розвитку бібліотечної справи; надає можливість для реалізації багатьох проєктів, це значною мірою стосується й організації ЕБКВ.

Організація електронних бібліотечних книжкових виставок у контексті інформаційно-комунікаційної діяльності НБУВ. Соціальна цінність інформації багато в чому визначається масштабом її використання та залежить від ступеня її загальнодоступності²⁷¹. Зважаючи на це, ще у 1996 р. у своїй заяві на секції з комплектування та розвитку колекцій ІФЛА наголошено, що перевага у забезпеченні доступу до електронної інформації належить бібліотекам. З того часу одним зі стратегічних напрямів діяльності бібліотечних установ стало створення власних бібліотечних електронних інформаційних продуктів.

В умовах стрімкого розвитку електронних технологій читачі здебільшого перетворюються на віддалених користувачів, тож наукові бібліотеки шукають нові моделі, форми і засоби комунікації з ними, збільшують виробництво власних електронних інформаційних продуктів (баз даних, електронних каталогів, повнотекстових та оцифрованих ресурсів тощо), заповнюючи ними український сегмент в інтернет-просторі. В умовах, коли інформація та знання стають ключовими факторами розвитку суспільства, важливим інструментом їх руху стає сфера інформаційно-комунікаційних технологій²⁷². Задоволення інформаційних

---

²⁷¹Монахов В. Информация как общественное достояние: политико-правовые грани проблемы : докл. на Междунар. конф. «Информация как общественное достояние: обеспечение доступа в библиотеках» [Электронный ресурс] / В. Монахов. – Санкт-Петербург, 2004. – 27 окт. – Режим доступа : <http://www.nlr.ru:8101/tus/271004/monahov.htm>. – Заглавие с экрана.

²⁷²Пожуєв В. Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства [Електронний ресурс] / В. Пожуєв. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_3_8_1.pdf. – Назва з екрана.

потреб усіх учасників інформаційних відносин стає істотним фактором підвищення рівня інформатизації суспільства та побудови суспільства знань²⁷³.

З метою посилення своїх позицій у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі бібліотеки активно освоюють нові інформаційні технології: видавничі, рекламні, гіпертекстові, мультимедійні, телекомунікаційні, електронізацію інформаційних ресурсів, комп'ютерну обробку інформації та ін.²⁷⁴.

Проблеми якісного забезпечення віддалених користувачів у форматі дистанційного обслуговування успішно вирішує НБУВ, пропонуючи цілий спектр електронних інформаційних послуг. Складовими цієї діяльності є:

- зацікавлене коло суб'єктів (від окремої людини – до групи споживачів та суспільства у цілому);
- інформація у вигляді об'єкта, що передається і приймається під час комунікаційного спілкування;
- бібліотечний працівник нового типу – створювач і розповсюджувач вторинної інформації.

Сьогодні для НБУВ стали звичними послуги, що надаються читачу дистанційно, без фізичного контакту з ним. Зокрема:

- впровадження системи запису до НБУВ віддалених користувачів;
- розвиток засобів авторизованого доступу користувачів НБУВ до електронних ресурсів;
- удосконалення інтелектуальних засобів пошуку та

²⁷³Желай О. Інформаційні запити як орієнтир удосконалення бібліотечної діяльності / О. Желай // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 262–263.

²⁷⁴Присяжна Л. В. Роль сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у контексті розвитку бібліотек / Л. В. Присяжна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 229.

представлення бібліотечно-інформаційних ресурсів;
– розвиток системи адресно-цільового інформування віддалених користувачів;
– розширення спектру дистанційних інформаційних серверів. Незабаром у НБУВ очікується: запис віддалених користувачів із правом доступу до повнотекстових ресурсів електронної бібліотеки у режимі віртуального читальної зали; організація системи адресно-цільового інформування користувачів НБУВ через онлайн-авторизований доступ до персоналізованої довідково-бібліографічної інформації, послуг міжбібліотечного абонементу та електронної доставки документів ²⁷⁵.

Однією з традиційних форм бібліотечної діяльності, яка сьогодні вже пройшла етап модернізації й адаптації до нових реалій у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні, є організація електронних бібліотечних книжкових виставок (далі ЕБКВ), які виступають однією з ефективніших форм забезпечення віддалених читачів структурованою, послідовною, логічною семантично опрацьованою і доступною інформацією.

У бібліотекознавчій літературі електронна виставкова діяльність розглядається як магістральний напрям сучасного бібліотечно-інформаційного обслуговування, наукові основи якого були сформульовані у працях В. Брежневої ²⁷⁶, В. Мінкіної, М. Дворкіної ²⁷⁷, Є. Жабко ²⁷⁸, І.

²⁷⁵Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горючий, В. І. Попик та ін.]; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 296 с.

²⁷⁶Брежнева В. В. Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий / В. В. Брежнева, В. А. Минкина ; СПбГУКИ. – 2-е изд., перераб. – Санкт-Петербург : Профессия, 2006. – 304 с.

²⁷⁷Дворкина М. Я. Библиотечно-информационная деятельность: теоретические основы и особенности развития в традиционной и электронной среде / М. Я. Дворкина. – Москва : «Издательство ФАИР», 2009. – 256 с.

²⁷⁸Жабко Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика / Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. – Санкт-Петербург : РНБ, 2006. – 387 с.

Пилко ²⁷⁹, С. Савкиної та інших.

Багатоаспектне висвітлення виставкової діяльності бібліотек (історія, методика, організація та зарубіжний досвід) міститься у посібнику Н. Збаровської «Виставкова діяльність публічних бібліотек». Торкаючись питань використання інформаційних технологій у виставковій діяльності, автор детально описує досвід підготовки електронних виставок ²⁸⁰.

Інноваційні рішення щодо організації та експонування ЕБКВ висвітлюються у роботах О. Борисової ²⁸¹, О. Ястребової ²⁸², С. Матліної ²⁸³ досліджуваної проблеми стали протиріччя **науково-теоретичного та науково-методичного характеру**. Перше протиріччя визначається, з одного боку, у зацікавленості бібліотекознавців до модернізації бібліотечної виставкової діяльності, з іншого, – у недостатності наукового обґрунтування специфіки електронних виставок, їх функціонального призначення, видової класифікації тощо. Друге протиріччя виявилось у превалюванні публікацій описового характеру з викладенням практичного досвіду щодо створення ЕБКВ, насамперед, та дефіцитом методичних рекомендацій, відсутністю типових технологічних рішень та браком практико-орієнтованих методик, зокрема.

Аналіз виявлених протиріч зумовив актуальність вивчення ЕБВ як одного з жанрів електронного інформування та

---

²⁷⁹Пилко И.С. Электронные выставки музеев и библиотек: опыт сравнительного анализа / И. С. Пилко, С. В. Савкина // Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. – 2012. – № 2. – С. 108–112.

²⁸⁰Збаровская Н. В. Выставочная деятельность публичных библиотек / Н. В. Збаровская. – Санкт-Петербург : Профессия, 2004. – 224 с.

²⁸¹Борисова О. О. Рекламные и выставочные технологии в библиотечно-информационной деятельности [Текст] : учебно-практическое пособие / О. О. Борисова. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Литера, 2010. – 153 с.

²⁸²Новейшие тенденции в выставочной деятельности библиотек / сост. Е. М. Ястребова. – Москва, 2006. – 102 с.

²⁸³Матлина С. Г. Публичная библиотека: пути инновационного развития: избр. / С. Г. Матлина. – Санкт-Петербург : Профессия, 2009. – 376 с.

простеження етапів їхньої організації та популяризації у соціальних мережах.

ЕБКВ – це мультимедійний бібліографічний продукт бібліотеки, спеціально підібраний та упорядкований масив електронних документів, який розкриває та регламентує інформаційні ресурси, доступні у бібліотеці та поза її межами, з метою рекомендації користувачам для огляду, ознайомлення та використання²⁸⁴. Поняття «електронна виставка» і «віртуальна виставка» – синонімічні. Оскільки «віртуальність» прийнято пов'язувати з «нематеріальністю», то головна ознака віртуальної виставки – відсутність матеріально вираженої форми документів.

З позицій рекламної та маркетингової діяльності ЕБКВ – це форма інформаційної комунікації, особливий вид творчої наукової діяльності, нове соціокультурне явище, взірць створення позитивного образу бібліотеки, яка дозволяє не тільки структурувати певні масиви бібліотечно-інформаційних ресурсів, але й виступає при цьому соціальним комунікатором.

ЕБВ вирізняється від традиційної бібліотечної книжкової виставки (далі ТБКВ) формою представлення, доступністю, розташуванням, кількістю документів, що експонуються, ступенем розкриття змісту, оформленням, виробництвом нових інформаційних продуктів, сервісними можливостями, матеріально-технічним і програмним забезпеченням, гарантованим забезпеченням її збереження.

Специфіка ЕБКВ дозволяє вважати її мультимедійним продуктом, адже вона вміщує різні види інформації, які визначаються інтерактивністю, можливістю дистанційного доступу та одночасної роботи з нею необмеженої кількості користувачів; вона забезпечує простоту копіювання інформації, зручність зберігання та внесення змін та з лег-

²⁸⁴Савкина С. В. Электронные книжные выставки как мультимедийный продукт / С. В. Савкина // Труды ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2011. – Вып. 2: Книга в медиaprостранстве. – С. 346–350.

кістю трансформується в інший інформаційний продукт.

Водночас ЕБКВ виступає і продуктом бібліографічної діяльності. До бібліографічних особливостей ЕБКВ відносяться: надання даних про документи, що експонуються у формі бібліографічних описів, анотацій та іншої вторинної інформації; можливість ідентифікації первинного документа; наявність відомостей про шифри зберігання у фондах бібліотек та мережі Інтернет.

Головна мета ЕБКВ – представлення і популяризація документів, насамперед із фондів конкретної бібліотеки засобами електронної комунікації.

Емпіричною базою даного дослідження стали електронні бібліотечні книжкові виставки, організовані на документній основі універсального підсобного фонду (далі УПФ) відділу комплексного бібліотечного обслуговування (далі ВКБО) НБУВ. ЕБКВ, на наше переконання, з одного боку, – засіб організації наукових знань, з іншого, інструмент дистанційного обслуговування.

Організація ЕБКВ як складової частини електронних ресурсів НБУВ має на меті популяризацію та розкриття УПФ ВКБО за допомогою веб-технологій та ставить перед собою такі завдання:

- сприяти задоволенню наукових, навчальних, виробничих, громадських та інших інтересів віддалених користувачів;
- презентувати нові та актуальні друковані документи, що надійшли та зберігаються в УПФ;
- розкривати галузевий зміст УПФ ВКБО відповідно до інформаційних запитів користувачів;
- привертати увагу до ексклюзивних або вузькоспеціальних видань;
- розширювати активну читацьку аудиторію;
- забезпечувати інформаційну підтримку наукових досліджень.

Активним джерелом організації та поповнення ЕБКВ ВКБО є наявний, систематично і різнобічно оновлюваний УПФ. Останнім часом особливого значення у бібліотечній практиці набули зміни у самому формуванні підсобного фонду, спричинені зміщенням акцентів: від володіння документом – до звернення до нього за першої вимоги. Критерієм формування репертуару друкованих документів та їх відбору для організації ЕБКВ ВКБО є відповідність вимогам цільовій аудиторії та додержання означеного профілю.

Спираючись на первинні друковані джерела, бібліотечні фахівці оперативно відшуковують затребувану інформацію, аналізують її актуальність та створюють новий інформаційний електронний продукт. Переробка традиційних документних ресурсів на електронні відбувається відповідно до бібліотечно-бібліографічної класифікації наук (схем ББК), а також типів і видів документних ресурсів. Основним критерієм відбору інформації є її актуальність.

Відповідно до потреб сучасного користувача у галузевому, тематичному та видовому інформування ЕБКВ УПФ ВКБО організуються за двома напрямками: тематичні і виставки нових надходжень.

Тематична електронна бібліотечна книжкова виставка (далі ТЕБКВ) УПФ ВКБО – це бібліотечний електронний інформаційний продукт, створений на базі книжкових видань із певної тематики. Основне завдання організації ТЕБКВ – цілеспрямований вплив на віддалену читацьку аудиторію та її окремі групи, активне залучення нових читачів. Метою організації ТЕБКВ є інформування користувачів, надання допомоги у набутті та поглибленні знань у спосіб експонування спеціально відібраних електронних образів документів.

ТЕБКВ розкривають УПФ ВКБО у різних аспектах. За змістом їх варто класифікувати так:

– Виставки, присвячені актуальним проблемам сучасності

(науки, техніки, виробництва, питанням соціально-економічного, громадсько-політичного і культурного розвитку країни). Консультування з профільними спеціалістами під час організації такої виставки уможливило покращення відбору документних джерел до складу експозиції та сприяє формуванню та укріпленню зв'язків між бібліотекою та читацькою аудиторією.

– Виставки, організовані у зв'язку з річницями важливих та знаменних подій у житті країни, світової та вітчизняної науки, культури тощо. Ювілейні виставки, поряд із науковим висвітленням тієї чи іншої всесвітньо-історичної події мають вирізнятися високою якістю художнього оформлення.

– Персональні виставки, присвячені життю та діяльності видатних світових та вітчизняних діячів. Виставки, що організуються, наприклад у зв'язку з ювілеями, мають особливий інтерес, якщо вони знайомлять читачів із науковим доробком, внеском ювіляра у розвиток вітчизняної та світової науки. Доречно на таких виставках не тільки розкривати фундаментальне значення робіт ученого для розвитку науки, а й продемонструвати успіхи його учнів та послідовників. Якщо про життя та діяльність фігуранта видано недостатньо літератури, варто додати до експозиції документи, що пов'язані з галуззю знань, в якій він працював.

– Виставки, присвячені одному твору або циклу творів одного автора. На таких виставках, окрім експонування різноманітних видань твору, розташовуються документи, які віддзеркалюють епоху або умови, в яких він був створений, а також літературу, що свідчить про теоретичне та практичне значення твору для сучасного суспільного розвитку.

– Серії виставок – комплекс експозицій, що організується послідовно, у рамках єдиної теми.

– Виставки на допомогу навчальному процесу та самоосвіті організуються на основі навчальної та наукової літератури, що сприяє розкриттю змісту найактуальніших

проблем у рамках окремих наукових дисциплін.

Електронна бібліотечна книжкова виставка нових надходжень (далі ЕБКВНН) – це бібліотечний електронний інформаційний продукт, створюваний на базі нових книжкових видань, що надійшли до УПФ за нетривалий проміжок часу. Мета ЕБКВНН – систематичне інформування віддалених користувачів про надходження друкованих видань до УПФ ВКБО. Головна особливість ЕБКВНН – це повнота матеріалів, що презентуються, та оперативність інформування.

ЕБКВНН розкривають нові надходження УПФ ВКБО в різних аспектах:

- за однією галуззю знань;
- за кількома галузями знань.

Розробка моделі організації ТЕБКВ та ЕБКВНН на основі традиційних документів УПФ ВКБО представлена у блок-схемі (рис. 3.12).

Важливим компонентом у процесі створення ЕБКВ УПФ ВКБО є оцифрування та електронна обробка відібраних друкованих документів, що передбачає:

- Сканування кольорових обкладинок (ілюстрацій) відібраних друкованих документів у форматі графічного редактора JPG.

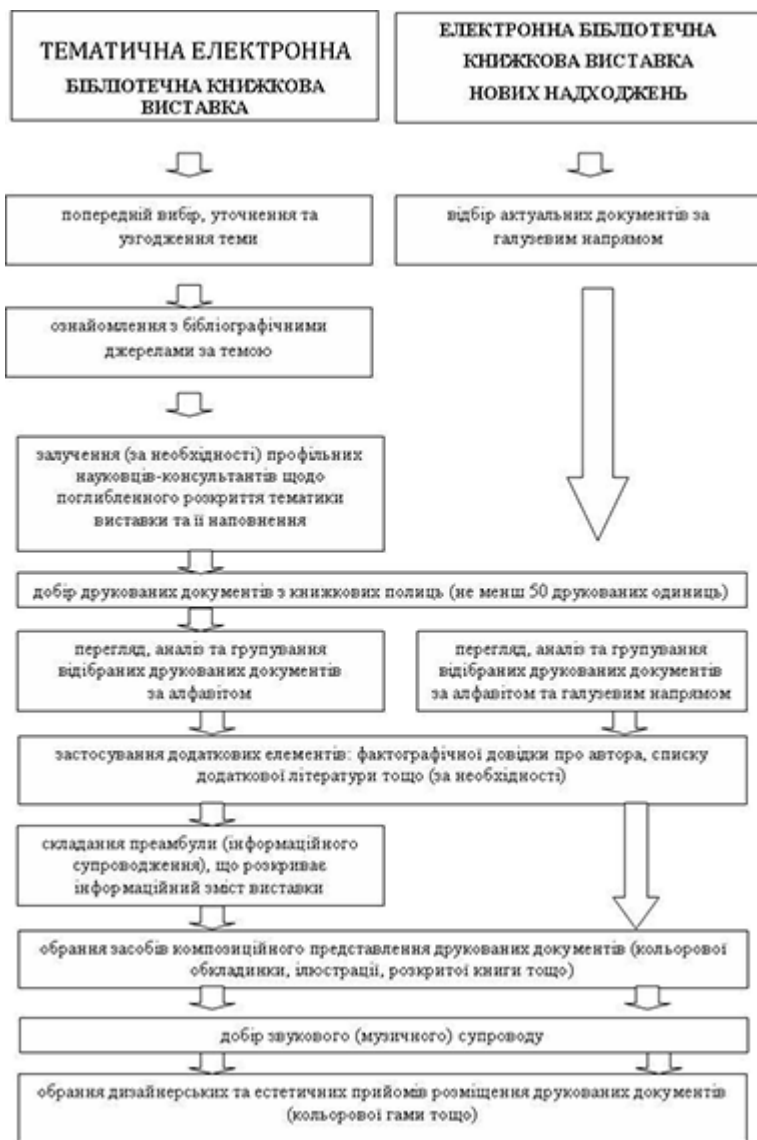
- Сканування за допомогою комп'ютерної програми Abbey FineReader видавничих анотацій відібраних друкованих документів. У випадку їх відсутності – сканування «змісту», вступу або фрагментів тексту відібраного документа.

- Створення бібліографічного опису відібраних друкованих документів за алфавітом у форматі текстового редактора Microsoft Office Word з шифрами основного книгосховища та шифрами підсобних книжкових фондів ВКБО.

- Розміщення вступного слова (преамбули) у форматі текстового редактора Ms.Word для презентації ЕБКВ УПФ ВКБО на сайті бібліотеки.

- Виділення за допомогою різних шрифтів текстового

Рис. 3.12. Розробка моделі ТЕБКВ та ЕБКВНН

редактора Microsoft office Word (жирний шрифт, курсив, підкреслювання тощо) ключових положень тексту.

– Перегляд та редагування організованої ЕБКВ УПФ ВКБО.

– Публікація організованої ЕБКВ УПФ ВКБО на відповідній сторінці «Електронні виставки» на сайті НБУВ.

Організована ЕБКВ УПФ ВКБО супроводжується «паспортом» з усіма її довідковими даними: назва, хронологічні рамки, прізвище розробника та консультанта виставки, дата й термін її експонування.

Організація ЕБКТВ УПФ ВКБО та ЕБКВНН УПФ ВКБО передбачає послідовну актуалізацію на веб-порталі НБУВ усіх стабільних розділів бібліотечно-бібліографічної класифікації:

- Б. Природничі науки у цілому;
- В. Математика;
- Г. Хімічні науки;
- Є. Релігієзнавство;
- Е. Біологічні науки;
- Ж. Техніка;
- З. Енергетика. Радіоелектроніка;
- И. Гірнична справа;
- К. Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування;
- Л. Хімічна технологія. Хімічні та харчові виробництва;
- М. Технологія деревини, легкої промисловості, поліграфія, фотокінотехніка;
- Н. Будівництво;
- О. Транспорт;
- П. Сільське та лісове господарство;
- Р. Медицина. Медичні науки;
- С. Соціологія;
- Т. Історичні науки;
- У. Економічні науки;

Ф. Політологія;
Х. Правознавство. Юридичні науки;
Ч. Культура. Освіта. Педагогіка;
Ц. Військова справа;
Ш1Мовознавство;
Ш3. Літературознавство;
Ш6. Художня література;
Щ. Мистецтво;
Ю. Історія філософії. Психологія.

Організовані ЕБКВ УПФ ВКБО набувають форму бібліотечного електронного інформаційного продукту та публікуються на веб-порталі НБУВ у розділі «Електронні виставки» (<http://www.nbu.gov.ua/exhibitions>). Також вони відкриті для широкого публічного перегляду (за посиланнями) в офіційних мережових співтовариствах НБУВ на сторінках таких соціальних мереж:

– Facebook (www.facebook.com/pages/Національна-бібліотека-України-імені-В-І-Вернадського/712692775441557?fr);

– Vkontakte. Група читачів НБУВ (<http://vk.com/club22008307>);

– Odnoklassniki.ru. Група читачів НБУВ (<http://www.odnoklassniki.ru/community/30968270684327>);

– Twitter. Група читачів НБУВ (<https://twitter.com/NBUv>).

Завдяки демонстрації у соціальних мережах інформаційний ресурс ЕБКВ УПФ ВКБО перетворюється на джерело наповнення соціальних інформаційних комунікацій, складову сучасного дистанційного обслуговування; трансформується на окремий інтелектуальний продукт, забезпечуючи користувачам широкий доступ до певного масиву якісної інформації.

Засобами передачі ЕБКВ УПФ ВКБО до віддалених користувачів виступають ті чи інші матеріальні носії електронної інформації та технічні пристрої, що забезпечують її доставку.

Ознайомлення з інформаційними джерелами ЕБКВ УПФ ВКБО надає користувачам можливість зекономити час, акцентувати увагу на найцікавіших документах, позбавляє необхідності безпосереднього перегляду первинного матеріалу.

Також серед пріоритетів використання ЕБКВ УПФ ВКБО:

- швидкий пошук джерел;
- їх актуалізація за короткий термін;
- компактне розташування самої виставки;
- відсутність витрат на папір, поліграфічну складову, спосіб доставки (донесення) до віддаленого користувача.

Організовані ЕБКВ УПФ ВКБО мають необмежений термін експонування, доступу, дистанційного перегляду у мережі Інтернет, оновлення та доповнення бібліотечними працівниками. Уся сукупність виставок становить архів накопичених ЕБКВ УПФ ВКБО та набуває статусу міні-сайту. Архів накопичених ЕБКВ УПФ ВКБО дозволяє відтворити хроніку виставок за тривалий період та є, по суті, розподіленим банком даних і знань із різних галузей виробництва, науки, культури тощо. Формування архіву ЕБКВ УПФ ВКБО передбачає максимальну повноту представлення електронних образів друкованих документів.

Систематичне поповнення архіву має на меті:

- забезпечення оперативного пошуку інформації за рахунок акумуляції всієї сукупності документів в єдиному інформаційному масиві;
- надання інформаційної підтримки користувачам при підготовці ними матеріалів певної тематики.

Керування архівом ЕБКВ УПФ ВКБО вимагає від бібліотечних фахівців вироблення чіткої технології та методики відбору і каталогізації, дотримання закону про авторське право для представлення документів у мережевому просторі, проведення аналізу ефективності використання. Завдяки організації постійнодіючих ЕБКВ УПФ ВКБО та їх архіву

бібліотека спроможна створювати цикли ЕБКВ УПФ ВКБО, діючих одночасно. Опубліковані на веб-порталі ЕБКВ УПФ ВКБО передбачають проведення маркетингових досліджень, які спрямовані на вивчення ефективності їх використання.

Беручи на себе функції провідника наукової інформації, бібліотека вирішує проблеми програмно-технологічного забезпечення у поєднанні з прийняттям цілої низки рішень стосовно того, які види інформаційних продуктів та в якому обсязі будуть представлені на бібліотечному веб-порталі, яким буде їхній формат, методи управління ресурсами, оновлення інформації тощо. Так, інформаційна структура ЕБКВ УПФ ВКБО розробляється за критеріями актуальності, унікальності, повноти інформаційного наповнення, доступності, пошукових можливостей, регулярності та своєчасності оновлення та зворотного зв'язку. Актуальність інформації, представленої на ЕБКВ, досягається розкриттям провідних тематик УПФ ВКБО та розмаїттям нових надходжень до нього. Унікальність інформаційного наповнення ЕБКВ УПФ ВКБО визначає цінність та авторитетність інформації, що надається користувачам, та зумовлена специфікою наукової бібліотеки, яка передбачає організацію інформаційного забезпечення наукової та освітньої діяльності.

Повнота інформаційного наповнення ЕБКВ УПФ ВКБО встановлюється відповідно до вимог кожної електронної виставки певного типу. Для прикладу, виставка нових надходжень має оперативний характер і повинна відображати нові надходження до підсобних фондів за певний період часу, тоді як тематична виставка має здебільшого рекомендаційний характер та обмеження за обсягом і складом інформації, яка залучається до її формування. Характеристикою доступності ЕБКВ УПФ ВКБО є умови доступу до них користувачів, проста та логічна структура розташування електронних образів. Пошукові можливості образів документів, представлених

на ЕБКВ УПФ ВКБО, визначаються зрозумілою схемою групування матеріалів, технічними характеристиками та можливостями автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи ІРБІС.

Комфортність читацького сприйняття ЕБКВ УПФ ВКБО визначається її стислістю, точністю представлених бібліографічних описів і анотацій, уніфікованістю стилю представлення даних дотримання. Організатори ЕБКВ УПФ ВКБО забезпечують не тільки оперативність і своєчасність демонстрації тієї чи іншої ЕБКВ, а й варіативність, коли у будь-який час можна швидко поміняти розташування слайдів, вилучити непотрібні та завантажити нові, змінити кольорову гамму або загальний дизайн. Згадаймо й про економічність, адже ЕБКВ УПФ ВКБО економлять місце, позбавляючи необхідності працювати зі стелажми, стендами та виставковими шафами.

Упроваджуючи ЕБКВ УПФ ВКБО, бібліотека по суті організовує локальне інформаційне виробництво у режимі «інформація – на базі інформації»²⁸⁵, бере участь у процесі інфотворчої діяльності суспільства; стає доволі ефективним і перспективним у своєму розвитку суб'єктом інформаційних обмінів. Ця перспектива полягає у розширенні виставкової роботи з подальшим зростанням інформаційних обсягів пропорційно до бібліотечних можливостей у керуванні масивами власної електронної інформації. Все це призводить до поглиблення меж інтелектуального розвитку користувачів, сприяє формуванню інтелектуальної еліти, здатної очолити, розвинути та вдосконалити виробничі, наукові, освітні, культурні та інші процеси у суспільстві. Варто відзначити, що нині з'явилося чимало структур, які намагаються перебрати на себе функції бібліотек щодо забезпечення користувачів необхідною інформацією. Це – інформаційні

²⁸⁵Горовий В. Сучасна інформаційна діяльність:бібліотечний аспект / В. Горовий // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – Вип. 27. – С. 16.

агентства, портали, сайти, які створюють комфортні умови, надсилаючи на особисті комп'ютери замовників електронні документи у будь-який час і будь-яке місце. Та, на відміну від інших учасників інформаційно-комунікаційного процесу, тільки бібліотека має у своїх фондах необхідний для подальшої цифрової обробки документний матеріал ²⁸⁶. Альтернативна система інформаційних комунікацій спричиняє конкуренцію серед установ системи соціальної комунікації, насамперед бібліотек, погрожуючи їх монопольному становищу у сфері інформаційного забезпечення. Вирішення цієї проблеми – у докорінній зміні всієї системи бібліотечної діяльності, перетворенні традиційних бібліотек на суспільні інформаційні центри широкого призначення. Тільки так вони відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль важливого елемента інфраструктури керування інформаційними ресурсами суспільства ²⁸⁷.

Процес створення електронної бібліотечної виставки потребує високої професійної підготовки бібліотекарів, участі співробітників суміжних відділів (автоматизації), потужної матеріально-технічної бази. Постає нагальна потреба у підготовці висококваліфікованих бібліотечних ІТ-фахівців, посередників між наявним інформаційним ресурсом та громадським загалом, що його використовує.

Оскільки одержання даних з Інтернету найчастіше сполучено з незмірно меншими витратами часу і зусиль, прогнозується, що у майбутньому користувачі здебільшого

---

²⁸⁶Костенко Л. И. Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым-2002». – Москва : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746.

²⁸⁷Горовой В. Н. Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества [Электронный ресурс] / В. Н. Горовой // Б-ки нац. Акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон. данные (1 файл). – Киев, 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05_gvncpo.html. – Заглавие с экрана.

робитимуть свій вибір саме на користь мережевих ресурсів. Технологічні реалії нового інформаційного середовища диктують необхідність зміни змісту всієї бібліотечної діяльності. Поступово змінюватиметься сама філософія бібліотечної роботи, переходячи від принципу володіння документом до принципу доступу до нього у віддаленому режимі. Все це засвідчує необхідність переосмислення понятійності бібліотечної професії з докорінним оновленням бібліотечних посадових функцій.

Перенавчання «вчорашнього» (рутинного) бібліотекаря – на освіченого фахівця електронної бібліотечно-інформаційної сфери передбачає:

- організацію нової системи підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу;

- модернізацію системи професійного бібліотечного навчання;

- фахову перепідготовку;

- систематичну самоосвіту;

- збільшення можливостей творчої самореалізації у професійній сфері;

- інтелектуалізацію бібліотечної професії та перетворення її представників на членів наукової спільноти.

Сучасний статусно-рольовий тип бібліотечного фахівця – це освічена, творча, товариська особистість, яка:

- сконцентрована на потребах користувача;

- наділена креативним інформаційним мисленням та нестандартними навичками;

- спроможна оперативно орієнтуватися у електронних пошукових та навігаційних стратегіях;

- здатна надати користувачеві оперативну інформаційну допомогу.

Саме такий фахівець стає працівником вищого кваліфікаційного рівня: експертом, консультантом із розповсюдження й управління електронними інформаційними ресурсами та використання технологічних засобів, активним учасником

процесів наукової комунікації, організатором е-науки та е-досліджень; реалізатором концепції інформаційно-комунікаційної діяльності у бібліотечній справі²⁸⁸.

Оперативне та якісне обслуговування віддалених користувачів на сучасному рівні потребує від бібліотечного фахівця:

- оволодіння методами автоматизованої обробки інформації;

- використання інформаційно-пошукової мови;

- опанування технічними можливостями автоматизованих систем;

- знання спеціальних програмувальних «команд» для отримання релевантної інформації відповідно до інформаційних запитів;

- вивчення нових інформаційних технологій: видавничих, рекламних, гіпертекстових, мультимедійних, телекомунікаційних, електронізації інформаційних ресурсів, комп'ютерної обробки інформації²⁸⁹. Бібліотечні працівники мають всі умови для того, щоб зробити власні електронні інформаційні ресурси, послуги і продукти більш затребуваними й конкурентоспроможними ніж ті, що надаються комерційними структурами. Це повною мірою стосується й організації ЕБКВ УПФ ВКБО, які експонуються на веб-порталі НБУВ, та далі просуваються по віртуальних соціальних мережах.

Як реалізатори докорінно нових функціональних обов'язків (інформаційні брокери, модератори, експерти), організатори ЕБКВ УПФ ВКБО опікуються тим, щоб:

---

²⁸⁸Басамыгина И. Н. Кооперация библиотек : научно- практическое пособие / И. Н. Басамыгина, А. А. Трофименко. – Москва : «Либерия-Библинформ», 2007. – 96 с.

²⁸⁹Присяжна Л. В. Роль сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у контексті розвитку бібліотек / Л. В. Присяжна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 229.

- зібрати широке коло спілкування біля експонованих електронних бібліотечних виставок на веб-порталі НБУВ;
- розширити це коло у співтовариствах прихильників наукової бібліотеки у соціальних мережах, блогах, соціальних медіа тощо;
- забезпечити надходження інформації про ту чи іншу електронну виставку – до електронних скринь прихильників бібліотеки у вигляді message-повідомлень;
- здійснити посередництво у вигляді дистанційного інформаційно-бібліографічного консультування віддалених користувачів щодо використання ними певного масиву затребуваної з електронних виставок інформації.

ЕБКВ УПФ ВКБО експонуються через Інтернет, а це означає, що їхній читач є читачем віддаленим із різним ступенем знань та навичок роботи в інформаційно-пошукових системах. Саме тому набуває важливості організація дистанційного консультування, яке може відбуватися через електронну пошту, ICQ, бібліотечний сайт тощо.

Запорукою створення позитивного іміджу бібліотеки в інтернет-просторі є не тільки дотримання принципів безпроблемного та швидкого входження на її веб-сайт із будь-якої пошукової системи, але й максимально відкритого доступу до розташованої на ньому наукової інформації²⁹⁰.

Портал НБУВ, як загальнодоступний центр до бібліотечної інформації та знань окрім відкритого доступу, також пропонує віддаленим читачам:

- безкоштовну основу;
- рівні можливості для всіх категорій користувачів;
- користування цілодобово, без вихідних.

Варто відзначити, що ЕБКВ УПФ ВКБО можна переглядати як у вільному, так і у локальному інтернет-доступі (наприклад, із комп'ютерів у читальних залах наукової біб-

²⁹⁰Ярошенко Т. Колекція ресурсів вільного доступу – складова сучасного бібліотечного фонду / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 49–51.

ліотеки). Завдяки наявності шифрів книгосховища та підсобного фонду, ЕБКВ УПФ ВКБО забезпечує таку послугу, як віддалене замовлення документів.

На рис. 3.13 представлений фрагмент типової ЕБКВНН УПФ ВКБО, організованої у листопаді 2014 р. та розміще-

Рис. 3.13. ЕБКВНН «Історичні науки»
УПФ ВКБО

Історичні науки виставля нових надходжень до універсального відділення фонду Відділу колекційного бібліотечного обслуговування (кімн. 300) (листопад 2014 р.)

Кожна серія містить по 100 екз. в твердій обкладинці.

Між наукою і політикою. Історичної Східної Європи в академічному середовищі міжвоєнного простору у відрі XIX - початку XXI ст. (Есеї) : монографія / П. І. Баранська ; упор. вид. у спіл. з І. І. Мельниковою. - С. 1090, 2014. - 447 с. - Бібліогр. 26. - 447 с.

Здоровою перекладної англійською мовою історичної Східної Європи в академічному середовищі Німеччини, Австрії і міжвоєнної Польщі в кінці XIX до початку XXI ст. в урочинках політичних, соціокультурних і особистісних чинників. Розглянуто процес інституційної східноєвропейських досліджень, особливо історичних, у контексті східної політики міжвоєнних років Європи. Високу увагу приділено українській тематі.

Для істориків, науковців інших гуманітарних наук, викладачів, студентів.

Шифр облікового кошика у НБУВ: В4тукд

Шифр облікового кошика в універсальному відділенні фонду: ТУ(рп/с)В44

Контактна інформація

Назва і повна назва бібліотечно-обслуговування

- вулиця - Черноморська
- телефон - 044-255-8900
- факс - 044-255-8900
- телефон - 044-255-8900
- телефон - 044-255-8900
- e-mail - gop@nbt.gov.ua

ної на сторінці «електронні виставки» сайту НБУВ (<http://www.nbu.gov.ua/node/1855>).

Ліворуч на екрані монітору зображена галерея кольорових обкладинок, представлених на ЕБКВ. Кожну з них можна збільшити звичайним «кліком» для візуального перегляду. У центрі на екрані монітору розміщено назву ЕБКВ та її типову характеристику. Нижче у стовпчик поданий список назв книжок, що експонуються з переліком авторів, а також бібліографічний опис, анотація та шифри їх зберігання як

в основному книгосховищі НБУВ, та і в універсальному підсобному фонді. Завдяки шифрам зберігання користувач має змогу визначити не тільки наявність того чи іншого видання у бібліотеці, а й зробити на нього свій електронний запит. Праворуч на екрані монітору – посилання на ресурси, контактна інформація, режим роботи підрозділу-організатора ЕБКВ та зворотний зв'язок.

Тобто, організація ЕБКВ у цілому сприяє формуванню і підтриманню сучасного іміджу наукової бібліотеки шляхом оптимального розкриття змісту її підсобного фонду, що забезпечує комфортність бібліотечного обслуговування. Незважаючи на порівняну новизну, ЕБКВ вже широко увійшли у бібліотечну практику, про що свідчать численні описи практичного досвіду у професійній літературі, виступи фахівців-практиків на бібліотечних форумах, результати аналізу сайтів бібліотек та бібліотечних співтовариств у соціальних мережах. Електронний формат надає як користувачам, так і бібліотекарям, низку великих можливостей, сприяє досягненню якісно нового рівня, повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб.

Узагальнюючи уявлення про запровадження сучасних інформаційних комунікацій у практичну діяльність наукової бібліотеки, зокрема, організацію ЕБКВ, варто підсумувати, що:

- своєю первинною основою вони мають наявний інформаційний ресурс;
- метою їх функціонування є об'єднання певних інформаційних масивів за визначеними ознаками для оптимального задоволення потреб користувачів;
- результатом їх організації є забезпечення суспільного обміну набутими електронними інформаційними продуктами.

Широкий досвід виставкової діяльності, зокрема організації та популяризації електронних бібліотечних журнальних виставок (далі ЕБЖВ), має також журнальний підсобний фонд, що міститься у залах періодичних видань

ВКБО НБУВ. ЕБЖВ демонструють найбільш змістовні, популярні та актуальні видання залів періодичних видань або репрезентують нові надходження зарубіжних часописів наукових установ НАН України.

ЕБЖВ успішно реалізують цілий спектр важливих завдань:

- популяризують фонд періодичних видань;
- задовольняють інформаційні потреби віддалених читачів;
- зацікавлюють користувачів відповідною тематикою;
- надають можливість звертатися за темою до інших ресурсів, розміщених у мережі Інтернет;
- експонують певні журнали;
- надають додаткову інформацію щодо того чи іншого документа.

Створенню ЕБЖВ сприяє застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє використовувати різні види інформації: бібліографічну, фактографічну, інформаційну, мультимедійну. ЕБЖВ презентує зовнішній вигляд журнального документа, бібліографічний опис й анотацію, а також долучає до електронної експозиції уривки тексту тієї чи іншої журнальної статті, рецензії, відгуки, ілюстрації.

Сам процес організації ЕБЖВ вимагає належної професійної кваліфікації бібліотечних працівників, участі співробітників суміжних спеціальностей та сучасної матеріально-технічної бази. Так, у НБУВ утворено групу фахівців зі створення ЕБЖВ (на базі традиційних журнальних виставок) та їх представлення на веб-порталі НБУВ. Від самого початку ЕБЖВ залів періодичних видань НБУВ організуються у співпраці з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ (далі ВПТЗКМ НБУВ). Усі презентовані часописи введені до електронного каталогу або пройшли опрацювання у Цен-

трі формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, що є обов'язковою умовою їх експонування. Це стосується як матеріалів із фонду НБУВ (залів періодичних видань), так і зовнішніх ресурсів (НУ НАН України).

Узагальнюючи практичну роботу з опрацювання вітчизняних та іноземних часописів й організації ЕБЖВ, розроблено «Інструкцію з організації електронних виставок журнальних документів залів періодичних видань відділу комплексного бібліотечного обслуговування НБУВ».

Крім технологічної складової в організації ЕБЖВ присутня й творча. Кожна з представлених виставок має свою особливість, є індивідуальною, неповторною та живою. Це, свого роду, – авторський проект, що залежить від творчого задуму працівників, що її готують.

Характерною ознакою ЕБЖВ залів періодичних видань НБУВ є їхня наукова значущість, адже переважна більшість представлених іноземних журналів в Україні надходить лише до НБУВ або бібліотек наукових установ НАН України і недоступна широкому загалу читачів. Крім того, певні видання мають досить високий індекс цитування що, безперечно, вказує на їхню важливість для дослідників.

Система організації ЕБЖВ передбачає достатню самостійність бібліотечних працівників на всіх етапах її формування. За необхідності, у будь-який час її виконавці можуть провести редагування виставки: поповнити її новими джерелами, долучити посилання, скорегувати оформлення тощо.

ЕБЖВ залів періодичних видань НБУВ характеризуються тематичною різноманітністю та цільовою читацькою аудиторією. Особливий інтерес користувачів становлять виставки нових надходжень зарубіжних журналів наукових установ НАН України. За даними дослідження, проведеного ВПТЗКМ НБУВ у 2015 р. зафіксовано 378 переглядів.

ЕБЖВ мають незаперечні переваги та перспективи, а саме:

– є необмеженим у часі та обсязі заходом, що реалізується за рахунок інтернет-технологій, у межах яких бібліотека має можливість розмістити бібліографічну текстову інформацію, ілюстративний матеріал, графічне, аудіо- або відеозображення документів, що розкривають зміст виставки;

– дозволяють користувачам, що здійснюють пошук у мережі за визначеною тематикою, ознайомитися з необхідними їм часописами;

– привертають увагу до залів періодичних видань необмеженої кількості користувачів Інтернету;

– сприяють формуванню інформаційної культури, акцентуючи увагу користувачів на кращих рецензованих журнальних джерелах, що зберігаються в НБУВ;

– сприяють залученню до бібліотеки нових користувачів.

Як показує досвід роботи залів періодичних видань, ЕБЖВ є вагомим інформаційним ресурсом НБУВ, сучасним та оперативним засобом надання інформації й ефективним напрямом формування нової комунікаційної культури. В них закладена маса потенційних можливостей для розвитку новітнього формату інформаційно-комунікаційної діяльності НБУВ.

Зважаючи на все вищевикладене, організація ЕБКВ слугує яскравим прикладом науково-практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній роботі. Отримавши інтернет-втілення, виставкова діяльність виграє в оперативності, масштабності аудиторії, розширенні кола доступності послуг для віддалених користувачів – потенційних споживачів бібліотечних електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів. З іншого боку, організація ЕБВ підвищує інформаційний потенціал бібліотечного книжкового та журнального фонду, сприяє його активному розкриттю, стимулює його збагачення та розвиток.

Інформаційні ресурси ЕБКВ, відпрацьована структура організації доступу до електронних інформаційних дже-

рел, сучасні засоби комунікації сприяють продукуванню нових знань, надаючи сучасній генерації користувачів вагомими інтелектуальними активами для створення нових наукових здобутків. Це потребує, зокрема, введення при бібліотечних установах спеціальних інформаційних виставкових служб, функціонування яких забезпечить оптимальне задоволення запитів сфери науки, виробництва, управління тощо з використанням електронних інформаційних технологій.

3.4. Сучасна модель комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах формування суспільства знань

Під впливом інформатизації суспільства, бібліотеки зазнають трансформації своїх усталених функцій, кардинально переосмислюють свою діяльність та переносять центр тяжіння у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні на інформаційно-комунікаційний аспект.

Упродовж останніх десятиріч спостерігаються оновлення та модифікація усталених форм обслуговування; запозичаються форми, які раніше не вважалися бібліотечними; відбувається процес організаційно-технологічного оновлення всієї бібліотечної діяльності. Завдяки гнучкій сприйнятливості до інформаційних технологій, наукові бібліотеки не втрачають своєї ніші на ринку інформаційних послуг, а впевнено виходять на якісно новий етап своєї еволюції. При цьому вони активно впроваджують новітні технічні та програмні засоби, створюють власні електронні інформаційні ресурси, продукти, послуги, веб-сервіси тощо, забезпечуючи стабільний доступ до знань та інформації. Фактично вони перетворюються на інтелектуальні центри доступу до інформації, розширюють спектр бібліотечно-інформаційних послуг, розробляють перспективні концепції бібліотечного розвитку, які вирізняються ступенем розви-

неності бібліотечних функцій, комплексністю бібліотечно-інформаційного обслуговування, сучасними технологічними платформами впровадження новітніх сервісів.

Розглядаючи концептуальні засади комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах формування суспільства знань, зарубіжні та вітчизняні вчені-бібліотекознавці пропонують різні концепції, по-різному виокремлюють його елементи та зв'язок між ними²⁹¹.

Пропоновані концепції інформаційного суспільства і суспільства знань, що склалися у вітчизняній та зарубіжній науці, дозволяють розглядати інформаційно-комунікаційну діяльність наукових бібліотек як складову єдиного світового соціокомунікаційного простору. В сучасних бібліотекознавчих дослідженнях дедалі частіше мова йде про системні моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування із залученням у соціально-комунікаційний контекст. Застосовуючи діяльнісний підхід, підкреслюється активність користувача в інформаційному процесі та суспільна затребуваність як змісту, так і форми тієї чи іншої комунікації.

Концептуальний аналіз визначеної проблеми доводить, що на сучасному етапі розвитку бібліотечної справи існує дві взаємопов'язані між собою моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування: традиційна (вертикальна) та інноваційна (горизонтальна).

Вертикальна модель презентує бібліотечне обслуговування головним чином як лінійний, переважно односторонній процес у діаді взаємовідносин «бібліотекар – читач» із традиційним обслуговуванням та одноосібним вирішенням питання, які саме послуги потребує споживач.

Горизонтальна модель (що наразі набуває поширення)

---

²⁹¹Коваль Т. М. Концептуальні засади інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек (джерелознавчий аспект) / Т. М. Коваль, Л. О. Туровська // Бібл. форум. – 2015 . – № 1. – С. 8–11.

базується на гуманістичних принципах та орієнтується на відкритий, рівноправний характер взаємодії бібліотекаря і читача, з широким наданням останньому (за допомогою новітніх технологій) вільного та безперешкодного доступу до інформації²⁹².

Провідною формою горизонтальної моделі є модель «Бібліотека 2.0» як новий напрям організації бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів в електронному середовищі. Її головна особливість полягає у тому, що користувачам надається можливість залучатися до усіх бібліотечних процесів із використанням новітніх ІКТ; брати участь у створенні, обговоренні та редагуванні інформаційних ресурсів²⁹³.

Одна з головних ідей «Бібліотеки 2.0» полягає в тому, що, продовжуючи надавати послуги користувачам усередині бібліотеки, передбачається вихід за межі читальних залів та приміщень і просування власних бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг і продуктів там, де взаємодіють як фактичні, так і потенційні користувачі: на веб-сайтах, у блогах, соціальних мережах, мережевих бібліотечних співтовариствах. Упровадження такої моделі обумовлює максимальне поєднання, з одного боку, зусиль бібліотечних фахівців, з іншого, знань, компетенцій та можливостей користувачів; взаємну співпрацю обох сторін та їхню співучасть.

Уперше термін «Бібліотека 2.0» було застосовано американським бібліотекознавцем Майклом Кейсі на інтернет-конференції бібліотекарів у жовтні 2005 р. (він представляв бібліотеку Saint Joseph County Public Library).

Майкл Кейсі запозичив цей термін зі вже існуючих та

---

²⁹² Антипова В. Б. Концепция Web 2.0 [Электронный ресурс] / В. Б. Антипова. – Режим доступа : <http://www.openclass.ru/node/2408>. – Заглавие с экрана.

²⁹³ Антипова В. Б. Концепция Web 2.0 [Электронный ресурс] / В. Б. Антипова. – Режим доступа : <http://www.openclass.ru/node/2408>. – Заглавие с экрана.

апробованих у світі технологій «Бізнес 2.0» та «Веб 2.0» та висловив припущення, що багато елементів 2.0 можуть бути застосовні для трансформації та успішного функціонування сучасних бібліотек. Кейсі також довів необхідність адаптації бібліотек до стратегії постійних соціальних змін²⁹⁴.

На практиці модель «Бібліотека 2.0» розглядається фахівцями-бібліотекознавцями як у вузькому, так і широкому розумінні. У вузькому розумінні сутність її полягає в активному використанні бібліотечним персоналом інструментів web 2.0 (блоги, вікі, соціальні мережі, віртуальні співтовариства тощо). У широкому розумінні, «Бібліотека 2.0» – це абсолютно нова філософія, в якій користувач є рівноправним учасником бібліотечного процесу, а сам простір бібліотеки стає здебільшого інтерактивним, що відповідає потребам сучасного зовнішнього (віртуального, мережевого) читацького середовища.

У межах інформаційно-комунікаційної діяльності сучасна наукова бібліотека – інноваційна модель, в якій виняткову важливість набуває системність упровадження бібліотечних технологій. Вона стає не тільки сховищем книг, а й самостійним виробником і організатором різноманітних ресурсів, у тому числі мережевих²⁹⁵. При цьому вона поєднує традиційні форми обслуговування з електронними, задовольняючи інформаційно-знаннєві потреби як фізичних, так і віддалених користувачів шляхом забезпечення доступу до документних фондів та традиційних бібліотечних послуг, а також електронних локальних і мережевих ресурсів (як придбаних, так і власної генерації)

²⁹⁴Бібліотека 2.0. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Электронный ресурс] Википедия. – Режим доступа : / https://ru.wikipedia.org/wiki/Библитека_2.0. – Заглавие с экрана.

²⁹⁵Драцкая М. Е. Библиотечно-информационная деятельность: теория и практика. [Электронный ресурс] / М. Е. Драцкая. – Режим доступа : <http://intranet.gpntb.ru/subscribe/?journal=ntb&year=2013&num=5&art=2>. – Заглавие с экрана.

та сервісів. Саме таке поєднання характеризує її комплексність.

У контексті розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності автори вважають, що запорукою успішної роботи моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки в умовах формування суспільства знань слугує єдність основних взаємопов'язаних компонентів її структури, а саме:

- загальнобібліотечного інформаційно-знанневого ресурсу (документів на різних носіях інформації, які зберігаються у фондах бібліотеки; електронні повнотекстові ресурси власної генерації, колекції оцифрованих документів; електронні ресурси відкритого доступу інших інформаційних систем та корпорацій, що надають доступ до них у мережі Інтернет; довідково-бібліографічний апарат бібліотеки, який складається не тільки з традиційних каталогів, картотек та бібліографічних видань, виконаних бібліографічних довідок, а також електронних каталогів, тематично-видових БД, путівників по ресурсах Інтернет);

- комплексу бібліотечно-бібліографічних та інформаційних послуг і сервісів на безоплатній, а також платній основі (користування довідково-пошуковим апаратом бібліотеки у традиційному та електронному форматі, користування системою довідково-бібліографічних і реферативних видань, документними фондами, локальними та мережевими електронними повнотекстовими інформаційними ресурсами, передплаченими базами даних, отримання довідково-бібліографічних та довідково-консультаційних послуг, як у традиційному так і дистанційному режимах, користування абонементом; комплексу додаткових послуг на платній основі); використання мережесервісів для популяризації ресурсів та послуг;

- матеріально-технічної бази та програмно-технологічного забезпечення, які відповідають сучасним ІКТ і

забезпечують ефективну комунікацію (комп'ютерне та серверне обладнання, наявність автоматизованої бібліотечної системи, адаптованої до специфіки діяльності конкретної бібліотеки, наявність доступу до мережі Інтернет);

– висококваліфікованого бібліотечного персоналу, який має відповідні професійні знання та навички, мотивацію для створення та просування нових інформаційних продуктів, послуг та сервісів із метою забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства;

– користувачів та їхніх інформаційно-знанневих потреб.

Ефективне функціонування такої моделі можливе за наявністю високотехнологічного організаційного та нормативно-методичного забезпечення та організації системних наукових досліджень.

Загальнобібліотечний інформаційно-знанневий ресурс слугує основою моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, його фундаментом у задоволенні потреб суспільства в інформації та знаннях. Критерії його формування визначаються з урахуванням принципів універсальності, пріоритетних функцій, інформаційно-знанневих потреб цільових груп користувачів. Трансформація поняття бібліотечно-інформаційних ресурсів, яке певний період часу розглядалося у класичному статичному вигляді, сьогодні має більш широке значення, охоплює весь комплекс документних, електронних, мережевих ресурсів, перетворюючись на бібліотечну базу знань²⁹⁶.

Комплексний підхід до організації та надання бібліотечно-бібліографічних та інформаційних, як у локальному так і у дистанційному режимах, дозволяє максимально забезпечити інформаційно-знанневі потреби всіх категорій користувачів бібліотеки, створити максимально комфортне інформацій-

²⁹⁶Лобузін К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія / К. В. Лобузін. – Київ, 2012. – 252 с.

не середовище. Важливою основою для розвитку системи бібліотечних послуг слугують результати маркетингових досліджень, які дозволяють отримати чітке уявлення про її ефективність, а також проблеми, що потребують прийняття організаційно-управлінських рішень для її удосконалення.

Важливою складовою моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки є використання мережевих сервісів (соціальних мереж, професійних форумів, блогів) для популяризації ресурсів, просування різного виду послуг та продуктів, налагодження зворотного зв'язку з реальними та потенційними користувачами бібліотеки, а також вивчення їхніх інформаційно-знанневих потреб та вимог до організації процесу обслуговування.

Проведене у НБУВ маркетингове дослідження «Популяризація електронних книжкових виставок НБУВ у соціальних мережах» (2014–2015 рр.), метою якого було вивчення на базі популярних соціальних мереж (Facebook, ВКонтакте, Odnoklassniki.ru і Twitter) ефективності використання користувачами нових продуктів бібліотеки, засвідчило, що нові форми електронного бібліотечного обслуговування зайняли чільне місце у сучасній діяльності наукової бібліотеки, перетворилися на дієвий інструмент комунікаційного зв'язку між бібліотекою та віддаленими користувачами, створили умови для залучення нових категорій потенційних користувачів²⁹⁷.

Матеріально-технічна база та програмно-технологічні засоби забезпечують створення інтегрованої бібліотечно-інформаційної системи, функціональні можливості якої, своєю чергою, забезпечують доступ до електронних ресурсів бібліотеки. Задоволення інформаційно-знанневих потреб віддалених користувачів здійснюється шляхом організації

---

²⁹⁷Коваль Т. М. Концептуальні засади інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек (джерелознавчий аспект) / Т. М. Коваль, Л. О. Туровська // Бібл. форум. – 2015. – № 1. – С. 8–11.

онлайнного доступу до ресурсів та сервісів, представлених на веб-сайті бібліотеки у мережі Інтернет, а саме: доступу до електронних та сканованих каталогів, спеціалізованих баз даних (БД), повнотекстових документів та цифрових об'єктів, віддалених джерел інформації, інформаційних сервісів: віртуальної довідкової служби (ВДС), електронної доставки документів (ЕДД) тощо ²⁹⁸.

Ключова роль бібліотечного персоналу, як одного з основних компонентів моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, полягає у безпосередній реалізації всіх процесів, пов'язаних із формуванням бібліотечно-інформаційного ресурсу, його структуризацією і зберіганням, організацією доступу до нього та ефективним використанням. Саме від бібліотечних фахівців залежить, чи зможе користувач відшукати необхідний йому документ чи інформацію. Успішність розвитку моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки в умовах формування суспільства знань залежить від професійних компетенцій бібліотечних фахівців, знань та навичок використання інформаційних технологій, методів сучасного менеджменту якості та комунікаційного маркетингу, умінь використовувати педагогічні прийоми для вирішення конфліктних ситуацій, бажання постійного підвищення кваліфікаційного та особистісного рівня.

Бібліотечно-інформаційне обслуговування як вид діяльності завжди розглядалася як процес, організований за участю одного з основних суб'єктів, тобто користувача бібліотеки, але без урахування його прямого впливу на характер даної діяльності. Сьогодні така модель втратила

---

²⁹⁸Люцко Н. М. Библиотечное обслуживание в электронной среде: теоретико-методологический аспект. [Электронный ресурс] / Н. М. Люцко. – Режим доступа : www.slideshare.net/nativiaa/ss-35640038. – Заглавие с экрана; Лобузiна К. В. Технологiї органiзацiї знанневих ресурсiв у бiблiотечно-iнформацiйнiй дiяльностi: монографiя / К. В. Лобузiна. – Київ, 2012. – 252 с.

свою ефективність з точки зору взаємодії користувача і самої бібліотеки. Це зумовлено тотальною інформатизацією суспільства – наймасштабнішим явищем, що впливає на бібліотечну сферу.

Питання розроблення та впровадження нових форм і методів комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах формування суспільства знань здійснює головна книгозбірня країни – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка як лідер упровадження новачій у процеси бібліотечно-інформаційного обслуговування змінює напрями діяльності, пов'язані з доступом до інформації та знань, відповідно до загальносвітових тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, рекомендацій міжнародних бібліотечних організацій та досвіду провідних національних бібліотек, вітчизняних законодавчих документів у сфері науки, інформації, освіти та бібліотечної справи.

Враховуючи нові реалії у розвитку соціального, економічного, наукового, інформаційного середовища держави, НБУВ, із метою максимального задоволення інформаційно-знанневих потреб суспільства, серед найбільш пріоритетних висуває завдання, спрямовані на трансформацію основних засад розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування шляхом створення високоякісного електронного контенту й розширення каналів доступу до нього, удосконалення інформаційного забезпечення наукових досліджень та довідково-інформаційного обслуговування всіх категорій користувачів шляхом упровадження новітніх бібліотечних послуг та сервісів на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій, посилення науково-методичної ролі НБУВ задля корпоративної взаємодії з науковими та провідними бібліотеками країни, а також реалізації загальнонаціональних проектів і програм. Такі завдання вимагають розробки нової концепції вільного

доступу до інформації та знань, розвитку сучасної системи дистанційного обслуговування для активного входження НБУВ у ринок науково-інформаційних послуг.

Вироблення та впровадження нової моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, на нашу думку, можливе лише за умов адаптування наукової бібліотеки до реалій сучасного інформаційного середовища. Магістральним напрямом такого адаптування виступає інформатизація бібліотечної діяльності, яка найяскравіше проявляється у використанні ІКТ у процесах, пов'язаних із формуванням, збереженням та використанням інформаційних ресурсів, послуг та продуктів, та забезпечення їх загальнодоступності за допомогою мережевих технологій. Кульмінацією такої діяльності є адаптація в системі обслуговування традиційних та електронних бібліотечно-інформаційних послуг, пріоритетом якої є індивідуалізація та адресно-цільовий підхід.

В умовах сьогодення НБУВ реалізує нову модель комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, зорієнтовану на користувачів незалежно від соціального статусу, національної належності, віку, мови, місця проживання тощо. Бібліотека переглядає свої пріоритети, змінює соціальні функції в умовах активної інформаційної конкуренції, переорієнтації з обслуговування читача взагалі, на конкретного відвідувача, користувача, споживача або окремих соціальних груп.

У практичній діяльності спостерігається зміна усталеної парадигми бібліотечного сервісу, що базувався на використанні паперових документів – на парадигму книгозбірні як інформаційної магістралі з наданням, перш за все, доступу як локальним так і віддаленим користувачам до світових інформаційних ресурсів, а також електронних інформаційних ресурсів та сервісів власної генерації.

На відміну від традиційної бібліотечної комунікації у

діаді «бібліотека – користувач», коли процес передачі знань від бібліотеки до користувача відбувався безпосередньо за допомогою документів на паперових носіях інформації, сучасна бібліотечна електронна комунікація діє у тріаді «бібліотека – комп'ютер – користувач» та опосередковується власними електронними ресурсами, послугами та продуктами. Завдяки бібліотечній електронній комунікації, організованій у такий спосіб, широке коло віддалених користувачів отримують змогу необмеженого цілодобового та безкоштовного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг та сервісів.

Бібліотека бере участь у поширенні соціально значущої інформації і знань як у реальному, так і у віртуальному просторі, насамперед у мережевому інформаційному просторі (Інтернет), шляхом представлення та популяризації власних інформаційних ресурсів та послуг, а також ресурсів, створених іншими інституціями. Долаючи, за допомогою ІКТ, власні фізичні кордони, вона сприяє прискоренню процесу просторового розповсюдження та обертання документованого знання, розширенню числа суб'єктів його освоєння. Це допомагає їй залучитися до різноманітного інформаційного оточення та організувати взаємодію в ньому, ставати своєрідним інноваційним майданчиком бібліотечно-інформаційного обслуговування. Інтегруючись у систему безперервного надання знань, вона сприяє засвоєнню користувачами сучасних технологій і необхідних навичок пошуку інформації, оцінки та переробки документованого знання.

Бібліотечно-інформаційна система НБУВ пройшла процес переходу від традиційних форм і методів задоволення інформаційних потреб читачів до організації ефективного електронного середовища, впровадження нових форм та методів обслуговування для задоволення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів, як локальних так і віддалених. Значною мірою це відбулося завдяки активному

розвитку інформаційної інфраструктури, одним з основних компонентів якої є веб-портал НБУВ (www.nbuv.gov.ua). Як інтернет-комунікаційна платформа, він є ефективним інструментом електронної комунікації, який забезпечує оперативність доступу до електронних інформаційних ресурсів, послуг та сервісів у віддаленому режимі.

НБУВ, поєднуючи традиційні та електронні форми, обслуговує майже 363 тис. користувачів на рік, яким для роботи у читальних залах та через бібліотечний абонемент із фондів бібліотеки видається близько 1,4 млн примірників видань та надається понад 295 тис. бібліографічних та бібліотечно-інформаційних довідок.

Вирішуючи завдання бібліотечно-інформаційного обслуговування, бібліотека забезпечує широкий доступ користувачів до електронних ресурсів та послуг як у локальному, так і віддаленому режимах. Зокрема, у читальних залах НБУВ із використанням ІКТ організовано інформаційне обслуговування електронними ресурсами через спеціально обладнані автоматизовані робочі місця з доступом до локальної мережі та ресурсів Інтернет, а також зони WI FI, з можливістю використання власних портативних засобів зв'язку (ноутбуків, планшетів, мобільних телефонів). Зокрема, до послуг – електронне обслуговування, відвідуваність порталу).

Концепція нової моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка реалізується у НБУВ, передбачає виконання комплексу наукових досліджень, спрямованих на вивчення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів різних категорій та соціальних груп, процесів, пов'язаних із формуванням та зберіганням бібліотечно-інформаційних ресурсів, а також ефективності їх використання. пріоритетом якої є індивідуалізація та адресно-цільовий підхід.

Комплексні наукові дослідження, проведені у НБУВ у межах виконання відомчих наукових тем «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–

2013 рр.), «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» (2014–2016 рр.) свідчать про те, що застосування ІКТ та власних програмно-технологічних розробок не тільки істотно підвищують рівень та якість бібліотечно-інформаційного обслуговування, а й видозмінюють увесь комплекс інформаційних послуг, що, своєю чергою, зумовлює переорієнтацію бібліотечного сервісу на електронні форми обслуговування. Відповідно до загальносвітових тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери та результатів проведених досліджень, які підтверджують необхідність розвитку нових клієнт-орієнтованих сервісів, у НБУВ упродовж останніх років на основі власних програмно-технологічних розробок, для вирішення багатоаспектних завдань, пов'язаних з оптимізацією науково-інформаційного обслуговування, започатковано комплекс електронних ресурсів та послуг, спрямованих на забезпечення інформаційно-знаньєвих потреб наукових співробітників, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів. Основними серед них є:

- інформаційно-бібліографічний сервіс «Віртуальна довідка»;
- адресно-цільового інформування індивідуальних та колективних користувачів про нові щотижневі надходження до фондів НБУВ;
- електронна доставка документів;
- електронна науково-методична служба ІБ (для фахівців бібліотечно-інформаційної сфери);
- інформаційний сервіс «Зворотній зв'язок»;
- електронні виставки тематичні та нових надходжень;
- інформаційний ресурс «Наукова електронна бібліотека»;
- інформаційний портал «Наука України: доступ до знань»;
- інформаційний ресурс «Тематичний інтернет-навігатор»;
- інформаційний ресурс «Джерела наукової інформації»;
- інформаційний ресурс «Наукові реферативні огляди»;

- СІАЗ;
- Історико-культурні БД.

Упроваджуючи нові ресурси та послуги, наукова бібліотека перетворюється на справжній центр інформаційного забезпечення суспільних процесів, пов'язаних із розвитком науки, культури, освіти, економіки, а використання у її діяльності інформаційно-комунікаційних технологій стають основою і стратегічним вектором у її розвитку. На цьому шляху одним із першочергових завдань у напрямі обслуговування віддалених користувачів є:

- запис до бібліотеки у віддаленому режимі;
- електронний читацький квиток, який надає право користування комплексними інформаційно-знанневими ресурсами та послугами;
- упровадження послуги електронної реєстрації віддалених користувачів на веб-порталі НБУВ;
- організація авторизованого доступу до вибіркового ресурсів та сервісів через віртуальні особисті кабінети на веб-порталі НБУВ;
- дистанційне замовлення документів із фондів та інших послуг.

Важливими умовами успішного розвитку нової моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки в умовах формування суспільства знань є високі професійні вимоги до знань та навичок бібліотечного персоналу стосовно використання інформаційних та бібліотечних технологій, методів сучасного менеджменту якості та комунікаційного маркетингу, умінь використовувати педагогічні прийоми для вирішення конфліктних ситуацій, бажання постійного підвищення кваліфікаційного та особистісного рівня, що працюють в умовах сучасних ІКТ, повинні володіти методами вирішення проблем (психологічних, інформаційних, управлінських, економічних тощо); використовувати в обслуговуванні інформаційні та телекомунікаційні технології; дотримуватися професійної етики і інтелектуальної свободи користувачів незалежно від віку.

Соціокультурні трансформації всієї бібліотечної діяльності

продемонстрували її адаптивність до змін, які відбуваються у суспільстві, а також зорієнтованість на подальше переосмислення філософії бібліотечно-інформаційного обслуговування, збагачення її основних функцій та розширення можливостей подальшої їх реалізації. В контексті активного використання у бібліотечній сфері ІКТ, особливого значення набули напрями роботи, пов'язані з розвитком інформаційної та комунікаційної функцій бібліотеки.

Сучасну модель комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки можна охарактеризувати як модель гібридного типу, яка поєднує традиційні бібліотечні форми і методи обслуговування з новими, організованими за допомогою ІКТ та власних програмно-технологічних розробок. Її формування відбулося в результаті глобальних змін, зумовлених розвитком суспільства знань, а також необхідністю подальшого розвитку бібліотеки як соціального інституту відтворення знань та задоволення інформаційно-знанневих потреб у всіх його суб'єктів.

Сучасна модель є наочним прикладом еволюційних змін у тенденціях, формах та засобах бібліотечно-інформаційної діяльності наукової бібліотеки, специфіка якої полягає у високоорганізованому та формалізованому поєднанні бібліотечних технологій накопичення, обробки, зберігання і розповсюдження власних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів за допомогою новітніх ІКТ.

* * *

Результати дослідження сервісних та інформаційно-знанневих потреб користувачів наукової бібліотеки дозволили зробити такі висновки:

1. У бібліотечній практиці значно зросла роль електронних інформаційних ресурсів та у діючій системі електронної комунікації «користувач – бібліотека» і «бібліотека – користувач», актуалізована послуга зворотнього зв'язку.

2. Загальносвітовою на сьогодні залишається тенденція до розширення аудиторії віддалених користувачів, яка

в кількісному відношенні значно перевищує відвідування фізичними особами бібліотеки, зокрема читальних залів. Доводить необхідність більш інтенсивного впровадження в систему бібліотечно-інформаційного обслуговування нових організаційних форм і технологічних розробок на основі ІКТ, зорієнтованих на ефективне обслуговування у дистанційному режимі, що можливе за умови подальшого розширення репертуару повнотекстових електронних документів на сайті бібліотеки і забезпечення доступу до закордонних і вітчизняних електронних ресурсів наукового призначення.

3. Відповідно до світових тенденцій та результатів проведених досліджень серед пріоритетних у напрямі дистанційного обслуговування на сьогодні провідною є розвиток нових клієнт-орієнтованих сервісів. Відповідним прикладом такого роду послуг, ефективність впровадження якого підтверджується результатами дослідження, є онлайн-сервіс «Віртуальна довідка» НБУВ, а також «адресно-цільового інформування» колективних та індивідуальних користувачів про нові щотижневі надходження книжкових та періодичних видань до НБУВ у комплексі з формуванням наукових реферативних оглядів. Основними перевагами для розвитку таких послуг є їхня доступність для кожного користувача, прозорість, оперативність та зорієнтованість на представлення інформації не тільки у вигляді бібліографічних добірок і фактографічної інформації, а й повнотекстових документів та посилань на мережеві ресурси, надання інформації інформаційно-консультаційного та орієнтуючого характеру. Одним із першочергових завдань у напрямі обслуговування віддалених користувачів є удосконалення системи МБА та розвиток ЕДД із використанням інтернет-технологій.

4. Вивчення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів електронних ресурсів засвідчило зростання зацікавленості користувачів, особливо аспірантів та наукових співробітників, до електронних повнотекстових та реферативних ресурсів. Більшість користувачів відзначили, що регулярно використовують для пошуку необхідної інформації

реферативні та повнотекстові БД НБУВ: «Наукова періодика України», яка включає в себе повнотекстові електронні версії наукових фахових видань України, реферативну БД «Україніка наукова», повнотекстові ресурси «Наукової електронної бібліотеки», БД «Автореферати дисертацій» та колекцій актуальних веб-ресурсів, представлені у «Тематичному інтернет-навігаторі», серед яких особливою популярністю користуються розділи «Джерела наукової інформації» та «Електронні репозиторії».

5. Проведене дослідження довело, що розвиток електронних послуг і сервісів підвищив ефективність задоволення інформаційно-знансєвих потреб користувачів як безпосередньо в бібліотеці, так і в режимі відділеного доступу. Сучасна інноваційна сервісно-орієнтована модель наукової бібліотеки за своєю суттю є багаторівневою, гібридною та інтегційною, яка поєднує як традиційні бібліотечні послуги, що забезпечують пошук і надання доступу до суспільно значущої інформації і необхідних користувачам знань, так і електронні послуги (через Інтернет) за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечує повноцінне комплексне бібліотечно-інформаційне обслуговування в режимі віддаленого доступу і мережної взаємодії.

Найближчою перспективою щодо розвитку комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування є розширення номенклатури електронних послуг на основі телекомунікаційних технологій.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

4.1. Теоретичні та термінологічні основи розуміння сутності інтелектуальної власності

Перехід людства на нову, постіндустріальну стадію цивілізаційного прогресу перетворює знання та інформацію на визначальний фактор суспільного розвитку, де творча розумова активність набуває статусу пріоритетної стратегічної діяльності. Формування сучасного суспільства знань («знаннєвого суспільства») об'єктивно робить інтелектуальні працю та власність його головними факторами. Інтелектуальна власність – категорія історична, яка була і залишається одним з основних і необхідних елементів прогресу та розвитку всього людства.

Для кваліфікованого орієнтування у проблемах права інтелектуальної власності необхідно розглянути генезис поняття «інтелектуальна власність».

Термін «інтелектуальна власність» широко використовується в сучасному законодавстві, у науковій літературі й у практиці багатьох країн.

Виникнення поняття «інтелектуальна власність» відноситься до XV–XVIII ст. – часів формування громадського усвідомлення необхідності охороняти інтереси як автора, так і користувача результати його праці. Перші загальнообов'язкові акти були прийняті в Англії – Статут про монополії 1623 р. стосувався технічних нововведень та Статут королеви Анни 1710 р. – прав авторів публікацій. Однак із цими законами не варто пов'язувати виникнення інституту інтелектуальної власності в повному своєму обсязі, що відображали виключне право особи на володіння, користування і розпорядження створеного ним результату інтелектуальної діяльності. Ці закони більшою

мірою забезпечували права видавців і промисловців.

Чітко поняття «інтелектуальна власність» сформувалося тільки у кінці XVIII ст. у Франції, і пов'язано це з теорією природного права (пропріетарний підхід), яка набула свого найбільш послідовного розвитку у працях французьких філософів-просвітителів Вольтера, Дідро, Гельвеція, Гольбаха, Русо. Відповідно до цієї теорії право інтелектуальної власності на будь-який творчий результат (винахід, літературний, художній твір) належить його творцю і є його невід'ємним, природним» правом, що існує незалежно від визначення цього права державною владою. Право, що виникає у творця на досягнутий ним результат розглядалося як право власності, яке виникає у особи, працею якої створено матеріальну річ. Французький патентний закон, прийнятий 7 січня 1791 р. вперше в історії гарантував захист усіх форм творчості (літературної, драматичної, музичної, образотворчої) під час відтворення усіма відомими методами. Так, у вступній частині цього закону зазначалося, що будь-яка нова ідея, корисна суспільству, належить її автору, і було б обмеженням прав людини не розглядати новий промисловий винахід як власність його творця. Логічним наслідком пропріетарного підходу стало закріплення у французькому законодавстві понять літературної і промислової власності. Аналогічні конструкції були закріплені також у законодавстві Саксонії, Пруссії, Данії, Норвегії та інших країн, де законодавство прирівнювало права творців інтелектуальних продуктів до прав власності.

Уперше термін «інтелектуальна власність» вжив у 1845 р. Чарльз Вудбарі (Charles Woodbury), суддя Округового суду штату Массачусетс (США). В Європі вперше цей термін вжив Альфред Ніон (Alfred Nion) у своєму трактаті «Droits civils des auteurs, artistes et inventeurs» («Цивільні права авторів, артистів та винахідників»), що був вперше опублікований у 1846 р. Запровадження у правничій термінології терміна «інтелектуальна власність» збіглось із переходом від розуміння авторського права та патентів, як суспільного блага до їх розуміння як «власності», тобто непорушного права власника.

Більш точне закріплення цього поняття зустрічається в таких документах міжнародного співробітництва:

«Паризька конвенція про охорону промислової власності» – 1883 р.;

«Мадридська угода про реєстрацію знаків» – 1891 р.;

«Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів» – 1886 р.

Так, у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів було використано поняття, близьке сучасному розумінню інтелектуальної власності. Це поняття звучало як результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах, тобто уникало неясностей, пов'язаних з ідеальною природою продукту людського інтелекту, акцентуючи увагу на опрідметчених продуктах діяльності.

Справжня історія терміна, його юридичне визнання почалася у 1967 р., після створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). Ця організація доклала багато зусиль для світового визнання та закріплення терміна, який є ключовою складовою її назви. З грудня 1976 р. вона набула статусу спеціалізованої установи ООН. У вересні 2000 р. на засіданні Генеральної асамблеї ВОІВ встановлено відзначати Міжнародний день інтелектуальної власності щороку 26 квітня.

Для охоплення всього спектра проявів інтелектуальної діяльності людини та історичною необхідністю її комерційної оцінки у ст. 2 (пункт 8) Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (1967 р.) на міжнародному рівні вводиться термін «інтелектуальна власність» та дається визначення цього терміна – це права, які стосуються: літературних, художніх і наукових досягнень, виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач, винаходів у всіх галузях людської діяльності, наукових відкриттів, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень, захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що

відносяться до інтелектуальної власності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях²⁹⁹. Неважко помітити, що термін «інтелектуальна власність» використовується як збірне поняття, позначаючи собою усі права на результати творчої діяльності і деякі прирівняні до них об'єкти. І хоча в Стокгольмській конвенції не було сформульовано чітке визначення самого поняття «інтелектуальна власність», з того часу цей термін став загальноживаним і почав застосовуватися в міжнародних конвенціях і в законодавстві багатьох країн. Очевидним є і те, що на членів ВОІВ не накладаються зобов'язання забезпечувати у своїх країнах охорону всіх перерахованих у конвенції прав, вони самі визначають коло об'єктів інтелектуальної власності, що охороняються. Сьогодні членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності є й Україна.

26 червня 2000 р. Консультативним комітетом із питань політики ВОІВ була прийнята Всесвітня декларація з інтелектуальної власності, у якій термін «інтелектуальна власність» означає будь-яку власність, визнану за спільною згодою в якості інтелектуальної за характером і заслуговує охорони, включаючи, але не обмежуючись науковими і технічними винаходами, літературними чи художніми творами, товарними знаками і покажчиками ділових підприємств, промисловими зразками та географічними вказівками³⁰⁰.

Таким чином, у міжнародному правовому полі з 1967 р. і до сьогодні закріплено поняття інтелектуальної власності, прийняте Стокгольмською конвенцією. Але перешкодою до його широкого визнання і застосування слугує той факт, що національні законодавства багатьох країн не включають у свої закони поняття «інтелектуальна власність». Це ставить

---

²⁹⁹Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности [Электронный ресурс] : Стокгольмская конвенция от 14 июля 1967 года № 995-169. – Режим доступа : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_169. – Заглавие с экрана.

³⁰⁰Всесвітня декларація з інтелектуальної власності // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2002. – № 4. – С. 14–18.

під сумнів правомочність міжнародних актів, укладених у сфері державного захисту інтелектуальної власності, оскільки саме невизначеність із поняттями в юриспруденції найчастіше є каменем спотикання, що виявляються в тих чи інших спірних ситуаціях.

Разом із тим, у різних країнах, де термін «інтелектуальна власність» набув поширення, в це поняття вкладається різний зміст. Країни англосаксонської системи права схиляються до встановлення речово-правового режиму на нематеріальний об'єкт, зосереджуються на майновому аспекті авторських правомочностей, не виділяючи з них специфічних моральних прав, вимагають дотримання формальностей (адміністративних процедур) незалежно від виду об'єкта. За англосаксонською системою автором може бути як фізична, так і юридична особа, авторські права загалом зводяться до майнових прав, які можна вільно передавати іншим особам. Країни континентальної системи права ставлять в основу «безтілесність» інтелектуальної власності, виділяють дві групи – майнових та немайнових (невідчужуваних і безстрокових) – авторських правомочностей, не пов'язують захист творів літературного, художнього та іншого подібного творчості з виконанням формальностей. Континентальна традиція підкреслює принцип власності чи економічний аспект авторського права, яке можна захистити й передати, за яке можуть знімати податок. Загальним для всіх підходів є вимоги до об'єктивної форми творіння розуму, визнання самостійної економічної цінності об'єкта інтелектуальної власності, можливість її оцінки, обмеження встановлених законом повноважень у часі і просторі, класифікація об'єктів залежно від предмета охорони. Україна належить до країн континентальної системи захисту прав творців інтелектуальної власності.

Після проголошення незалежності України суттєво змінилося ставлення до інтелектуальної власності. Якщо за радянських часів виключне право розпоряджатися інтелектуальною власністю належало державі, то відтепер воно належить, насамперед, творцю цієї власності. Ця важлива норма відтворена в основному Законі – Конституції України, де термін

«інтелектуальна власність» згадується у ст. 41, яка закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності³⁰¹.

Узагальнене законодавче поняття інтелектуальної власності закріплено у Цивільному Кодексі (далі ЦК) України, який вперше об'єднав норми, що стосуються охорони прав на результати творчої інтелектуальної діяльності, в окремій книзі, яка слідує за книгою третьою «Право власності та інші речові права». Розробники Кодексу, таким чином, підкреслили соціально-економічне значення інтелектуальної власності, розглядаючи її як підгалузь цивільного права. Так, відповідно до ст. 418 ЦК України законодавець використав поняття «інтелектуальна власність» у збірному значенні, розуміючи під ним права як майнового, так і особистого характеру на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них об'єкти, конкретний перелік яких встановлюється законодавством з урахуванням прийнятих міжнародних актів, які, будучи благом нематеріальним, зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням із ними, крім випадків, зазначених у законі³⁰².

Як уже відзначалося, чинне законодавство України про інтелектуальну власність, хоча й вживає поняття «інтелектуальна власність», проте не містить його визначення. У фаховій вітчизняній і зарубіжній літературі поняття інтелектуальної власності визначається, як правило, шляхом переліку результатів творчої діяльності, що відповідають вимогам закону і можуть бути визнані об'єктом правової охорони.

Дотепер тривають дискусії щодо поняття інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність не має суто наукового визначення. У наукових колах цей термін використовується з 50-х років ХХ ст. Поняття інтелектуальної власності

³⁰¹Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³⁰²Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>. – Назва з екрана.

розглядається дослідниками з різних позицій, які не завжди узгоджуються між собою. На сьогодні інтелектуальна власність частіше розглядається з правової та економічної точок зору, що своєю чергою, призводить до виникнення широкого діапазону сутностей і значень, а, отже, неоднозначності трактування поняття «інтелектуальна власність». Таким чином, спостерігається відсутність єдиної думки у визначенні сутності аналізованої категорії. Розглянувши визначення інтелектуальної власності, які дають вітчизняні та закордонні автори, нами виокремлено два підходи до визначення сутності інтелектуальної власності:

- юридичний (Н. Любенюк, С. Гребьонкін, Л. Мельник, Г. Олехнович, О. Підпригора, О. Бутнік-Сіверський, В. Козуб, В. Брижко, О. Гальченко, В. Цимбалюк, О. Орехов, А. Чорнобров, О. Стрижак та ін.)³⁰³;

³⁰³ Любенюк Н. О. Проблеми визнання інтелектуальної власності як елемента нематеріальних активів підприємства / Н. О. Любенюк // *Фінанси, облік і аудит*. – 2009. – № 14. – С. 43–47; *Интеллектуальная собственность / под общей ред. С. С. Гребенкина*. – Донецк : РВВ Дон ИЭТ, 2005. – 199 с.; Мельник Л. Г. *Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике : энциклопедический словарь* / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – 384 с.; Олехнович Г. И. *Интеллектуальная собственность и проблемы ее коммерциализации* / Г. И. Олехнович. – Минск : Амалфея, 2005. – 128 с.; Підпригора О. А. *Право інтелектуальної власності України: [навч. посібник для студ. юрид. вузів і фак. ун-тів]* / О. А. Підпригора, О. О. Підпригора. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 336 с.; Бутнік-Сіверський О. Б. *Евристика в інтелектуальній економіці або формування інноваційного підприємництва [Електронний ресурс]* / О. Б. Бутнік-Сіверський. – Режим доступу : <http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/61>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету; Козуб В. П. *Потенціал інтелектуальної власності в інноваційній моделі розвитку [Електронний ресурс]* / В. П. Козуб // *Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць*. – 2009. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2009_1/Kozub_109.html. – Назва з екрана; *Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція* / [Брижко В. М., Гальченко О. М., Цимбалюк В. С., Орехов О. А., Чорнобров А. М.]; за ред. Р. А. Калужного, М. Я. Швеца. – Київ : Інтеграл, 2002. – 220 с.; Стрижак О. *Управління регіональною власністю: регіональний аспект* / О. Стрижак // *Інтелектуальна власність*. – 2006. – № 3. – С. 23–28.

- економічний (В. Зінов, К. Самарян, Н. Любенюк, І. Лазня, В. Рибалкін, Л. Каніщенко та ін.)³⁰⁴.

Юридичний підхід передбачає розгляд категорії «інтелектуальна власність» як «закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності», «правовий режим результатів інтелектуальної діяльності», «право кожної людини (особи) володіти, використовувати та розпоряджуватись результатом своєї творчої діяльності», «правовий інститут, що забезпечує охорону і використання нематеріальних благ», «право на виключне використання об'єктів інтелектуальної власності», право власності на результати інтелектуальної діяльності або інтелектуальний продукт. Однак у науковій літературі превалує концепція, що право власності може поширюватися лише на речі, тобто майнові права можуть бути тільки речовими. Основними аргументами на підтвердження цієї концепції є те, що в системі континентального права, включаючи цивільне законодавство України, зміст права власності розкрито в Цивільному кодексі в третій книзі «Право власності та інші речові права». Саме формулювання виключає можливість віднесення прав власності до нематеріальних об'єктів цивільних прав.

Прихильником юридичного підходу в українському науковому просторі є Р. Шишка, який зазначає: «...інтелектуальною власністю слід вважати лише майнові права, які полягають у монопольному праві використовувати переваги

---

³⁰⁴Зінов В. Інтелектуальний капітал як базова характеристика вартості бізнесу / Зінов В., Самарян К. // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 5–6. – С. 23–25; Рач В. Інтелектуальна власність як базове поняття нової економіки / В. Рач, С. Чугуєвець // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 6. – С. 39–42; Любенюк Н. О. Інтелектуальна власність як складова інтелектуального капіталу в теорії бухгалтерського обліку / Н. О. Любенюк // Економічний аналіз : Зб. наук. пр. кафедри економічного аналізу. – Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2010. – Вип. 6. – С. 112–115; Лазня І. В. Економічний зміст інтелектуальної власності / І. В. Лазня, В. О. Рибалкін // Економічна теорія. – 2006. – № 4. – С. 54–61; Каніщенко Л. О. Основні риси інтелектуальної власності у сучасній економіці / Л. О. Каніщенко, В. В. Хрустальова // Економічні проблеми невиробничої сфери : зб. наук. праць. – Київ, 1998. – С. 56–72.

новинки самому, на певний час заборонити це робити іншим особам чи надати їм це право за винагороду»³⁰⁵. Українські вчені С. Довгий, В. Дроб'язко, В. Жаров, О. Святоцький стверджують: «вираз «інтелектуальна власність» за своєю суттю не більше ніж логічна абстракція, що використовується в ряді міжнародних конвенцій, у законодавстві, в науковій літературі та в практиці багатьох країн для позначення сукупності виняткових прав на результати інтелектуальної і, передусім, творчої діяльності, а також на прирівняні до них за правовим режимом засоби індивідуалізації юридичних осіб, продукцію, роботи і послуги»³⁰⁶.

Ми погоджуємось із думкою З. Пічкурової, що всі трактування інтелектуальної власності в межах юридичного підходу суттєво звужують її зміст і значення в сучасних умовах економічного розвитку, обмежують їх певним об'єктом, зареєстрованим у визначеному законом порядку, звертають увагу, передусім, на матеріальну форму вираження певної ідеї і не мають вирішального значення для виявлення її сутності як економічної категорії³⁰⁷.

Автори економічного підходу дотримуються думки, що інтелектуальна власність – це «ринковий ресурс», «самостійний соціально-економічний інститут», система об'єктивних відносин, що виникають між творцем і сторонніми особами з приводу привласнення та відчуження результатів інтелектуальної праці в процесі його виробництва, розподілу, обміну та споживання.

³⁰⁵Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Р. Б. Шишка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – С. 151.

³⁰⁶Інтелектуальна власність як джерело якісного розвитку: загальний огляд для малих і середніх підприємств / [за ред. М.В. Паладія]. – Київ, 2003. – С. 23–24.

³⁰⁷Пічкурова З. В. Систематизація теоретичних положень та наукових поглядів на економічний зміст інтелектуальної власності / З. В. Пічкурова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: зб. наук. праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 24. – С. 215–219.

Так, Р. Ульянов зазначає, що інтелектуальна власність є системою економічних відносин між членами суспільства щодо привласнення-відчуження нематеріальних чинників і результатів інтелектуального виробництва³⁰⁸. Л. Каніщенко та В. Хрустальова вважають, що інтелектуальна власність – це система економічних відносин стосовно володіння, користування та розпорядження ідеальними об'єктами, які виражені в об'єктивованих загальнолюдських надбаннях та новаціях, втілених у науково-технічній, літературній та мистецькій творчості, індивідуалізуючих її суб'єктів³⁰⁹. В. Рибалкін та І. Лазня трактують інтелектуальну власність як відносини належності, володіння, розпорядження та використання (в їх юридичному та економічному змісті) продуктів інтелектуальної власності³¹⁰.

На нашу думку, автори – прихильники економічного підходу, багато в чому мають рацію. Так, зокрема, незаперечним є те, що сьогодні інтелектуальна власність представляє собою ринковий ресурс, здатний забезпечити фінансову незалежність і зростання будь-якого підприємства. Також незаперечним є і той факт, що інтелектуальна власність представляє собою систему економічних відносин. Однак підходи «...за ознакою економічної спрямованості, як, власне, і погляди в межах юридичного підходу, є дещо односторонніми та звуженими. У таких тлумаченнях акцент робиться на основних складових категорії «власність»: володіння – користування – розпорядження вже наявним об'єктом інтелектуальної власності, і, водночас, ігноруються особливості процесу створення об'єкта інтелектуальної

---

³⁰⁸Ульянов Р. В. К вопросу об интеллектуальной собственности как экономической категории / Р. В. Ульянов. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 7.

³⁰⁹Каніщенко Л. О. Основні риси інтелектуальної власності у сучасній економіці / Л. О. Каніщенко, В. В. Хрустальова // Економічні проблеми невинробничої сфери : зб. наук. праць. – Київ : Київський державний торговельно-економічний університет, 1998. – С. 59.

³¹⁰Рибалкін В. О. Теорія власності / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. – Київ : Логос, 2000. – С. 261.

власності та його економізації»³¹¹. До того ж будь-які економічні відносини можуть цивілізовано розвиватися, якщо вони мають юридичне відношення.

У зв'язку з цим, на нашу думку, заслуговує уваги комплексний підхід Б. Претнара до тлумачення поняття «інтелектуальна власність», який базується на поєднанні юридичної та економічної складової, відповідно до якого, інтелектуальна власність є «галуззю права, що має справу з корисністю, застосуванням, набуттям, примусом і попередженням зловживань приватними юридичними правами в деяких формах інтелектуальних творинь у промислових, наукових, літературних і артистичних сферах, а також у деяких формах ідентифікації підприємницької діяльності з метою їх економічного використання в конкурентній підприємницькій діяльності, у виробництві, комерції і торгівлі»³¹². Водночас О. Полуяктова вважає інтелектуальну власність узагальнюючим, складним, багатомірним економіко-філософсько-правовим поняттям, яке можна розглядати лише у сукупності різних підходів на перетині наук, оскільки включає в себе достатньо різноманітні за своєю функціональною належністю об'єкти – об'єкти промислової власності та авторського права, і яке є досить складним, оскільки має прикордонний характер і є надбанням одночасно декількох наук³¹³. За словами А. Чухно, «інтелектуальна власність є особливою формою власності,

³¹¹Пічкурова З. В. Систематизація теоретичних положень та наукових поглядів на економічний зміст інтелектуальної власності [Текст] : зб. наук. пр. / З. В. Пічкурова // Наук. записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 24. – С. 216.

³¹²Pretnar B. Intelektualna lastina v sodobni konkurenci in poslovanju: pravne osnove, ekonomska analiza i podjetniski cilji / B. Pretnar. – Ljubljana : GV Založba, 2002. – 239 с.

³¹³Полуяктова О. В. Інтелектуальна власність та інтелектуальний потенціал / О. В. Полуяктова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2003. – Вип. 15. – С. 250.

³¹⁴Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – Київ : Логос, 2003. – С. 316.

оскільки вона створюється творчою, інтелектуальною працею і є ідеальним творінням, що ґрунтується на матеріальних носіях». На думку вченого, «саме елементи творчості як складові інтелектуальної праці визначають індивідуальний характер її продуктів і становлять якісний критерій відмінності інтелектуальної праці»³¹⁴. Подібної думки дотримується також М. Зайцев, який зазначає, що інтелектуальна власність – це особлива форма власності, яка відображає привласнення результатів інтелектуальної праці, право власності на які належить авторам, що їх створили ³¹⁵.

Таким чином, доцільно виділити третій підхід – змішаний. Сутнісна характеристика цього підходу відображає інтелектуальну власність як сукупність прав на використання результату інтелектуальної творчої діяльності або право на продукт інтелектуальної творчості. До авторів такого підходу можна віднести Н. Гаркалову, Н. Маркову (визначення інтелектуальної власності здійснюється з точки зору правового й економічного аспектів. Правовий аспект полягає у тріаді майнових прав: володіння, користування, розпорядження, економічний – у реалізації цих прав стосовно результату інтелектуальної діяльності ³¹⁶), Т. Гусаковську (з точки зору правового аспекту інтелектуальна власність визначається як закріплене законом виключне право власності. За економічним аспектом інтелектуальна власність розглядається як частина інтелектуальних активів, які є частиною інтелектуального капіталу, що належним чином ідентифікована, зафіксована і може бути використана з метою отримання майбутніх доходів ³¹⁷), Т. Павленко (правовий та економічний аспекти

³¹⁴Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – Київ : Логос, 2003. – С. 316.

³¹⁵Зайцев Н. Л. Краткий словарь экономиста / Н. Л. Зайцев. – [3-е изд.]. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 44.

³¹⁶Гавкалова Н. Л. Формування та використання інтелектуального капіталу: наук видання. / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2006. – 252 с.

³¹⁷Гусаковська Т. О. Управління інтелектуальною власністю підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Т. О. Гусаковська ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Харків, 2009. – 20 с.

цього підходу визначаються через систему економіко-правових відносин щодо результатів творчої діяльності ³¹⁸). Слід наголосити, що названі автори, не відкидаючи наявності правової складової цього поняття, підкреслюють наявність економічних відносин, що виникають із приводу результатів інтелектуальної праці.

Підсумовуючи як наведені вище, так і інші підходи до визначення поняття інтелектуальної власності, є всі підстави погодитися з В. Базилевичем стосовно того, що більшість дослідників інтелектуальну власність визначають як:

- власність на результати інтелектуальної/розумової діяльності, які відповідають критеріям чинного законодавства і мають правову охорону;

- систему відносин щодо привласнення ідеальних об'єктів, виражених в об'єктивованих інтелектуальних продуктах, утілених у науково-технічній та літературно-мистецькій творчості, індивідуалізуючи її суб'єктів;

- права на результати розумової діяльності людини у науковій, художній, виробничій та інших галузях, які є об'єктами цивільно-правових відносин у частині права кожного громадянина володіти, користуватись і розпоряджатись результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності, що як блага зберігаються за своїм творцем і можуть використовуватись іншими особами лише за погодженням із ним, окрім випадків, передбачених законом;

- результат інтелектуальної творчої діяльності, певним чином об'єктивований, «сумісний» із матеріальним носієм, який може бути відтворений, вільно розмножений і відчужений від творця;

- відносини належності, володіння, розпорядження та використання продуктів інтелектуальної діяльності;

- сукупність виключних прав стосовно нематеріальних об'єктів, які мають економічну цінність і здатність вільно відчужуватися із урахуванням обмежень, установлених із

³¹⁸Павленко Т. В. Економічний механізм управління інтелектуальною власністю промислового підприємства / Т. В. Павленко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №4(94). – С. 124–129.

метою захисту особистих прав творців відповідних об'єктів та суспільства у цілому ³¹⁹.

У процесі дослідження сутності інтелектуальної власності стає очевидним, що її тлумачення є можливим лише в нерозривному зв'язку з такими категоріями, як знання, творча, розумова, інтелектуальна діяльність (праця), науково-технічна діяльність, інтелектуальний капітал, інтелектуальний продукт, а також іншими поняттями, які з нею тісно пов'язані. Таким чином, усе вищевикладене дозволяє аргументовано стверджувати, що:

- поняття «інтелектуальна власність» в Україні набуло поширення в науковому обігу відносно недавно – на початку 1990-х років; питання про те, що являє собою інтелектуальна власність у сучасному розумінні, сьогодні широко обговорюється, і до теперішнього моменту наука не виробила єдиного підходу до його визначення;

- у світовій практиці поняття «інтелектуальна власність» стало широко розповсюджуватися з 60-х років ХХ ст., після заснування в 1967 р. Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ); Конвенція, що заснувала ВОІВ, найбільш повним чином розкрила поняття «інтелектуальна власність», і це трактування залишається незмінним дотепер;

- властивість інтелектуальної власності постійно змінюватися під впливом часу, розвиватися й удосконалюватися в процесі розвитку науки й техніки, пристосовуватися до умов світового розвитку, суттєво ускладнює процес її пізнання;

- у сучасному розумінні інтелектуальна власність – сукупність абсолютних повноважень у системі відносин «автор – користувач результатів праці автора – суспільство», що перебувають у виключній можливості здійснення певних дій і / або перешкоджання їх здійсненню третіми особами з метою захисту від наслідування і запобігання безпідставного збагачення.

³¹⁹Базилевич В. Інтелектуальна власність / В. Базилевич. – Київ : Знання, 2008. – С. 123.

4.2. Науково-методологічні засади бібліотекознавчого підходу до дослідження інтелектуальної власності в науковій бібліотеці

Зростання електронних інформаційних ресурсів та прискорений розвиток інформаційних технологій в останнє десятиліття XXI ст. актуалізує проблеми формування цифрового комунікативного середовища бібліотек і вимагає дослідження правових питань функціонування бібліотек. Серед перспективних напрямів слід визнати дослідження діяльності бібліотек в аспекті дотримання основних положень авторського і суміжних прав у формуванні бібліотечних ресурсів, представленні їх в мережі Інтернет, створенні інтелектуальних продуктів, послуг та умов їх використання в бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні користувачів.

Актуальність проблеми в дотриманні вимог законодавства з інтелектуальної власності в бібліотеках України обумовлена орієнтацією на європейський інформаційний простір і зростанням в ньому частки електронних інформаційних ресурсів бібліотек нашої держави, представлених для вільного доступу в мережі Інтернет. Враховуючи, що інформаційні ресурси бібліотек відображають знання, які є результатом інтелектуальної діяльності, саме тому їх слід розглядати як об'єкти авторського права. Виходячи з цього, бібліотеки, з одного боку, повинні забезпечити право кожного користувача на вільний доступ до інформації, а з іншого, повинні забезпечувати правову охорону інтелектуальної власності, дотримання вимог авторського права під час використання інформаційних ресурсів у межах бібліотеки та мережі Інтернет.

Авторське право є складовою цивільного законодавства України, яке регулює комунікаційні відносини із використання творів науки, літератури і мистецтва, що є надзвичайно важливим для бібліотечно-бібліографічної та наукової діяльності бібліотеки. Сучасний стан розвитку інформаційної діяльності бібліотеки вимагає вирішення проблеми розробки концептуальних, теоретичних і мето-

дологічних підходів до визначення сутності поняття «інтелектуальна власність у бібліотечній діяльності» та реалізації нагальних завдань з охорони інтелектуальної власності в інформаційно-комунікативному середовищі.

У бібліотечній справі проблеми авторського права та інтелектуальної власності активно висвітлюються в професійних наукових і практичних виданнях, обговорюються на різного рівня форумах тощо. Проблематику діяльності бібліотек у сфері інтелектуальної власності та авторського права досліджували такі вітчизняні науковці, як Ю. Артемов, Г. Шемаєва, П. Макаренко, Л. Литвинова, Р. Поліщук³²⁰.

Проблеми удосконалення законодавства про авторське право Ю. Артемов розглядає через призму особливостей формування електронних інформаційних ресурсів бібліотек та доступу до них користувачів. Він визначає, що подальше вдосконалення авторського права та законів про бібліотеки й бібліотечну справу має бути спрямоване на виокремлення наукових бібліотек із загального числа книгозбірень із наданням їм більших прав у частині створення й поширення електронних ресурсів³²¹.

³²⁰ Артемов Ю. І. Про авторське право та деякі проблеми при формуванні електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках [Електронний ресурс] / Ю. І. Артемов // Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України. – Київ, 2012. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/8653/1/.pdf> – Назва з екрана; Макаренко П. Д. Інфраструктура інтелектуальної власності в Україні: комунікаційний аспект / П. Д. Макаренко, Г. В. Шемаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 43. – С. 91–97; Поліщук Р. Проблеми захисту авторського права в бібліотечному обслуговуванні / Р. Поліщук // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 3. – С. 35–38; Кириленко О. Г. Охорона інтелектуальної власності Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського: наукові та прикладні аспекти / О. Г. Кириленко, Л. А. Литвинова // Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 10–11 груд. 2015 р. – Київ, 2015. – С. 97–100.

³²¹ Артемов Ю. І. Про авторське право та деякі проблеми при формуванні електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках [Електронний ресурс] / Ю. І. Артемов // Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України. – Київ, 2012. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/8653/1/.pdf>. – Назва з екрана.

Комунікаційні аспекти інтелектуальної власності порушуються в публікаціях Г. Шемаєвої, П. Макарова, де визначається місце бібліотеки в комунікаційній інфраструктурі інтелектуальної власності України. Вони відзначають, що бібліотечну спільноту в сучасних умовах турбують питання інтелектуальної власності, зокрема авторського права, пов'язані з оцифруванням бібліотечних фондів та використанням творів в електронній формі, що посилює роль бібліотек як елементу комунікаційної інфраструктури інтелектуальної власності³²².

Основні проблеми інтелектуальної власності, які необхідно вирішувати бібліотекам: організація обміну інформацією та авторське право; збереження та консервація документів і авторське право; бібліотеки як посередники між документами і читачами; доступність бібліотечних ресурсів у зв'язку з використанням нових інформаційних технологій, визначено Р. Поліщук³²³.

Аналіз проблем, представлених у публікаціях науковців та практиків, свідчить про необхідність розвитку в провідних бібліотеках України нового напрямку діяльності, пов'язаного з дослідженням теоретичних і прикладних аспектів охорони інтелектуальної власності. Цей напрям досліджень для вітчизняного бібліотекознавства є інноваційним і потребує подальшого розвитку у реалізації завдань функціонування бібліотек у цифровому середовищі.

У заходах із модернізації діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2015–2020 рр. в напрямі інтеграції з бібліотеками та інформаційними установами передбачено реальні кроки діяльності бібліо-

³²²Макаренко П. Д. Інфраструктура інтелектуальної власності в Україні: комунікаційний аспект / П. Д. Макаренко, Г. В. Шемаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 43. – С. 91–97; Макаренко П. Д. Складові інформаційної інфраструктури інтелектуальної власності в Україні / П. Д. Макаренко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2014. – № 3 (19). – С. 12–16; Макаренко П. Бібліотечно-інформаційний ресурс України у сфері інтелектуальної власності / П. Макаренко // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 3. – С. 38–40.

³²³Поліщук Р. Проблеми захисту авторського права в бібліотечному обслуговуванні / Р. Поліщук // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 3. – С. 35–38.

теки у формуванні єдиного національного інформаційного простору та охорони об'єктів інтелектуальної власності. Зокрема, починаючи з 2016 р. НБУВ активізує роботи зі створення електронної бібліотеки «Україніка», розробляє проект Єдиного реєстру цифрових інформаційних ресурсів НБУВ, запроваджує уніфіковану систему реєстрації та захисту інтелектуальної власності на об'єкти, представлені бібліотекою в мережі Інтернет.

З метою дослідження теоретичних і прикладних проблем охорони об'єктів інтелектуальної власності, інтелектуальних майнових прав НБУВ у вересні 2014 р. створено відділ з охорони інтелектуальної власності. Серед основних наукових і прикладних напрямів діяльності відділу визначено:

- дослідження проблем охорони інтелектуальної власності та авторського права в бібліотечно-інформаційній сфері;
- забезпечення функціонування правової охорони об'єктів інтелектуальної власності НБУВ;
- розробка нормативних документів НБУВ, що регулюють правові відносини з охорони інтелектуальної власності;
- проведення наукових та навчальних заходів із питань інтелектуальної власності.

Відділ з охорони інтелектуальної власності, як прикладний науково-дослідний підрозділ бібліотеки, в межах напрямку «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки з консолідації та охорони інтелектуальних інформаційних ресурсів» науково-дослідної теми Інституту бібліотекознавства НБУВ «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» (2014–2016 рр.) досліджував проблеми інтелектуальної власності на інформаційні продукти і послуги, що динамічно розвиваються в процесі бібліотечно-бібліографічної, інформаційно-аналітичної та наукової діяльності НБУВ, проблеми охорони авторського права в мережі Інтернет. Метою цього дослідження була розробка наукових підходів щодо дотримання прав інтелектуальної власності у бібліотечно-інформаційній діяльності та створення інформаційних продуктів і послуг, внесення змін

до відповідних нормативно-методичних та технологічних документів бібліотеки.

Міждисциплінарний характер дослідження обумовлював використання бібліотекознавчих основ, передбачав проведення багатоаспектного аналізу основних положень інформаційного законодавства та застосування правових норм з інтелектуальної власності для регулювання діяльності бібліотек в інформаційному просторі.

У процесі виконання розділу «Інформаційно-комунікативна діяльність наукової бібліотеки з консолідації та охорони інтелектуальних інформаційних ресурсів» в 2014–2016 рр. відділом з охорони інтелектуальної власності основну увагу було зосереджено на виконанні таких наукових і прикладних завдань дослідження:

- формування системи охорони об'єктів інтелектуальної власності НБУВ на основі узагальнення світового та вітчизняного досвіду, аналізу сучасного законодавства України, міжнародних правових документів, що регламентують діяльність бібліотек щодо охорони інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства;

- взаємодія з державними органами і науковими установами, вищими навчальними закладами, що займаються науковими та прикладними проблемами охорони та захисту інтелектуальної власності;

- аналіз основних напрямів науково-дослідної та науково-методичної роботи з охорони інтелектуальної власності в діяльності провідних бібліотек України;

- аналіз науково-методичних підходів щодо визначення об'єктів інтелектуальної власності, створення рекомендацій щодо реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, створених у процесі виконання НДР;

- оформлення майнових прав та права інтелектуальної власності на створені в НБУВ розробки та інформаційні продукти. Аналіз науково-методичних підходів щодо укладання авторських і ліцензійних договорів у бібліотеках, розроблення пропозицій та рекомендацій щодо форм цих документів;

– аналіз діяльності структурних підрозділів НБУВ щодо формування та використання БД, вивчення планово-звітної документації щодо організації БД структурних підрозділів НБУВ. Забезпечення діяльності Комісії з приймання завершених розробок бібліотечно-інформаційних сервісів та баз даних НБУВ. Оптимізація підготовки інформації про БД, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів;

– моніторинг фахових Інтернет-ресурсів, формування бібліографічної БД за профілем наукової проблематики відділу та підготовка на цій основі інформаційно-аналітичних матеріалів;

– інформаційне забезпечення та участь у розробці проектів загальнодержавних нормативно-правових і інструктивно-методичних документів;

– розробка і модифікація внутрішньобібліотечних інструктивно-методичних документів НБУВ. Розробка та вдосконалення документів, що регламентують діяльність відділу з охорони інтелектуальної власності;

– підготовка пропозицій щодо правового забезпечення передавання до НБУВ авторами друкованих творів або правовласниками прав на поширення в електронному просторі об'єктів інтелектуальної власності;

– підготовка і проведення наукових та освітніх заходів щодо проблем охорони інтелектуальної власності;

– підвищення кваліфікації працівників НБУВ і бібліотек-партнерів у напрямі дотримання вимог авторського права у формуванні електронних інформаційних ресурсів та бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів;

– реєстрація об'єктів інтелектуальної власності.

Основними теоретичними результатами стало: розробка політики інтелектуальної власності бібліотеки, обґрунтування структури та напрямів функціонування системи охорони об'єктів інтелектуальної власності в НБУВ; формування джерельної бази дослідження; вироблення прикладних підходів до організації інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотеки з дотриманням вимог авторського права.

Прикладними результатами виконання тематики НДР стало: удосконалення і впровадження у практику НБУВ інструктивно-методичних документів щодо охорони інтелектуальної власності в умовах розвитку інформаційних технологій бібліотеки; дослідження сучасних тенденцій формування та використання електронних інформаційних ресурсів; розроблення рекомендацій із розвитку системи охорони інтелектуальної власності в діяльності бібліотеки в цифровому середовищі.

Практика функціонування системи охорони інтелектуальної власності НБУВ дозволила отримати досвід у вирішенні таких основних завдань: розробці методологічних засад дослідження проблем охорони об'єктів права інтелектуальної власності в бібліотечно-інформаційній діяльності; створенні регламентуючих документів у цьому напрямі; виявленні та реєстрації створених у бібліотеці об'єктів права інтелектуальної власності (у т. ч. БД); закріпленні за бібліотекою прав інтелектуальної власності на продукти її наукової діяльності; одержанні охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України.

З метою регламентування процесів створення та використання працівниками бібліотеки службових об'єктів інтелектуальної власності відділом з охорони інтелектуальної власності НБУВ було розроблено проект «Положення про створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського», яке встановлює порядок забезпечення передбачених законодавством прав НБУВ і працівників на результати інтелектуальної діяльності – інтелектуальну власність. Цей документ пройшов експертизу в профільних установах НАН України, відповідно, було внесено зміни і враховані зауваження провідних фахівців з інтелектуальної власності та здійснюється впровадження основних положень у вирішенні сучасних наукових і прикладних завдань НБУВ у інформаційно-комунікаційному середовищі держави, бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів.

Використані підходи до вирішення наукових і прикладних завдань з охорони інтелектуальної власності в межах діяльності НБУВ дозволили виявити основні проблеми на рівні бібліотеки, в правовому регулюванні діяльності бібліотек, а також знаходити шляхи їх вирішення в напрямі вдосконалення функціонування бібліотеки в інформаційному просторі держави та пропонувати обґрунтовані зміни до законодавства.

Дослідження проблем охорони інтелектуальної власності в інформаційно-комунікативній діяльності наукової бібліотеки з позицій бібліотекознавчого підходу вимагає вдосконалення системи охорони інтелектуальної власності, що поєднує в собі інтегрування досягнень правничої науки і бібліотечного досвіду в системі формування інформаційних ресурсів та наданні доступу до них в умовах електронних комунікацій. У вирішенні проблем дотримання вимог законодавства при створенні і використанні об'єктів інтелектуальної власності необхідно постійно знаходити нові підходи до вивчення діяльності наукових бібліотек України відповідно до правових вимог міжнародного інформаційного середовища.

Важливим напрямом діяльності співробітників відділу з охорони інтелектуальної власності НБУВ була підготовка і проведення наукових та освітніх заходів щодо вирішення актуальних проблем діяльності бібліотек в умовах розвитку інформаційного суспільства. Зокрема, у жовтні 2016 р. у межах щорічної Міжнародної наукової конференції НБУВ «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» відбулося засідання круглого столу «Інтелектуальна власність та проблеми авторського права в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек», функціонували книжкова та віртуальна виставки «Інтелектуальна власність у інформаційному просторі України». У роботі круглого столу взяли участь науковці та провідні фахівці Центру інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, Укрпатенту, відділу з охорони інтелектуальної власності Національної бібліотеки Украї-

ни імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України³²⁴, Національної бібліотеки для дітей, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки, наукових бібліотек вищих навчальних закладів, головний редактор журналу «Інтелектуальна власність в Україні». У вітальному виступі Ю. Капіца підкреслив важливість вирішення проблем інтелектуальної власності для інноваційного розвитку України та інтеграції до європейської спільноти. Він розповів про насущні питання розвитку інтелектуальної власності в процесі євроінтеграції України.

О. Кириленко, виголошуючи доповідь «Принципові положення політики інтелектуальної власності НБУВ», підкреслив, що діяльність сучасної наукової бібліотеки сьогодні, як ніколи, пов'язана з вирішенням проблем охорони інтелектуальної власності та потребує розробки довгострокової політики розвитку цього напрямку. Головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України О. Збанацька у своїй презентації «Відображення терміносистеми інтелектуальної власності в інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України» окреслила особливості відображення термінології сфери інтелектуальної власності в інформаційно-пошукових системах бібліотек.

Представник корпорації «Науковий парк Київського національного університету ім. Тараса Шевченка» О. Саприкін приділив особливу увагу проблемам боротьби з плагіатом. І. Абдуліна, головний редактор журналу «Інтелектуальна власність в Україні», визначила можливості бібліотек у розробці бізнес-проектів. Прикладним аспектам укладання авторських договорів у видавничій справі було присвячено виступ Д. Махновського, старшого наукового співробітни-

³²⁴Відповідно до наказів Міністерства культури України від 25.11.2016 № 1103 «Про зміну назви Національної парламентської бібліотеки України», від 06.12.2016 № 1155 «Про затвердження Статуту Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого» з 14.12.2016 року НПБУ має нове найменування – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.

ка Центру інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України. Т. Косско, старший науковий співробітник Центру інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, у своїй доповіді розглянула правові засади охорони торговельних марок та доменних імен в мережі Інтернет.

Співробітники відділу з охорони інтелектуальної власності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського презентували інформаційно-аналітичний дайджест «Актуальні проблеми інтелектуальної власності в інформаційній сфері».

У своїх доповідях та повідомленнях учасники круглого столу порушили такі актуальні питання і проблеми:

- роль бібліотеки в системі інтелектуальної власності;
- використання бібліотеками ліцензій відкритого доступу Creative Commons;
- особливості права власності на охорону баз даних;
- охорона об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет;
- проблематика охорони інтелектуальної власності в Україні в дисертаційних дослідженнях;
- роль міжнародних правових актів у сфері авторського права в формуванні національного інформаційного простору;
- авторсько-правової охорони наукових тез та ін.

У ході засідання круглого столу відбувався обмін практичними й теоретичними напрацюваннями щодо проблем інтелектуальної власності.

Учасники круглого столу визначили, що стратегічними напрямками у вирішенні проблем охорони інтелектуальної власності в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек України є:

- налагодження ефективної комунікації з органами державної влади та установами, бібліотеками, що займаються науковими і прикладними аспектами охорони інтелектуальної власності;
- розробка і впровадження змін до Законів Украї-

ни «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про авторське право і суміжні права», «Про обов'язковий примірник документів»;

- підготовка необхідних документів для приєднання України до Марракеського договору;

- участь у заходах Всесвітньої організації інтелектуальної власності щодо проблем дотримання вимог авторського права в бібліотеках і архівах;

- удосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек, та врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до завдань формування сучасних електронних ресурсів як основи інтеграції українських бібліотек у світовий інформаційний простір;

- актуалізація проблематики бібліотекознавчих досліджень у напрямі охорони інтелектуальної власності;

- створення системи підвищення кваліфікації у напрямі освоєння основ охорони інтелектуальної власності в бібліотечно-інформаційній діяльності.

Сучасні проблеми охорони інтелектуальної власності в інформаційно-комунікаційній діяльності НБУВ спрямовують на розробку єдиних підходів до організації та використання інтелектуального потенціалу бібліотечно-інформаційної сфери в національному інформаційному просторі, зокрема з цією метою створюється комплекс нормативно-методичних документів, що обумовлюють стосунки між бібліотекою і авторами творів, бібліотекою і користувачами, бібліотекою і співробітниками, вимагають пошуку нових шляхів удосконалення інформаційно-комунікаційної діяльності НБУВ відповідно до міжнародних норм права з охорони інтелектуальної власності.

4.3. Нормативно-правова база дослідження інтелектуальної власності в науковій бібліотеці

Відділ з охорони інтелектуальної власності НБУВ серед основних напрямів діяльності визначає дослідження міжна-

родного законодавства з авторського права, що стосується правових аспектів бібліотечно-інформаційної діяльності. Дослідження міжнародного та вітчизняного законодавства з авторських прав здійснюється відділом на основі бібліотекознавчого підходу, що поєднує в собі інтегрування досягнень правничої науки і бібліотечного досвіду в системі формування інформаційних ресурсів та здійснення вільного доступу до них користувачів.

У бібліотечній практиці дотримання норм авторського права пов'язане як із забезпеченням доступу до інформації, особливо з використанням бібліотечних ресурсів, так і зі створенням власної інтелектуальної бібліотечно-інформаційної продукції. У кожному з цих напрямів бібліотека відповідно до чинного законодавства має, з одного боку, переваги, з іншого, законодавство не регулює проблеми, що виникають у бібліотек із представленням інформаційних продуктів і послуг у віртуальному середовищі.

В умовах розвитку інформаційного суспільства наукові бібліотеки є провідними установами, що зберігають інтелектуальний потенціал суспільства та забезпечують сучасний рівень задоволення інформаційних потреб користувачів. Створення інформаційних продуктів і послуг, зберігання документних ресурсів у межах діяльності цих установ спрямовано на забезпечення наукової, освітньої діяльності, сприяння духовній комунікації між різними поколіннями. Надання широкого доступу до інформації в епоху цифрових технологій обумовлює розуміння вимог національного законодавства та міжнародних угод щодо охорони прав авторів на створені продукти інтелектуальної, творчої діяльності.

Авторське право України регулюється системою законодавства про охорону авторського і суміжних прав, до якої входить сукупність чинних нормативних актів. До нормативних актів, присвячених регулюванню відносин, належать такі законодавчі акти: Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. (у редакції від 11 липня 2001 р.), Закон України «Про розповсюдження примірників

аудіовізуальних творів і фонограм» від 23 березня 2000 р. (у редакції від 10 липня 2003 р.), Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 1995 р. (авторське право бібліотек визначене в ст. 22 цього закону); Закон України «Про видавничу справу» від 5 червня 1997 р. (дотримання норм авторського права поставлено за обов'язок видавця).

Міжнародні договори встановлюють взаємні права та обов'язки країн-учасниць і є основною правовою формою розвитку міжнародного співробітництва в галузі авторського права. Особливу групу джерел сучасного авторського права становлять міжнародні договори: Бернська конвенція по охороні літературних та художніх творів, яка неодноразово доповнювалась і змінювалась; Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право; Римська конвенція про охорону прав виконавців, виробників фонограм, та організацій мовлення; Угода про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності; Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності по авторському праву; Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм; Угода про торгівельні аспекти прав на інтелектуальну власність.

Основні положення національного законодавства щодо авторського та суміжних прав відповідають нормам актів та договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності, тому вимоги, передбачені міжнародним законодавством, є актуальними для діяльності бібліотек України. Згідно з основними положеннями законодавства з авторського права варто виділити такі основні напрями охорони інтелектуальної власності в діяльності бібліотек: можливості бібліотек у вільному використанні документів, що входять до їхніх ресурсів (тиражування та репродукція); створення і функціонування електронних бібліотек; віднесення до об'єктів авторського права підготовлених у бібліотеках інформаційних та ін. документів; визнання авторами співробітників бібліотек та укладання з ними договорів.

Важливим аспектом є розуміння того, що законодавство з інтелектуальної власності створено, насамперед, із метою

захисту інтересів авторів, творців, правовласників і розраховано на отримання ними прибутку, як стимулу для творчої, інтелектуальної діяльності. Разом із тим, обмеження вільного використання об'єктів інтелектуальної власності, що зберігаються в документних фондах, електронних ресурсах бібліотек і архівів, підживляє розвиток науки, освіти, культури, уповільнює створення інноваційних технологій. Враховуючи це, міжнародним законодавством встановлено обмеження і виключення щодо використання об'єктів авторського права в бібліотеках, архівах, наукових та освітніх установах, що закладено до норм Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Для реалізації своїх функціональних завдань бібліотеки України використовують виключення і обмеження в авторському праві щодо репродукування творів. Так, ст. 22 Закону допускає, що бібліотеки та архіви, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, можуть без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, здійснювати репрографічне відтворення одного примірника твору, за таких умов:

1) у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитом фізичних осіб за умови, що:

а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження;

б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має

систематичного характеру. Разом із тим, ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що репрографічне відтворення (репродукування) – факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер. Виходячи з цього, бібліотеки і архіви не мають права створювати цифрові копії з метою створення повнотекстових електронних архівів та надавати доступ до них навіть у межах їхніх приміщень.

Обмеження та виключення до міжнародного законодавства з інтелектуальної власності для бібліотек та архівів постійно знаходяться в полі зору міжнародних бібліотечних організацій та Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Зокрема, на початку травня 2016 р. відбулася 32-а сесія Постійного комітету з авторського права та суміжних прав ВОІВ (м. Женева), де обговорювалися обмеження та виключення до міжнародних актів авторського права для бібліотек та архівів, освітніх, наукових установ, а також для осіб з обмеженими можливостями. Важливим аспектом є те, що в обговорюваних документах враховується діяльність бібліотек із цифровими інформаційними ресурсами.

Обмеження в законодавстві з авторського для бібліотек України, що стосуються їх функціонування у цифровому середовищі, це – надзвичайно складна проблема, яка не вирішена навіть на міжнародному рівні. Виходячи з цього, бібліотекам і архівам треба вносити власні пропозиції щодо розширення обмежень та вилучень в авторському законодавстві, а також здійснювати їх апробацію в функціонуванні цих документних систем у цифровому середовищі.

До числа об'єктів інтелектуальної власності законодавство відносить такі твори, як бази даних, бібліографічні покажчики, огляди, реферати, наукові та науково-методичні видання та іншу інтелектуальну продукцію бібліотеки.

Основні принципи, закріплені в міжнародних угодах та

вітчизняному законодавстві з авторського права, визначають для бібліотек необхідність:

- стимулювання творчої, наукової діяльності, що полягає в забезпеченні правової охорони створюваних наукових і інформаційних продуктів та їх розповсюдженні. Бібліотечні фахівці мають право вибирати вид і форми інформаційних продуктів, методику їх створення і використання;

- поєднання особистих інтересів авторів з інтересами вільного використання творів у суспільстві припускає, що твір може бути використаний у бібліотеці без дозволу автора в наукових, освітніх і культурних цілях, або для створення нових вторинних бібліотечно-інформаційних документів (бібліографічних посібників оглядів, дайджестів);

- моральної і матеріальної зацікавленості працівників у створенні і використанні творів шляхом морального і матеріального заохочення їх авторів;

- правова охорона прав і законних інтересів авторів регулюється нормами, що забезпечують захист порушених майнових і особистих немайнових прав, що надає фахівцям бібліотек право на авторство, право на ім'я;

- реалізації авторського права шляхом укладення авторських договорів різних типів (договори про передачу майнових прав, договори створення творів та ін.) і умов (способів використання творів, терміну і території, на які передається право, розмір і порядок виплати авторської винагороди), в обов'язковому порядку погоджених сторонами.

4.4. Основні підходи до визначення об'єктів інтелектуальної власності НБУВ

Радикальні перетворення політичного, економічного і соціального характеру, що відбуваються сьогодні в нашій країні, охоплюють всі сфери життєдіяльності людини і створюють сприятливі передумови для переходу до інформаційного суспільства. У цих умовах особливого значення набуває інформація як найважливіший ресурс розвитку суспільства і бібліотеки як соціального інституту,

що забезпечує її збір, обробку, зберігання, розповсюдження і використання з метою повного і своєчасного задоволення інформаційних потреб, які постійно ускладнюються, фахівців різних сфер соціальної діяльності (управління, науки, виробництва, освіти, культури та ін.).

Інтенсивний розвиток телекомунікаційних технологій, масштабність їх упровадження в бібліотеках, інформаційних та медіацентрах країни обумовлюють, з одного боку, можливість вільного доступу користувачів до різних видів інформаційних ресурсів, а з іншого, змінюють зміст і характер бібліотечно-інформаційної праці. Вивільнення бібліотечних фахівців від виконання рутинних операцій дозволяє їм активізувати науково-дослідницьку роботу, спрямовану на генерування нового бібліотекознавчого знання, його практичного втілення в конкретних формах і методах роботи, що розглядається як необхідна умова підвищення якості роботи бібліотек, яка істотно впливає на розширення сфери соціальних можливостей людини і темпи соціального розвитку.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є не тільки генератором наукових та освітніх інформаційних ресурсів, але й сама провадить активну і різноманітну науково-дослідну та видавничу діяльність, спрямовану на створення наукової й іншої науково-допоміжної продукції, що становить інтелектуальну власність бібліотеки.

Об'єктами права інтелектуальної власності є результати творчої, інтелектуальної діяльності. До об'єктів інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці (ст. 420 Цивільного кодексу України). Зазначені результати можуть бути втілені в об'єкти наведеного переліку. Цивільний кодекс

України наводить їх перелік, однак у зв'язку з розвитком творчості та технічним прогресом виникають нові об'єкти інтелектуальної власності, а тому цей перелік не можна вважати вичерпним. Не всі об'єкти наведеного переліку є результатами інтелектуальної, творчої діяльності. Він містить у собі низку об'єктів, прирівняних до зазначених результатів. Об'єкти інтелектуальної власності варто поділити на групи, кожна з яких характеризується певними методами правової охорони, що пов'язано з особливостями створення та юридичною природою цих об'єктів.

До першої групи належать: літературні і художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення. Відносини, пов'язані зі створенням і використанням цих об'єктів, регулюються інститутом інтелектуальної власності, який має назву «авторські і суміжні права». Другу групу становлять об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Третя група – засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, виробленої продукції: комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення. У повному розумінні ці об'єкти не є результатами творчої діяльності, але в правовому режимі вони також прирівнюються до об'єктів промислової власності. Четверту групу об'єктів, які формують інститут нетрадиційних результатів інтелектуальної діяльності, становлять: компонування інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні таємниці.

До інституту авторського й суміжного права відноситься інтелектуальна власність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Об'єкти авторського й суміжного права – це як оприлюднені, так і не оприлюднені твори науки, літератури та мистецтва, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети. Ст. 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) подає перелік об'єктів авторського права та їхні загальні ознаки. Це можуть бути усні твори (промови, лекції, доповіді, проповіді, виступи тощо), письмові (літературні, наукові тощо),

музичні твори, переклади, сценарії, твори образотворчого мистецтва, комп'ютерні програми тощо. Наведений вище перелік об'єктів авторського права не є вичерпним. Людство рухається в напрямі прогресу, темпи створення різних нових форм об'єктивного вираження творчої діяльності людей, особливо у галузі науки, є швидкими.

Проте об'єктом авторського права може бути не будь-який твір, а лише той, який має певні, встановлені Законом, критерії. По-перше, об'єктом авторського права може бути лише твір, який є результатом творчої праці автора. Не вважається об'єктом авторського права суто технічна робота (наприклад, комп'ютерний набір чужого твору або навіть його літературна обробка – редагування, коректура тощо). Творчий елемент може відноситися як до змісту твору, так і до форми, чи одночасно і до форми, і до змісту. Так, у творах мистецтва творчість найчастіше зосереджується не на змісті, а на формі вираження ідеї, тобто тут вирішальним елементом є не стільки те, що робить автор, скільки те, як він це робить. У творах науки, навпаки, творчість найчастіше стосується змісту, а не форми, оскільки такі твори повинні здійснювати не емоційний, а раціональний вплив.

Другим критерієм об'єкта авторського права є зовнішня (об'єктивна) форма вираження твору. У процесі творчості твір, що має матеріальний характер, виникає спочатку в уяві автора, тобто значно раніше, ніж його зовнішнє вираження.

Однак без зовнішньої форми існування, самотійно від автора, твір не може вважатися об'єктивно існуючим, а, отже, і предметом охорони. Об'єктивна форма твору виражається за допомогою різних матеріальних носіїв. Це може бути папір, полотно, каміння, дискети тощо. У зв'язку з тим, що об'єкт авторського права – нематеріальний, а його форма носить найчастіше матеріальний характер, виникає проблема співвідношення авторських прав на твір і права власності на річ, що є його носієм. Можливу колізію між цими правами вирішує ст. 10 Закону, яка вказує, що авторське право і право власності – це два самотійних права, котрі автоматично не впливають один з одного. На річ, в яку

матеріально втілюється твір (рукопис, картина, примірник книги), може існувати право власності, право користування, але не авторське право. Між тим, продаж своєї книги не позбавляє творця його авторських прав.

Третім критерієм охороноздатності твору є його відтворення. Якою б не була зовнішня форма твору, вона за будь-яких обставин повинна забезпечувати можливість відтворювати твір незалежно від участі в процесі автора. Тільки при дотриманні цієї умови твір може стати надбанням суспільства і заслуговує правової охорони. Тобто, однаковою мірою охороняється як рукопис наукової статті, що лежить у портфелі вченого, так і опублікована, тобто видана, ця стаття. Але задум науковця чи бібліографа, який у свідомості автора уже склався у закінчену форму, образ, певне сполучення бібліографічних записів, але ще не виражений у будь-якій формі, не визнається об'єктом авторського права. Об'єктами авторського права визнаються не тільки твори, що втілені в будь-яку матеріальну форму, а й усі твори, наприклад, виголошені виступи, лекції, промови та інші усні твори, оскільки усні твори шляхом їх виголошення вважаються опублікованими, тобто такими, що набули об'єктивної форми. Відтворення може здійснюватися за допомогою видання, публічного виконання, репродукування.

Самостійними об'єктами авторського права є переклади, обробки, анотації, реферати, резюме, інсценізації, музичні аранжування та інші переробки творів науки, літератури і мистецтва та обробки фольклору (похідні твори) незалежно від того, чи є об'єктами авторського права твори, на основі яких створені похідні твори, і без заподіяння шкоди охороні оригінальних творів, на яких вони базуються.

Авторське право визнається за будь-яким твором незалежно від його форми, готовності і художньої цінності. Це положення має важливе значення, оскільки охороняє твори різного художнього рівня і мети, у тому числі й такі, які не призначались автором для публікації (наприклад, листи, щоденники, особисті записи, враження).

Певна категорія творів не визнається об'єктами автор-

ського права. Це передусім – офіційні документи (закони, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади. Однак слід мати на увазі, що автори проектів зазначених офіційних документів мають право авторства.

Не визнаються об'єктами авторського права офіційні символи і знаки (прапори, герби, ордени, грошові знаки тощо), а також повідомлення про новини дня або повідомлення про поточні події, що мають характер звичайної прес-конференції. Не визнаються об'єктами авторського права витвори народної творчості, а також результати, одержані з допомогою технічних засобів, призначених для виробництва певного роду – без здійснення творчої діяльності, безпосередньо спрямованої на створення індивідуального твору.

4.5. Теоретичні та прикладні аспекти документного забезпечення охорони інтелектуальної власності НБУВ

У зв'язку з трудовими відносинами велику кількість творів автори створюють під час виконання своїх службових обов'язків (наприклад, виконання бюджетної науково-дослідної теми). Службові обов'язки можуть виникати лише внаслідок трудових правовідносин. Тож, можна зробити висновок, що твори, створені за наявності трудових відносин між автором та іншою особою, – це службові твори. У ст. 1 Закону вміщено таке визначення службового твору (у ЦК України вживається термін «твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору»): це твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

У цьому випадку під службовими обов'язками працівника розуміються його функціональні обов'язки, зафіксовані в трудових договорах (контрактах), які можуть привести до створення твору. Зазвичай службові обов'язки обумовлені кваліфікацією, професією та конкретною займаною посадою працівника. Обов'язки, пов'язані з творчою діяль-

ністю, крім трудового договору (контракту), можуть встановлюватися у відповідних посадових, службових інструкціях чи інших локальних документах підприємства. А за дорученням роботодавця – видане працівникові у письмовій формі завдання, яке має безпосереднє відношення до специфіки діяльності підприємства або діяльності роботодавця і здатне привести до створення твору. Законодавство та регуляторні акти не містять специфічних вимог до оформлення службового завдання на створення твору; на практиці службове завдання можливо оформлювати, наприклад, як наказ або службову записку. При цьому доцільно у службовому завданні максимально конкретно викласти вимоги роботодавця до створюваного службового твору. Однак зазначимо, що це завдання не може виходити за межі трудової функції автора (тобто за межі службових обов'язків). Крім того, такі завдання за своїм обсягом не можуть перевищувати норми праці, встановлені законодавством. Навіть якщо твір створено штатним працівником на робочому місці в робочий час і з використанням матеріалів роботодавця, але його створення ніяк не пов'язано з трудовими обов'язками працівника, він не може вважатися службовим і всі права на його використання повністю належатимуть автору. Службовий твір має бути створено в робочий час. Проте нерідкі випадки, коли працівник із власної ініціативи (а не за наказом начальства) залишається на робочому місці після закінчення робочого дня для «творчості». У цьому випадку твір, створений за межами робочого часу, також є службовим за умови, що його створення входить до трудових обов'язків працівника.

Окремо варто вказати, що результат праці працівника буде вважатися службовим твором, якщо він є результатом саме творчої праці. Так, технічна або організаційна допомога працівника при створенні такого твору не буде вважатися творчою і, відповідно, не призведе до виникнення прав інтелектуальної власності на результат цієї роботи.

Зважаючи на характер службових творів, ця проблема актуальна для роботодавців різних галузей: інформаційні

технології, видавництво, наукові та дослідницькі організації. Для деяких такі результати творчої праці працівників є невід'ємною частиною бізнесу і основним предметом їхньої діяльності, для інших – наслідком виконання певних службових завдань або власної ініціативи працівника.

Подібні твори створюються співробітниками НБУВ відповідно до посадових інструкцій, що зобов'язують наукових працівників створювати об'єкти інтелектуальної власності: монографії, статті, тези, огляди, бібліографічну продукцію тощо, а також інші локальні нормативні акти.

З метою оформлення усіх виключних майнових прав інтелектуальної власності на створений працівником службовий твір відділом з охорони інтелектуальної власності НБУВ було розроблено Положення про створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі Положення). Це Положення встановлює порядок забезпечення передбачених законодавством прав НБУВ і працівника на результати інтелектуальної діяльності – інтелектуальну власність.

Відповідно до Положення НБУВ укладає з науковими працівниками (в т. ч. співробітниками, що працюють за сумісництвом) Договір про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків і (або) окремого доручення роботодавця у випадку:

- прийому на роботу на наукові посади нових співробітників НБУВ;
- участі у конкурсі співробітників НБУВ на заміщення наукових посад;
- відкриття нової тематики – всі наукові співробітники структурних підрозділів, де планується створення службових творів, зобов'язані укласти вищезазначений договір;
- створення службового твору, якщо вищезазначений договір ще не підписано.

При виконанні науково-дослідних робіт та інших службових обов'язків чи доручень керівництва працівники НБУВ зобов'язані в письмовій формі поінформувати

генерального директора про створення ними службового твору у 10-денний термін із дати завершення роботи над ним, надавши повідомлення про створений службовий об'єкт права інтелектуальної власності, яке реєструється у відділі з охорони інтелектуальної власності.

Відділ з охорони інтелектуальної власності організовує розгляд повідомлення працівника із залученням зовнішніх та внутрішніх експертів, які є провідними спеціалістами з тематики створеного службового твору. Експертиза службового твору проводиться на дотримання таких вимог: новизна, актуальність, практичне значення. За результатами розгляду, термін якого не повинен перевищувати двох місяців із дня подання повідомлення про створений твір, приймається рішення про заходи щодо створеного службового твору:

- подання до відповідних центральних органів виконавчої влади з питань правової охорони інтелектуальної власності заявки на одержання охоронного документа на зазначені твори, власником яких є НБУВ;

- передачу права на його одержання творцям службового твору, якщо це не суперечить вимогам чинного законодавства України та нормативних актів НАН України.

НБУВ у строк, що не перевищує чотирьох місяців із дня подання повідомлення про створений об'єкт права інтелектуальної власності (зокрема, комп'ютерних програм, баз даних, бібліографічних праць), укладає з працівником Додаткову угоду до Договору про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків і (або) окремого доручення роботодавця та виплату винагороди за їх використання або, якщо зазначений договір не укладено – то Договір та Додаткову угоду, де визначає особливості виплати винагороди відповідно до економічної цінності службового твору і (або) іншої вигоди, яка може бути одержана НБУВ.

Заявки на отримання охоронних документів готуються та оформлюються автором (авторами) за методичної допомоги співробітників ВОІВ і реєструються відділом з охорони інтелектуальної власності, який веде первинний облік

службових творів. Якщо службовий твір створено кількома авторами (творцями) (за умови, що їх участь у створенні твору була творчою), до матеріалів заявки додається Договір між творцями об'єкта права інтелектуальної власності. У разі відсутності такого договору авторське право на службовий твір здійснюється всіма авторами спільно незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення.

Відділ з охорони інтелектуальної власності подає заявку на охоронний документ до уповноважених органів у порядку, передбаченому законодавством, веде переписку, отримує охоронний документ і відстежує своєчасні сплати платежів за підтримку чинності охоронного документа.

Зазначена реєстрація не є обов'язковою, вона може здійснюватися тільки за бажанням авторів або осіб, які мають авторські права.

Про реєстрацію прав автора видається свідоцтво, яке є не чим іншим, як юридичною презумпцією авторства. Свідоцтво про реєстрацію може бути визнано недійсним лише у судовому порядку.

Під час проведення досліджень відомчої, програмно-цільової, конкурсної та пошукової тематики, що фінансуються НАН України, майнові права на службові твори, створені працівником – виконавцем зазначених досліджень, набуваються НБУВ на підставі законів України, положень НАН України, постанов Бюро Відділення історії, філософії та права НАН України щодо проведення відповідних досліджень та договору з працівником, якщо інше не передбачено договором із працівником. Набуваючи майнових прав за Договором про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків і (або) окремого доручення роботодавця, НБУВ має право використовувати службовий об'єкт права інтелектуальної власності способами, передбаченими Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права», в основній діяльності НБУВ, не спрямованій прямо чи опосередковано на одержання прибутку:

- дозволяти третім особам використовувати службовий об'єкт права інтелектуальної власності способами, передбаченими Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права»;

- перешкоджати неправомірному використанню службового об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;

- передавати повністю або частково права на об'єкт права інтелектуальної власності третім особам;

- подавати заявку на отримання охоронного документа.

З метою вдосконалення організації та упорядкування НБУВ випуску періодичних видань творці наукових статей мають укласти Ліцензійний договір між установою-видавцем періодичного видання (ліцензіатом) та автором/авторами твору, поданого до опублікування у періодичному виданні (ліцензіаром/ліцензіарами) (постанова Президії НАН України № 130 від 04.06.2014 р.), адже укладення таких договорів і прозорість у дотриманні авторського права є необхідною умовою включення періодичного видання до наукометричних баз даних.

НБУВ сприяє здійсненню авторам службових творів заходів щодо їх використання шляхом розгляду та розробки пропозицій відділом з охорони інтелектуальної власності: ідентифікацію об'єктів права інтелектуальної власності, відносно яких доцільно здійснити заходи з забезпечення правової охорони, укладання договорів із працівниками (авторами) об'єктів права інтелектуальної власності, аналіз повноти охорони службових творів, подання заявок на отримання охоронних документів тощо. Забезпечення належного рівня охорони службових творів стимулюватиме не лише творчу діяльність працівників НБУВ, але й відповідальність за її результати.

Система охорони інтелектуальної власності НБУВ – це комплекс прав та обов'язків наукових співробітників і адміністрації НБУВ, що відносяться до питань інтелектуальної власності, а також правил і процедур їх реалізації, відображених у відповідних нормативних і договірних документах НБУВ. Ефективність охорони інтелектуальної

власності НБУВ має забезпечуватися суворим виконанням співробітниками і адміністрацією Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського своїх обов'язків щодо об'єктів інтелектуальної власності.

Таким чином, варто зробити такі висновки. Для того, щоб об'єкт інтелектуальної власності, створений працівником НБУВ, набув статусу службового твору він повинен відповідати таким критеріям:

- науковий твір, що створено працівником НБУВ у зв'язку з виконанням обов'язків упродовж строку дії трудового договору з роботодавцем та за його рахунок (у т. ч. наприклад, із використанням матеріалів та інформації роботодавця);
- результат інтелектуальної, творчої діяльності, який пов'язаний із виконанням службових обов'язків працівника;
- науковий твір, що створено працівником за окремим дорученням керівництва НБУВ, яке має безпосереднє відношення до специфіки діяльності роботодавця.

До службових творів, створених у НБУВ, відносяться: тексти монографій, складені твори (збірники, бази даних, словники тощо), оригінальні бібліографічні праці, звіти про виконання науково-дослідних робіт НБУВ, наукові статті, доповіді, рецензії, тези.

Не є об'єктами права інтелектуальної власності: офіційні документи (інструкції, положення, методики, що мають адміністративний характер), повідомлення про події та факти, що мають інформаційний характер.

Службові твори НБУВ охороняються як об'єкт одного з інститутів інтелектуальної власності – авторського права. Охорона надається авторським правом твору в цілому, але при умові, якщо твір – результат творчої діяльності працівника.

4.6. Прикладні аспекти організації охорони прав інтелектуальної власності на бази даних НБУВ

В умовах інформаційного суспільства зростає значення інтелектуальної діяльності для соціально-економічного розвитку держави. Об'єктами інтелектуальної власності

стають творіння людської думки, інтелекту, що є в той же час об'єктами правової охорони. До них відносяться твори науки, літератури, мистецтва та інші результати творчої діяльності, в тому числі бази даних.

Електронні інформаційні ресурси (у т. ч. БД), віртуальні сервіси є ключовими об'єктами інтелектуальної діяльності НБУВ, що забезпечують сучасний рівень задоволення інформаційних потреб користувачів і, разом із тим, актуалізують проблеми правового регулювання відносин між бібліотекою і користувачами, співробітниками, авторами документів, видавництвами. Формування електронних ресурсів та надання доступу до них користувачам обумовлює дотримання вимог авторського права і суміжних прав на всіх етапах технології комплектування фондів, формування електронних колекцій документів, обслуговування користувачів як у межах бібліотеки, так і в онлайн-режимі.

У напрямі інформаційно-комунікаційних технологій бази даних сприяють розвитку науки, освіти, культури, оскільки є навігаторами у творчих здобутках і новітніх розробках. Бази даних вже давно стали необхідною складовою інформаційного суспільства та становлять значну частину інформаційних ресурсів сучасної наукової бібліотеки. Виходячи з цього, охорона баз даних як об'єкта інтелектуальної власності потребує осмислення основ організації їх функціонування в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек.

За договором Всесвітньої організації інтелектуальної власності з авторського права від 1996 р. визначається охорона баз даних або інших матеріалів, які за своїм відбором і організацією їхнього змісту є оригінальним твором.

Національне законодавство визначає базу даних (компіляцію даних) як сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових якої та її упорядкування є результатом творчої праці і частини якої є доступними індивідуально та можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі

електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

База даних разом із комп'ютерною програмою призначена для пошуку і обробки систематизованих матеріалів. Унаслідок чого вона є результатом творчої праці з підбору і організації даних та має деякі особливості правового регулювання:

- права належить особам, які створили базу даних;
- авторське право на базу даних, що складається з матеріалів, які не є об'єктами авторського авторське право на базу даних не перешкоджає іншим особам здійснювати самостійний підбір та організацію творів і матеріалів, що входять у цю базу даних;
- авторське право на базу даних визнається за умови дотримання авторського права на кожний із творів, які включені в цю базу даних. Ці твори можуть використовуватися незалежно від такої бази даних;
- незалежність охорони баз даних від комп'ютерних програм, за допомогою яких вони створені.

Бази даних є одними з ключових об'єктів інтелектуальної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що забезпечують сучасний рівень задоволення інформаційних потреб користувачів, організацій технологій наукового опрацювання документів і, разом із тим, актуалізує проблему правового регулювання відносин між бібліотекою і користувачами, співробітниками, авторами документів.

Формування баз даних та надання доступу до них користувачам обумовлює дотримання вимог авторського права і суміжних прав на всіх етапах технології комплектування фондів, формування електронних колекцій документів, обслуговування користувачів як у межах бібліотеки, так і в онлайн-режимі. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є правовласником 99 баз даних (бібліографічних, реферативних, мультимедійних, повнотекстових), які є складовою бібліотечно-інформаційного ресурсу та сприяють більш широкому розкриттю документного фонду НБУВ.

Для встановлення єдиного порядку реєстрації баз даних,

які створюються та використовуються в НБУВ відділом з охорони інтелектуальної власності розроблено «Положення про порядок реєстрації бібліотечно-інформаційних сервісів та баз даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». За цим документом первинна реєстрація баз даних і віртуальних сервісів НБУВ здійснюється у відділі з охорони інтелектуальної власності. Зокрема, на основі повідомлення про створений службовий об'єкт права інтелектуальної власності (далі ОПІВ) відділ організовує: розгляд повідомлення від працівників бібліотеки про створення ОПІВ; проводить експертизу із залученням зовнішніх та внутрішніх експертів щодо прийняття до експлуатації відповідну базу даних; відділ спільно з відповідним підрозділом НБУВ оформлює первинну документацію та подає до Державної служби інтелектуальної власності України заявки на одержання охоронного документа, що є офіційним повідомленням громадськості про авторські права на твір. Процедура реєстрації авторського права на бази даних дає можливість: отримати свідоцтво, яке документально підтверджує належність особі авторських прав; реєстрацією авторського права фіксується дата завершення роботи над твором, тобто дата виникнення авторських прав; у Державній службі інтелектуальної власності зберігається примірник твору, що може бути використано як доказ в суді та при несанкціонованому використанні бази даних у господарській діяльності.

У Державній службі інтелектуальної власності України вже здійснено реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності – баз даних: «Віртуальна довідка», «КОДЕКС: Рукописні книги», «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Пряма мова Президентів України», «Читачі НБУВ», «Наукова періодика України», «Послуги читальних залів», створених співробітниками бібліотеки в процесі виконання науково-дослідних тем, на що отримано відповідні охоронні документи – свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір.

* * *

Отже, здійснене дослідження інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки з охорони інтелектуальних інформаційних ресурсів дозволяє зробити такі висновки.

1. Зростання електронних інформаційних ресурсів та прискорений розвиток інформаційних технологій в останнє десятиліття XXI ст. актуалізувало проблеми формування цифрового комунікативного середовища бібліотек і вимагає дослідження правових питань функціонування бібліотек. Серед перспективних напрямів слід визнати дослідження діяльності бібліотек в аспекті дотримання основних положень авторського і суміжних прав у формуванні бібліотечних ресурсів, представленні їх в мережі Інтернет, створенні інтелектуальних продуктів, послуг та умов їх використання в бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні користувачів.

2. Міжгалузевий характер категорії «інтелектуальна власність» дозволяє теоретичні знання, отримані у різних галузевих науках, використовувати у бібліотечній справі. Таким чином, інтелектуальна власність бібліотеки – сукупність об'єктів інтелектуальної власності, які є результатом індивідуальної чи колективної творчої діяльності, представлені в матеріальній формі, що підлягає правовій охороні, та володіння, використання і розпорядження якими здійснюється для забезпечення користувачів необхідною документною інформацією з дотриманням чинного законодавства.

3. Використані підходи до вирішення наукових і прикладних завдань з охорони інтелектуальної власності в межах діяльності НБУВ дозволяють виявити основні проблеми на рівні бібліотеки, в правовому регулюванні діяльності бібліотек, а також знаходити шляхи їх вирішення в напрямі вдосконалення функціонування бібліотеки в інформаційно-комунікаційному середовищі держави та пропонувати обґрунтовані зміни до законодавства.

4. Дослідження проблем охорони інтелектуальної власності в інформаційно-комунікативній діяльності наукової бібліотеки з позицій бібліотекознавчого підходу вимагає вдосконалення системи охорони інтелектуальної власності, що поєднує в собі інтегрування досягнень правничої науки і бібліотечного досвіду в системі формування інформаційних ресурсів та наданні доступу до них в умовах електронних комунікацій.

5. Основні положення національного законодавства щодо прав інтелектуальної власності відповідають нормам актів та договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності, тому вимоги, передбачені міжнародним законодавством, є актуальними для діяльності бібліотек України. Згідно з основними положеннями законодавства з інтелектуальної власності варто слід виділити такі основні напрями охорони інтелектуальної власності в діяльності бібліотек: можливості бібліотек у вільному використанні документів, що входять до їхніх ресурсів (тиражування та репродукція); створення і функціонування електронних бібліотек; віднесення до об'єктів авторського права підготовлених у бібліотеках інформаційних та інших документів; визнання авторами співробітників бібліотек та укладання договорів.

6. Політика інтелектуальної власності визначає позицію НБУВ щодо формування та розкриття інформаційного потенціалу бібліотеки відповідно до світових тенденцій охорони об'єктів інтелектуальної власності. Успіх реалізації цієї політики залежить від сформованої організаційної структури інтелектуальної власності, визначених завдань її діяльності та взаємодії з бібліотеками державними і дослідницькими установами бібліотеками державних і дослідних установ у реалізації державної стратегії. Інтеграція діяльності з іншими установами повинна сприяти розвитку національної політики інтелектуальної власності і стратегій входження України в європейський інформаційний простір.

7. Законодавство з інтелектуальної власності створено, насамперед, із метою захисту інтересів авторів, творців, правовласників і розраховано на отримання ними прибутку, як стимулу для творчої, інтелектуальної діяльності. Проте, обмеження вільного використання об'єктів інтелектуальної власності, що зберігаються в документних фондах, електронних ресурсах бібліотек підживляє розвиток науки, освіти, культури, уповільнює створення інноваційних технологій. Враховуючи це, міжнародним законодавством встановлено обмеження і виключення щодо використання об'єктів авторського права в бібліотеках, архівах, наукових та освітніх установах, що закладено до норм Закону України «Про авторське право і суміжні права».

8. Практика функціонування системи охорони інтелектуальної власності НБУВ дозволила отримати досвід у вирішенні таких основних завдань: розробці методологічних засад дослідження проблем охорони об'єктів права інтелектуальної власності в бібліотечно-інформаційній діяльності; створенні регламентуючих документів з цього питання; виявленні та реєстрації створюваних у бібліотеці об'єктів права інтелектуальної власності (у т. ч. БД); закріпленні за бібліотекою прав інтелектуальної власності на продукти її наукової діяльності; одержанні охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки як соціального інституту в умовах формування суспільства знань є порівняно новим аспектом дослідження в корпусі соціально-гуманітарних наук. Модифікація можливостей, виду та форми надання інформації і знання закономірно призводить до перерозподілу ролей у системі відносин між виробниками, розповсюджувачами, зберігачами та споживачами інформації і знання, активно впливає на інформаційно-комунікаційну діяльність установи. Розвиток і пріоритет отримують ті її функціональні складові, які здатні виробляти і опрацьовувати та ефективно поширювати інформацію, стимулювати і управляти знанневими процесами.

На сучасному етапі становлення глобальної системи масових комунікацій і формування єдиного інформаційного простору відбуваються швидкі зміни у галузях науки, освіти, культури та професійній діяльності соціуму, перед бібліотеками постає необхідність вибудовувати нові стратегії задоволення потреб користувачів у знанні та інформації, що зумовило розроблення теоретичних засад сучасної моделі інформаційно-комунікаційної складової бібліотечно-інформаційної діяльності.

2. В умовах інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційна діяльність сучасної наукової бібліотеки вирізняється значною кількістю структурних зв'язків, багаторівневостю, нелінійністю, урізноманітненням, розгалуженістю форм і засобів взаємодії; взаємозв'язками і взаємодоповненістю електронних ресурсів традиційними; їх постійною актуалізацією, віртуальністю; кооперативністю; збільшенням дистанційних бібліотечних сервісів і послуг, які створюють умови для розвитку комунікації в електронному середовищі. Трансформація наукової бібліотеки, пов'язаної

з упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, вплинули на процеси опрацювання, інтеграції, збереження, відображення й використання інформації та знань, які акумулюють у собі бібліотечно-інформаційні ресурси, впливають на структурно-функціональні складові та організацію інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки.

3. У контексті структурного-функціонального підходу інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки розглядається як комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних ресурсів, популяризації знання в суспільстві та надання бібліотечно-інформаційних послуг із метою задоволення інформаційно-знаннєвих потреб користувачів. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки відбувається у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних професійно-діяльнісних комунікаційних середовищ: виробничо-комунікаційному та сервісно-комунікаційному. В умовах формування суспільства знань подальший розвиток НБ як динамічної системи передбачає її еволюцію та зміну моделі інформаційно-комунікаційної діяльності, заснованій на нелінійній комунікаційній моделі, а саме – аналітико-когнітивній.

4. Для розвитку взаємодії бібліотек із використанням ІКТ характерна така тенденція: апаратні і програмні засоби обчислювальної техніки і телекомунікацій з'являються в суспільстві, потім адаптуються для взаємодії бібліотек, трансформуючи форми і структуру цього процесу. Прогнозована зміна взаємодії полягає в появі: централізованого комплектування на державному рівні через єдину інформаційну систему; ведення ЕК державного об'єднання бібліотек; надання повнотекстових БД державного об'єднання бібліотек.

5. Подальший розвиток національної системи реферування передбачає не лише кількісне зростання РБД «Україніка наукова», але й удосконалення технологій пред-

ставлення реферативної інформації, поліпшення системи інтелектуального доступу до неї, забезпечення можливості проведення на її основі бібліо- та наукометричних досліджень. Результати таких досліджень у багатьох зарубіжних країнах служать для прогнозування і визначення пріоритетних напрямів наукових розробок, що дозволяє зважено та цілеспрямовано вирішувати питання їх планування, фінансового забезпечення, впровадження результатів досліджень тощо.

Інформаційна система взаємодії реалізує такі технологічні функції: надання віддаленого доступу до бібліотечних інформаційних ресурсів; зворотного зв'язку з користувачами; створення мультимедіа ресурсів. Функції включають в себе переліки сервісів, що складаються з багаторазово використовуваних процесів для кожної послуги. Прогнозовані нові форми обслуговування користувачів: єдиний державний електронний читацький абонемент; віддалений запис користувачів, особисті е-кабінети.

6. Соціокультурні трансформації всієї бібліотечної діяльності продемонстрували її адаптивність до змін, які відбуваються у суспільстві, а також зорієнтованість на подальше переосмислення філософії бібліотечно-інформаційного обслуговування, збагачення основних функцій та розширення можливостей подальшої їх реалізації. В контексті активного використання у бібліотечній сфері ІКТ особливого значення набули напрями роботи, пов'язані з розвитком інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки.

Активний розвиток електронного бібліотечного середовища, його інтегрування до загальносвітового електронного простору за допомогою ІКТ створюють принципово нові можливості доступу до локальних та зовнішніх інформаційних ресурсів, істотно впливають на інформаційно-комунікаційну діяльність сучасної наукової бібліотеки.

Сучасна інноваційна сервісно-орієнтована модель

наукової бібліотеки за своєю суттю є багаторівневою, гібридною та інтеграційною, яка поєднує як традиційні бібліотечні послуги, що забезпечують пошук і надання доступу до суспільно значущої інформації і необхідних користувачам знань, так і електронні послуги (через Інтернет) за допомогою ІКТ, що забезпечує повноцінне комплексне бібліотечно-інформаційне обслуговування в режимі віддаленого доступу і мережної взаємодії.

Характерною рисою моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки є розширення каналу документної комунікації, який на сучасному етапі представлений не тільки традиційними друкованими виданнями, а і різноманітними за формою та змістом електронними ресурсами.

Сучасна модель є наочним прикладом еволюційних змін у тенденціях, формах та засобах бібліотечно-інформаційної діяльності наукової бібліотеки, специфіка якої полягає у високоорганізованому та формалізованому поєднанні бібліотечних технологій накопичення, обробки, зберігання й розповсюдження власних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів за допомогою новітніх ІКТ. Поступове поширення такої діяльності зумовлює появу нових комунікаційних форм, які, своєю чергою, створюють нове соціокультурне середовище.

Головною умовою для її успішної реалізації є подальший розвиток та удосконалення всіх взаємопов'язаних структурних елементів, поєднання яких є тим системоутворювальним фактором, який забезпечує ефективне виконання основних функцій та завдань комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Пріоритетними та перспективними формами задоволення інформаційно-знансєвих потреб користувачів є комплексні послуги і сервіси, що забезпечить оперативне інформування, індивідуалізацію в обслуговуванні та загальну доступність

до вітчизняних та зарубіжних наукових джерел на базі сучасних динамічних комунікаційних технологій.

Подальший розвиток комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в контексті реалізації новітньої аналітико-когнітивної моделі ІКД пов'язаний із переходом на вищий рівень організаційно-управлінської взаємодії, поглибленням інформаційно-аналітичної та навігаторської функції сервісних послуг, підвищенням ефективності та якості виконання запитів користувачів, кардинальним переоснащенням інфраструктури системи бібліотечно-інформаційного обслуговування для використання телекомунікаційних технологій, підвищенням професійних компетенцій бібліотечних фахівців.

7. Політика інтелектуальної власності визначає позицію Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського щодо формування та розкриття інформаційного потенціалу бібліотеки відповідно до світових тенденцій охорони об'єктів інтелектуальної власності. Успіх реалізації цієї політики залежить від сформованої організаційної структури інтелектуальної власності, визначених завдань її діяльності та взаємодії з бібліотеками державними і дослідницькими установами у реалізації державної стратегії.

Міжгалузевий характер категорії «інтелектуальна власність» дозволяє теоретичні знання, отримані у різних галузевих науках, використовувати у бібліотечній справі. Інтелектуальна власність бібліотеки – сукупність об'єктів інтелектуальної власності, які є результатом індивідуальної чи колективної творчої діяльності, представлені в матеріальній формі, що підлягає правовій охороні, та володіння, використання і розпорядження якими здійснюється для забезпечення користувачів необхідною документною інформацією з дотриманням чинного законодавства.

Дослідження проблем охорони інтелектуальної власності в інформаційно-комунікаційній діяльності наукової бібліотеки

з позицій бібліотекознавчого підходу вимагає вдосконалення системи охорони інтелектуальної власності, що поєднує в собі інтегрування досягнень правничої науки і бібліотечного досвіду в системі формування інформаційних ресурсів та наданні доступу до них в умовах електронних комунікацій.

8. Представлене монографічне дослідження не вичерпує повністю проблеми розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки в умовах формування суспільства знань. Перспективними є дослідження в таких напрямках:

- подальша теоретизація базових понять інформаційно-комунікаційної діяльності;

- інтеграційні процеси науково-інформаційних установ у напрямі організації, технології, управління, сервісу, зберігання та розповсюдження наукової інформації, забезпечення широкого доступу до знань та інформації користувачів на основі вітчизняних та світових інформаційно-знанневих ресурсів;

- розвиток аналітико-когнітивної діяльності наукової бібліотеки як соціально-комунікаційної структури;

- централізація взаємодії вітчизняних наукових бібліотек на міжнародному рівні в контексті інформаційно-комунікаційної діяльності;

- дотримання основних положень авторського і суміжних прав у формуванні бібліотечних ресурсів, представленні їх у мережі Інтернет, створенні інтелектуальних продуктів, послуг та умов їх використання в бібліотечно-інформаційному обслуговування користувачів;

- комплексне дослідження історії взаємовідносин бібліотек з архівами, музеями, інформаційними центрами, особливо як на міжнародному, так і регіональному, місцевому рівнях;

- проблема нормативно-правового регулювання системи взаємодії бібліотеки з державними та науково-інформаційними установами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамян О. Х. Международное сотрудничество в условиях глобальных перемен : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 23.00.04 / Олег Хачатурович Адамян. – Москва, 2011. – 21 с.
2. Аль Тавалбех Серхан Ахмед Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп'ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед ; Харківська держ. академія культури. – Харків, 2002. – 17 с.
3. Ананьева Т. Н. Информационный консалтинг / Т. Н. Ананьева, А. И. Ткалич. – Москва : Экономика, 2006. – 206 с.
4. Антипова В. Б. Концепция Web 2.0 [Электронный ресурс] / В. Б. Антипова. – Режим доступа : <http://www.openclass.ru/node/2408>. – Заглавие с экрана.
5. Антопольский А. Б. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Е. А. Данилина, Т. С. Маркарова. – Москва : ПАТЕНТ, 2008. – 207 с.
6. Артемов Ю. І. Про авторське право та деякі проблеми при формуванні електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках [Електронний ресурс] / Ю. І. Артемов // Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України. – Київ, 2012. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/8653/1/>.pdf. – Назва з екрана.
7. Базилевич В. Інтелектуальна власність / В. Базилевич. – Київ : Знання, 2008. – 431 с.
8. Басамыгина И. Н. Кооперация библиотек : научно-практическое пособие / И. Н. Басамыгина, А. А. Трофименко – Москва : «Либерия-Бибинформ», 2007. – 96 с.
9. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / О. В. Башун. – Донецьк : УКЦентр, 1999. – 204 с.
10. Борхард П. Концепция маркетинга для публичных библиотек / Борхард П., Флодель Ш., Мильц М., Рейнхардт К.,

Райтер Г. // Пер. с нем. Е. М. Ястребовой ; Науч. ред. И. Б. Михнова. – Москва : НВЦ «БиблиоМаркет», 1993. – 144 с. – (Сер. «Маркетинг некомерч. орг.»).

11. Брежнева В. В. Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий / В. В. Брежнева, В. А. Минкина; СПбГУКИ. – 2-е изд., перераб. – Санкт-Петербург : Профессия, 2006. – 304 с.

12. Баркова О. В. Сетевая технология кооперативного наполнения базы данных «Рефераты научных изданий Украины» / О. В. Баркова // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України : Міжнародна наук.-практ. конф. – Київ, 2000. – С. 130–136.

13. Берестова Т. Ф. Библиотеки в преодолении информационных барьеров / Т. Ф. Берестова // Библиотековедение. – 2005. – № 1. – С. 53–56.

14. Библиотека 2.0. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Электронный ресурс] Вікіпедія. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Библиотека_2.0. – Заглавие с экрана.

15. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять [Текст]. – Чинний від 2014-07-01. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 41 с. – (Інформація та документація) (Національний стандарт України).

16. Блюменау Д. И. К уточнению исходных понятий теории информационных потребностей / Д. И. Блюменау // Научно-техническая информация. Сер. 2. – 1986. – № 2. – С. 7–12.

17. Блюменау Д. И. По поводу сущности коммуникационной потребности / Д. И. Блюменау // Научно-техническая информация. Сер. 1. – 1997. – № 5. – С. 38–43.

18. Борисова О. О. Рекламные и выставочные технологии в библиотечно-информационной деятельности [Текст] : учебно-практическое пособие / О. О. Борисова. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Литера, 2010. – 153 с.

19. Букшина Т. Ф. Відображення галузевої науково-реферативної інформації в РЖ «Джерело»: кооперативна взаємодія освітянських бібліотек / Т. Ф. Букшина // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 11–15.

20. Букшина Т. Ф. Періодичні і продовжувані видання з питань педагогіки, психології й освіти педагогічних і класичних університетів України: стан кооперативного реферування [Електронний ресурс] / Т. Ф. Букшина. – Режим доступу : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2011/133.pdf. – Назва з екрана.

21. Бутнік-Сіверський О. Б. Евристика в інтелектуальній економіці або формування інноваційного підприємництва [Електронний ресурс] / О. Б. Бутнік-Сіверський. – Режим доступу : <http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/61>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

22. Василенко О. М. Бібліотечно-інформаційна діяльність як об'єкт статистичного дослідження / О. М. Василенко // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 40. – С. 61–86.

23. Василенко О. М. Електронне середовище як засіб організації науково-методичної роботи наукової бібліотеки / О. М. Василенко, Т. В. Данильченко // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 23–26.

24. Василенко О. М. Імплементация міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек: формування науково-методичної бази / О. М. Василенко // Проблеми інноваційного розвитку та інформаційного суспільства: матеріали V Міжнар. форуму (Київ, 20–21 жовт. 2016 р.) / УкрІНТЕІ; Асоціація «Інформатіо-Корсорціум». – Київ : УкрІНТЕІ, 2016. – Ч. 2. – С. 32–37.

25. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек в контексті формування суспільства знання /

О. М. Василенко // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 13–16.

26. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек у контексті забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства / О. М. Василенко // Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2016. – С. 20–22.

27. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті наукового дослідження / О. М. Василенко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2014. – С. 9–12.

28. Васильченко М. Взаємодія бібліотек у рамках створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» / М. Васильченко // Бібл. форум України. – 2012. – № 1. – С. 8–9.

29. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук.-практ. конференції (м. Харків, 11 жовт. 2012 р.) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків : ХДНБ ім. В. Г. Короленка, 2013. – 286 с.

30. Вилегжаніна Т. Кооперація бібліотек : проблеми і переваги / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2006. – № 1. – С. 4–6.

31. Вилегжаніна Т. Кооперація як засіб успішного функціонування бібліотек в інформаційному середовищі /

Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2013. – № 4. – С. 4–7.

32. ВКонтакте [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/ВКоНТаКре>. – Назва з екрана.

33. Воскобойнікова-Гузева О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. Воскобойнікова-Гузева // Бібл. вісник. – 2014. – № 4. – С. 3–8.

34. Всесвітня декларація з інтелектуальної власності // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2002. – № 4. – С. 14–18.

35. Гавкалова Н. Л. Формування та використання інтелектуального капіталу: наук. видан. / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2006. – 252 с.

36. Гендина Н. И. Образование для общества знаний и проблемы формирования информационной культуры личности / Н. И. Гендина // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 3. – С. 40–48.

37. Гончаренко М. О. Формування універсального підсобного фонду як комунікаційний процес / М. О. Гончаренко // Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–9 жовт. 2015 р.) НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів-членів МААН. – Київ, 2015. – С. 34–37.

38. Гончаренко М. О. Нові надходження як складова оперативного бібліотечно-інформаційного сервісу / М. О. Гончаренко, Г. В. Степанова // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 42. – С. 189–201.

39. ГОСТ 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения» (раздел 3.2.2.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://наука.kz/upload/files/01_GOST_7.0-99.pdf. – Заглавие с экрана.

40. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения. – Взамен ГОСТ 7.0-84 ; введ. 2000-07-01. – Минск : Межгос. совет по

стандартизації, метрології і сертифікації, 1999. – 23 с.

41. Глоссарий Термины и определения представленные в сводном плане работы РГБ по библиотечно-информационному обслуживанию пользователей на 2011 г. / сост. М. Я. Дворкина, Л. М. Зайцева, М. Ю. Нещерет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pl.spb.ru/projects/iso/kachestvo.pdf>. – Заглавие с экрана.

42. Головки С. И. Социально-культурные функции библиотечной профессии / С. И. Головки // Библиотековедение. – 2004. – № 6. – С. 32–38.

43. Горгидзе Н. О. Информационно-коммуникационная деятельность как элемент системного управления организацией : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 [Электронный ресурс] / Н. О. Горгидзе. – Москва, 2005. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/informatcionno-kommunikatsionnaya-deyatelnost-kak-element-sistemnogo-upravleniya-organizatsi>. – Заглавие с экрана.

44. Горовий В. Сучасна інформаційна діяльність : бібліотечний аспект / В. Горовий // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – Вип. 26. – С. 12–20.

45. Горовой В. Н. Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества [Электронный ресурс] / В. Н. Горовой // Б-ки нац. Акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон. данные (1 файл). – Киев, 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05_gvncpo.html. – Заглавие с экрана.

46. Грабар Н. Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціально-комунікаційних умовах: автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 / Н. Г. Грабар. – Харків : [б. в.], 2008. – 20 с.

47. Гусаковська Т. О. Управління інтелектуальною власністю підприємства: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.04 / Т. О. Гусаковська ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Харків, 2009. – 20 с.

48. Давыдова И. А. Библиотека как участник информационного производства / И. А. Давыдова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: матер. конф. / 10-я юбил. междунар. конф. «Крым 2003». – Москва : ГПНТБ России, 2003. – Т. 1. – С. 207–209.

49. Дегтяр О. А. Інформаційно-комунікативна діяльність в державному управлінні як інструмент інтенсифікації соціального партнерства [Електронний ресурс] / О. А. Дегтяр // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 9. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=623>. – Назва з екрана.

50. Декларация о библиотеках, информационных службах и интеллектуальной свободе / ИФЛА // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии : науч.-практич. журнал. – 2003. – № 3. – С. 10.

51. Діордіца І. В. Інформаційне суспільство – перша фаза епохи знань [Електронний ресурс] / І. В. Діордіца. – Режим доступу : <http://goal-int.org/informacijne-suspilstvo-pershafaza-erohi-znan/>. – Назва з екрана.

52. Дворкина М. Я. Библиотека: традиции и изменения в контексте социальных и культурных реалий / М. Я. Дворкина // Культура: от информации к познанию: тезисы и сообщения / 4-е Румянцевские чтения, г. Москва, 2003 г. – Москва, 2003. – С. 62–66.

53. Дворкина М. Я. Библиотечно-информационная деятельность: теоретические основы и особенности развития в традиционной и электронной среде / М. Я. Дворкина. – Москва : «Издательство ФАИР», 2009. – 256 с.

54. Десять лет с Будапештской инициативой открытого доступа – устанавливая открытость [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.opensocietyfoundations.org/openaccess/boai-10-translations/russian>. – Заглавие с экрана.

55. Для більшості молодих українців інтернет є головним джерелом інформації – дослідження [Електронний ресурс]

// Інститут масової інформації. – 2013. – 9.04. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/40560-dlya-bilshosti-molodih-ukraj-intsiv-mtemet-e-golovnim-djerelom-informatsiji-doslidjennya.html>0. – Назва з екрана.

56. Добко Т. В. Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування : практ. посіб. / Т. В. Добко, М. А. Чиж, О. М. Василенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2004. – 90 с.

57. Добко Т. Вплив Інтернету на довідково-бібліографічну діяльність: зарубіжний досвід і українська перспектива / Т. Добко // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 35. – С. 24–38.

58. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Добко Тетяна Василівна : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – 498 арк.

59. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Т. В. Добко ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 374 с.

60. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність – пріоритетний напрям розвитку наукових бібліотек інформаційного суспільства / Т. Добко // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 417–428.

61. Добко Т. В. СБО в електронную эру: доминирование навигаторской функции / Т. В. Добко // Библиография. – 2004. – № 1. – С. 11–16.

62. Досенко А. К. Електронні щоденники як одиниці соціальних комунікацій: монографія / А. К. Досенко. – Київ : КиМУ, 2012. – 201 с.

63. Драцкая М. Е. Библиотечно-информационная дея-

тельность: теория и практика. [Электронный ресурс] / М. Е. Драцкая. – Режим доступа : <http://intranet.gpntb.ru/subscribe/?journal=ntb&year=2013&num=5&art=2>. – Заглавие с экрана.

64. ДСТУ 7448:2013 Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 41 с. – (Національний стандарт України). – Вперше (зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.26-80). – Чинний від 2014–07–01.

65. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2009. – 530 с.

66. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – 373 с.

67. Елепов Б. С. Новое качество библиотек в условиях электронных технологий [Электронный ресурс] / Б. С. Елепов, О. Л. Лаврик, Е. Б. Соболева // Электронные библиотеки. – 2000. – Т. 3, Вып. 1. – Электрон. дан. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2000/part1/ELS.>] – Заглавие с экрана.

68. Ершова Т. В. Информационное общество и библиотека / Т. В. Ершова // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета / Ин-т философии РАН. – Москва : Традиция, 2000. – С. 265–274.

69. Жабко Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика / Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. – Санкт-Петербург : РНБ, 2006. – 387 с.

70. Желай О. Інформаційні запити як орієнтир удосконалення бібліотечної діяльності / О. Желай // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 262–263.

71. Жукова В. П. Когнітивні ресурси бібліотек / В. П. Жукова // Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука : Збірник наукових праць / ред кол. Л. Г. Бакуменко [та ін]. – Харків : ХДУХТ, 2016. – 183 с.

72. Зайцев Н. Л. Краткий словарь экономиста / Н. Л. Зайцев. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – [3-е изд.]. – 224 с.

73. Зайченко Н. Я. Моделі кооперативної співпраці зі створення національних реферативних ресурсів [Електронний ресурс] / Н. Я. Зайченко, О. В. Баркова // Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ: Міжнар. наук. конф., Київ, 12–14 жовт. 2004 р. – Київ, 2004. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/new/04_kiev/zaich_bar.html. – Назва з екрана.

74. Зайченко Н. Я. Організація кооперативної співпраці у процесі формування наукової електронної бібліотеки / Н. Я. Зайченко, О. В. Баркова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–18 трав. 2005 р. – Київ, 2005. – Ч. 1. – С. 142–144.

75. Зайченко Н. Я. Реферативні ресурси – інформаційний продукт сучасної наукової бібліотеки / Н. Я. Зайченко // Бібл. вісник. – 2005. – № 1. – С. 28–35.

76. Збаровская Н. В. Выставочная деятельность публичных библиотек / Н. В. Збаровская. – Санкт-Петербург : Профессия, 2004. – 224 с.

77. Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2011 рік / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: О. М. Василенко, О. О. Ісаєнко [та ін.] ; відп. ред. О. М. Василенко. – Київ, 2012. – 69 с.

78. Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2015 рік / НАН України, Нац. б-ка України

ім. В. І. Вернадського ; уклад.: О. Г. Яковенко [та ін.] ; наук. керівник О. М. Василенко ; відп. ред. Т. П. Павлуша. – Київ, 2016. – 59, [79] с.

79. Звіт про роботу Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/2716>. – Назва з екрана.

80. Зінов В. Інтелектуальний капітал як базова характеристика вартості бізнесу / Зінов В., Самарян К. // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 5–6. – С. 23–25.

81. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.

82. Интеллектуальная собственность / под общей ред. С. С. Гребенкина. – Донецк : РВВ Дон ИЗТ, 2005. – 199 с.

83. Ильганаева В. Корпоративний рух в Україні: стан та перспективи розвитку / В. Ильганаева // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.

84. Ильганаева В. О. Формування комунікаційних стратегій сучасного університету / В. О. Ильганаева // Библиотека высшей школы на новом этапе развития социальных коммуникаций : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 24.10–25.10 2013 / М-во образования и науки Украины, Днепропетр. нац. ун-т ж.-д. трансп. им. акад. В. Лазаряна. – Днепропетровск : ДНУЖТ, 2013. – 264 с.

85. Інтелектуальна власність як джерело якісного розвитку: загальний огляд для малих і середніх підприємств / [за ред. М. В. Паладія]. – Київ, 2003. – С. 23–24.

86. Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку: монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [автори: Воскобойнікова-Гузева О. В., [Рогова П. І.], Заліток Л. М., Зозуля С. М., Букшина Т. Ф., Вараксіна Н. В., Вербова В. В., Коваленко І. Й., Литовченко О. В., Пономаренко Л. О., Самчук Л. І., Янюк С. С. ;

наук. ред.: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Заліток Л. М. – Київ, 2014. – 240 с.

87. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / [Брижко В. М., Гальченко О. М., Цимбалюк В. С., Орехов О. А., Чорнобров А. М.] ; за ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеца. – Київ : Інтеграл, 2002. – 220 с.

88. Інформація // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esu.com.ua/search.php?surname=інформація&litera=І>. – Назва з екрана.

89. К обществам знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco>. – Заглавие с экрана.

90. Калдерон І. А. Співпраця VS Взаємодія [Електронний ресурс] / Іцхак Адізес Калдерон. – Режим доступу : <http://innovations.com.ua/ua/blogs/mark/17587/spivprasya-vs-vzajemodiya>. – Назва з екрана.

91. Каніщенко Л. О. Основні риси інтелектуальної власності у сучасній економіці / Л. О. Каніщенко, В. В. Хрустальова // Економічні проблеми невиробничої сфери : зб. наук. праць. – Київ : Київський державний торговельно-економічний університет, 1998. – 260 с.

92. Кастельс Мануель. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс; пер. Е. Г. Ганиш, А. Б. Волкова. – Київ : Ваклер, 2007. – 304 с.

93. Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Ю. Л. Фіх, Т. В. Добко, за участю Л. В. Коновал, О. П. Ткаченко ; наук. ред. Т. П. Павлуша; відп. ред. Т. В. Добко. – Київ, 2017. – 72 с.

94. Кириленко О. Г. Охорона інтелектуальної власності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: наукові та прикладні аспекти / О. Г. Кириленко, Л. А. Лит-

винова // Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф; Київ, 10–11 груд. 2015 р. – Київ, 2015. – С. 97–100.

95. Клименко О. З. Інтеграція українських бібліотек – важлива складова інформаційно-комунікаційної діяльності / О. З. Клименко // Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2016. – С. 38–42.

96. Клименко О. З. Корпоративна взаємодія наукових бібліотек в умовах формування суспільства знань: базові засади / О. З. Клименко // Інформаційний простір бібліотеки. – Львів : НТБ НУ «Львівська політехніка», 2017. – С. 23–25.

97. Клименко О. З. Наукові бібліотеки: основні напрями інтеграції з закладами освіти, науки та культури / О. З. Клименко, Л. М. Демянюк // Бібл. вісник. – 2016. – № 6. – С. 30–33.

98. Клименко О. З. Різновиди співпраці українських бібліотек в інформаційному суспільстві / О. З. Клименко // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 44. – С. 7–19.

99. Клименко О. З. Синонімія – визначальна ознака багатства української мови / О. З. Клименко // Освіта, мова та культура у процесі глобальних трансформацій. – Київ, 2016. – С. 20–23.

100. Ключко Н. В. Кооперативные процессы в становлении информационного общества / Н. В. Ключко // НТИ_97. Информационные ресурсы. Интеграция. Технологии : материалы 3-й Междунар. конф., 26–27 нояб. 1997 г. – Москва, 1997. – С. 113–114.

101. Ключев В. К., Ястребова М. Я. Маркетинговая ориентация библиотечно-информационной деятельности (Маркетинг в системе управления библиотекой) : Учеб. пособие

для вузов и колледжей культуры и искусств / В. К. Ключев, М. Я. Ястребова. – 2-е изд., дораб. и доп. / М-во культуры РФ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств; под общ. ред. В. К. Ключева. – Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 1999. – 144 с.

102. Коваленко І. Й. Формування галузевої реферативної бази даних провідними освітянськими бібліотеками: стан і перспективи [Електронний ресурс] / І. Й. Коваленко. – Режим доступу : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2011/125.pdf. – Назва з екрана.

103. Коваленко І. Корпоративна робота освітянських бібліотек України з формування галузевого реферативного ресурсу [Електронний ресурс] / І. Коваленко, Т. Судіна. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/newreferats/7375/182159>. – Назва з екрана.

104. Ковалев Г. Д. Инновационные коммуникации : учеб. пособие для вузов / Г. Д. Ковалев. – Москва : Юнити-Дана, 2000. – 286 с.

105. Коваль Т. М. Концептуальні засади інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек (джерелознавчий аспект) / Т. М. Коваль, Л. О. Туровська // Бібл. форум. – 2015. – № 1. – С. 8–11.

106. Коваль Т. М. Популяризація електронних книжкових виставок НБУВ у соціальних мережах / Т. М. Коваль, І. Е. Смоляр, Л. О. Туровська // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 42. – С. 52–61.

107. Коваль Т. М. Сучасні тенденції комплексного обслуговування користувачів у контексті інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотеки / Т. М. Коваль // Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6-9 жовт. 2015 р.) НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2015. – С. 65–68.

108. Козуб В. П. Потенціал інтелектуальної власності в інноваційній моделі розвитку / В. П. Козуб // Проблеми

системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – 2009. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/PSPE/2009_1/Kozub_109.html. – Назва з екрана.

109. Колесникова Т. О. Еволюція комунікаційних моделей діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова // Бібл. вісник. – 2013. – № 2. – С. 17–24. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2013_2_5. – Назва з екрана.

110. Колесникова Т. О. Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації : автореф. дис. ... канд. наук із соціальн. комунікацій : 27.00.03 / Колесникова Т. О. ; [ХДАК]. – Харків : [б. в.], 2012. – 22 с.

111. Комунікація // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4422. – Назва з екрана.

112. Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности [Электронный ресурс] : Стокгольмская конвенция от 14 июля 1967 года № 995-169 . – Режим доступа : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_169. – Заглавие с экрана.

113. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

114. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

115. Костенко Л. Й. Реферативна база даних «Україніка наукова» : стан, перспективи використання / Л. Й. Костенко // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали Міжнар. семінару-практикуму, присвяч. 10-річчю вид. РЖ «АПК України», 29 трав. 2009 р., Київ. – Київ, 2009. – С. 53–57.

116. Костенко Л. И. Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые

технологии и новые формы сотрудничества : тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым-2002». – Москва : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746.

117. Котлер Ф. Основы маркетинга / Перевод на русский язык В. Б. Бобров. – Москва, 1990. – 736 с.

118. Лазня І. В. Економічний зміст інтелектуальної власності / І. В. Лазня, В. О. Рибалкін // Економічна теорія. – 2006. – № 4. – С. 54–61.

119. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Лалл Дж. – Київ : К.І.С., 2002. – 264 с.

120. Леончиков В. Е. Современные тенденции развития теории библиотековедения в контексте концепции ЮНЕСКО «К обществам знания» / В. Е. Леончиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docplayer.ru/5524511-Sovremennye-tendencii-razvitiya-teorii-bibliotekovedeniya-v-kontekste-konceptii-yunesko-k-obshchestvam-znaniya.html>. – Заглавие с экрана.

121. Лобузiна К. В. Електронна наукова перiодика вiдкритого доступу: семантичнi веб-технологiї для бiблiотек [Текст] / К. В. Лобузiна // Бiбл. вiсник. – 2015. – № 3. – С. 18–23.

122. Лобузiна К. Корпоративна бiблiотечна база знань: науково-методичний посiбник / Катерина Лобузiна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 103 с.

123. Лобузiна К. В. Технологiї органiзацiї знанневих ресурсiв у бiблiотечно-iнформацiйнiй дiяльностi : монографiя / Катерина Лобузiна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.

124. Лобузiна К. В. Фундаментальна електронна бiблiотека «Україніка»: технологiчна органiзацiя та основнi принципи управлiння iнформацiйними ресурсами [Електронний ресурс] / К. В. Лобузiна // Бiблiотека. Наука. Комунiкацiя : матерiали Мiжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.). – 2015. – Режим доступу : <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>. – Назва з екрана.

125. Любенюк Н. О. Проблеми визнання інтелектуальної власності як елемента нематеріальних активів підприємства / Н. О. Любенюк // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – № 14. – С. 43–47.

126. Любенюк Н. О. Інтелектуальна власність як складова інтелектуального капіталу в теорії бухгалтерського обліку / Н. О. Любенюк // Економічний аналіз : Зб. наук. пр. кафедри економічного аналізу. – Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2010. – Вип. 6. – С. 112–115.

127. Люцко Н. М. Библиотечное обслуживание в электронной среде: теоретико-методологический аспект. [Электронный ресурс] / Н. М. Люцко. – Режим доступа : <http://www.slideshare.net/nativiaa/ss-35640038>. – Заглавие с экрана.

128. Макаренко П. Бібліотечно-інформаційний ресурс України у сфері інтелектуальної власності / П. Макаренко // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 3. – С. 38–40.

129. Макаренко П. Д. Інфраструктура інтелектуальної власності в Україні: комунікаційний аспект / П. Д. Макаренко, Г. В. Шемаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 43. – С. 91–97.

130. Макаренко П. Д. Складові інформаційної інфраструктури інтелектуальної власності в Україні / П. Д. Макаренко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2014. – № 3 (19). – С. 12–16.

131. Малолетова Н. Національна бібліотечка Франції: основні напрями діяльності / Ніна Малолетова // Бібл. вісник. – 2013. – № 5. – С. 20–27.

132. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–20.

133. Мар'їна О. Сучасні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 2. – С. 20–23.

134. Матлина С. Г. Библиотечный маркетинг: Крат. пособие / С. Г. Матлина. – Пермь : Интел-сервис, 1992. – 114 с.

135. Матлина С. Г. Публичная библиотека: пути инновационного развития: избр. / С. Г. Матлина. – Санкт-Петербург : Профессия, 2009. – 376 с.

136. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике : энциклопедический словарь / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – 384 с.

137. Монахов В. Информация как общественное достояние: политикоправовые грани проблемы : докл. на Междунар. конф. «Информация как общественное достояние: обеспечение доступа в библиотеках» [Электронный ресурс] / В. Монахов. – Санкт-Петербург, 2004. – 27 окт. – Режим доступа : <http://www.nlr.ru:8101/tus/271004/monahov.htm>. – Заглавие с экрана.

138. Мотульский Р. С. Библиотека как социальный институт / Р. С. Мотульский. – Минск : Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – 374 с.

139. Моргенштерн И. Г. СБА и СБО: состояние и перспективы развития / И. Г. Моргенштерн // Российское библиографоведение: итоги и перспективы : сб. науч. ст. – Москва, 2006. – С. 454–478.

140. Моргенштерн И. Г. Справочно-библиографический аппарат библиотеки / И. Г. Моргенштерн // Совет. библиогр. – 1982. – № 2. – С. 22–32.

141. Мрочко Л. В. Информационные потребности и интересы личности: связь и соподчинение общего и частного / Л. В. Мрочко, А. И. Пирогов // Экономические и социально-гуманитарные исследования. – № 3 (11). – 2016. – С. 125–129.

142. Назарчук А. В. Теория коммуникации в современной философии / А. В. Назарчук. – Москва : Прогресс-Традиция, 2009. – 320 с.

143. Наумкина Е. А. От информационного общества к обществу знаний: образовательный аспект / Наумкина Е. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11997.html>. – Заглавие с экрана.

144. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 296 с.

145. Нещерет М. Ю. Библиографический поиск: эволюция и современность / М. Ю. Нещерет. – Санкт-Петербург : Профессия, 2010. – 240 с.

146. Новейшие тенденции в выставочной деятельности библиотек / сост. Е. М. Ястребова. – Москва, 2006. – 102 с.

147. Общее количество сайтов в интернете достигнет миллиарда в течение двух лет – аналитики [Электронный ресурс] // ГудВин.info. – 5 февраля 2013. – Режим доступа : http://www.goodvin.info/it_tehnika/obschee-kolichestvo-saytov-v-intemetete-dostignet-milliarda-v-techenie-dvuh-let-analitiki.html. – Заглавие с экрана.

148. Однокласники (Електронний ресурс) // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Однокласники.ru>. – Назва з екрана.

149. Олехнович Г. И. Интеллектуальная собственность и проблемы ее коммерциализации / Г. И. Олехнович. – Минск : Амалфея, 2005. – 128 с.

150. Онищенко А. С. Доминирующая тенденция развития информационной сферы / А. С. Онищенко // Библиотеки национальных академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – Киев, 2000. – Вып. 1. – С. 3–6.

151. Онищенко О. Головна академічна бібліотека України (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) в контексті ХХ ст. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2006. – Вип. 15. – С. 11–21.

152. Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури / О. Онищенко // Бібл. вісник. – 2015. – № 6. – С. 3–7.

153. Остапчук Ю. Обґрунтування терміна «довідково-бібліографічний апарат бібліотеки» / Ю. Остапчук // Бібл. вісник. – 2009. – № 4. – С. 33–37.

154. Павленко Т. В. Економічний механізм управління інтелектуальною власністю промислового підприємства / Т. В. Павленко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №4(94). – С. 124–129.

155. Пархоменко О. В. Інформація і знання: взаємозв'язок : монографія / О. В. Пархоменко. – Київ : Державний інститут інтелектуальної власності, 2010. – 268 с.

156. Пасмор Ю. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Ю. В. Пасмор ; наук. кер. Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 20 с.

157. Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / О. М. Пашков. – Київ, 2005. – 20 с.

158. Пилко И. С., Савкина С. В. Электронные выставки музеев и библиотек: опыт сравнительного анализа / И. С. Пилко, С. В. Савкина // Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. – 2012. – № 2. – С. 108–112.

159. Підпригора О. А. Право інтелектуальної власності України: [навч. посібник для студ. юрид. вузів і фак. ун-тів] / О. А. Підпригора, О. О. Підпригора. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 336 с.

160. Пічкурова З. В. Систематизація теоретичних положень та наукових поглядів на економічний зміст інтелектуальної власності / З. В. Пічкурова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» :

зб. наук. праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 24. – С. 215–219.

161. Племнек А. І. Интеграция и корпоративность электронных библиотек / А. І. Племнек, Н. В. Соколова // Университетская книга. – 2010. – № 12. – С. 45–49.

162. Поліщук Р. Проблеми захисту авторського права в бібліотечному обслуговуванні / Р. Поліщук // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 3. – С. 35–38.

163. Положення про систему довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського : затв. вченою радою НБУВ 12 квіт. 2011 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 22 с.

164. Полуяктова О. В. Інтелектуальна власність та інтелектуальний потенціал / О. В. Полуяктова // Вісн. соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2003. – Вип. 15. – С. 250–254.

165. Половинчак Ю. Бібліотечні консорціуми – перспектива ХХІ століття: світовий досвід та вітчизняні реалії / Ю. Половинчак // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 51–62.

166. Понамарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібник / Олександр Понамарів. – Київ : Либідь, 1999. – 240 с.

167. Попик В. Бібліотеки як співтворці інтелектуального духовного піднесення України / В. Попик // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конфер. (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир.. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 1. – С. 3–6.

168. Попик В. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів бібліографічної інфор-

мації / В. Попик // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 547–567.

169. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / В. І. Попик // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 3–12.

170. Попик В. І. Формування цілісного національного бібліотечно-інформаційного простору як складова утвердження інформаційного суверенітету України / В. І. Попик // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 3–5.

171. Пояснювальна записка до звіту про роботу Центру науково-бібліографічної інформації у 2015 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Т. В. Добко. – Київ, 2016. – 43 с.

172. Пожуев В. Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства [Електронний ресурс] / В. Пожуев. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_3_8_1.pdf. – Назва з екрана.

173. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України». Редакція від 25.02.2016, підстава 954-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

174. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 10. – Ст. 446. – С. 29–37.

175. Про інформацію : Закон України : зі змінами та допов. станом на 25 жовт. 2011 р. : (офіц. текст). – Київ : Видавець Паливода А. В., 2011. – 29, [3] с. – (Закони України).

176. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 черв. 1993 р., № 3322-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345. – С. 843–851.

177. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. // Відом. Верхов. Ради України. –

1998. – № 27/28. – Ст. 181. – С. 482–493.

178. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р., № 537-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102. – С. 511–522.

179. Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України: Наказ від 22 серпня 2016 року № 244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-priinjattja-nacionalnih-normativnih-dokumentiv-ukrayini--doc281020.html>. – Назва з екрана.

180. Прохоров А. Социальные сети и Интернет / А. Прохоров // Компьютер пресс. – 2006. – № 10. – С. 80–85.

181. Рач В. Інтелектуальна власність як базове поняття нової економіки / В. Рач, С. Чугуєвець // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 6. – С. 39–42.

182. Редькина Н. С. Стратегическое развитие информационных технологий в библиотеке / Н. С. Редькина ; Федер. гос. бюджет. учреждение науки «Гос. публич. науч.-техн. б-ка» Сиб. отд-ния Рос. акад. наук. – Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2012. – 222 с.

183. Рибалкін В. О. Теорія власності / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. – Київ : Логос, 2000. – 280 с.

184. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2015 році: інформаційно-аналітичний огляд / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; авт.: О. В. Полякова, О. Л. Сокур, Г. І. Солоіденко; відп. ред. Г. І. Солоіденко, Н. В. Стрішенець. – Київ, 2013. – Вип. 21. – 272 с.

185. Савкина С. В. Электронные книжные выставки как мультимедийный продукт / С. В. Савкина // Труды ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2011. – Вып. 2: Книга в медиaprостранстве. – С. 346–350.

186. Самохіна Ж. В. Маркетингові комунікації в бібліотечно-

інформаційній діяльності / Ж. В. Самохіна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 42. – С. 103–114.

187. Самохіна Ж. В. Реклама як складова інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек / Ж. В. Самохіна // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, рада дир. б-к та інформ. центрів–членів МААН. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 115–118.

188. Самохіна Н. Ф. Архівування інформаційних ресурсів у системі формування електронної бібліотеки / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісник. – 2012. – № 5. – С. 27–31.

189. Самохіна Н. Ф. Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісник. – 2014. – № 6. – С. 13–17.

190. Саприкін Г. А. Маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотек: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Г. А. Саприкін ; Ки'в. держ. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 1997. – 17 с.

191. Свобода А. А. Взаємодія бібліотек як фактор прогресу бібліотечної галузі : історія, сучасний стан, проблеми / А. А. Свобода // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 1998. – Вип. 1. – С. 229–234.

192. Скворцов В. В. Библиотекведение, библиотеки и информация / В. В. Скворцов // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы : тез. докл. Междунар. науч. конф., Краснодар-Новороссийск, 17–19 сент. 1997 г. – Краснодар, 1997. – С. 262–264.

193. Скворцов В. В. Коренной вопрос перестройки библиотечной теории и практики / В. В. Скворцов // Развитие библиотечной теории и практики на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. ин-т культуры. – Москва, 1989. – С. 5–19.

194. Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5–7.

195. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; Нац. акад. наук України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – Київ : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 286 с.

196. Слободяник М. С. Основні напрямки реалізації інформаційно-комунікативної функції наукової бібліотеки / М. С. Слободяник // Культура і національна самосвідомість : проблеми теорії та завдання практики : тези наук.-практ. конф. працівників культури та науковців України. – Київ, 1991. – С. 59–61.

197. Словник української мови : в 11 томах. – Київ. – Том 9. – 1978. – 916 с.

198. Смоляр І. Е. Електронна бібліотечна книжкова виставка як комунікаційна модель діяльності наукової бібліотеки / І. Е. Смоляр, Л. О. Туровська // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 3. – С. 19–21.

199. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации [Текст] : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург, 1996. – 320 с.

200. Соловьев А. И. «Коммуникационный» versus «коммуникативный», и наоборот [Электронный ресурс] / А. И. Соловьев – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/22805/1.pdf>. – Заглавие с экрана.

201. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина 3. Роль академічних бібліотек в конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ [Текст] / Д. Соловяненко // Бібл. вісник. – 2010. – № 6. – С. 3–17.

202. Сорока М. Б. Інформаційні продукти бібліотек : проблеми кооперативного формування та суспільного використання / М. Б. Сорока // Бібл. вісник. – 2002. – № 1. –

С. 27–30.

203. Сорока М. Б. Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2002. – 209 с.

204. Соціальна мережа [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа. – Назва з екрана.

205. Судіна Т. О. Досвід становлення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як галузевого центру постачання реферативної інформації / Т. О. Судіна // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – 2008. – Вип. 1. – С. 137–149.

206. Столяров Ю. Н. Структурно-функциональный анализ библиотеки как системы - теоретико-методологическая основа повышения эффективности и качества библиотечного обслуживания : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 05.25.03 / Ю. Н. Столяров ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – Москва, 1982. – 29 с.

207. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244956883&cat_id=244909847. – Назва з екрана.

208. Стрижак О. Управління регіональною власністю: регіональний аспект / О. Стрижак // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 3. – С. 23–28.

209. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева [та ін.]; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – 2-ге вид. – Київ : ЗАТ ВІПОЛ, 2011. – С. 168–171.

210. Тикунова И. П. Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ [Рукопись] : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / И. П. Тикунова ; Гос.

образоват. учреждение высш. проф. образования «Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова». – Архангельск : [б. и.], 2007. 129 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tikunova-i.narod.ru/ni/koncept_dis.htm#p1. – Заглавие с экрана.

211. Трофименко А. А. Кооперация как способ повышения эффективности библиотечной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Антон Александрович Трофименко. – Краснодар, 2005. – 152 с.; Оглавление, введение, заключение, список лит. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/kooperatsiya-kak-sposob-povysheniya-effektivnosti-bibliotechnoi-deyatelnosti>. – Заглавие с экрана.

212. Туева Л. М. Библиотека как социальный институт и субъект коммуникации / Людмила Михайловна Туева // Труды ГПНТБ СО РАН. – Вып. 7. Библиотека и читатель: диалог во времени : материалы межрегиональной научно-практической конференции (24–26 сентября 2013 г., Новосибирск). – Новосибирск : ГПНТБ РАН, 2014. – С. 447–455.

213. Туровская Л. О. Организация электронных книжных выставок в контексте информационно-коммуникационной деятельности научной библиотеки / Л. О. Туровська // Книга в информационном обществе: материалы 13-й международной научной конференции по проблемам книговедения, Москва, 28–30 апреля 2014 г. / Отв. ред. В. И. Васильев. – Москва : ФГБУ науки НИЦ «Наука» РАН, 2014. – С. 229–230.

214. Ульянов Р. В. К вопросу об интеллектуальной собственности как экономической категории / Р. В. Ульянов. – Волгоград : Перемена, 2001. – 27 с.

215. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке / А. Д. Урсул. – Москва : Наука, 1975. – 286 с.

216. Формирование баз данных реферативной информации – путь к оперативному обмену результатами научных исследований / В. В. Петров, А. А. Крючин, Л. И. Костенко, Н. Н. Минина, Н. Я. Зайченко //

Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2010. – Вып. 8. – С. 103–109.

217. Хлебнікова А. А. Становлення і розвиток інформаційного суспільства в умовах глобалізації: теоретико-методологічний контекст / А. А. Хлебнікова // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 92 (1). – С. 170–174.

218. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>. – Назва з екрана.

219. Чуприна Л. А. Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками / Л. А. Чуприна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 253–507.

220. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – Київ : Логос, 2003. – 617 с.

221. Шарандин А. П. Междисциплинарный характер оппозиционного метода / А. П. Шарандин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdistsiplinarnyy-harakter-oppozitsionnogo-metoda>. – Заглавие с экрана.

222. Шарков Ф. Подготовка специалистов по связям с общественностью / Ф. Шарков // Образование и общество. – 2001. – № 2. – С. 21.

223. Швецова-Водка Г. Складові системи документальних комунікацій [Текст] / Г. Швецова-Водка // Бібл. вісник. – 2011. – № 1. – С. 37–42.

224. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 310 с.

225. Шемаев С. А. Особенности взаимодействия библио-

тек, музеєв, архивов в зарубажных странах / С. А. Шемаев // Молодой ученый. – 2015. – №4. – С. 738–741.

226. Шемаев С. О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Шемаев Сергій Олександрович ; М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2016. – 20 с.

227. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій / Г. В. Шемаєва ; Харків. Держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 289 с.

228. Шемаєва Г. В. Напрями взаємодії бібліотек у сучасному соціально-комунікаційному просторі / Г. В. Шемаєва // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів. – Київ, 2013. – С. 5–7.

229. Шемаєва Г. В. Розвиток бібліотеки в системі науки / Г. В. Шемаєва // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матер. Міжнар. наук. конф., Харків, 18–19 лист. 2010 р. – Харків : ХДАК, 2010. – С. 154–156.

230. Шемаєва Г. В. Соціально-комунікаційна модель системи науково-галузових комунікацій / Г. В. Шемаєва // Соціальні комунікації в стратегії формування суспільства знань: матеріали Міжнар. наук. конф., 26–27 лют., 2009 р. : у 2 ч. – Харків, 2009. – Ч. 1. – С. 55–57.

231. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Р. Б. Шишка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 480 с.

232. Шкаріна В. Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – Вип. 18. – С. 198–209.

233 А. И.. Юдина И. Г. Зарождение информационной функции библиотеки / И. Г. Юдина // Электронные ресурсы региона : региональная научно-практическая конференция (г. Новосибирск, 24–28 сент. 2007 г.). – Новосибирск, 2008. – С. 359–363.

234. Ярошенко Т. О. Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку // Т. О. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2006. – №4 (14). – С. 7–11.

235. Ярошенко Т. О. Відкритий доступ – шлях до присутності світовій науковій спільноті / Т. О. Ярошенко // Вища шк. – 2011. – № 3. – С. 47–51.

236. Ярошенко Т. Колекція ресурсів вільного доступу – складова сучасного бібліотечного фонду / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 49–51.

237. Ярошенко Т. О. Світова цифрова бібліотека: будемо глобальне партнерство / Т. Ярошенко. // Бібл. планета. – 2010. – № 3. – С. 5–9.

238. Яцемірська М. Культура фахової мови журналіста : навч. посіб. / М. Яцемірська. – Львів : ПАІС, 2004. – 368 с.

239. Breeding M. Next-Generation Library Catalogs. Chapter 1: Introduction [Electronic resource] / M. Breeding // Library Technology Reports. – 2007. – Vol. 43, N 4. – P. 5–14. – Mode of access : <http://alatechsource.metapress.com/content/p6rll2h042601168/fulltext.pdf>. – Title from the screen.

240. Facebook (Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook>. – Назва з екрана.

241. Google Scholar Help : Indexing Guidelines [Electronic resource]. – Mode of access : <http://scholar.google.com/intl/en/scholar/inclusion.html#indexing>. – Title from the screen.

242. ISO 2789:2006. Information and documentation – International library statistics: International Standart = Information et documentation – Statistiques internationales de bibliothiques. – 4 ed. 2006-09-15 / ISO. – Geneva, 2006. – V, 61 p.

243. ISO/TR 28118:2009 Information and documentation – Performance indicators for national libraries. – Geneva, 2009. – VI, 90 p.

244. Johnson C. A. How do public libraries create social capital? An analysis of interactions between library staff and patrons / Catherine A. Johnson // Library & Information Science.

– 2010. – Res. 34. – P. 52–62.

245. Nowak A. Biblioteki i książka a platformy społecznościowe. Na podstawie Facebooka / A. Nowak // Bibliotekarz. – 2011. – № 9. – S. 9–13.

246. Pomerantz J. The current state of digital reference: validation of a general digital reference model through a survey of digital reference services / Jeffrey Pomerantz, Scott Nicholson, Yvonne Belanger, R. David Lankes // Information Processing and Management. – 2004. – Vol. 40. – P. 347–363.

247. Pretnar B. Intelektualna lastina v sodobni konkurenci in poslovanju: pravne osnove, ekonomska analiza i podjetniski cilji / B. Pretnar. – Ljubljana : GV Založba, 2002. – 239 s.

248. Twitter [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/TBirrep>. – Назва з екрана.

249. Yadagiri N. Semantic Web and the Libraries: An Overview / N. Yadagiri, P. Ramesh // International Journal of Library Science. – 2013. – Vol. 7, № 1. – P. 80–94.

Наукове електронне видання

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Василенко Ольга Миколаївна
Добко Тетяна Василівна
Зайченко Надія Яківна
Каліберда Надія Юріївна
Кириленко Олександр Григорович
Клименко Оксана Зіновіївна
Коваль Тетяна Миколаївна
Литвинова Лариса Анатоліївна
Лобузінa Катерина Вілентіївна
Самохіна Наталія Федорівна

Відповідальний редактор
О. М. Василенко

Науковий редактор
О. З. Клименко

Комп'ютерна верстка
О. М. Литвин